

พระอุโบสถในเมืองสงขลา สมัยการปกครองของเจ้าเมืองตระกุล ณ สงขลา พ.ศ. 2318 - 2444

โดย

นายธีระยุทธ์ สุวลักษณ์

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม
ภาควิชาศิลปสถาปัตยกรรม
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร
ปีการศึกษา 2554
ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

พระอุโบสถในเมืองสงขลา สมัยการปกครองของเจ้าเมืองตระกุล ณ สงขลา พ.ศ. 2318 - 2444

โดย
นายธีระยุทธ สุวลักษณ์

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม
ภาควิชาศิลปสถาปัตยกรรม
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร
ปีการศึกษา 2554
ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

THE ORDINATION HALLS IN SONGKHLA UNDER THE ADMINISTRATION
OF NA SONGKHLA RULERS FAMILY, BETWEEN C.E. 1775 - 1901

By
Teerayoot Suwaluk

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree
MASTER OF ARTS
Department of Architecture and Related Arts
Graduate School
SILPAKORN UNIVERSITY
2011

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร อนุมัติให้วิทยานิพนธ์เรื่อง “ พระอุโบสถในเมือง
สงขลา สมัยการปกครองของเจ้าเมืองตรังกูล ณ สงขลา พ.ศ. 2318 - 2444 ” เสนอโดย นายธีระยุทธ
สุวลักษณ์ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา
ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม

.....
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปานใจ ธารทัศน์วงศ์)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

วันที่.....เดือน..... พ.ศ.....

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

รองศาสตราจารย์สมคิด จิระทัศน์กุล

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.โชติมา จตุรวงศ์)

...../...../.....

..... กรรมการ

(รองศาสตราจารย์ ดร.ชัยสิทธิ์ ด่านกิตติกุล)

...../...../.....

..... กรรมการ

(รองศาสตราจารย์สมคิด จิระทัศน์กุล)

...../...../.....

50052202: สาขาวิชาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม

คำสำคัญ: พระอุโบสถเมืองสงขลา / เจ้าเมืองสงขลา

ธีระยุทธ สุวลักษณ์: พระอุโบสถในเมืองสงขลา สมัยการปกครองของเจ้าเมืองตระกูล ณ สงขลา พ.ศ. 2318 - 2444. อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์: รศ.สมคิด จิระทัศนกุล. 255 หน้า.

งานวิจัยชิ้นนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงความสำคัญของวัดภายใต้บริบททางสังคมและการเมืองในพื้นที่เมืองสงขลา รวมถึงปัจจัยการออกแบบทางสถาปัตยกรรมของพระอุโบสถในเมืองสงขลา โดยศึกษาเฉพาะอาคารเครื่องก่อที่สร้างขึ้นในช่วงต้นกรุงรัตนโกสินทร์ถึงปลายรัชกาลที่ 5 โดยกำหนดพื้นที่ที่ทำการศึกษาในเขตเมืองสงขลาเก่าเป็นสำคัญ ซึ่งประกอบด้วย อ.เมืองสงขลาทางฝั่งตะวันออก บางส่วนของ อ.หาดใหญ่ อ.สิงหนคร อ.สทิงพระ อ.กระแสสินธุ์ และบางส่วนของ อ.ระโนด ซึ่งจากข้อมูลการสำรวจดังกล่าวนำมาสู่การจำแนกพระอุโบสถที่เป็นตัวแบบในการศึกษา จำนวน 25 วัด และได้นำมาวิเคราะห์ร่วมกับเนื้อหาทางประวัติศาสตร์การเมืองการปกครองของเมืองสงขลาและส่วนกลาง ตามแบบแผนของการวิจัยในทางประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม

จากการศึกษาพบว่าวัดในเมืองสงขลาซึ่งมีทั้งวัดที่ได้รับการบูรณะและวัดที่สร้างขึ้นใหม่ในสมัยรัตนโกสินทร์ สร้างขึ้นเพื่อความเป็นสิริมงคลพื้นที่ โดยสังเกตได้จากการขยายตัวของชุมชนในแต่ละครั้งจะมีการสร้างวัดขึ้นใหม่ในบริเวณนั้นเสมอ โดยสามารถจำแนกได้เป็น 3 รูปแบบ ตามช่วงเวลาการปกครองของเจ้าเมืองตระกูล ณ สงขลา คือ

แบบจีนประเพณี เป็นสัญลักษณ์ของการปกครองเมืองสงขลาสมัยพระยาวิเชียรคีรี (เถี้ยนเส้ง) เจ้าเมืองลำดับที่ 4 ซึ่งมีความเคร่งครัดในวัฒนธรรมจีน ตรงกับสมัยรัชกาลที่ 3

แบบร่วมอย่างกับสถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยมในรัชกาลที่ 3 เป็นสัญลักษณ์ของการปกครองเมืองสงขลาสมัยเจ้าพระยาวิเชียรคีรี (บุญสังข์) เจ้าเมืองลำดับที่ 5 ซึ่งตรงกับปลายสมัยรัชกาลที่ 3 ถึงตอนกลางสมัยรัชกาลที่ 4 โดยสืบเนื่องจากการปกครองเมืองสงขลาในสมัยก่อนหน้าซึ่งไม่เป็นที่โปรดปรานของราชสำนัก ทำให้เจ้าพระยาวิเชียรคีรี (บุญสังข์) จึงใช้แบบอย่างทางศิลปะและสถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยมเป็นส่วนหนึ่งในการแสดงความจงรักภักดีต่อราชสำนัก

แบบอิทธิพลตะวันตก เป็นสัญลักษณ์ของการปกครองเมืองสงขลาสมัยเจ้าพระยาวิเชียรคีรี (เม่น) เจ้าเมืองลำดับที่ 6 จนถึงสิ้นยุคการปกครองเมืองสงขลาในสมัยรัชกาลที่ 5 เนื่องจากในกรุงเทพฯ ขณะนั้นเกิดกระแสความนิยมในศิลปวัฒนธรรมตะวันตกที่เข้ามามีบทบาทแทนที่ศิลปวัฒนธรรมจีน ทำให้คนในตระกูลเจ้าเมืองสงขลาที่มีเชื้อสายกรุงเทพฯ จึงนำเอาแบบอย่างทางศิลปะและสถาปัตยกรรมตะวันตกมาสร้างขึ้นในเมืองสงขลา ดังเช่นที่ปรากฏในรูปแบบของพระอุโบสถวัดแจ้ง ประกอบกับเกิดความขัดแย้งขึ้นภายในตระกูลเจ้าเมืองสงขลาเรื่องการแย่งชิงตำแหน่งว่าที่เจ้าเมืองลำดับที่ 7 ทำให้พระอุโบสถแบบอิทธิพลตะวันตกจึงถูกสร้างและบูรณะขึ้นเพื่อแสดงออกถึงความจงรักภักดีต่อราชสำนัก ภายใต้เหตุผลของความขัดแย้งของคนในตระกูลเจ้าเมืองสงขลาด้วย

นอกจากนั้นยังพบว่าวัดที่ได้รับการอุปถัมป์โดยเจ้าเมืองนั้นมีสถานะเป็นวัดแบบตันอย่าง ซึ่งส่งอิทธิพลไปยังวัดแบบเอาอย่างที่สร้างโดยชาวเมืองในบริเวณรอบนอกของเมืองสงขลา และเนื่องจากเมืองสงขลาอยู่ภายใต้การปกครองของตระกูล ณ สงขลา ซึ่งครอบคลุมพื้นที่ทั้งหมดของทะเลสาบสงขลาฝั่งตะวันออก ทำให้แบบอย่างทางศิลปะและสถาปัตยกรรมที่อุปถัมป์โดยคนในตระกูลเจ้าเมืองจึงได้รับความนิยมจากชาวเมืองสงขลาอย่างกว้างขวาง ในขณะที่เดียวกันก็เป็นเหตุผลทำให้ในพื้นที่ฝั่งตะวันตกของทะเลสาบสงขลาซึ่งส่วนใหญ่อยู่ในเขตการปกครองของเมืองพัทลุง จึงไม่ปรากฏความนิยมในแบบอย่างทางศิลปะและสถาปัตยกรรมดังกล่าว

ภาควิชาศิลปสถาปัตยกรรม

ลายมือชื่อนักศึกษา.....

ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2554

50052202: MAJOR : HISTORY OF ARCHITECTURE

KEY WORD: THE ORDINATION HALLS IN SONGKHLA/NA SONGKHLA RULERS

TEERAYOOT SUWALUK: THE ORDINATION HALLS IN SONGKHLA UNDER THE ADMINISTRATION OF NA SONGKHLA RULERS FAMILY, BETWEEN C.E. 1775 - 1901. THESIS ADVISOR: ASSOC. PROF. SOMKID JIRATUTHSANAKUL. 255 pp.

The aims of this research are to study Buddhist temples in the city of Songkhla. They were built during the early Rattanakosin period under the reign of King Rama V. Areas of study include the eastern part of the city of Songkhla and some parts of Hat Yai, Singhanakorn, Satingpra, Krasaesin, and Ranot. Twenty-five temples were chosen as case studies and analyzed in historical and political contexts.

The research has found that Songkhla city has the renovated temples and the newly created temple which were built in Rattanakosin era. They were built to make an auspicious place. Remarkably from the expansion of the community each time, a new temple will be created in the area. The researcher is classified in three styles by following the, Na Songkhla officials family played a role, these are.

Chinese traditional style: This style was a symbol of Songkhla city in the age of Phraya Vichiankeeree (Tian Seng), the 4th governor who was structured in traditional Chinese culture, contemporary during the reign of King Rama III.

The Contemporary Style under The King Rama III personal taste: this style was the symbol of Songkhla city when it was governed by Chow Phraya Vichiankeeree (Boon Sang), the 5th governor, the same time as from the King Rama III era to the middle of King Rama IV. This style was caused by the previous era of Songkhla which was not the favourite style of the Royal Court, so that made Chow Phraya Vichiankeeree (Boon Sang) use the Royal personal taste style of architecture for the pleasure of the court and to show his loyalty.

Western Influenced Style: This style was a symbol of Songkhla city when it was governed by Phraya Vichiankeeree (Men), the 6th governor until it ended the administration by the governor of Songkhla in the reign of King Rama V. because Bangkok in that period was influenced by western culture instead of Chinese culture, so the governor of Songkhla who was come from Bangkok brought the western style to Songkhla, which can be seen from The Ordination Halls in Wat Chaeng, included with the conflict within the Governor of Songkhla family about snatching to win the 7th governor of Songkhla position. With all results, The western influenced style architecture was created for show his loyalty to the Court ,also caused by the conflict within the Governors of Songkhla family.

In addition, The research has found the temple which patronized by the governor has become a model temple and inspiring other people to use the same style when they built the temple outside Songkhla city. And because Songkhla was governed by Na Songkhla families, The Chinese lineage governor which was controlling all the area of the eastern Songkhla lake, therefore the Architectural style under the patronage of the Governor's family became popular and widely spread in Songkhla. At the same time, the western area of Songkhla lake did not use this style, Because it was under the rule of the Pattalung City Governor.

Department of Architecture and Related Arts

Student's signature

Thesis Advisor's signature

Graduate School, Silpakorn University

Academic Year 2011

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยชิ้นนี้ได้รับความกรุณาจาก รศ.สมคิด จิระทัศนกุล อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ที่ช่วยกรุณาอ่านต้นฉบับและช่วยกรุณาปรับแก้จนสำเร็จลุล่วงไปได้ในที่สุด ผศ.ดร.โชติมา จตุรวงศ์ ประธานกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ และ รศ.ดร.ชัยสิทธิ์ ด้านกิตติกุล กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ ที่ช่วยกรุณาให้คำแนะนำที่เป็นประโยชน์

นอกจากนี้ผู้วิจัยยังได้รับความเมตตาจาก รศ.เสนอ นิลเดช ที่กรุณาถามถึงความคืบหน้าและคอยชี้แนะเกร็ดความรู้ต่างๆ เกี่ยวกับเมืองสงขลา อาจารย์ ดร.เกรียงไกร เกิดศิริ ที่คอยให้คำปรึกษาและประสบการณ์การทำงานในหลายๆ เรื่อง อาจารย์ดำรงค์ ชีวะสาโร คณะศิลปกรรม มหาวิทยาลัยทักษิณ สำหรับข้อมูลและภาพถ่าย

และที่ขาดไม่ได้คือกำลังใจจากเพื่อนพ้องน้องพี่อันได้แก่ อนุรักษ์ ชำนาญช่าง และนริศ อายยืนยง ที่ช่วยในการเก็บข้อมูลภาคสนามอย่างอุตสาหะ จักรภพ เสาวเวียง ในการช่วยเขียนแบบทางสถาปัตยกรรม ต้น-ตึก studio สำหรับสถานที่รีดเค้นความคิดและจินตนาการ พิริยา พิทยาวัฒน์ชัย ผ่องศรี ปองอมรกุล ในการช่วยปรับปรุงบทคัดย่อภาคภาษาอังกฤษ นัฐวรรณ ไทยดี สำหรับข่าวสารการศึกษาและระเบียบการ โชติพงษ์ บุญฤทธิ์ ที่คอยกระตุ้นเตือนอยู่เสมอ และวรวิทย์ นวลวิไลลักษณ์ ที่อยู่เคียงข้างเสมอมา

สุดท้ายที่สำคัญที่สุดคือความรักและกำลังใจอันยิ่งใหญ่จากพ่อ-แม่ และน้ำ

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญตาราง.....	ญ
สารบัญภาพ	ฎ
สารบัญลายเส้น	ตม
สารบัญแผนที่.....	ด
บทที่	
1 บทนำ	1
ความเป็นมาและความสำคัญของการศึกษา.....	1
ความมุ่งหมายและวัตถุประสงค์ของการศึกษา	4
สมมุติฐานเบื้องต้น	4
ขอบเขตของการศึกษา	5
ขั้นตอนและวิธีการของการศึกษา	5
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	5
แหล่งข้อมูล.....	5
2 พัฒนาการเมืองสงขลาและการปกครองของเจ้าเมืองตระกูล ณ สงขลา	8
ความเหมาะสมของที่ตั้งเมืองสงขลา.....	8
ความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่	11
สภาพภูมิศาสตร์เมืองสงขลา	12
พัฒนาการเมืองสงขลา	14
ชุมชนโบราณก่อนการสร้างเมืองสงขลา.....	16
เมืองสงขลาฝั่งหัวเขาแดง	22
เมืองสงขลาฝั่งแหลมสน	26
การเข้ามาของชาวจีนสู่ภาคใต้และบริเวณเมืองสงขลา	27
การขึ้นสู่อำนาจของผู้นำชาวจีน ตระกูล ณ สงขลา.....	29
สมัยกรุงธนบุรี.....	29
สมัยรัชกาลที่ 1	34
สมัยรัชกาลที่ 2 และรัชกาลที่ 3	35
สมัยรัชกาลที่ 4	43
สมัยรัชกาลที่ 5	46
3 การสร้างวัดในเมืองสงขลา: วัดกรณีศึกษา.....	51
การสร้างและการบูรณะวัดในเมืองสงขลา	51

บทที่	หน้า
วัดกรณศึกษา.....	58
ในเขต อ.เมืองสงขลา	60
วัดดอนแย้.....	61
วัดแจ้ง	66
วัดศาลาหัวยาง	72
วัดมัทธิมาวาส.....	77
วัดโพธิ์ปฐมาวาส.....	84
วัดสระเกษ.....	90
วัดโรงวาส	92
วัดน้ำกระจาย	94
วัดสามกอง	99
วัดแหลมป้อ.....	104
วัดโคกเปี้ยว	111
วัดท้ายยอ	113
วัดเขาบ่อ	116
ในเขต อ.สิงหนคร	117
วัดสุวรรณคีรี.....	118
วัดบ่อทรัพย์.....	121
วัดศิริวรรณาวาส.....	124
วัดโลการาม	127
วัดสลักป่าเก่า.....	130
วัดดีหลวงโน	132
วัดบางเขียด	139
ในเขต อ.กระแสสินธุ์.....	142
วัดเกาะใหญ่.....	143
วัดแหลมบ่อท่อ	144
วัดโรง	145
ในเขต อ.ระโนด	149
วัดสี่หยัง.....	150
ในเขต อ.หาดใหญ่.....	155
วัดท่านางหอม	156
สรุปรูปแบบของอาคารกรณศึกษา.....	157
4 พระอุโบสถในเมืองสงขลา สมัยการปกครองของตระกูลเจ้าเมือง ณ สงขลา	163
กลุ่มรูปแบบในวัฒนธรรมจีน	166

บทที่	หน้า
แบบสถาปัตยกรรมจีนประเพณี.....	166
ผังบริเวณ/ผังพื้นที่.....	174
ส่วนฐาน.....	177
ส่วนกลาง.....	178
ส่วนบน.....	182
โครงสร้าง	185
แบบรวมอย่างกับสถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยมในรัชกาลที่ 3	187
ผังบริเวณ/ผังพื้นที่.....	193
ส่วนฐาน.....	203
ส่วนกลาง.....	205
ส่วนบน.....	211
โครงสร้าง	215
สรุปการก่อรูปของพระอุโบสถในกลุ่มอิทธิพลจีนในเมืองสงขลา	219
กลุ่มรูปแบบในวัฒนธรรมตะวันตก	222
ผังบริเวณ/ผังพื้นที่.....	231
ส่วนฐาน.....	231
ส่วนกลาง.....	232
ส่วนบน.....	234
โครงสร้าง	235
สรุปการก่อรูปของพระอุโบสถในกลุ่มอิทธิพลตะวันตกในเมืองสงขลา	237
5 สรุปผลการศึกษา.....	239
บรรณานุกรม.....	250
ประวัติผู้วิจัย.....	255

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
1	ช่วงเวลาการปกครองของเจ้าเมืองสงขลา	33
2	ลำดับเจ้าเมืองสงขลาสายสกุลที่ 1 และ 2 ของ พระสงขลา (เหยียง)	50
3	สรุปลักษณะทางสถาปัตยกรรมที่สำคัญของอาคารที่ศึกษา	158
4	รูปทรงของหลังคาและฐานานุศักดิ์ในงานสถาปัตยกรรมจีนแบบประเพณี	169
5	แบบแจกแจงการวิเคราะห์รูปแบบพระอุโบสถในเมืองสงขลา แบบสถาปัตยกรรม จีนประเพณี	174
6	การเปรียบเทียบส่วนประกอบต่างๆ ของพระอุโบสถแบบจีนประเพณี	186
7	แบบแจกแจงการวิเคราะห์รูปแบบพระอุโบสถในเมืองสงขลา แบบร่วมอย่างกับ สถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยมในรัชกาลที่ 3	192
8	การเปรียบเทียบส่วนประกอบต่างๆ ของพระอุโบสถแบบร่วมอย่างกับ สถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยมในรัชกาลที่ 3	218
9	แบบแจกแจงการวิเคราะห์รูปแบบพระอุโบสถในเมืองสงขลาในกลุ่มอิทธิพล ตะวันตก	230
10	การเปรียบเทียบส่วนประกอบต่างๆ ของพระอุโบสถในกลุ่มอิทธิพลตะวันตก	236
11	ช่วงเวลาการปกครองเมืองสงขลาของเจ้าเมืองตระกูล ณ สงขลา กับช่วงเวลาการ เกิดขึ้นของสถาปัตยกรรมแต่ละประเภท	247

สารบัญภาพ

ภาพที่		หน้า
1	ภายในถ้ำเขาคุหา, ประติมากรรมรูปพระวิษณุที่ถูกฝังอยู่บริเวณหน้าถ้ำ, ชิ้นส่วน ศิวิลิ่งที่ถูกฝังอยู่บริเวณเดียวกับประติมากรรมรูปพระวิษณุ.....	17
2	ภาชนะดินเผาสลักอักษรโบราณที่เมืองโบราณสทิงพระ, ลูกปัด, เศษภาชนะดิน เผาจากบริเวณโดยรอบเมืองสทิงพระ.....	17
3	ทรางสลุภายในวัดสี่หยัง.....	18
4	ภาชนะดินเผาจากเตาริมคลองปะโอ.....	19
5	เหรียญเมืองสงขลา.....	25
6	พระสงขลา (เหยียง แซ่เหา).....	31
7	เจ้าพระยาอินทคีรี (บุญห่วย).....	34
8	พระยาวิเศษภักดี (เถียนจ้ง).....	36
9	พระยาวิเชียรคีรี (เถียนเส้ง).....	38
10	ศาลหลักเมืองสงขลา).....	40
11	จวนเจ้าเมืองสงขลา และบ้านเรือนราษฎร.....	40
12	ซุ้มประตูเมืองสงขลา และพระอุโบสถวัดดอนแย้.....	41
13	เจ้าพระยาวิเชียรคีรี (บุญสังข์).....	42
14	พระอุโบสถวัดโพธิ์ปฐมาวาส วัดสุวรรณคีรี และวัดศิริวรรณาวาส.....	45
15	เจ้าพระยาวิเชียรคีรี (เม่น).....	46
16	พระยาวิเชียรคีรี (ชุ่ม).....	48
17	พระยาวิเชียรคีรี (ชม).....	49
18	พระอุโบสถวัดดอนแย้.....	63
19	พระอุโบสถวัดแจ้ง.....	69
20	พระอุโบสถวัดศาลาหัวยาง.....	74
21	พระอุโบสถวัดมัจฉิมาวาสฯ.....	80
22	อาคารพิพิธภัณฑ์ และศาลาภาษาซิดตัน ภายในบริเวณมัจฉิมาวาสฯ.....	80
23	ซุ้มประตูแต่ละด้านของวัดมัจฉิมาวาสฯ.....	80
24	พระวิหาร วัดมัจฉิมาวาสฯ.....	81
25	โรงธรรมและหอรบขังวัดโพธิ์ปฐมาวาส.....	87
26	เจดีย์วัดโพธิ์ปฐมาวาส.....	87
27	กลุ่มกุฏิวัดโพธิ์ปฐมาวาส.....	87
28	พระอุโบสถวัดโพธิ์ปฐมาวาส.....	88
29	ภายในพระอุโบสถวัดโพธิ์ปฐมาวาส.....	89
30	พระอุโบสถวัดสระเกษ.....	91

ภาพที่		หน้า
31	พระอุโบสถวัดโรงवास	93
32	พระอุโบสถวัดน้ำกระจ่าย	96
33	พระอุโบสถวัดสามกอง.....	101
34	พระอุโบสถวัดแหลมพ้อ	107
35	พระอุโบสถวัดโคกเปี้ยว	112
36	พระอุโบสถวัดท้ายยอ	115
37	พระอุโบสถวัดเขาบ่อ	116
38	พระอุโบสถวัดสุวรรณคีรี.....	120
39	พระอุโบสถวัดบ่อทรัพย์	123
40	พระอุโบสถวัดศิริวรรณवास.....	126
41	พระอุโบสถวัดโลการาม	129
42	พระอุโบสถวัดสลักป่าเก่า.....	131
43	พระอุโบสถวัดดีหลวงใน.....	134
44	ทางหงษ์ (หลังคาปีกนก) พระอุโบสถวัดดีหลวงใน.....	134
45	หน้าบันพระอุโบสถวัดดีหลวงใน	135
46	ประตูพระอุโบสถวัดดีหลวงใน	136
47	พระอุโบสถวัดบางเขียด	141
48	พระอุโบสถวัดเกาะใหญ่.....	143
49	พระอุโบสถวัดแหลมบ่อท้อ	144
50	พระอุโบสถวัดโรง	145
51	พระอุโบสถวัดสี่หยังก่อการบูรณะ.....	152
52	พระอุโบสถวัดสี่หยักในสภาพปัจจุบัน.....	152
53	พระอุโบสถวัดท่านางหอม.....	156
54	พระอมิตาภพุทธเจ้า พระศากยมุนีพุทธเจ้า และพระไภษัชยคุรุพุทธเจ้า ภายใน วิหารใหญ่วัดมิ่งกรมลาวาส	172
55	ทางเข้าวิหารหน้าวัดมิ่งกรมลาวาส	173
56	พระประธานในพระอุโบสถวัดดอนแย้.....	176
57	ด้านหน้าอาคารศาลหลักเมืองสงขลา	177
58	ภาพจำลองฐานพระอุโบสถวัดดอนแย้	177
59	เสาดัดผนังอาคารศาลหลักเมืองสงขลา	178
60	ประตูพระอุโบสถวัดดอนแย้.....	180
61	ศาลเจ้าไต้ฮงเทียม ถนนยะลา จังหวัดสงขลา และศาลหลักเมืองจังหวัดสงขลา	180
62	ภาพอาคารตึกแถวแบบวัฒนธรรมจีนที่มีหน้าต่างด้านข้าง	181
63	หน้าต่างของพระอุโบสถวัดดอนแย้	181

ภาพที่		หน้า
64	สันหลังคาแอ่นโค้งของอาคารศาลหลักเมืองสงขลา	182
65	หลบหลังคาและแนวบัวหางายของพระอุโบสถวัดดอนแย้	184
66	โต้วกั๋ง (toukung) ภายในอาคารศาลหลักเมือง	185
67	โต้วกั๋ง (toukung) ภายในพระอุโบสถวัดดอนแย้	185
68	พระอุโบสถวัดสุวรรณคีรี วัดศิริวรรณวาส วัดบ่อทรัพย์ และวัดภูผาเบิก ตรงปาก อ่าวตรงเมืองสงขลาฝั่งแหลมสน.....	196
69	ตำแหน่งที่ตั้งของวัดตามทิศทางของแนวคันนา	198
70	ตำแหน่งการวางแนวเสมาเดิมของพระอุโบสถวัดสุวรรณคีรี และพระอุโบสถ วัดสลักป่าเก่า.....	198
71	เจดีย์บนเขาพิหารบริเวณวัดท้ายยอ	200
72	ลำดับการตั้งถิ่นฐานในเกาะยอ.....	202
73	ทิศทางการหันหน้าของวัดในเกาะยอ	202
74	บันไดพระอุโบสถวัดแหลมพ้อ.....	205
75	ชั้นลวดบัวผนังที่พระอุโบสถวัดสลักป่าเก่า และชั้นลวดบัวรับมหลังคาของ พระอุโบสถวัดดอนแย้.....	207
76	พื้นที่เปิดโล่งในแนวตั้ง ของพระวิหารพระพุทธไสยาสน์ วัดราชโอรสาราม.....	208
77	พระอุโบสถวัดไพยยนต์พลเสพา และซุ้มด้านข้างพระวิหารวัดโปรดเกศเชษฐาราม	208
78	พระอุโบสถวัดสัมพันธวงศ์ กรุงเทพฯ และช่องเปิดของพระอุโบสถวัดศิริวรรณวาส	209
79	การปั้นประดับส่วนบน เหนือกรอบประตูหน้าต่าง พระอุโบสถวัดแหลมพ้อ.....	210
80	ช่องเปิดตรงหน้าพระประธาน และซุ้มหน้าต่างพระอุโบสถวัดโลการาม	210
81	หน้าบันพระอุโบสถวัดไพยยนต์พลเสพา	212
82	หน้าบันอุโบสถวัดโปรดเกศเชษฐาราม	212
83	หน้าบันของพระวิหารวัดราชโอรส	212
84	เตาเผากระเบื้องสงขลา ที่บ้านท่านางหอม อำเภอหาดใหญ่.....	214
85	ซุ้มประตูสุนทรทิศาในพระบรมมหาราชวัง.....	222
86	สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) พ.ศ. 2350-2425	224
87	อาคารรัฐสภาเก่าของสิงคโปร์.....	225
88	ตึกแถวหรือที่พักอาศัยขนาดเล็กในสิงคโปร์.....	225
89	ตึกแถวแบบจีนบนถนนเจริญกรุงในสมัยรัชกาลที่ 5.....	226
90	พระที่นั่งภูวดลทัศไนย (หอนาฬิกา) ในกลุ่มพระที่นั่งอภิเนาวนิเวศน์.....	227
91	พระตำหนักองค์ต่างๆ ในพระนครคีรี.....	227
92	พระอุโบสถวัดศรีสุริยวงศาราม จ.ราชบุรี.....	228
93	ฐานสองชั้นของพระอุโบสถวัดโรง อ.กระแสดินธุ์ และพระอุโบสถวัดโพธิ์ปฐมาวาส อ.เมืองสงขลา	232

ภาพที่		หน้า
94	ส่วนกลาง (ผนัง) ของวัดแบบตันอย่าง ในกลุ่มอิทธิพลตะวันตก พระอุโบสถวัดแจ้ง และพระอุโบสถวัดศาลาหัวยาง	232
95	ส่วนกลาง (ผนัง) ของวัดแบบเอาอย่างในเมือง ในกลุ่มอิทธิพลตะวันตก พระอุโบสถวัดสระเกษ และพระอุโบสถวัดบ่อทรัพย์	233
96	ส่วนกลาง (ผนัง) ของวัดแบบเอาอย่างนอกเมือง ในกลุ่มอิทธิพลตะวันตก พระอุโบสถวัดดีหลวงใน พระอุโบสถวัดบางเขียด พระอุโบสถวัดน้ำกระจาย และพระอุโบสถวัดสามกอง	233
97	หน้าบันพระอุโบสถวัดแจ้งและวัดสระเกษ	234
98	โครงสร้างภายในของพระอุโบสถวัดสามกอง	235
99	โครงสร้างภายในของพระอุโบสถวัดบางเขียด	235
100	พระอุโบสถวัดดอยแย้ และศาลหลักเมืองสงขลา	242
101	พระอุโบสถวัดสุวรรณคีรี และพระอุโบสถวัดศิริวรรณาวาส	243
102	พระอุโบสถวัดแจ้ง และพระอุโบสถวัดศาลาหัวยาง	245
103	พระอุโบสถ เก่า-ใหม่ วัดโรง อ.กระเสสินธุ์ จ.สงขลา	246
104	มัสยิดบ้านบน จ.สงขลา.....	246
105	พระอุโบสถวัดท้ายยอ พระอุโบสถวัดโคกเปี้ยว และวัดเขาบ่อ	248
106	ที่ตั้งเกาะยอและทิศทางการหันหน้าของวัดในเกาะยอ	249

สารบัญลายเส้น

ลายเส้นที่	หน้า
1 ผังบริเวณวัดดอนแย้.....	62
2 ผังพื้นพระอุโบสถวัดดอนแย้.....	63
3 รูปด้านหน้า, ด้านหลังพระอุโบสถวัดดอนแย้.....	64
4 รูปด้านข้างพระอุโบสถวัดดอนแย้.....	65
5 ผังบริเวณวัดแจ้ง.....	68
6 ผังพื้นพระอุโบสถวัดแจ้ง.....	69
7 รูปด้านหน้า,พระอุโบสถวัดแจ้ง.....	70
8 รูปด้านข้างพระอุโบสถวัดแจ้ง.....	71
9 ผังบริเวณวัดศาลาห้วยาง.....	73
10 ผังพื้นพระอุโบสถวัดศาลาห้วยาง.....	74
11 รูปด้านหน้า, ด้านหลัง อุโบสถวัดศาลาห้วยาง.....	75
12 รูปด้านข้างพระอุโบสถวัดศาลาห้วยาง.....	76
13 ผังบริเวณวัดมัชฌิมาวาสฯ.....	79
14 ผังพื้นพระวิหาร วัดมัชฌิมาวาสฯ.....	82
15 รูปด้านหน้าและด้านหลัง พระวิหาร วัดมัชฌิมาวาสฯ.....	82
16 รูปด้านข้าง พระวิหาร วัดมัชฌิมาวาสฯ.....	83
17 ผังบริเวณวัดโพธิ์ปฐมาวาส.....	86
18 ผังภายในพระอุโบสถวัดโพธิ์ปฐมาวาส.....	89
19 ผังบริเวณวัดน้ำกระจ่าย.....	95
20 ผังพื้นพระอุโบสถวัดน้ำกระจ่าย.....	96
21 รูปด้านหน้า, ด้านหลัง พระอุโบสถวัดน้ำกระจ่าย.....	97
22 รูปด้านข้าง พระอุโบสถวัดน้ำกระจ่าย.....	98
23 ผังบริเวณวัดสามกอง.....	100
24 ผังพื้นพระอุโบสถวัดสามกอง.....	101
25 รูปด้านหน้า, ด้านหลังพระอุโบสถวัดสามกอง.....	102
26 รูปด้านข้างพระอุโบสถวัดสามกอง.....	103
27 ผังบริเวณวัดแหลมพ้อ.....	106
28 ผังพื้นพระอุโบสถวัดแหลมพ้อ.....	107
29 รูปด้านหน้าและด้านหลังพระอุโบสถวัดแหลมพ้อ.....	108
30 รูปด้านข้าง (ทิศใต้) พระอุโบสถวัดแหลมพ้อ.....	109
31 รูปด้านข้าง (ทิศเหนือ) พระอุโบสถวัดแหลมพ้อ.....	110
32 ผังบริเวณของวัดท้ายยอ.....	114
33 ผังบริเวณวัดสุวรรณคีรี.....	119

ลายเส้นที่		หน้า
34	ผังบริเวณวัดบ่อทรัพย์.....	122
35	ผังบริเวณวัดศิริวรรณवास	125
36	ผังบริเวณวัดโลการาม.....	128
37	ผังบริเวณวัดดีหลวงใน.....	133
38	ผังพื้นที่พระอุโบสถวัดดีหลวงใน.....	136
39	รูปด้านหน้า, ด้านหลัง พระอุโบสถวัดดีหลวงใน.....	137
40	รูปด้านข้าง พระอุโบสถวัดดีหลวงใน.....	138
41	ผังบริเวณวัดบางเขียด.....	140
42	ผังพื้นที่พระอุโบสถวัดโรง.....	146
43	รูปด้านหน้า (ด้านทิศตะวันตก) พระอุโบสถวัดโรง	146
44	รูปด้านข้าง (ด้านทิศเหนือ) พระอุโบสถวัดโรง.....	147
45	รูปด้านข้าง (ด้านทิศใต้) พระอุโบสถวัดโรง	148
46	ผังบริเวณวัดสีหยัง.....	151
47	ผังพื้นที่พระอุโบสถวัดสีหยัง	152
48	รูปด้านหน้าและด้านหลังพระอุโบสถวัดสีหยัง.....	153
49	รูปด้านข้างพระอุโบสถวัดสีหยัง.....	154
50	ความสัมพันธ์ของ เหตุ, ผล และ ความศรัทธา ในพุทธศาสนา	163
51	พื้นที่ว่างภายในพื้นที่โอบล้อมของงานสถาปัตยกรรมจีนแบบประเพณี.....	167
52	ระบบโครงสร้างของงานสถาปัตยกรรมจีนแบบประเพณี.....	168
53	การทำงานของ “เจียน” (jian) ในงานสถาปัตยกรรมจีนแบบประเพณี	170
54	แผนผังวัดมิ่งกรมกลาวาส ถนนเจริญกรุง กรุงเทพฯ.....	172
55	ผังบริเวณและผังพื้นที่อาคารศาลหลักเมืองสงขลา.....	175
56	สันหลังคาแอ่นโค้งของพระอุโบสถวัดดอนแย้.....	183
57	หลบบหลังคาและการมุงกระเบื้องของอาคารตึกแถวในวัฒนธรรมจีน บริเวณถนน นครนอก-นครใน จังหวัดสงขลา	184
58	กระเบื้องกาบกล้วยหรือกระเบื้องราง กระเบื้องจีน และกระเบื้องเกล็ดเต่า	184
59	พระอุโบสถวัดราชโอรสา สถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยมในพระบาทสมเด็จพระ พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3	190
60	พระอุโบสถวัดโสมนัสฯ สถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยมในพระบาทสมเด็จพระ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4	190
61	ช่องเปิดตรงแนวเสาพะไลที่ใช้เป็นเกณฑ์ในจำแนกรูปแบบ	205
62	ฐานรากแผ่วางบนโองหรือไห.....	215
63	โครงสร้างแบบจันทันและแบบผสม.....	216

สารบัญแผนที่

แผนที่ที่		หน้า
1	ที่ตั้งของจังหวัดสงขลา	6
2	ขอบเขตด้านพื้นที่ในการศึกษา.....	7
3	สภาพภูมิศาสตร์ของทะเลสาบสงขลา	13
4	แผนที่เมืองสงขลาฝั่งหัวเขาแดง พ.ศ. 2230.....	15
5	ชุมชนโบราณก่อนการสร้างเมืองสงขลา	21
6	ตำแหน่งป้อมเมืองสงขลาฝั่งหัวเขาแดง	24
7	ที่ตั้งเมืองสงขลาฝั่งหัวเขาแดง ฝั่งแหลมสน และฝั่งบ่ออย่าง.....	26
8	จังหวัดสงขลาและพื้นที่ทำการศึกษา.....	59
9	วัดที่ทำการศึกษาในเขต อ.เมืองสงขลา	60
10	วัดที่ทำการศึกษาในเขต อ.สิงหนคร	117
11	วัดที่ทำการศึกษาในเขต อ.กระเสาะสิงรุ้.....	142
12	วัดที่ทำการศึกษาในเขต อ.ระโนด	149
13	วัดที่ทำการศึกษาในเขต อ.หาดใหญ่.....	155

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของการศึกษา

สืบเนื่องจากปัญหาความแตกแยกของหัวเมืองต่างๆ ในสมัยกรุงธนบุรี ทำให้สมเด็จพระเจ้าตากสินทรงมีนโยบายแต่งตั้งให้พระญาติและบรรดาบริวารของพระองค์เป็นเจ้าเมืองสำคัญต่างๆ เช่น พระเจ้านครศรีธรรมราช (หนู) เป็นเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชในปี พ.ศ. 2319¹ และสำหรับเมืองสงขลานั้นพระองค์ทรงเห็นว่าเป็นเมืองที่มีศักยภาพทางด้านการค้าทางทะเลมาแต่เดิม จึงทรงแต่งตั้งจินเหียงเป็นเจ้าเมืองสงขลา (พ.ศ. 2318–2327) อดีตนายอากรรังนกผู้มีความจงรักภักดี อีกทั้งยังเป็นชาวจีนที่มีความสามารถทางการค้าและการประมง² ต่อมาเมื่อเริ่มเข้าสู่สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ซึ่งถือเป็นการเริ่มต้นการพัฒนาเมืองสงขลาอย่างจริงจัง โดยเริ่มจากการเปลี่ยนตัวเจ้าเมืองสงขลา (เหียง) แล้วทรงโปรดเกล้าฯ ให้ บุญห่วย บุตรคนโตของพระยาสงขลา (เหียง) ผู้ยอมสวามิภักดิ์ต่อพระราชอำนาจใหม่ ขึ้นเป็นเจ้าพระยาอินทรี เจ้าเมืองสงขลาลำดับที่ 2 (พ.ศ. 2327–2355)

จากนั้นส่วนกลางยังมึนโยบายในการพัฒนาเมืองสงขลาอย่างต่อเนื่อง ในปี พ.ศ. 2334 ได้แยกเมืองสงขลาซึ่งเดิมขึ้นกับเมืองนครศรีธรรมราช มาขึ้นตรงต่อราชสำนักส่วนกลาง และยกฐานะขึ้นเป็นหัวเมืองชั้นโท ทั้งยังเพิ่มบรรดาศักดิ์เจ้าเมืองจากพระยาขึ้นเป็นเจ้าพระยาในคราวที่ทรงแต่งตั้งเจ้าพระยาอินทรี (บุญห่วย) เจ้าเมืองสงขลาลำดับที่ 2 และยังคงยกฐานะจากเจ้าเมืองสงขลาเป็นผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลา ทำให้ตระกูลเจ้าเมืองสงขลากลายเป็นตระกูลใหญ่ที่มีอำนาจสูงสุดในเมืองสงขลา และตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 1 เป็นต้นมา ส่งผลให้คนในตระกูลเจ้าเมืองใช้อำนาจหน้าที่สร้างความมั่งคั่งและอิทธิพลต่อมาเป็นเวลากว่าศตวรรษ

กระทั่งในสมัยเจ้าเมืองสงขลาลำดับที่ 3 พระยาวิเศษภักดี (เถียนจ่ง) (พ.ศ. 2355–2360) และพระยาวิเชียรคีรี (เถียนเส้ง) (พ.ศ. 2360–2390) เจ้าเมืองลำดับที่ 4 ซึ่งไม่เป็นที่โปรดปรานของราชสำนักส่วนกลางเท่าที่ควร ดังเห็นได้จากการมีบรรดาศักดิ์เพียงชั้นพระยา ซึ่งต่างกับเจ้าเมืองสงขลาคนก่อน เนื่องจากในช่วงเวลาดังกล่าวส่วนกลางได้มีนโยบายขยายอำนาจไปยังเมืองไทรบุรีและเปรัก โดยมอบหมายให้เมืองนครศรีธรรมราชเป็นผู้ดำเนินการ และให้เมืองสงขลาทำหน้าที่เพียงส่งกำลังสนับสนุนเท่านั้น³ ทำให้ทางเมืองสงขลาซึ่งมีข้อบาดหมางใจกับเมืองนครศรีธรรมราชอยู่เป็นทุนเดิม จึงไม่เต็มใจให้ความร่วมมือ เป็นเหตุให้เกิดความขัดแย้งมากขึ้น ทั้งนี้เพราะเมื่อนครศรีธรรมราชนอกจากจะเป็นหัวเมืองชั้นเอกแล้ว เจ้าพระยาานครฯ (น้อย) เจ้าเมือง

¹ สงบ สงเมือง, การพัฒนาหัวเมืองสงขลา ในสมัยกรุงธนบุรีและสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น พ.ศ. 2310-2445 (สงขลา: โครงการบริการวิชาการ ฝ่ายวิชาการ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา, 2523), 162.

² ดูรายละเอียดในบทที่ 2 หน้า 30-35.

³ สงบ สงเมือง, การพัฒนาหัวเมืองสงขลา ในสมัยกรุงธนบุรีและสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น พ.ศ. 2310-2445, 167-169.

นครศรีธรรมราช ยังมีความใกล้ชิดกับราชสำนักส่วนกลางมากกว่าเจ้าเมืองสงขลาอีกด้วย ทำให้ความสำคัญของเมืองสงขลาในช่วงรัชกาลที่ 2 และ 3 ต้องถูกลดบทบาทลง ประกอบกับความประพฤติด่วนตัวของพระยาวิเชียรคีรี (เถี้ยนเส้ง) ที่ส่อไปในทางทุจริต เช่น การเข้าไปพัวพันกับการค้าฝิ่น และหาผลประโยชน์ส่วนตัว เป็นต้น ดังนั้นในปี พ.ศ. 2382 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงมีพระราชกระแสไปยังพระยาศรีพิพัฒน์ (ทัด) ให้นำตัวพระยาวิเชียรคีรี (เถี้ยนเส้ง) พร้อมด้วยผู้ซื้อขายฝิ่นในเมืองสงขลามาสืบสวนตัว ดังปรากฏในจดหมายหลวงอุดมสมบัติ ความว่า

ให้ช่วยชำระคนขายฝิ่นที่เมืองสงขลาเสียให้สิ้นด้วย แล้วให้ซักถามพระยาสงขลาได้ว่าขายฝิ่นแล้วรู้เห็นว่าผู้ใดซื้อขายบ้าง พระยาสงขลาที่ซบเลียงเป็นถึงเจ้าเมืองสงขลา รู้อย่างธรรมเนียมอยู่แล้ว ให้บอกความแต่ตามจริงให้จงได้ แล้วให้ทำคำสาบานส่งออกมา ให้เอาตัวพระยาสงขลาและผู้ซื้อขายฝิ่นมาสาบานเสียให้ชัดหลาย อย่าให้ทำอีกต่อไป⁴

นอกจากนั้นเมืองสงขลาในสมัยของพระยาวิเชียรคีรี (เถี้ยนเส้ง) ยังได้เกิดกบฏเมืองไทรบุรี ขึ้น 2 ครั้ง ครั้งแรกใน พ.ศ. 2373 และครั้งที่ 2 ใน พ.ศ. 2381⁵ โดยส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากความไม่ร่วมมือกันระหว่างเจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) และพระยาวิเชียรคีรี (เถี้ยนเส้ง) เนื่องจากเมืองทั้ง 2 ต่างแก่งแย่งชิงดีชิงเด่นที่จะได้รับความดีความชอบจากราชธานีอยู่เสมอ ไม่ว่าจะเป็นเชิงความผูกพันทางเครือญาติด้วยการถวายธิดาเข้ารับราชการฝ่ายใน หรือเป็นเพราะความสามารถเฉพาะตัวของเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชเอง โดยเฉพาะในช่วงที่เจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) เป็นเจ้าเมือง ในขณะที่เจ้าเมืองสงขลานั้น กลับได้รับการตำหนิจากส่วนกลางอยู่เสมอ ดังปรากฏในจดหมายหลวงอุดมสมบัติที่บันทึกเหตุการณ์เมื่อครั้งปราบกบฏเมืองไทรบุรี ในปี พ.ศ. 2381 โดยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชปรารภถึงเจ้าเมืองสงขลา ดังนี้

แล้วรับสั่งท้าวพระกรุณาด้วยราชการเมืองไทรว่าออกไปสักที่หนึ่งเถิด อ้ายแขกมันจองหองคุมแหกนักหนาเข้ามาในเขตแดนเมืองสงขลา ทำเอาเมืองจะนะ เมืองเทพาไปได้ พระยาสงขลา ก็พากันอ้อแอ้เสียหมด นั่งให้อ้ายแขกมันหลอกลวง ทำเข้ามาได้จนในเขตแดนอ้ายแขกมันก็เป็นแต่ลูกเล็ก ๆ ยังให้มันทำได้ น่าเกลียด น่าชังนักหนาทีเดียว อ้ายยาโมอะไรไม่รู้ ถ้าไม่เป็นคนชอบอหังการอยู่แต่ก่อนแล้วจะส่งท้าวพระกรุณาให้ออกไปตัดหัวมันเสีย⁶

⁴ หลวงอุดมสมบัติ, จดหมายเหตุหลวงอุดมสมบัติ พร้อมคำบรรยายของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2530), 178-179.

⁵ เพียงแซ พงษ์ศิริบัญญัติ, “นโยบายการปกครองเมืองสงขลาในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น พ.ศ. 2328-2439” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารการปกครอง สาขาวิชาอักษรศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2522), 85-88.

⁶ หลวงอุดมสมบัติ, จดหมายเหตุหลวงอุดมสมบัติ พร้อมคำบรรยายของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2530), 58.

อันแสดงให้เห็นว่าเจ้าเมืองสงขลาปฏิบัติราชการไม่เป็นที่พอพระราชหฤทัยจนที่สุดแล้ว ถึงกับจะให้จับตัวพระยาวิเชียรคีรี (เถี้ยนเส้ง) ต้องพระอาญาลงโทษประหารชีวิต ซึ่งสถานการณ์ดังกล่าวนี้ส่งผลกระทบโดยตรงต่อฐานอำนาจทางการเมือง และความมั่นคงของคนในตระกูลเจ้าเมืองเป็นอย่างมาก

อย่างไรก็ตาม จากสภาพที่ตั้งของเมืองสงขลาซึ่งอยู่ในเส้นทางเดินเรือข้ามสมุทรที่สำคัญ ประกอบกับการที่มีเจ้าเมืองเชื้อสายจีนที่ปกครองโดยสืบสายสกุลมาช้านาน รวมทั้งในขณะเดียวกันก็ได้เกิดความวุ่นวายทางการเมืองขึ้นในเมืองจีน กลายเป็นแรงผลักดันหนึ่งที่ทำให้ชาวจีนอพยพเข้ามาตั้งหลักแหล่งในเมืองสงขลามากขึ้น ณ เวลานั้น ทำให้กิจการในเมืองสงขลาขยายตัวออกไปอย่างกว้างขวาง รวมไปถึงศิลปวิทยาการต่างๆ ที่เป็นผลพวงทางวัฒนธรรมที่เข้ามามีบทบาทอย่างมากในพื้นที่ เช่น กระเบื้อง ซึ่งต่อมาเป็นที่รู้จักกันในชื่อกระเบื้องสงขลา ผ้าทอเกาะยอ และเครื่องปั้นดินเผาบ้านสทิงหม้อ รวมถึงงานสถาปัตยกรรมภายในวัด และโดยเฉพาะอาคารสำคัญอย่างพระอุโบสถ เช่น วัดสุวรรณคีรี วัดศิริวรรณาวาส วัดดอนแร่ และอาคารศาลหลักเมือง เป็นต้น ซึ่งในกรณีของการสร้างอาคารทางศาสนาตามที่กล่าวมานี้ นอกจากจะมีรูปแบบที่สอดคล้องกับสุนทรียภาพของชาวเมืองสงขลาที่มีประชากรราวครึ่งหนึ่งเป็นเชื้อสายจีนแล้ว ที่สำคัญยังได้รับการอุปถัมภ์จากเจ้าเมืองผู้เคร่งครัดในธรรมเนียมจีน คือ พระยาวิเชียรคีรี (เถี้ยนเส้ง) ผู้ซึ่งในขณะนั้นได้กลายเป็นสัญลักษณ์ของความเสื่อมถอยของตระกูลเจ้าเมืองสงขลาอีกด้วย

เมื่อพระยาวิเชียรคีรี (เถี้ยนเส้ง) ถึงแก่อสัญกรรม พระยาวิเชียรคีรี (บุญส่งฯ) ก็ได้ขึ้นเป็นเจ้าเมืองลำดับต่อมา ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2390 โดยในชีวิตตอนต้นของพระยาวิเชียรคีรี (บุญส่งฯ) ได้ถวายตัวเป็นมหาดเล็กในส่วนกลาง ทำให้มีความใกล้ชิดกับราชสำนัก จึงได้รับการครอบงำอิทธิพลต่างๆ จากส่วนกลางอย่างมาก ดังนั้นเมืองสงขลาภายใต้การปกครองพระยาวิเชียรคีรี (บุญส่งฯ) เจ้าเมืองสงขลาลำดับที่ 5 นี้ จึงมีความเจริญรุ่งเรืองขึ้นเรื่อยๆ ประกอบกับพระยาวิเชียรคีรี (บุญส่งฯ) ได้ทำหน้าที่ในการดูแลหัวเมืองมลายูด้วยความเรียบร้อยตลอดมา เมืองสงขลาซึ่งเดิมเคยตกต่ำอยู่ในภาวะด้อยเกียรติยศและศักดิ์ศรีทางการเมืองก็เริ่มคลี่คลายในทางที่ดีอย่างเป็นลำดับ

จนเมื่อมาถึงช่วงรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 พระองค์ทรงพอพระราชหฤทัยในการปฏิบัติราชการอย่างซื่อสัตย์สุจริตของพระยาวิเชียรคีรี (บุญส่งฯ) ผู้นี้มาก ทรงโปรดเกล้าฯ พระราชทานตำแหน่งให้เป็นเจ้าพระยาวิเชียรคีรี (บุญส่งฯ) อันสะท้อนให้เห็นอย่างชัดเจนถึงเกียรติยศของเจ้าเมืองสงขลาที่ได้กลับคืนมาอย่างสมบูรณ์แบบอีกครั้ง

ในสมัยการปกครองของเจ้าพระยาวิเชียรคีรี (บุญส่งฯ) ซึ่งตรงกับช่วงปลายรัชกาลที่ 3 ต่อกับ รัชกาลที่ 4 นอกจากจะเป็นช่วงเวลาแห่งการฟื้นคืนเกียรติยศชื่อเสียง รวมถึงฐานอำนาจทางการเมืองและความมั่งคั่งของตระกูลเจ้าเมืองดังกล่าวแล้วนั้น ยังเป็นช่วงเวลาแห่งการฟื้นฟูและบูรณะปฏิสังขรณ์วัดวาอารามต่างๆ ซึ่งรูปแบบทางสถาปัตยกรรมดังกล่าวนี้ยังสอดคล้องกับแบบแผนทางศิลปสถาปัตยกรรมที่เรียกว่าแบบพระราชนิยม (ในรัชกาลที่ 3) อีกด้วย การเกิดขึ้นของรูปทรงทางสถาปัตยกรรมดังกล่าวนี้นอกจากจะเป็นไปตามยุคสมัยแล้ว ยังอาจมีความสัมพันธ์กับสถานการณ์ทางการเมืองภายในเมืองสงขลาด้วยเช่นกัน เนื่องจากในสมัยก่อนหน้านี้นี้ คือในสมัยการปกครองของพระยาวิเชียรคีรี (เถี้ยนเส้ง) สถาปัตยกรรมทางศาสนาต่างๆ ในเมืองสงขลา ภายใต้การ

อุปถัมภ์ของเจ้าเมือง ล้วนมีลักษณะเป็นอาคารในธรรมเนียมอย่างจีน เช่น อาคารศาลหลักเมือง สงขลาเป็นต้น⁷

กระทั่งในช่วงรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ได้เกิดการปรากฏรูปแบบสถาปัตยกรรมอิทธิพลตะวันตกของพระอุโบสถในเมืองสงขลาขึ้น เช่น พระอุโบสถวัดแจ้ง และวัดศาลาหัวยาง โดยการนำของท่านผู้หญิงสุทธิ ในเจ้าพระยาวิเชียรคีรี (เม่น) เจ้าเมืองสงขลา ต่อจากเจ้าพระยาวิเชียรคีรี (บุญสังข์) และเป็นผลให้พื้นที่รอบนอกของเมืองสงขลาต่างปรากฏรูปแบบของพระอุโบสถที่คล้ายคลึงกับแบบอย่างที่ท่านผู้หญิงสุทธิได้สร้างไว้

จากปัจจัยที่มาและลักษณะของพระอุโบสถที่ปรากฏตามช่วงเวลาดังกล่าว ย่อมชี้ให้เห็นถึงความสำคัญและพัฒนาการที่เกี่ยวข้องกับบริบททางประวัติศาสตร์และสังคมของเมืองสงขลาอย่างชัดเจน หากแต่ยังขาดการศึกษาที่สามารถเชื่อมต่อระหว่างลักษณะสถาปัตยกรรมกับประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของชุมชน การเก็บรวบรวมข้อมูลและทำการศึกษาที่จะทำให้เห็นถึงคุณค่าและความสำคัญในฐานะที่เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ อันแสดงให้เห็นถึงการก่อเกิดทางวัฒนธรรมของเมืองสงขลาโดยเฉพาะฝั่งตะวันออกอย่างจริงจัง ดังนั้นจึงเห็นควรที่จะต้องมีการศึกษา รวบรวม และวิเคราะห์อย่างเป็นรูปธรรม ตามระเบียบวิธีของการวิจัยทางศิลปสถาปัตยกรรมที่ถูกต้อง

ความมุ่งหมายและวัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาความสำคัญของวัดภายใต้บริบททางสังคมและการเมืองในพื้นที่เมืองสงขลา ในช่วงต้นกรุงรัตนโกสินทร์จนถึงราวสมัยรัชกาลที่ 5
2. เพื่อศึกษาปัจจัยการออกแบบและลักษณะทางสถาปัตยกรรมของพระอุโบสถในเมืองสงขลา ในสมัยที่ปกครองโดยเจ้าเมืองเชื้อสายจีน ตั้งแต่ พ.ศ. 2318-2444

สมมุติฐานเบื้องต้น

การกระจายตัวของรูปแบบพระอุโบสถในพื้นที่ชนบทของเมืองสงขลา อาจเป็นการพยายามแสดงออกเชิงสัญลักษณ์ถึงความทันสมัยและความเท่าเทียมระหว่างพื้นที่เมืองและชนบท ดังนั้นรูปแบบของพระอุโบสถในพื้นที่ชนบท จำเป็นต้องมี “ต้นอย่าง” สำหรับการศึกษา ซึ่งรูปแบบที่เหมาะสมในการเป็น “ต้นอย่าง” ย่อมต้องมีความสำคัญทั้งในเรื่องแนวคิด ที่มา ความงาม และความ เป็นสัญลักษณ์ของความทันสมัย ซึ่งจากบันทึกทางประวัติศาสตร์ได้กล่าวถึงวัดที่เจ้าเมืองสงขลาหรือคนในตระกูลเจ้าเมืองได้ให้การอุปถัมภ์ไว้หลายวัด เช่น วัดสุวรรณคีรี วัดศรีวัฒนาวาส วัดมณีมาวาสฯ วัดแจ้ง และวัดศาลาหัวยาง เป็นต้น ในจำนวนนี้วัดบางแห่ง เช่น วัดสุวรรณคีรี และวัดแจ้ง ยังมีสถานะเป็นวัดประจำตระกูลของเจ้าเมืองอีกด้วย ทำให้พระอุโบสถในเมืองสงขลา มีสถานะเป็นทั้ง “วัดต้นอย่าง” ที่อุปถัมภ์โดยตระกูลเจ้าเมือง และ “วัดเอาอย่าง” ที่สร้างโดยชาวเมือง

⁷ ดูรายละเอียดในบทที่ 2, 40-41.

ขอบเขตของการศึกษา

1. ขอบเขตด้านพื้นที่

การศึกษาวิจัยครอบคลุมพื้นที่บริเวณ จ.สงขลา ฝั่งตะวันออกทั้งหมด ซึ่งประกอบด้วย อ.ระโนด (บางพื้นที่) อ.กระแสดินธุ์ อ.สทิงพระ อ.สิงหนคร อ.หาดใหญ่ (บางพื้นที่) และ อ.เมืองสงขลา

2. ขอบเขตด้านแบบแผนทางสถาปัตยกรรม

ศึกษาพระอุโบสถและพระวิหารที่สร้างขึ้นในช่วงต้นกรุงรัตนโกสินทร์จนถึงราวสมัยรัชกาลที่ 5 และเน้นศึกษาเฉพาะพระอุโบสถและพระวิหารชนิดเครื่องก่อ ที่มิเสพาโลรับหลังคาปีกนก

3. ขอบเขตด้านเนื้อหาทางประวัติศาสตร์

ศึกษาในช่วงต้นกรุงรัตนโกสินทร์จนถึงราวสมัยรัชกาลที่ 5 โดยเน้นเนื้อหาทางประวัติศาสตร์เฉพาะของเมืองสงขลา ในสมัยที่ปกครองโดยเจ้าเมืองเชื้อสายจีน ตั้งแต่ พ.ศ. 2318-2444

ขั้นตอนและวิธีการของการศึกษา

นำข้อมูลที่รวบรวมได้มาวิเคราะห์ถึงบทบาทและหน้าที่ของวัดที่มีต่อชุมชน ทั้งในระดับท้องถิ่นจนถึงภาพรวม ก่อนนำมาวิเคราะห์ในเชิงเปรียบเทียบระหว่างบทบาทของวัดในแบบเฉพาะถิ่นกับบทบาทของวัดในกลุ่มวัฒนธรรมส่วนกลาง (โดยอยู่ภายใต้เงื่อนไขของช่วงเส้นเวลาในระดับเดียวกัน) จากนั้นจึงนำ “เหตุ” ที่ได้จากการวิเคราะห์ทางประวัติศาสตร์และสภาพสังคม มาขยายความให้เกิดเป็น “ผล” ในการสร้างสรรค์งานพุทธสถาปัตยกรรมของเมืองสงขลา ประกอบกับการสอบทานกับข้อมูลทางสถาปัตยกรรมที่ได้จากพื้นที่ที่ทำการศึกษา โดยการเปรียบเทียบกับสถาปัตยกรรมในลักษณะเดียวกันที่ปรากฏในส่วนกลาง ทั้งในเชิงการวางผัง ประโยชน์ใช้สอยอาคาร และองค์ประกอบต่างๆ ของอาคาร เช่น ส่วนฐาน ผนัง เสา หลังคา และโครงสร้าง เป็นต้น

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทราบถึงความสำคัญของวัดในเมืองสงขลาในแง่มุมต่างๆ ที่ไม่เพียงแต่เป็นศูนย์รวมของพุทธศาสนิกชนในท้องถิ่น
2. ทราบถึงมูลเหตุที่ก่อให้เกิดเอกลักษณ์ทางสถาปัตยกรรมของวัดในเมืองสงขลา
3. เกิดความสำนึกและเห็นความสำคัญของพื้นที่บริเวณเมืองสงขลาในเชิงศิลปวัฒนธรรมมากขึ้น อันจะนำมาซึ่งสัมฤทธิ์ผลต่อแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมทั้งในระดับท้องถิ่นและในระดับภูมิภาคอย่างยั่งยืนและเหมาะสม

แหล่งข้อมูล

1. ข้อมูลในเชิงเอกสาร

- 1.1 เอกสารขึ้นต้นทางประวัติศาสตร์ เช่น พงศาวดารเมืองสงขลา
- 1.2 เอกสารทางประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์ ได้แก่ หนังสือวิชาการ รายงานการวิจัย วิทยานิพนธ์ บทความต่างๆ ฯลฯ โดยสามารถศึกษาค้นคว้าได้จากแหล่งข้อมูล ดังนี้

1.2.1 สำนักหอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยศิลปากร

1.2.2 หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

1.2.3 ห้องสมุดมหาวิทยาลัยทักษิณ สงขลา

1.2.4 ห้องสมุดมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา

2. ข้อมูลภาคสนาม เช่น แบบทางสถาปัตยกรรมจากการสำรวจจริงวัด ภาพถ่าย และการสัมภาษณ์ ฯลฯ

แผนที่ที่ 1 ที่ตั้งของจังหวัดสงขลา

บทที่ 2

พัฒนาการเมืองสงขลาและการปกครองของเจ้าเมืองตระกุล ณ สงขลา

เมืองสงขลาเป็นเมืองหนึ่งที่ตั้งอยู่ในพื้นที่บริเวณทะเลสาบสงขลาคู่ขนานกับเมืองพัทลุงที่ตั้งอยู่ฝั่งตรงข้าม โดยมีทะเลสาบสงขลาเป็นกั้นระหว่างกลาง พื้นที่ทั้ง 2 ฝั่งของทะเลสาบเหมาะสมแก่การตั้งถิ่นฐานมาตั้งแต่อดีต เนื่องจากบริเวณรอบทะเลสาบสงขลาพื้นที่ทั้งลักษณะของความเป็นเมืองท่าและเมืองกสิกรรมอยู่ในตัว แต่อย่างไรก็ตามบางพื้นที่ของบริเวณทะเลสาบฯ ก็มีปัจจัยที่ไม่เอื้ออำนวยต่อการตั้งถิ่นฐานอยู่บ้างเช่นกัน ที่สำคัญคือ ปัญหาของน้ำจืดสำหรับการบริโภคในฤดูแล้ง บ่อน้ำตื้นอาจขุดได้น้ำจืดสำหรับบริโภคในบางพื้นที่ แต่เป็นปริมาณน้ำที่มีจำกัดที่ได้จากน้ำฝนที่ขังอยู่ในชั้นทราย เช่น ในบริเวณเกาะยอ บ่อน้ำจืดที่เคยเพียงพอแก่การบริโภค ซึ่งต่อมาเริ่มมีปัญหามากขึ้นเพราะประมาณน้ำน้อยลงและจากจำนวนประชากรที่เพิ่มมากขึ้น ประกอบกับป่าไม้ซึ่งเป็นที่ดูดซับความชื้นได้ถูกบุกรุกเพื่อใช้เป็นพื้นที่กสิกรรม ทำให้แหล่งต้นน้ำลดน้อยลง ความเค็มของน้ำทะเลจึงซึมผ่านเข้าไปตามลำคลองต่างๆ ที่อยู่รอบทะเลสาบฯ มากขึ้น นอกจากนี้บางพื้นที่รอบทะเลสาบฯ บางปีในฤดูฝนก็มีน้ำท่วมอย่างรุนแรง ถึงแม้ว่าจะเป็นเพียงระยะเวลาสั้นๆ แต่กลับทำความเสียหายเป็นอย่างมาก อย่างไรก็ตามแม้ว่าจะมีอุปสรรคต่อการตั้งถิ่นฐานอยู่บ้าง แต่พื้นที่รอบทะเลสาบสงขลาและบริเวณชายฝั่งทะเลโดยภาพรวมแล้วยังคงเป็นพื้นที่ที่เหมาะสมสำหรับการตั้งถิ่นฐานมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

ความเหมาะสมของที่ตั้งเมืองสงขลา

ที่ตั้งเมืองสงขลาอยู่ในสภาพภูมิศาสตร์ที่เรียกว่า “ปากอ่าวทะเลสาบ” ซึ่งเป็นปากทางเข้า-ออกของทะเลสาบสงขลา ภูมิลักษณะเช่นนี้เกิดจากบริเวณปลายสุดของแนวสันทราย 2 แนว ทอดตัวยาวซ้อนเหลื่อมขนานกันตามแนวเหนือ-ใต้ ในทิศทางสวนกัน กล่าวคือแนวสันทรายระโนด-สทิงพระเชื่อมต่อกับแนวสันทรายนครศรีธรรมราชในบริเวณพื้นที่ตอนล่างของ อ.หัวไทร ตั้งแต่ อ.ระโนดผ่านสทิงพระลงมาจนหัวเขาแดง พื้นที่นี้ชาวพื้นเมืองเรียกว่า “แผ่นดินบก”¹ แนวสันทรายนี้ทอดตัวอยู่ในลักษณะเฉียงจากทิศตะวันตกเฉียงเหนือมาสู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ มีระดับความสูงกว่าน้ำระดับน้ำทะเลปานกลางประมาณ 3-5 เมตร² บริเวณตอนใต้ของแนวสันทรายเป็นเนินเขาหลายลูกเชื่อมต่อกัน เช่น เขาแดง เขากาหว่า เขาเมืองหรือเขาบ่อทรัพย์ เขาเขียว เป็นต้น บริเวณนี้เป็นที่ตั้ง

¹ ศรีศักดิ์ วัลลิโภดม, “ชุมชนแรกสมัยประวัติศาสตร์บริเวณคาบสมุทรสทิงพระและบริเวณใกล้เคียง,” ใน *ประวัติศาสตร์และโบราณคดีคาบสมุทรสทิงพระ*, บรรณาธิการโดย สถาพร ศรีสังข์ (สงขลา: สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2528), 29.

² ประทุม ชุ่มเพ็งพันธ์, “สภาพการณ์ทางสังคมและวัฒนธรรมของดินแดนรอบทะเลสาบสงขลา,” ใน *ประวัติศาสตร์และโบราณคดีคาบสมุทรสทิงพระ*, บรรณาธิการโดย สถาพร ศรีสังข์ (สงขลา: สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2528), 54.

ของเมืองสงขลาฝั่งหัวเขาแดง และเมืองสงขลาฝั่งแหลมสนที่เชิงเขาเมืองหรือเขาบ่อทรัพย์ ส่วนแนวสันทรายอีกแนวหนึ่งเป็นส่วนที่เชื่อมต่อจากผืนแผ่นดินตามแนวชายฝั่งจะนะ-เทพา บริเวณปลายสุดของแนวสันทรายทอดยาวไปทางทิศเหนือเป็นแหลมสนอ่อน แนวสันทรายนี้เป็นที่ตั้งของเมืองสงขลาฝั่งบ่อทราย ซึ่งจะได้อธิบายต่อไปในรายละเอียด

สภาพภูมิศาสตร์ “ปากอ่าวทะเลสาบ” มีเว้าทะเลอยู่ด้านใน ประกอบกับมีภูเขาอยู่ทางด้านทิศตะวันตกของทะเลสาบ ทำให้บริเวณนี้มีความเหมาะสมกับการเป็นท่าเทียบเรือ เนื่องจากมีทะเลที่ปราศจากคลื่นลมอยู่ภายใน และยังมีแนวภูเขาซึ่งทำหน้าที่กำบังหลบลมพายุในช่วงฤดูมรสุมได้เป็นอย่างดี สภาพความเหมาะสมในเชิงภูมิศาสตร์ของเมืองสงขลาดังกล่าวนี้ ปรากฏเป็นหลักฐานอยู่ในรายงานของบาทหลวงเดอ ซัว ซี ทูตฝรั่งเศสที่เดินทางเข้ามาในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เมื่อ พ.ศ. 2229 ความว่า

เมืองสงขลา (หัวเขาแดง) นี้ ... เป็นทำเลที่เหมาะสมที่สุด และภูมิประเทศก็เป็นที่กำบังข้าศึก อยู่ในตัวแล้ว ถ้าจะทำท่าเรืออย่างดีที่สุดที่เมืองนี้ทำได้ง่ายโดยไม่ต้องลงทุนเท่าไรนัก เพราะเรือขนาดกลางก็เข้าออกได้อย่างสบาย และเมื่อเข้าไปจอดแล้วก็อยู่ในที่กำบังคลื่นลมทุกฤดู เว้นแต่ฤดูที่ลมพัดมาจากทิศตะวันออกเฉียงเหนือจะจอดเรือในที่นี้ไม่ได้ แต่ก็ไม่ประหลาดอะไร เพราะเมื่อถึงฤดูลมพัดมาจากทิศนี้แล้ว เรือต่างๆ ก็จะถอยไปจอดที่เมืองนครศรีธรรมราชก็เป็นท่าเรือที่ดีพันอันตรายทุกอย่างด้วย³

นอกจากนั้นสภาพภูมิศาสตร์ที่ตั้งเมืองสงขลา ยังเหมาะสมกับการค้าทางบกด้วย ซึ่งเชื่อมโยงเส้นทางการค้าระหว่างฝั่งอันดามันทางด้านตะวันตกกับฝั่งทะเลอ่าวไทยด้านตะวันออก คือเส้นทางเมืองสงขลา-ไทรบุรี โดยผ่านทางคลองอู่ตะเภา ซึ่งมีต้นน้ำอยู่ที่แนวเทือกเขาสันกาลาศีรี และไหลลงสู่ทะเลสาบสงขลาที่ อ.หาดใหญ่ ในปัจจุบัน เส้นทางนี้เป็นเส้นทางการค้าโบราณ ปรากฏชุมชนหลายแห่งตามแนวลำคลองอู่ตะเภา นับจากปากคลองอู่ตะเภา เช่น ท่าหาดใหญ่ บ้านท่ากอ บ้านคลองสระ บ้านบางเลา บ้านทุ่งยาว บ้านทุ่งหม้อ ไปจนถึงหมู่บ้านเขารูปช้าง เมื่อถึงต้นน้ำจึงจะเดินเท้าข้ามเนินเขาเพื่อไปลงลำน้ำปะลิสซึ่งไหลลงสู่ทะเลอันดามัน มีเกาะลังกาอยู่ด้านหน้าปากน้ำปะลิสใช้เป็นแนวกำบังคลื่นลมได้เป็นอย่างดี⁴ จากนั้นล่องเรือเลาะเลียบริมชายฝั่งไปทางใต้จนถึงเมืองไทรบุรี

เส้นทางการค้าข้ามมหาสมุทรนี้ ปรากฏหลักฐานตั้งแต่กลางพุทธศตวรรษที่ 22 ดังในบันทึกของโทเม ปิเรส (Tome Pires) ที่ได้บันทึกข้อมูลจากการสอบถามของพ่อค้าชาติต่างๆ ที่เดินทางเข้ามาค้าขายที่มะละกา และได้ปรากฏข้อความที่เกี่ยวกับสยามว่า “...การเดินทางติดต่อไปมาค้าขายระหว่างชาวเคดาห์กับอาณาจักรของอาณาจักรสยามโดยทางบก ใช้เวลา 3-4 วัน และผ่านทางแม่น้ำเคดาห์...”⁵

³ ประชุมพงศาวดาร เล่ม 25 ภาคที่ 4, (กรุงเทพฯ: องค์การค้าของคุรุสภา, 2511), 302.

⁴ มานิต วิลลิโกดม, กัมโพชนคร-อโยธยา ตามพริตส์ (ม.ป.ท., 2528. พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพนายเกียรติ เวสสะโกศล ณ วัดไตรมิตรวิทยารักษ์ 2528), 119.

⁵ Tome Pires, *The Suma Oriental of Tome Pires*, translated by Amando Cortesao (London: Hakluyt Society, 1994), 103-111, อ้างถึงใน ศรีสุพร ช่วงสกุล, “ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเมืองสงขลา

นอกจากนั้นตำแหน่งที่ตั้งของเมืองสงขลา ยังมีความเหมาะสมและสะดวกต่อการเดินทางติดต่อค้าขายในบริเวณใกล้เคียง รวมถึงเชื่อมโยงเมืองท่าการค้าต่างๆ ในบริเวณเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้อีกด้วย ดังปรากฏในบันทึกหลายแห่งของบรรดาพ่อค้าชาวตะวันตกทั้งอังกฤษและฝรั่งเศสที่เดินทางเข้ามาติดต่อค้าขาย โดยได้กล่าวถึงความเหมาะสมของที่ตั้งเมืองสงขลาฝั่งหัวเขาแดงว่า เป็นจุดที่สามารถใช้รวบรวมสินค้าจากบริเวณใกล้เคียงเพื่อจัดส่งไปยังสถานีการค้าใหญ่อีกที่หนึ่ง ดังความว่า

เราเห็นว่าจะไม่เป็นการผิดพลาดหากคิดจะสร้างคลังสินค้าขนาดใหญ่ขึ้นที่ ชิงกอร่า (สงขลา) ซึ่งอยู่ทางเหนือของปัตตานีเป็นระยะทางประมาณ 23 ลี...ข้าพเจ้าคิดว่าเราอาจใช้สงขลาเป็นที่สำหรับตระเวนหาสินค้าจากบริเวณใกล้เคียงเพื่อจัดส่งให้ทางของเราที่กรุงสยาม โคชินจีน่า บอร์เนียว และทางของเราบางส่วนที่ญี่ปุ่นได้เป็นอย่างดี⁶

อีกทั้งในบันทึกจดหมายเหตุของ เดอ ชัว ซี ก็ยังยืนยันถึงความเหมาะสมของที่ตั้งเมืองสงขลา ดังความว่า “...บรรดาเรือต่าง ๆ ที่ผ่านช่องแคบมะละกาก็ต้องผ่านเมืองสงขลาทุกลำ เพราะฉะนั้นถ้าได้มีเรือไว้สัก 2 หรือ 3 ลำ ก็จะได้ทำการค้าขายติดต่อกับเมืองจีน เมืองญี่ปุ่น เมืองมะนิลา และเมืองบอร์เนียว ได้อย่างสะดวก...”⁷ หรือ “... ถ้าจะว่าไปแล้วจะหาที่ใดสำหรับการค้าขายกับเมืองจีน เมืองญี่ปุ่น เมืองตังกี และเมืองไหนที่จะเหมาะยิ่งกว่าเมืองสงขลาเป็นไปไม่ได้...”⁸

พร้อมกันนี้บาทหลวง เดอ ชัว ซี ยังได้คาดการณ์เอาไว้ว่าในอนาคตต่อไปข้างหน้าเมืองสงขลาจะเป็นเมืองที่มีการขยายตัวทางการค้าอย่างใหญ่โต ดังข้อความที่ว่า “...เมืองสงขลานี้ก็จะเป็นแหล่งที่จะตั้งการค้าขายได้ ซึ่งต่อไปจะเป็นทำเลค้าขายอย่างใหญ่โตก็ได้...”⁹

จากที่กล่าวมานั้นจึงสรุปได้ว่าที่ตั้งของเมืองสงขลาเป็นจุดที่มีความเหมาะสมที่เอื้อต่อการเป็นท่าทางการค้า มีความสะดวกสบายในการเทียบท่าเรือ และยังเป็นจุดที่สามารถเชื่อมโยงทั้งการค้าภายในระดับท้องถิ่นและระดับนานาชาติ ซึ่งรวมไปถึงการค้าข้ามคาบสมุทร ดังนั้น จึงไม่น่าแปลกใจที่การเคลื่อนย้ายที่ตั้งของเมืองสงขลาทั้ง 3 แห่ง จึงอยู่ไม่ไกลกันมากนัก ดังจะกล่าวต่อไป

พ.ศ. 2385-2472” (วิทยานิพนธ์ปริญญาตรีบัณฑิต สาขาอักษรศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547), 26.

⁶ กรมศิลปากร, บันทึกสัมพันธไมตรีระหว่างประเทศไทยกับนานาประเทศในศตวรรษที่ 17 เล่ม 1, แปลโดย ไพโรจน์ เกษแม่นกิจ (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภา ลาดพร้าว, 2512), 176-177.

⁷ ประชุมพงศาวดาร เล่ม 25 ภาคที่ 4, (กรุงเทพฯ: องค์การค้าของคุรุสภา, 2511), 302.

⁸ เรื่องเดียวกัน, 309.

⁹ เรื่องเดียวกัน, 302.

ความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่

พื้นที่ตอนในโดยรอบทะเลสาบสงขลาเป็นแหล่งผลิตสินค้าส่งออกสำคัญของเมืองสงขลามาดำเนินโดยตลอด มีสภาพภูมิศาสตร์เป็นที่ราบลุ่มเหมาะสมกับการเกษตรกรรม โดยเฉพาะการปลูกข้าว นับตั้งแต่ อ.ระโนด ซึ่งอยู่ทางด้านตะวันออกของทะเลสาบสงขลา อ.หัวไทร ทางตอนเหนือ และในเขต จ.พัทลุง ทางด้านตะวันตก และส่งออกผ่านทางเมืองสงขลา ดังปรากฏในรายงานของพ่อค้าชาวดัตช์ เมื่อ พ.ศ. 2163 ระบุว่า “...เมืองสงขลาส่งข้าวออกทุกปีๆ ละ 500-600 last หรือมีน้ำหนักประมาณ 753,384 กก...”¹⁰

ทั้งนี้ข้าวเป็นสินค้าส่งออกของเมืองสงขลามาดำเนินโดยตลอด แม้จนกระทั่งในช่วงหลังจากเมืองสงขลาที่หัวเขาแดงถูกทำลายลงไป และอยู่ในช่วงของเมืองสงขลาม่าฝั่งแหลมสน ก็ยังปรากฏว่ามีพ่อค้าชาวจีนจากเมืองเอ๋หมิง (Amoy) เดินทางเข้ามาซื้อข้าวที่เมืองสงขลา เมื่อ พ.ศ.2268¹¹ และช่วงที่เมืองสงขลาตั้งอยู่ที่ฝั่งบ่ออย่างก็ยังคงปรากฏว่า ข้าวเป็นสินค้าส่งออกของเมืองสงขลามาดำเนินโดยตลอด

สินค้าอีกประเภทหนึ่งที่มีความสำคัญ คือ รังนก น้ำตาลโตนด ซึ่งชาวพื้นเมืองเรียกว่า น้ำผึ้ง มีการผลิตมาแต่ดั้งเดิมโดยเฉพาะในแถบเมืองสติงพระ ส่วนพริกไทยเป็นพืชเศรษฐกิจชนิดหนึ่งที่ปลูกกันมากในลุ่มทะเลสาบสงขลาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 21 เป็นต้นมา โดยมีการขยายพื้นที่การปลูกพริกไทยอย่างกว้างขวางทั้งในปัตตานี สงขลา พัทลุง และนครศรีธรรมราช จนกระทั่งพ่อค้าชาวดัตช์ระบุไว้อย่างชัดเจน รวมทั้งได้ส่งเรือจำพวก “แวงเกอร์” ประมาณ 4-5 ลำ มาประจำอยู่ที่สงขลา เพื่อทำหน้าที่กว้านซื้อพริกไทยจากพ่อค้าชาวพื้นเมือง แล้วรวบรวมไปเก็บไว้ที่ท่าเมืองสงขลา¹² นอกจากนี้ยังมีสินค้าประเภทของป่า ได้แก่ หนังสัตว์ เขาสัตว์ งาช้าง นอแรด ขี้ผึ้ง ชัน รวมถึงไม้เนื้อแข็งที่นำมาใช้เรือและซ่อมแซมเรือ เป็นต้น

พื้นที่บริเวณภายในที่เป็นแหล่งผลิตสินค้าที่สำคัญอีกประเภทหนึ่ง คือ ดิบก ซึ่งเป็นสินค้าที่ต้องการของพ่อค้าต่างชาติมาตั้งแต่สมัยพุทธศตวรรษที่ 22 โดยระบุว่าเมืองสงขลาเป็นแหล่งผลิตดิบกมาก่อน พ.ศ. 2185 และพ่อค้าที่เข้ามาทำการค้าขายดิบกก็มีทั้งชาวฮอลันดาและอังกฤษ¹³ แหล่งผลิตดิบกที่สำคัญ ได้แก่ บริเวณคลองอู่ตะเภา (ปัจจุบันคือ อ.หาดใหญ่) และบริเวณเมืองจะนะ ซึ่งปรากฏเป็นหลักฐานว่าเป็นเมืองอยู่ในความดูแลของเมืองสงขลาทั้งฝั่งแหลมสนและฝั่งบ่ออย่าง โดยในสมัยสงขลาฝั่งแหลมสนมีฐานะเป็นเมืองขึ้นก่อน ต่อมาในสมัยสงขลาฝั่งบ่ออย่างจึงถูกรวมเข้าเป็นส่วนหนึ่งของเมืองสงขลา

¹⁰ Terpstra, H. De Factorij der Ootindesche Compagnie te Patani, VKII (‘s-Gravenhage: Martinus Nijhoff, 1938), 163, อ้างถึงใน ยงยุทธ ชูแว่น, “พัฒนาการของชุมชนรอบทะเลสาบสงขลาตั้งแต่ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 17 ถึง ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาอักษรศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2529), 42.

¹¹ สารสิน วีระผล, *จัมก้องและกำไร: การค้าไทยจีน 2195-2396*, แปลโดย พรธณงาม เก้าธรรมสาร, รัชชี่ อันโสภณ และสมพร แลคโซ (กรุงเทพฯ: มูลนิธิไดโตะประเทศไทย, 2548), 70.

¹² กรมศิลปากร, *บันทึกสัมพันธไมตรีระหว่างประเทศไทยกับนานาประเทศในศตวรรษที่ 17 เล่ม 1*, แปลโดย ไพโรจน์ เกษแม่นกิจ (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภา ลาดพร้าว, 2512), 138.

¹³ กรมศิลปากร, *เอกสารของฮอลันดาสัมัยกรุงศรีอยุธยา พ.ศ. 2151-2163 และ พ.ศ. 2167-2185*, แปลโดย นันทา สุตกุล (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2513), 284.

สินค้าอีกประเภทหนึ่ง ซึ่งเป็นที่ต้องการของพ่อค้าโดยเฉพาะพ่อค้าชาวจีน คือ รังนก ซึ่งมีแหล่งผลิตอยู่ที่เกาะสี เกาะห้า ภายในทะเลสาบสงขลา ในช่วงเมืองสงขลาฝั่งหัวเขาแดงไม่ปรากฏหลักฐานว่าบริเวณนี้อยู่ภายใต้การปกครองของเมืองสงขลา แต่คาดว่าอาจเป็นดินแดนที่ขึ้นต่อเมืองสงขลามาก่อน และเจ้าเมืองสงขลาได้เข้าไปแสวงหาผลประโยชน์จากบริเวณดังกล่าวมาโดยตลอด แม้จนกระทั่งก่อนที่เมืองสงขลาฝั่งหัวเขาแดงจะถูกทำลายใน พ.ศ. 2223 ก็ยังให้คนไปเก็บกว้านรังนก และภายหลังเมื่อเมืองสงขลาฝั่งหัวเขาแดงถูกทำลายลง เจ้าเมืองสงขลาฝั่งแหลมสน (โยม) จึงเป็นผู้ได้รับผลประโยชน์จากการเก็บรังนก จนกระทั่งจีนเหยียง แซ่เฮา ขอพระราชทานทำอากรรังนกจากสมเด็จพระเจ้าตากสิน โดยยื่นข้อเสนอจ่ายเงินอากรรังนกปีละ 50 ชั่ง (ประมาณ 4,000 บาท) นับแต่นั้นมาการทำอากรรังนกที่เกาะสี เกาะห้า ก็ถูกผูกขาดโดยกลุ่มตระกูลเจ้าเมืองสงขลาเชื้อสายจีนมาโดยตลอด ก่อนจะถูกเปลี่ยนมือเป็นคนกลุ่มอื่นเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงวิธีการประมูลอากรรังนกในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

กล่าวได้ว่าเมืองสงขลาที่มีพื้นที่ภายใน คือบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ซึ่งเป็นพื้นที่ที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติ และเป็นพื้นที่ที่เหมาะสมสำหรับการเกษตรกรรม ทำให้พื้นที่บริเวณลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาจึงเป็นแหล่งผลิตสินค้าหลากหลายชนิดที่อยู่ในความต้องการของพ่อค้าต่างชาติและเป็นแรงจูงใจให้เดินทางเข้ามาติดต่อค้าขาย และโดยการทำหน้าที่เสมือนเป็นพ่อค้าคนกลาง ประกอบกับมีสภาพทางภูมิศาสตร์ที่เอื้ออำนวย จึงเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เมืองสงขลาเป็นเมืองท่าทางการค้าระหว่างพื้นที่บริเวณลุ่มทะเลสาบฯ กับโลกภายนอก

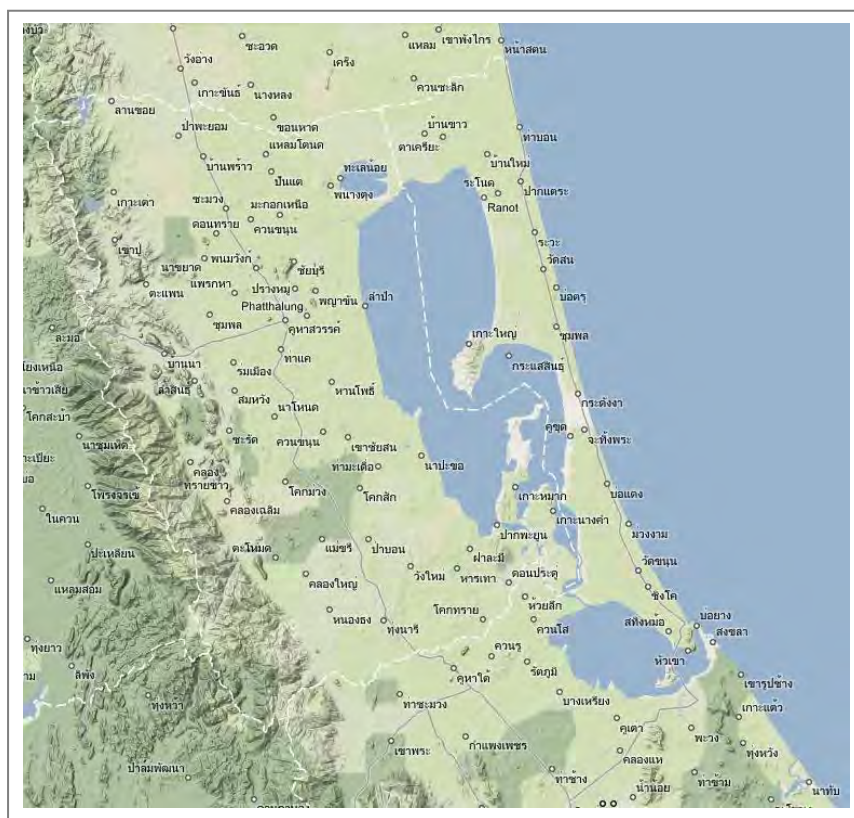
สภาพภูมิศาสตร์เมืองสงขลา

ตามสภาพทางภูมิศาสตร์นั้นสามารถแบ่งพื้นที่รอบลุ่มทะเลสาบสงขลาออกเป็น 2 ส่วน คือ บริเวณที่ราบด้านตะวันตกของทะเลสาบสงขลา อันได้แก่พื้นที่ตั้งแต่ที่ราบตามแนวเทือกเขาบรรทัดไปจนถึงที่ราบริมฝั่งทะเลสาบฯ และบริเวณที่ราบด้านตะวันออกของทะเลสาบสงขลา ได้แก่พื้นที่บริเวณแนวสันทรายสทิงพระไปจนถึงชายฝั่งทะเลอ่าวไทย

ด้านตะวันตกของทะเลสาบสงขลา ประกอบด้วยพื้นที่ อ.ชะอวด ในเขต จ. นครศรีธรรมราช ทั้งหมดของ จ.พัทลุง และ อ.รัตภูมิ อ.ควนเนียง อ.บางกล่ำ ในเขต จ.สงขลา มีลักษณะทางภูมิศาสตร์สูงชันตามแนวเทือกเขาบรรทัด ซึ่งเป็นพื้นที่ชายขอบของกลุ่มน้ำทะเลสาบฯ ฝั่งตะวันตก และค่อยๆ ลาดต่ำลงทางตะวันออกตามแนวเชิงเขา จนบรรจบกับที่ราบผืนใหญ่สลับกับเขา ลูกโดดหลายแห่ง เช่น เขาควหาสวรรค์ เขาอกทะลุ เขาถ้ำมาลัย เขาชัยบุรี เป็นต้น และ ลาดต่ำลงสู่ทะเลสาบฯ ประกอบกับการที่มีต้นน้ำจากเทือกเขาบรรทัดไหลผ่านที่ราบลุ่มลงสู่ทะเลสาบฯ หลายสาย เช่น คลองปากประ คลองลำปำ คลองหานโพธิ์ คลองปากเนียน คลองบางแก้ว และคลองพระเกิด เป็นต้น¹⁴ ทำให้บริเวณที่ราบดังกล่าวมีความอุดมสมบูรณ์ เหมาะแก่การทำนาทำไร่เป็นอย่างมาก

¹⁴ ประทุม ชุ่มเพ็งพันธุ์, “สภาพการณ์ทางสังคมและวัฒนธรรมของดินแดนรอบทะเลสาบสงขลา,” ใน **ประวัติศาสตร์และโบราณคดีคาบสมุทรสทิงพระ**, บรรณาธิการโดย สถาพร ศรีสังข์ (สงขลา: สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา, 2528), 52-53.

ด้านตะวันออกของทะเลสาบสงขลา ประกอบด้วย พื้นที่ อ.หัวไทร ในเขต จ. นครศรีธรรมราช อ.ระโนด อ.กระแสสินธุ์ อ.สทิงพระ อ.สิงหนคร อ.เมืองสงขลา และ อ.หาดใหญ่ ใน เขต จ. สงขลา มีลักษณะทางภูมิศาสตร์เป็นสันทรายต่อเนื่องมาจากแหลมตะลุมพุกในเขต จ. นครศรีธรรมราช และเรื่อยไปจนถึงหัวเขาแดงในเขต อ.สิงหนคร จ.สงขลา ซึ่งเป็นภูเขาบนปลาย แหลมปากอ่าวทะเลสาบฯ นับเป็นแนวสันทรายและชายฝั่งทะเลที่ยาวและเป็นเส้นตรงที่สุดของ ประเทศ ซึ่งยาวประมาณ 155 กิโลเมตร มีลักษณะเป็นที่ราบลุ่มสลับกับสันทรายสูงหลายแนว สัน ทรายสูงเหล่านี้ส่วนใหญ่อยู่ทางตะวันออกใกล้แนวชายฝั่งทะเล บางแห่งติดกันเป็นพืดสลับกับร่องน้ำ ส่วนทางตะวันตกของสันทรายเป็นที่ราบลาดต่ำลงสู่ทะเลสาบฯ มีลักษณะเป็นดินตะกอนละเอียด กักเก็บน้ำทำนาได้ดี

แผนที่ที่ 3 สภาพภูมิศาสตร์ของทะเลสาบสงขลา

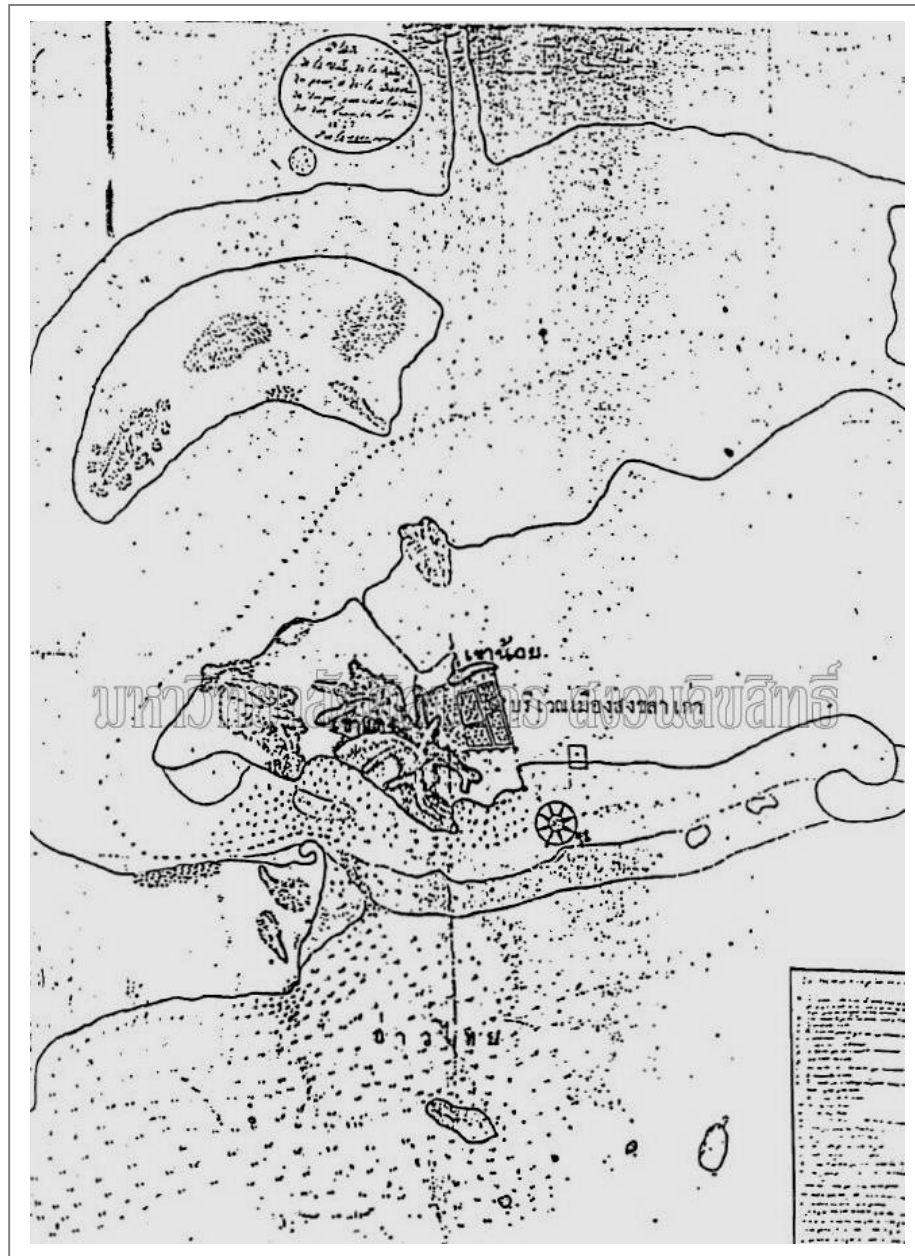
พัฒนาการเมืองสงขลา

เมืองสงขลาเป็นเมืองที่มีพัฒนาการมาหลายยุคหลายสมัย ในอดีตนั้นตั้งอยู่บริเวณที่ราบด้านเหนือของหัวเขาแดงใกล้กับชายฝั่งทะเลด้านตะวันออก มีลักษณะเป็นเมืองที่มีป้อมและกำแพงเมืองที่สร้างขึ้นอย่างแข็งแรง ซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นเมืองท่าที่สร้างขึ้นในสมัยกรุงศรีอยุธยา ดังปรากฏบนแผนที่เมื่อ พ.ศ. 2230 โดย เดอลามา วิศวกรชาวฝรั่งเศส ช่วงเวลาเดียวกันนี้บริเวณที่ลุ่มริมทะเลสาบด้านใต้ของหัวเขาแดงหรือด้านที่ติดกับปากอ่าวที่เชื่อมต่อระหว่างทะเลสาบฯ กับทะเลอ่าวไทย คงยังไม่ปรากฏเป็นชุมชนอย่างแข็งแรงนัก แต่หลังจากเมืองสงขลาตรงบริเวณหัวเขาแดงได้ล่มสลายลง บริเวณนี้จึงกลายเป็นเมืองสงขลาใหม่ ซึ่งเกิดขึ้นในราวปลายกรุงศรีอยุธยาต่อกับต้นกรุงธนบุรี แต่เนื่องจากข้อจำกัดในด้านพื้นที่ ประกอบกับจำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้น ทำให้เมืองสงขลาที่ตั้งอยู่ทางทิศใต้ของหัวเขาแดงจำเป็นต้องย้ายเมือง “อีกครั้ง” ในขณะเดียวกันแผ่นดินอีกด้านหนึ่งของทะเลสาบฯ ซึ่งอยู่ไม่ไกลนัก มีลักษณะเป็นแหลมและมีชายฝั่งติดกับทั้งทะเลสาบฯ และทะเลอ่าวไทย อีกทั้งยังมีพื้นที่กว้างขวางกว่าเมืองสงขลาเดิม ดังนั้นในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นจึงได้ย้ายเมืองสงขลามาตั้งที่แผ่นดินทางใต้ของปากอ่าว และได้เจริญรุ่งเรืองต่อมาจนเป็นเมืองสงขลาในปัจจุบัน¹⁵

ในอดีตก่อนการสร้างเมืองสงขลาบริเวณหัวเขาแดงนั้น แผ่นดินทางฝั่งตะวันออกของทะเลสาบสงขลาได้เคยมีชุมชนขนาดใหญ่เกิดขึ้นมาแล้วหลายชุมชนด้วยกัน แต่ชุมชนดังกล่าวส่วนใหญ่ได้เสื่อมสลายไป เพราะสาเหตุหลายประการด้วยกัน แต่ประการสำคัญที่สุดน่าจะเกิดจากภัยคุกคามของโจรสลัด มาเลย์¹⁶

¹⁵ ทิวา ศุภจรรยา, “สภาพภูมิศาสตร์และการตั้งถิ่นฐานบริเวณเมืองสงขลา,” ใน **สงขลาศึกษา: ประวัติศาสตร์และโบราณคดีเมืองสงขลา** (สงขลา: สถาบันทักษิณคดีศึกษา, 2535), 57.

¹⁶ สงบ ส่งเมือง, **การพัฒนาหัวเมืองสงขลาในสมัยกรุงธนบุรีและสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น พ.ศ. 2310-2445** (สงขลา: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา, 2523), 15.

แผนที่ที่ 4 แผนที่เมืองสงขลาฝั่งหัวเขาแดง พ.ศ. 2230 โดย เดอลามา วิศวกรชาวฝรั่งเศส
ที่มา: โอวาท โกญจนววรรณ, “การศึกษาป้อมเมืองสงขลาเก่า กิ่งอำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา”
(สารนิพนธ์ปริญญาบัณฑิต คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2531), 34.

ชุมชนโบราณก่อนการสร้างเมืองสงขลา

จากการศึกษาของ ธารพงศ์ ศรีสุชาติ¹⁷ พบว่าชุมชนแรกเริ่มของแผ่นดินทางฝั่งตะวันออกของทะเลสาบสงขลา กระจายตัวอยู่ตามแนวสันทรายตั้งแต่ อ.สิงหนคร เรื่อยไปถึง อ.ระโนด จ.สงขลา ประกอบด้วยชุมชนต่างๆ ดังต่อไปนี้

บริเวณเขาควหา ตั้งอยู่ที่บ้านควหา ต.ชุมพล อ.สทิงพระ ปัจจุบันถือเป็นหลักฐานเก่าแก่ที่สุดในช่วงสมัยแรกเริ่มทางประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานของชุมชนรอบลุ่มทะเลสาบ มีลักษณะเป็นถ้ำขุดซึ่งรับแบบอย่างมาจากวัฒนธรรมทางศาสนาของอินเดียโบราณ ใช้เป็นศาสนสถานในศาสนาฮินดูลัทธิไศวนิกาย มีอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 12-14 ภายในพบภาพเขียนลายเส้นซึ่งแปลงมาจากอักขระในภาษาสันสกฤต มีความหมายว่า “โอม”¹⁸ อันเป็นสัญลักษณ์ศักดิ์สิทธิ์ของศาสนาฮินดู นอกจากนี้ภายในถ้ำยังพบแท่นฐานโยนี และบริเวณเขาพะโคะซึ่งอยู่ไม่ไกลกันนัก ได้ปรากฏพบศิลาจารึก ซึ่งมีอายุอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 12-14¹⁹ เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่าศิลาจารึกดังกล่าว น่าจะเป็นส่วนประกอบเดียวกับแท่นฐานโยนีในถ้ำควหา เพราะบริเวณโดยรอบเขาพะโคะเป็นชุมชนที่ตั้งขึ้นในชั้นหลัง ดังปรากฏหลักฐานซึ่งส่วนใหญ่เป็นศิลปวัตถุในพุทธศาสนาสมัยอยุธยาเป็นสำคัญ และจากการสำรวจบริเวณใกล้เคียงพบว่ามี “พัง” หรือ “สระน้ำ” กระจายตัวอยู่ทั่วไปในแถบที่ตั้งของชุมชน ซึ่งในเขต อ.สทิงพระ มีอยู่ถึง 73 แห่ง และ “พัง” ที่มีขนาดใหญ่ที่สุดคือ “พังพระ” ตั้งอยู่บริเวณหน้าถ้ำควหา ซึ่งอาจขุดขึ้นเพื่อใช้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาหรือเพื่อประโยชน์ของชุมชน ซึ่งไม่ต่างไปจากคติการสร้าง “สระน้ำ” ในวัฒนธรรมอื่นๆ

ชุมชนโบราณสทิงพระ ตั้งอยู่บริเวณ ต.จะทิงพระ และบริเวณใกล้เคียง ในเขต อ.สทิงพระ จากการขุดค้นทางโบราณคดีเมื่อปี พ.ศ. 2522 ปรากฏพบชุมชนโบราณที่สำคัญ ซึ่งมีคูเมืองรูปสี่เหลี่ยมล้อมรอบอย่างชัดเจน ภายในพบซากสถาปัตยกรรมก่อด้วยอิฐ ฐานใช้หินก่อเป็นฐานราก นอกจากนั้นยังปรากฏพบโบราณวัตถุประเภทเครื่องมือเครื่องใช้ที่เป็นเหล็ก เศษทอง ลูกปัดทำด้วยแก้ว หินรัตนชาติ และภาชนะดินเผาปะปนอยู่มากมาย ซึ่งภาชนะบางอย่างมีลักษณะคล้ายคลึงกับที่พบในชุมชนโบราณริมคลองปะโอ จากการศึกษารูปแบบภาชนะดินเผาสามารถจำแนกออกได้เป็น 3 ประเภท คือ

¹⁷ ธารพงศ์ ศรีสุชาติ, “ชุมชนเริ่มแรกสมัยประวัติศาสตร์บริเวณพะโคะและใกล้เคียง,” ใน **ประวัติศาสตร์และโบราณคดีคาบสมุทรสทิงพระ**, บรรณาธิการโดย สถาพร ศรีสัจจ (สงขลา: สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา, 2528), 33-44.

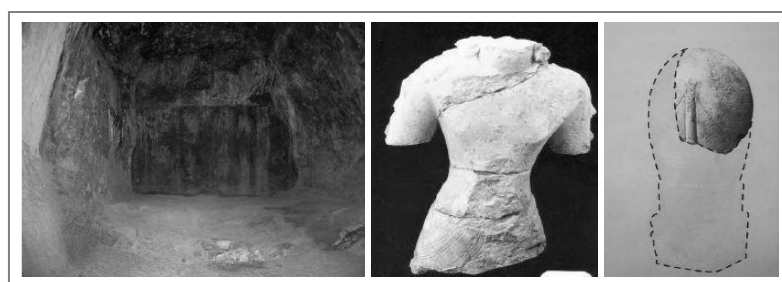
¹⁸ คงเดช ประพันธ์ทอง กล่าวว่า โอม เป็นการผสมของอักขระสามตัวคือ อะ หมายถึงพระวิษณุ อุ หมายถึงพระศิวะ และ มะ หมายถึงพระพรหม

¹⁹ ผาสุข อินทราวุธ ให้ความเห็นไว้ว่าอาจมีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 13-14 เพิ่มเติมใน ผาสุข อินทราวุธ, “ความสัมพันธ์ทางด้านศาสนาและความเชื่อของเมืองสงขลากับหัวเมืองต่าง ๆ และดินแดนภายนอก,” ใน **เอกสารการสัมมนาทางวิชาการ สงขลาศึกษา: ประวัติศาสตร์และโบราณคดีเมืองสงขลา** (สงขลา: สถาบันทักษิณคดีศึกษา, 2535), 121.

1. เศษภาชนะดินเผาเนื้อดินธรรมดา (earthenware) มีการตกแต่งพื้นผิวโดยการแกะเป็นรูปตัวอักษรในภาษาสันสกฤต อักษรปัลลวะ²⁰ มีอายุระหว่างพุทธศตวรรษที่ 12-13

2. เศษภาชนะดินเผาที่ทำจากดินขาวเนื้อละเอียด (kaolin) เป็นเครื่องเคลือบด้านสีเขียว มีลายนูนบนเป็นรูปนกและพันธุ์ไม้ เชื่อได้ว่าเป็นภาชนะดินเผาลักษณะเดียวกันกับภาชนะดินเผาสมัยราชวงศ์ถังของจีนแบบที่เรียกว่า ยั่ว (yue type) มีอายุระหว่างพุทธศตวรรษที่ 14-15

3. เศษภาชนะดินเผาสีขาวเคลือบใส (อันนัมหรือมาโคโปโล) และเศษภาชนะเคลือบสีเขียวไข่กา กันจามมีการตกแต่งพื้นผิวเป็นรูปนูนลายปลา ซึ่งเป็นลักษณะของภาชนะร่วมสมัยในราชวงศ์ซ่งและหยวนของจีน มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 16-19

ภาพที่ 1 ภายในถ้ำเขาควหา, ประติมากรรมรูปพระวิษณุบริเวณหน้าถ้ำ, และชิ้นส่วนศิวลึงค์ที่ฝังอยู่บริเวณเดียวกับประติมากรรมรูปพระวิษณุ

ที่มา: ศิริพร ลิ้มวิจิตรวงศ์, “พัฒนาการทางวัฒนธรรมของชุมชนโบราณในเขตภาคใต้ตอนล่างของประเทศไทยก่อนพุทธศตวรรษที่ 19” (วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2553), 68-69.

ภาพที่ 2 ภาชนะดินเผาสลักอักษรโบราณที่เมืองโบราณสทิงพระ, ลูกปัด, และเศษภาชนะดินเผาจากบริเวณเมืองสทิงพระ

ที่มา: ศิริพร ลิ้มวิจิตรวงศ์, “พัฒนาการทางวัฒนธรรมของชุมชนโบราณในเขตภาคใต้ตอนล่างของประเทศไทยก่อนพุทธศตวรรษที่ 19” (วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2553), 47, 79, 81.

²⁰ สถาพร ศรีสังข์, บรรณาธิการ, ประวัติศาสตร์และโบราณคดีคาบสมุทรสทิงพระ (สงขลา: สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา, 2528) 92.

ชุมชนโบราณสีหยัง ตั้งอยู่บริเวณวัดสีหยัง ต.บ่อตรุ อ.ระโนด จ.สงขลา จากการสำรวจบริเวณวัด ปรากฏพบทรางสถูปก่อด้วยอิฐทรงสี่เหลี่ยมจัตุรัส ชั้นฐานเป็นหินปะการัง²¹ ตั้งอยู่บนเนินดิน โดยรอบบริเวณทรางสถูปพบเศษภาชนะดินเผาแบบเนื้อดินธรรมดา ภาชนะเครื่องเคลือบ และภาชนะบรรจุอัฐิ ส่วนบริเวณทางทิศใต้สุดของแนวเขตวัด พบประติมากรรมสำริดในมือถือนรวงข้าว และจากการพบหลักฐานดังกล่าวประกอบกับการปรากฏแนวคันดินโดยรอบนั้น ทำให้เชื่อได้ว่าบริเวณวัดสีหยังน่าจะเป็นชุมชนโบราณสมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์ที่สำคัญ ซึ่งนักวิชาการหลายท่านให้ความเห็นว่าอาจมีอายุอยู่ในช่วงสมัยของอาณาจักรศรีวิชัย พุทธศตวรรษที่ 13-18 นอกจากนี้ภายในพระอุโบสถของวัดยังปรากฏพบพระพุทธรูปสมัยอยุธยา และศาลาเครื่องไม้ฝีมือชั้นสูงสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งแสดงถึงการให้ความสำคัญของพื้นที่อย่างต่อเนื่อง

ภาพที่ 3 ทรางสถูปภายในวัดสีหยัง

ชุมชนโบราณริมคลองปะโอ ตั้งอยู่ในบริเวณ ต.วัดขนุน และ ต.ม่วงงาม อ.สิงหนคร มีอายุอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 16-17 เดิมนั้นคลองปะโอเป็นคลองหนึ่งที่ใช้สัญจรระหว่างทะเลสาบสงขลาและทะเลอ่าวไทย เนื่องจากริมคลองปะโอเป็นสถานที่ที่ปรากฏพบเป็นที่ตั้งของเตาเผาโบราณที่มีชื่อเรียกว่า เตาโคกไฟ และเตาหม้อที่ 1, 2, และ 3 ซึ่งเป็นเตาที่มีการระบายความร้อนในแนวตั้ง มีลักษณะฐานกลม ผนังเตาและหลังคาโค้งเป็นรูปโดม นอกจากนี้ยังพบภาชนะดินเผาเนื้อดินธรรมดา (earthenware) และภาชนะที่ทำจากดินขาวเนื้อละเอียด (kaolin) โดยทำเป็นภาชนะประเภทจาน

²¹ คงขุดจากพื้นดินที่เกิดจากการทับถมของซากปะการังและเปลือกหอยทะเลในบริเวณสันทราย.

แบน อ่างดินเผา คนโทใส่น้ำ และภาชนะใส่น้ำที่มีพวยกาหรือกุนที²² (เคนดิ-kendi) ซึ่งอย่างหลังนี้ มีลักษณะการตกแต่งผิวตลอดจนเนื้อวัสดุที่คล้ายคลึงกับกุนทีที่ได้จากชุมชนโบราณในต่างๆ เช่น เมืองสุราบายา อินโดนีเซีย ชุมชนโบราณในเขต อ.สทิงพระ จ.สงขลา, และ จ.นครศรีธรรมราช เมืองโบราณในเขต อ.ไชยา จ.สุราษฎร์ธานี, และชุมชนโบราณในวัฒนธรรมทวารวดีแถบภาคกลางของไทย

ภาพที่ 4 ภาชนะดินเผาจากเตาริมคลองปะโอ

ที่มา: ศิริพร ลิ้มวิจิตรวงศ์, “พัฒนาการทางวัฒนธรรมของชุมชนโบราณในเขตภาคใต้ตอนล่างของประเทศไทยก่อนพุทธศตวรรษที่ 19” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2553), 88-89.

เมืองพัทลุงที่พะโคะ ตั้งอยู่ที่วัดพะโคะ อ.สทิงพระปัจจุบัน เมืองพัทลุงที่พะโคะนั้นปรากฏชื่ออยู่ในเอกสารต่างๆ ที่เชื่อถือได้มาตั้งแต่ตอนต้นสมัยอยุธยา เช่น กฎหมาย “พระอัยการนาทหารหัวเมือง” ซึ่งเป็นกฎหมายที่ประกาศใช้ในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ประมาณ พ.ศ. 1998 โดยมีการกล่าวถึงหัวเมืองเอก โท ตี ทางภาคใต้ 4 เมือง คือ นครศรีธรรมราชเป็นเมืองเอก พัทลุง ไชยา และชุมพรเป็นเมืองตรี²³ ขึ้นตรงต่อกรุงศรีอยุธยา เป็นต้น

เมืองพัทลุงที่พะโคะมีสถานะเป็นศูนย์กลางสำคัญของชุมชนทั้งการเดินเรือและการเกษตร รวมถึงความรุ่งเรืองทางศาสนาด้วย โดยมีสิ่งยืนยันทั้งที่เป็นศาสนวัตถุ ศาสนสถาน และหลักฐานที่เป็นเอกสาร สถานภาพของพัทลุงที่พะโคะในระยะนี้ได้กลายเป็นชุมชนอิสระ เป็นเอกเทศจากนครศรีธรรมราช และมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับอยุธยา จึงเข้าใจว่าเมืองพัทลุงน่าจะเป็นเมืองที่มีบทบาทในการสร้างสมดุลกับเมืองอื่นๆ บริเวณคาบสมุทรด้วย ดังเห็นได้จากการที่อยุธยาส่งขุนนางและพระสงฆ์ออกมาปกครอง²⁴ และสร้างศาสนสถานที่สำคัญ คือ วัดพะโคะ ซึ่งเป็นวัดหลวงกลาง

²² มีการกล่าวถึงอย่างมากมายเกี่ยวกับ กุนที เนื่องจากพบมากทั้งเขมร ทวารวดี ดูเพิ่มใน ธารพงศ์ ศรีสุชาติ, “ชุมชนเริ่มแรกสมัยประวัติศาสตร์บริเวณพะโคะและใกล้เคียง,” ใน **ประวัติศาสตร์และโบราณคดีคาบสมุทรสทิงพระ**, บรรณาธิการโดย สถาพร ศรีสังข์ (สงขลา: สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา, 2528), 33-44.

²³ **กฎหมายตราสามดวง เล่ม 1** (กรุงเทพฯ: องค์การค้าของคุรุสภา, 2515), 322.

²⁴ โดยเฉพาะการส่งพระสงฆ์มาในการเมืองของเมืองพัทลุงพะโคะ ทำให้เกิดการสร้างวัดขึ้นมากมายในพื้นที่ชนบท ซึ่งขัดแย้งกับจำนวนประชากรที่ไม่มากนัก

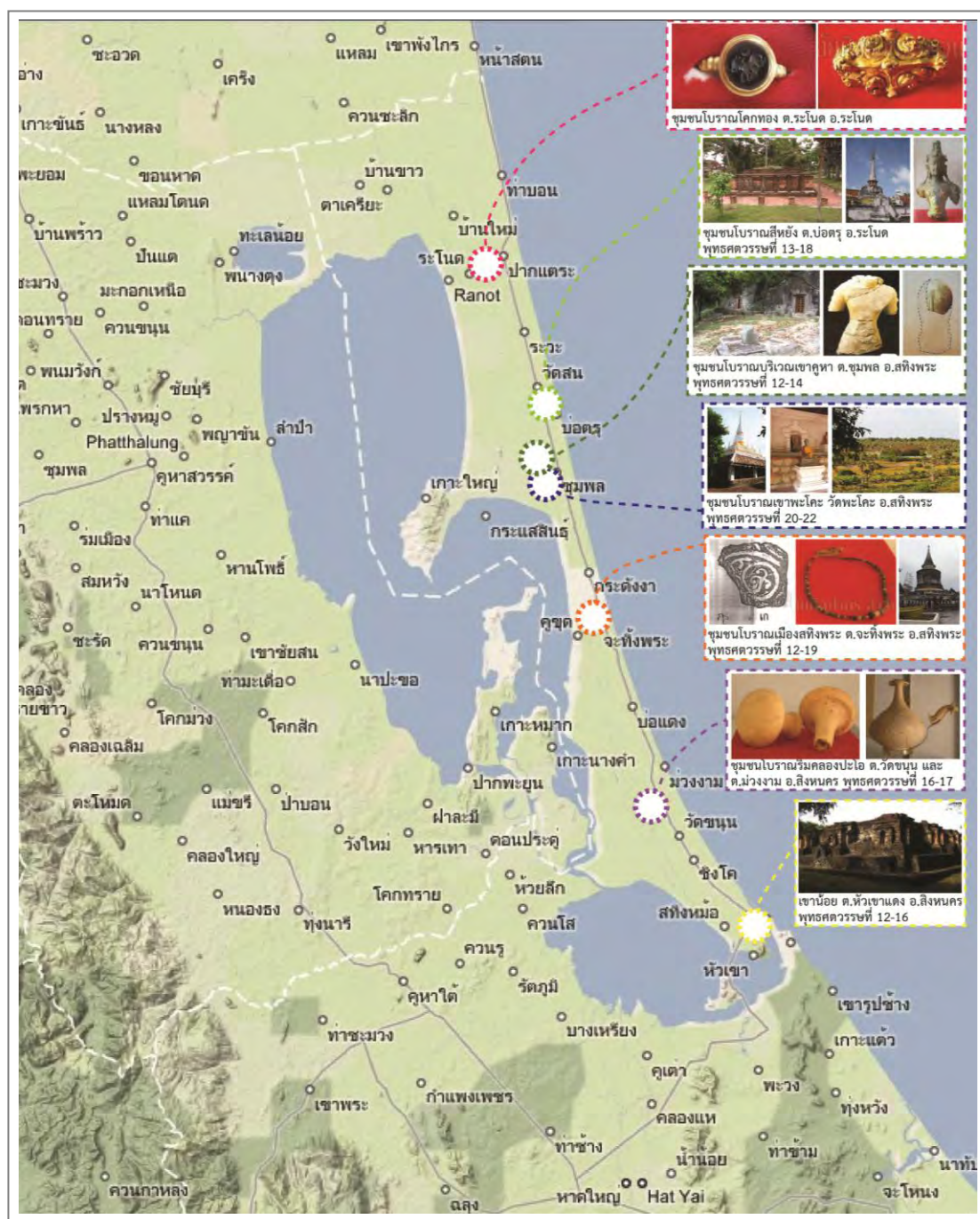
เมือง แต่ปัญหาสำคัญของเมืองพัทลุงต้องเผชิญและเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้มีการย้ายเมืองบ่อยๆ คือ การคุกคามจากโจรสลัดมาเลย์ ซึ่งได้ยกกำลังเข้าปล้นเมืองพัทลุงและนครศรีธรรมราชหลายครั้ง ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 20-22 โจรสลัดที่เข้าปล้นเมืองพัทลุงบ่อยๆ คือพวกอุซงตะนะ และพวกอะแจอาหารู²⁵ เมืองอุซงตะนะเป็นเมืองที่ปรากฏอยู่ในทำเนียบหัวเมืองถวายดอกไม้ทอง ดอกไม้เงิน แก่กรุงศรีอยุธยาในสมัยพระรามาธิบดีที่ 1 ซึ่งเฉพาะทางใต้มีอยู่ 4 เมืองด้วยกัน คือ เมืองอุยงตะนะ (อุซงตะนะ) เมืองมลากา เมืองมลายู และเมืองวราริ²⁶ หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล ทรงอธิบายว่า เมืองอุยงตะนะ (อุซงตะนะ) คือเมืองยะโฮร์บนคาบสมุทรมลายู เป็นเมืองประเทศราชของอาณาจักรมัชปาหิตในขณะนั้น²⁷ ส่วนพวกอะแจอาหารูสันนิษฐานว่ามาจากทางเกาะสุมาตรา²⁸ การบุกรุกของพวกโจรเหล่านี้ทำให้บ้านเมืองระส่ำระสายทุกครั้ง และผลจากการถูกรุกรานบ่อยครั้ง ทำให้เมืองพัทลุงที่พะโคะค่อยๆ เสื่อมลง ชาวเมืองพัทลุงบางส่วนพากันอพยพไปสร้างชุมชนใหม่ยังพื้นที่ฝั่งตะวันตกของทะเลสาบสงขลาซึ่งปลอดภัยมากกว่า และหลังจากนั้นไม่นานพื้นที่รอบทะเลสาบสงขลาทั้ง 2 ฝั่งก็เกิดชุมชนขนาดใหญ่ขึ้น 2 แห่ง คือ ฝั่งตะวันตกของทะเลสาบฯ ที่เมืองบางแก้ว บริเวณ อ.เขาชัยสน จ.พัทลุง ในปัจจุบัน ซึ่งค่อยๆ ขยายตัวและพัฒนาเป็นเมืองพัทลุงในเวลาต่อมา และฝั่งตะวันออกของทะเลสาบฯ บริเวณหัวเขาแดงตรงปากอ่าวทะเลสาบ ต่อมาขยายใหญ่ขึ้นเป็นเมือง “สิงขร” หรือเมืองสงขลาฝั่งหัวเขาแดง ซึ่งถือเป็นเมืองแรกเริ่มของประวัติศาสตร์เมืองสงขลาอย่างแท้จริง

²⁵ สงบ ส่งเมือง, การพัฒนาหัวเมืองสงขลาในสมัยกรุงธนบุรีและสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น พ.ศ. 2310-2445 (สงขลา: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา, 2523), 16.

²⁶ กฎหมายตราสามดวง เล่ม 1 (กรุงเทพฯ: องค์การค้ำของคุรุสภา, 2515), 70.

²⁷ หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล, ประวัติศาสตร์เอเชียอาคเนย์ ถึง พ.ศ. 2000 (กรุงเทพฯ: คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทย สำนักนายกรัฐมนตรี, 2522), 87.

²⁸ สงบ ส่งเมือง, “โจรสลัดทางหัวเมืองภาคใต้,” ใน สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ เล่ม 4 (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สยามเพรส แมเนจเม้นท์, 2542), 178.

แผนที่ที่ 5 ชุมชนโบราณก่อนการสร้างเมืองสงขลา

เมืองสงขลาฝั่งหัวเขาแดง

สันนิษฐานว่าตั้งขึ้นเป็นเมืองในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น เพราะปรากฏชื่อเมืองสงขลาในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาสมัยพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) โดยได้กล่าวถึงเมืองสงขลาว่าเป็นเมืองประเทศราชเมืองหนึ่งในบรรดาเมืองประเทศราชทั้งหมด 16 เมือง²⁹ ในปี พ.ศ. 2151 เมืองสงขลาเริ่มปรากฏชื่อเด่นชัดในบันทึกของพ่อค้าชาวดัตช์และอังกฤษ กล่าวคือ ใน พ.ศ. 2151 นายคอร์เนลิส แทรนซ์ พ่อค้าชาวดัตช์ เป็นชาวตะวันตกคนแรกที่ได้เดินทางมาพักที่เมืองนี้นานถึง 4 วัน ในระยะนี้เมืองสงขลายังคงเป็นชุมชนเล็กๆ บริเวณชายฝั่งใกล้ปากอ่าว โดยอยู่ภายใต้การปกครองของเจ้าเมืองพัทลุง ซึ่งเป็นบุตรของเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช³⁰

ในราวกลางพุทธศตวรรษที่ 22 เกาะชวาทกอยู่ในยุคล่าอาณานิคมของชาวดัตช์ ดาโต๊ะ โมกอล พร้อมด้วยครอบครัวและบริวารจึงได้ลงเรือสำเภาหนีมาขึ้นฝั่งที่เมืองสงขลาบริเวณหัวเขาแดง ดาโต๊ะ โมกอล เป็นชาวอาหรับเชื้อสายเปอร์เซีย นับถือศาสนาอิสลาม สืบเชื้อสายมาจากตระกูลผู้ปกครองเมืองมาเลย์ ซึ่งเป็นเมืองลูกหลวงของเมืองจาการ์ตำบลเกาะชวา พ.ศ. 2156 ดาโต๊ะ โมกอล จึงได้สถาปนาเมืองสงขลาฝั่งหัวเขาแดงขึ้นอย่างเป็นทางการ³¹ ต่อมา พ.ศ. 2163 เมื่อดาโต๊ะ โมกอล ถึงแก่อสัญกรรม สุลัยมาน ซึ่งเป็นบุตรชายคนโตก็ได้ปกครองเมืองสงขลาต่อจากบิดา

ในช่วงปี พ.ศ. 2162-2185 เมืองสงขลายังคงยอมรับอำนาจของกรุงศรีอยุธยาอยู่ แต่หลังจากนั้นใน พ.ศ. 2185 ตรงกับรัชสมัยของสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง เมืองสงขลาในสมัยของสุลัยมานได้ก่อกบฏต่อกรุงศรีอยุธยา จากจดหมายเหตุของบาทหลวงเดอซัวซี ซึ่งเป็นผู้ช่วยทูตของเซอวาเลีย เดอโชมอง ราชทูตพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 ของฝรั่งเศส ซึ่งเข้ามาเจริญสัมพันธไมตรีกับกรุงศรีอยุธยาในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ได้เล่าถึงเหตุการณ์นั้นว่า

เมื่อปี ค.ศ. 1524 (พ.ศ. 2185) มีแขกมลายูคนหนึ่งได้เข้ามาตั้งตัวเป็นใหญ่ที่เมืองสงขลา และได้ก่อขบถต่อพระเจ้ากรุงสยาม แขกมลายูผู้นี้ได้ทำป้อม คู ประตู หอรบ อย่างแข็งแรงหนาแน่น และในไม่ช้าก็ได้ชักชวนบรรดาพ่อค้าทั้งหลายให้ไปค้าขายในเมืองสงขลาอย่างใหญ่โตมาก ฝ่ายไทยได้ยกกองทัพไปรบหลายครั้ง แต่ก็แพ้กลับมาทุกครั้ง ต่อมาแขกมลายูคนนี้ก็ตั้งตัวเป็นกษัตริย์ เรียกว่า พระเจ้าเมืองสงขลา³²

²⁹ รัตนภรณ์ ศรีนิม, “พัฒนาการของเมืองสงขลาภายใต้การปกครองของผู้นำชาวจีน ตระกูล ณ สงขลา พ.ศ. 2318 – 2444” (สารนิพนธ์ปริญญาโทสาขารัฐศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2550), 24.

³⁰ กรมศิลปากร, เอกสารของฮอลันดาสมัยกรุงศรีอยุธยา พ.ศ. 2151-2163 และ พ.ศ. 2167-2185, แปลโดย นันทา สุตกุล (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2513), 27, 47.

³¹ สุภัทร สุคนธาภิรมย์ ณ พัทลุง, “สายตระกูลสุลต่านสุลัยมาน,” ประวัติศาสตร์ตระกูลสุลต่านสุลัยมาน (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป, 2531), 30, สันนิษฐานว่า ดาโต๊ะโมกอล เป็นหัวหน้ากองเรือสลัดมีประสบการณ์ด้านการปล้นสะดมและการค้าทางเรือมาก่อนจึงสามารถนำพรรคพวกยึดเมืองสงขลาได้

³² ประชุมพงศาวดาร เล่ม 25 ภาคที่ 4, (กรุงเทพฯ: องค์การค้าของคุรุสภา, 2511), 308.

จากหลักฐานดังกล่าวนี้แสดงให้เห็นว่าเมืองสงขลาในเวลานั้นได้ตั้งตัวเป็นอิสระจากกรุงศรีอยุธยาแล้ว และในขณะเดียวกันก็พยายามขยายอำนาจสร้างความเป็นปึกแผ่นไปพร้อมกัน เพราะปรากฏหลักฐานว่าใน พ.ศ. 2189 เมืองสงขลาได้ร่วมมือกับเมืองไทรบุรีเข้ายึดเมืองพัทลุง และได้เผาทำลายบ้านเรือนในเมืองพัทลุงจนได้รับความเสียหายเป็นอย่างมาก ซึ่งสาเหตุที่เมืองสงขลาแข็งเมืองและตั้งตัวเป็นอิสระ เนื่องจากในกรุงศรีอยุธยาเกิดการเปลี่ยนแปลงชั่วคราวทางการเมืองขึ้น ตามที่จดหมายเหตุของโยส เซาเต็น บันทึกว่า

ตัวอย่างจะเห็นได้จากพระเจ้าแผ่นดินองค์ปัจจุบัน (สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง) พระองค์ได้ทรงประหารรัชทายาทที่ชอบธรรม และเจ้านายอื่นๆ รวมทั้งข้าราชการเป็นอันมาก ทั้งนี้เพื่อไม่ให้มีเจ้านายคนใดขัดขวางการขึ้นครองประเทศของพระองค์ และเพื่อที่พระองค์จะได้ทรงมอบราชบัลลังก์ให้แก่พระอนุชาหรือพระโอรสต่อไป โดยปราศจากการคัดค้าน³³

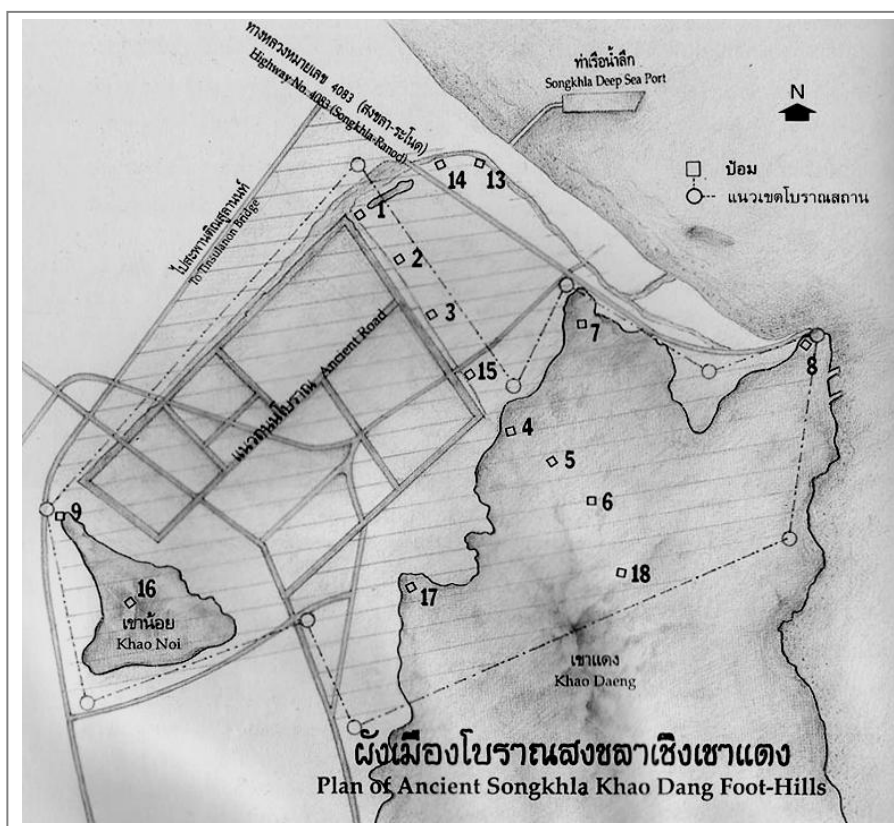
จากการที่เมืองสงขลากระทำการแยกตัวเป็นอิสระและได้เข้าเผาทำลายเมืองพัทลุง ทำให้กรุงศรีอยุธยาในสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททองจึงต้องส่งกองทัพมาปราบปรามถึง 2 ครั้ง ครั้งแรกใน พ.ศ. 2191 และครั้งที่ 2 พ.ศ. 2198 แต่ก็ไม่สำเร็จ เหตุผลที่อยุธยาไม่สามารถปราบปรามเมืองสงขลาได้นั้น เนื่องจากเมืองสงขลามีการป้องกันที่มั่นคง โดยมีป้อมปืนใหญ่ถึง 18 ป้อม³⁴ และยังมีกองทัพที่เข้มแข็งและชำนาญการใช้อาวุธที่ทันสมัย ซึ่งจากหลักฐานรายงานของ ยอร์จ เดวิส และ จอห์น ปอร์ทแมน เจ้าหน้าที่ของบริษัทอินเดียตะวันออกของดัตช์ในปี พ.ศ. 2185 ระบุว่า

ไพร่พลทหารของเมืองสงขลามีพละกำลังกำยำล่ำสัน ได้รับการฝึกให้ชำนาญการรบและยุทธวิธี ตลอดจนคุ้นเคยกับการใช้ปืนไฟมาก่อน ทั้งปืนใหญ่และปืนเล็ก ซึ่งก็ไม่น่าประหลาดใจอะไร เพราะในยุคสมัยเดียวกันนั้น พวกมักกะสันในชวาก็กระทบไล่ คบค้า กระทั่งปะทะต่อสู้รบพุ่งกับพวกฮอลันดาอยู่แล้วเป็นประจำ ย่อมจะถ่ายทอดเทคโนโลยีการทำสงครามมาด้วย โดยเฉพาะการรบป้องกันพื้นที่โดยอาศัยป้อมค่ายและปืนใหญ่ แบบเดียวกับที่พวกฮอลันดานิยมใช้เป็นพิเศษอยู่ในยุคนั้น³⁵

³³ ประชุมพงศาวดาร เล่ม 13 ภาคที่ 20 (กรุงเทพฯ: องค์การคำครุสภา, 2507), 57.

³⁴ ชัยวุฒิ พิชะกุล, ความรู้เรื่องโบราณวิทยาเมืองพัทลุง (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2527), 208-210.

³⁵ หม่อมหลวงชัยนิมิต นวรัตน์, “ยกเมืองสงขลาให้ฝรั่งเศส,” ศิลปวัฒนธรรม 8, 4 (กุมภาพันธ์ 2530): 54-60.

แผนที่ที่ 6 ตำแหน่งป้อมเมืองสงขลาฝั่งหัวเขาแดง

นอกจากนั้นแล้วเมืองสงขลาจะได้รับความช่วยเหลือจากฮอลันดาด้วย เนื่องจากฮอลันดาสนใจจะเปิดสถานีการค้าขึ้นที่เมืองสงขลา จากบันทึกของ ซามูเอล พอทท์ส ซึ่งได้เดินทางมาสำรวจสภาพการค้าภายในเอเชีย พ.ศ. 2221 ได้บรรยายว่า เจ้าเมืองสงขลาให้การต้อนรับอย่างดีที่วังของเจ้าเมือง แสดงความเป็นกันเองพร้อมกับตั้งข้อเสนอหลายอย่างเป็นการจูงใจให้ค้าขายด้วยกัน เช่น จะไม่เก็บภาษี และจะหาบ้านและที่อยู่ให้ นอกจากนี้ที่เมืองสงขลายังมีหลักฐานการเข้ามาอยู่อาศัยของดัตช์ในระยนี้ คือ สุสานของชาวดัตช์ ซึ่งอยู่ห่างจากเมืองสงขลาที่หัวเขาแดงไปทางเหนือประมาณ 1,700 เมตร ใกล้กับที่ฝังศพของสุลต่านสุลัยมาน³⁶

ใน พ.ศ. 2223 สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช กรุงศรีอยุธยาจึงสามารถยึดและทำลายเมืองสงขลาได้สำเร็จ โดยในการนี้กลุ่มพ่อค้าชาวอังกฤษได้ส่งผู้คนไปช่วยเจ้าเมืองสงขลาจัดสร้างป้อมปราการอีกแรงหนึ่งด้วย แต่ทางอยุธยานั้นก็ได้รับการช่วยเหลืออย่างมากจากฝรั่งเศส ดังปรากฏเป็น

³⁶ ยงยุทธ ชูแว่น, “พัฒนาการของชุมชนรอบทะเลสาบสงขลาตั้งแต่ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 17 ถึง ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาอักษรศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2529). 38.

หลักฐานในรายงานของมองซิเออร์ เวอร์ต์ พ่อค้าชาวฝรั่งเศสที่เข้ามาค้าขายในอยุธยาใน พ.ศ. 2230 ระบุว่า

เมื่อ 6 ปีล่วงมาแล้ว พระเจ้ากรุงสยามได้ส่งกองทัพเรือรบเป็นอันมากให้มาตีเมืองสงขลา อย่างสามารถและไทยตีเมืองได้ ก็เพราะผู้รักษาป้อมแห่งหนึ่งของเมืองสงขลาเอาใจออกห่าง ถูกฝ่ายไทยล่อลวงเกลี้ยกล่อมจนยอมเข้าด้วยกับฝ่ายตรงข้าม ทหารไทยจึงเข้าไปในป้อมแล้วเอา ดอกไม้เพลิงโยนเข้าไปในเมือง เพลิงได้ติดลุกลามไหม้วังของพระเจ้าสงขลาจนหมดสิ้น ในระหว่างที่เกิดการชุมนุมเพื่อดับไฟนั้น กองทัพไทยก็ยกเข้าเมืองได้ทำลายป้อมคูประตูหอรบ และ บ้านเรือนจนเหลือแต่พื้นดิน เพราะเกรงคนอื่นจะมาตั้งมั่นขบถอีก³⁷

จากการล่มสลายของเมืองสงขลาฝั่งหัวเขาแดงในครั้งนั้น ส่งผลให้สภาพบ้านเมืองทรุดโทรม ลงและกลายเป็นเมืองร้างไม่มีผู้คนอยู่อาศัยตั้งแต่ พ.ศ. 2223 เป็นต้นมา กระทั่งในปี พ.ศ. 2242-2319 บ้านเรือนที่เกาะตัวกันอย่างหลวมๆ บริเวณด้านใต้ของหัวเขาแดง จึงเริ่มพัฒนาขึ้นเป็นชุมชน และ ตั้งขึ้นเป็นหัวเมืองสงขลาในระยะต่อมา ซึ่งเรียกว่า “เมืองสงขลาฝั่งแหลมสน”

อย่างไรก็ตามในช่วงระยะเวลาที่เมืองสงขลาอยู่ภายใต้การปกครองของผู้นำชาวมุสลิม ส่งผลให้เมืองสงขลา มีความเติบโตอย่างมากจนกลายเป็นเมืองท่าทางการค้าที่สำคัญ และจากการที่ กลายเป็นเมืองท่าทางการค้านี้เอง เมืองสงขลาจึงได้ผลิตเงินตราขึ้นใช้เอง ซึ่งมีลักษณะดังนี้ “...ด้าน หัว (adverse) มีอักษรไทย 2 พยางค์ คือ สง-ขลา เขียนแยกกันอยู่คนละข้างตรงข้าม ข้างละพยางค์ กับมีอักษรยะวี 2 คำ อ่านว่า นะครี-ซิงกอร์ เขียนแยกกันอยู่คนละข้าง แปลว่า “นครสงขลา” ส่วน ด้านก้อย (reverse) มีอักษรจีน 5 ตัว อ่านออกเสียงว่ากะไรไม่ทราบ...”³⁸

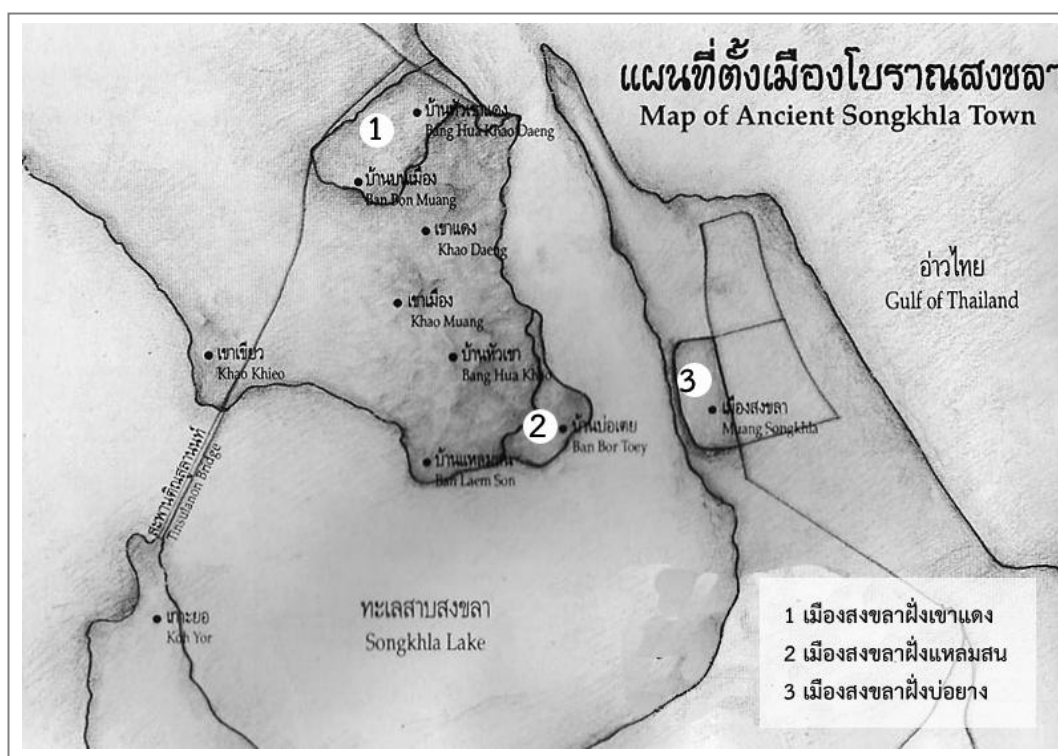
ภาพที่ 5 เหรียญเมืองสงขลา ขนาด 4 เซนติเมตร เจาะรูตรงกลาง วัสดุเป็นดีบุกผสมตะกั่ว ด้านหน้า มีอักษรไทยเขียนว่าสงขลา และอักษรมลายู อ่านว่านครซิงคอร่า ด้านหลังเป็นอักษรจีน ภาษาแต้จิ๋ว อ่านว่า จิ้น เฮง ทงป้อ แปลว่า อี้แปะเมืองสงขลา

³⁷ ประชุมพงศาวดาร เล่ม 25 ภาคที่ 4, (กรุงเทพฯ: องค์การค้าของคุรุสภา, 2511), 308.

³⁸ โรจนกร [นามแฝง], ความเป็นมาของเมืองสงขลา (กรุงเทพฯ: 2534, พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพนางพันธ์ทิพย์ (ศิริธร) บุญสนธิ ณ เมรุวัดโคกสมานคุณ อำเภอบางใหญ่ จังหวัดสงขลา 24 สิงหาคม 2534), 109.

เมืองสงขลาฝั่งแหลมสน

หลังจากเมืองสงขลาฝั่งหัวเขาแดงถูกทางกรุงศรีอยุธยาทำลายลงอย่างราบคาบ ใน พ.ศ. 2223 ชาวเมืองสงขลาที่รอดพ้นจากภัยสงครามพากันอพยพหลบหนีไปตั้งบ้านเมืองขึ้นใหม่อีกฝากหนึ่งของหัวเขาแดง คือที่บ้านแหลมสน เมืองสงขลาฝั่งแหลมสนนี้เข้าใจว่าคงขึ้นกับเมืองพัทลุงที่เขาชัยบุรี ก่อน³⁹ ต่อมาใน พ.ศ. 2242 จึงได้โอนมาขึ้นกับเมืองนครศรีธรรมราชซึ่งเป็นหัวเมืองเอกทางภาคใต้เพียงเมืองเดียว เจ้าเมืองสงขลาฝั่งแหลมสนในเวลานั้นเป็นคนที่ทางกรุงศรีอยุธยาแต่งตั้งมาปกครอง มีราชทินนามว่า พระยาวิไชยคีรี แต่เนื่องจากไม่มีทักษะทางการค้า ทำให้เมืองสงขลาฝั่งแหลมสนในระยะนี้จึงไม่เจริญรุ่งเรืองอย่างที่ควรจะเป็น กระทั่งกรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่าใน พ.ศ. 2310 ส่งผลทำให้บ้านเมืองต่างๆ แตกเป็นก๊กเป็นเหล่า กลุ่มชุมนุมใหญ่ทางภาคใต้อย่างกลุ่มของเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชจึงแยกตัวเป็นอิสระจากอำนาจส่วนกลาง และได้แต่งตั้ง (วิเถียน) ขึ้นเป็นผู้ปกครองเมืองสงขลา เพราะเป็นผู้จงรักภักดีต่อเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช (หนู)⁴⁰

แผนที่ที่ 7 ที่ตั้งเมืองสงขลาฝั่งหัวเขาแดง ฝั่งแหลมสน และฝั่งบ่อเตย

³⁹ หลวงศรีวรวัตร (พิน จันทโรจนวงศ์), พงสาวดารเมืองพัทลุง (ม.ป.ท., 2530, พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพนายเจน (ปิ่นณศิลป์) ฤทธิเดช ณ ฌาปนสถานกองทัพบก วัดโสมนัสวิหาร 28 ธันวาคม 2530), 103-104.

⁴⁰ ทวีศักดิ์ ล้อมลิ้ม, “ความสัมพันธ์ระหว่างเมืองสงขลา กับต่างเมือง,” ใน เอกสารการสัมมนาทางวิชาการ สงขลาศึกษา: ประวัติศาสตร์และโบราณคดีเมืองสงขลา (สงขลา: สถาบันทักษิณคดีศึกษา, 2535), 109.

พ.ศ. 2312 สมเด็จพระเจ้าตากสินได้ยกทัพมาปราบปรามกลุ่มชุมนุมเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช (หนู) ได้สำเร็จ และแต่งตั้ง โยม ซึ่งเป็นชาวเมืองสงขลาให้เป็นพระสงขลา ปกครองเมืองสงขลา แต่ต่อมาทรงมีพระราชดำริว่า พระสงขลา (โยม) เป็นคนหย่อนความสามารถ จึงทรงตั้งจินเหียง แซ่เหา ชาวจีนอพยพ เชื้อสายฮกเกี้ยน ซึ่งได้รับพระราชทานให้เป็นนายอากรรังนกเกาะสีเกะห่า เมื่อครั้งพระองค์ลงมาปราบกลุ่มชุมนุมเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช และเป็นผู้ที่ราษฎรทั่วไปให้ความเคารพนับถือ ให้เป็นเจ้าเมืองสงขลาแทน นับเป็นต้นตระกูล ณ สงขลา และเป็นจุดเริ่มต้นของการเข้าสู่ระบบการเมืองการปกครองของผู้นำชาวจีนตระกูล ณ สงขลา ในเวลาต่อมา

การตัดสินใจเลือกกลุ่มชาวจีนอพยพให้ขึ้นมาใช้อำนาจในเมืองสงขลาแทนคนไทยนั้น เนื่องจากชาวจีนตระกูล ณ สงขลา เป็นกลุ่มอพยพที่มีประสบการณ์ทางด้านการค้ามาก่อน จึงน่าจะเป็นผู้นำในการพัฒนาเมืองสงขลาให้เติบโตขึ้นได้ไม่ยาก ที่สำคัญส่วนกลางสามารถควบคุมได้ง่ายกว่ากลุ่มอำนาจท้องถิ่นเดิมที่มีอิทธิพลมาช้านาน เช่น กลุ่มอิทธิพลของเมืองนครศรีธรรมราช

ทำให้ในปี พ.ศ. 2318 ส่วนกลางได้แต่งตั้ง เหียง แซ่เหา หรือจินเหียง หัวหน้าชาวจีนอพยพในเมืองสงขลา ซึ่งพำนักอยู่ที่บ้านแหลมสนขึ้นเป็นเจ้าเมืองสงขลา หรือพระยาสงขลา (เหียง) การพัฒนาเมืองสงขลาจึงเปลี่ยนมือจากข้าราชการไทยมาเป็นข้าราชการเชื้อสายจีน และได้กลายเป็นกลุ่มผู้ปกครองที่มีส่วนสำคัญในการสร้างความเจริญเติบโตให้กับเมืองสงขลาในยุคต่อมา และหลังจากนั้นมาเป็นเวลากว่าหนึ่งศตวรรษที่เมืองสงขลาได้มีการสืบทอดกันมาภายใต้การนำของกลุ่มผู้ปกครองที่มีเชื้อสายจีนในตระกูล ณ สงขลา โดยมีทายาทสืบตระกูลเป็นเจ้าเมืองสงขลาสืบต่อกันมาถึง 8 คน ตั้งแต่ พ.ศ. 2318-2444

การเข้ามาของชาวจีนสู่ภาคใต้และบริเวณเมืองสงขลา

ชาวจีนรู้จักบริเวณคาบสมุทรมาลายูจากเส้นทางการค้ามาตั้งแต่สมัยแรกเริ่มทางประวัติศาสตร์ ดังปรากฏร่องรอยโบราณวัตถุที่เมืองโบราณสทิงพระตามที่ได้กล่าวไปแล้วข้างต้น ทั้งนี้แม้สภาพความสัมพันธ์ระหว่างชาวจีนกับภูมิภาคนี้ยังมีไม่มากนัก แต่สถานการณ์ต่างๆ ก็ได้เริ่มเปลี่ยนแปลงไปในสมัยราชวงศ์ซ่ง (พุทธศตวรรษที่ 14-18) ซึ่งถือเป็นจุดเริ่มต้นที่พ่อค้าจีนเดินทางมาค้าขายภูมิภาคนี้อย่างจริงจัง และได้เพิ่มปริมาณมากขึ้นอย่างต่อเนื่องในสมัยราชวงศ์ชิง ซึ่งตรงกับสมัยกรุงศรีอยุธยาและเรื่อยมาในสมัยกรุงธนบุรีและรัตนโกสินทร์ การเดินทางค้าขายของชาวจีนในช่วงเวลาดังกล่าวนี้อาจกลายเป็นการเดินทางเพื่อการอพยพและแสวงหาคุณภาพชีวิตที่ดีกว่า อันสืบเนื่องมาจากปัญหาเศรษฐกิจและการเมืองภายในของจีนเอง⁴¹

เส้นทางค้าขายและอพยพ ของชาวจีน แบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือชาวจีนที่มาจากประเทศจีนโดยตรง และชาวจีนที่มาจากประเทศที่สอง

กลุ่มแรก ชาวจีนที่อพยพเข้ามาจากโดยตรง เป็นกลุ่มที่เข้ามาเพื่อแสวงหาชีวิตที่ดีกว่า ส่วนใหญ่มาจากมณฑลทางภาคใต้ของจีน โดยเฉพาะเขตมณฑลฟูเจี้ยนและมณฑลกว่างตุง ชาวจีนกลุ่มนี้เริ่มอพยพเข้ามาตั้งแต่สมัยอยุธยา โดยมักจะเข้ามาตั้งหลักแหล่งบริเวณภาคใต้ฝั่งทะเลตะวันออกของ

⁴¹ ดูเพิ่มใน สุทธิวงศ์ พงษ์ไพบูลย์ และคนอื่นๆ, **จีนทักษิณ: วิถีและพลัง** (กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2544).

ไทย บริเวณเมืองนครศรีธรรมราช ปัตตานี และสงขลา และมากขึ้นในช่วงสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลายถึงช่วงต้นกรุงรัตนโกสินทร์ โดยเฉพาะในช่วงการย้ายเมืองสงขลามาสู่ฝั่งบ่ออย่างยิ่งเปิดโอกาสให้กลุ่มชาวจีนฮกเกี้ยนอพยพเข้ามามากขึ้น เช่น จีนเหยียง แซ่เหา⁴² และนายปุย แซ่ตัน⁴³ โดยเฉพาะการเดินทางของนายปุย แซ่ตัน ในราว พ.ศ. 2367 นั้น เป็นการมุ่งหน้าเข้ามายังเมืองสงขลาโดยตรง ด้วยสาเหตุว่าการเมืองของจีนขณะนั้นเกิดยุคเชื่องอย่างมาก อีกทั้งรู้ว่าเจ้าเมืองสงขลาเป็นจีนฮกเกี้ยนซึ่งอยู่จังหวัดเดียวกัน จึงตั้งใจหวังที่จะอพยพมาหวังพึ่งบารมี

กลุ่มที่สอง เป็นกลุ่มที่อพยพมาจากประเทศที่สอง ชาวจีนกลุ่มนี้ส่วนใหญ่มุ่งแสวงหาโชค ลาภและทะเลาะพยาน โดยส่วนใหญ่เป็นชาวจีนฮกเกี้ยนที่เข้ามาทำการค้า ซึ่งย้อนไปในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 20 อันเป็นช่วงเวลาที่มีทะเลาะเป็นศูนย์กลางการค้าทางเรือที่สำคัญ ชาวจีนเป็นจำนวนมากต่างมุ่งอพยพเข้ามาตั้งหลักแหล่งในบริเวณปลายแหลมมลายูและบริเวณทั้งสองฟากของช่องแคบมะละกา ได้แก่ ดินแดนของชวา มลายู รวมถึงสิงคโปร์ และเกาะปีนัง (มาเลเซีย) ชาวจีนเหล่านี้ส่วนหนึ่งปรับสภาพและตั้งตัวได้จนเป็นเจ้าของกิจการ แต่ทว่าส่วนใหญ่ยังคงเป็นเพียงลูกจ้างและกรรมกร ดังนั้นจึงย่อมต้องการแสวงหาชีวิตที่ดีกว่า ประกอบกับเวลานั้นความรู้เรื่องทางการค้าบริเวณภาคใต้ของไทยก็เอื้อประโยชน์ต่อชาวจีนอย่างชัดเจน เป็นผลให้พากันหลั่งไหลและอพยพเข้าสู่ภาคใต้มากขึ้น โดยเฉพาะฝั่งทะเลตะวันตกรวมถึงบางส่วนของฝั่งทะเลตะวันออกตั้งแต่ นครศรีธรรมราช สงขลา และปัตตานี

การอพยพเข้ามาของชาวจีนทั้งทางตรงและทางอ้อมในบริเวณเมืองสงขลาและเมืองใกล้เคียงนั้น นับว่าได้ส่งอิทธิพลทางวัฒนธรรมที่โดดเด่นและชัดเจน จนมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงการดำเนินวิถีชีวิตของผู้นั้นในท้องถิ่นนั้นๆ กลุ่มชาวจีนที่อพยพเข้ามาในภาคใต้ของไทยส่วนใหญ่เป็นชาวจีนจากมณฑลฟูเจี้ยนและกวางตุ้ง ซึ่งเป็นพื้นที่ที่อยู่ตามชายฝั่งบริเวณภาคใต้และภาคตะวันออกของประเทศจีน ชาวจีนเหล่านี้จึงมีความชำนาญด้านการเดินเรือและการต่อเรือ⁴⁴ และรู้จักเส้นทางเดินเรือระหว่างจีนกับแหลมมลายูเป็นอย่างดี โดยเฉพาะในบริเวณทางภาคใต้ของที่มีเมืองท่าทางการค้าหลายแห่ง ไม่ว่าจะเป็นเมืองนครศรีธรรมราช สงขลา และปัตตานี การเดินทางโดยเรือสำเภาของชาวจีนนั้นเริ่มออกเดินทางจากเมืองท่าจางโจว เอ๋หมิง ฉานโจว ซึ่งเป็นเมืองท่าขนาดใหญ่ของมณฑลฟูเจี้ยน หรือเมืองท่ารองอย่างเมือง ไห่-เฉิน ถู้ง-อัน⁴⁵ ผ่านมณฑลกวางตุ้งและเกาะไหหลำ เข้ามาทางเวียดนามสู่อ่าวไทย ในช่วงระหว่างเดือนพฤศจิกายนถึงเมษายน โดยอาศัยลมที่พัดมาจากทิศตะวันออกเฉียงเหนือ และจะเดินทางกลับเมืองจีนในช่วงระหว่างเดือนมิถุนายนถึงกันยายน โดยอาศัยลมที่พัดมาจากทิศตะวันตกเฉียงใต้ ซึ่งในจำนวนนี้ชาวจีนจากมณฑลฟูเจี้ยน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นจีน

⁴² ดูเพิ่มใน สุทธิวงศ์ พงษ์ไพบูลย์ และคนอื่นๆ, **จีนทักษิณ: วิถีและพลัง** (กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2544).

⁴³ เรื่องเดียวกัน.

⁴⁴ เต็ง ส่วย เจิ้ง “บทบาททางเศรษฐกิจของชาวจีนในประเทศไทย,” ใน **ชาวจีนแต่จิวในประเทศไทยและในภูมิภาคอาเซียน สมัยที่ 2 ท่าเรือชานโจว ค.ศ.1860-1949 (พ.ศ. 2403-2492)**, บรรณาธิการโดย สุภาภรณ์ จันทวานิช (กรุงเทพฯ: ศูนย์จีนศึกษา สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539), 46.

⁴⁵ วิลเลียม จี สกินเนอร์, **สังคมจีนในประเทศไทย: ประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์**, แปลโดย พรณี ฉัตรพลรักษ์ (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2529), 42.

ฮกเกี้ยน เป็นกลุ่มคนที่เข้ามาติดต่การค้าขายและตั้งถิ่นฐานในภาคใต้ของประเทศไทยเป็นจำนวนมากที่สุด รวมถึงการเข้ามาตั้งถิ่นฐานในเมืองสงขลาด้วย โดยเฉพาะในช่วงพุทธศตวรรษที่ 23⁴⁶

จากสภาพดังกล่าวข้างต้น เมืองสงขลา นับตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย จึงเริ่มมีชาวจีนที่อพยพมาตั้งหลักแหล่งและประกอบอาชีพเป็นจำนวนมาก และหนึ่งในชาวจีนฮกเกี้ยนคนสำคัญซึ่งเข้ามาตั้งถิ่นฐานในเมืองสงขลา ก็คือ จินเหยียง แซ่เหา ผู้เป็นต้นตระกูล ณ สงขลา ในเวลาต่อมา ซึ่งเป็นชาวเมืองเจียงจีวหู ตำบลเส้หนิงทางเหนือของเมืองเอ๋หมิง⁴⁷ ได้เข้ามาตั้งบ้านเรือนอยู่บริเวณหัวเขาแดง พ.ศ. 2293 สะสมทุนจากการทำสวน ค้าขาย และทำประมง และได้เป็นนายอากรรังนกที่เกาะสีกะหา ในสมัยกรุงธนบุรี และอาศัยรายได้จากการเป็นนายอากรรังนกเข้าสู่อำนาจทางการเมืองในระบบราชการไทยโดยได้เป็นเจ้าเมืองสงขลา ในปี พ.ศ. 2318

การขึ้นสู่อำนาจของผู้นำชาวจีน ตระกูล ณ สงขลา

อำนาจของผู้นำชาวจีน ตระกูล ณ สงขลา เป็นบทบาทในฐานะเจ้าเมือง/ผู้สำเร็จราชการเมืองและผู้ช่วยราชการเมืองในระบบ “กินเมือง” โดยตรง ซึ่งนอกจากบทบาทในฐานะดังกล่าวแล้ว ผู้นำชาวจีน ตระกูล ณ สงขลา ยังมีบทบาทในการควบคุมหัวเมืองทั้ง 7 ที่แยกตัวออกมาจากหัวเมืองปัตตานี ได้แก่ ปัตตานี หนองจิก ยะลา รามัน สายบุรี ระแงะ และยะหริ่ง และรวมถึงเมืองอื่น ๆ ด้วย เช่น เมืองตรัง เมืองสตูล แต่ปัจจัยสำคัญซึ่งเป็นที่มาของอำนาจทางการเมืองของผู้นำชาวจีน ตระกูล ณ สงขลา ส่วนหนึ่งมาจากการสนับสนุนของส่วนกลางในลักษณะพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน โดยที่ทางส่วนกลางมอบอำนาจทางการเมืองให้กับผู้นำชาวจีนตระกูล ณ สงขลา ในขณะที่ผู้นำชาวจีนตระกูล ณ สงขลา ก็ตอบแทนส่วนกลางในรูปของเครื่องราชบรรณาการ ภาษีอากร และผลประโยชน์ต่างๆ ของเมืองสงขลาและเมืองที่อยู่ในการควบคุมดูแลของเมืองสงขลาด้วย

เจ้าเมืองสงขลาที่ได้รับพระราชทานโปรดเกล้าฯ ให้เป็นเจ้าเมืองสงขลาในช่วงเวลา พ.ศ. 2318-2444 มีดังนี้

สมัยกรุงธนบุรี

จากการเสียกรุงศรีอยุธยาให้แก่พม่าในปี พ.ศ. 2310 บ้านเมืองต่างๆ จึงแตกเป็นก๊กเป็นเหล่า กลุ่มชุมนุมใหญ่ทางภาคใต้อย่างกลุ่มของเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชต่างแยกตัวเป็นอิสระจากอำนาจส่วนกลาง และได้แต่งตั้ง (วิเลี่ยน) ขึ้นเป็นผู้ปกครองเมืองสงขลา เพราะเป็นผู้จงรักภักดีต่อเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช (หนู) แต่ด้วยพระราชดำริของสมเด็จพระเจ้าตากสิน ในการที่จะรวบรวมไพร่พลและก่อตั้งบ้านเมืองขึ้นใหม่ ทำให้ในปี พ.ศ. 2312 สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงนำกองทัพมาปราบปรามชุมนุมเจ้าพระยานครศรีธรรมราช (หนู) ได้สำเร็จ และแต่งตั้งชาวเมืองสงขลา นามว่า โยมขึ้นปกครองเมืองสงขลา

⁴⁶ สารสิน วีระผล, *จัมก้องและกำไร: การค้าไทยจีน 2195-2396*, แปลโดย พรรณงาม เก้าธรรมสาร, รัชชี่ อันโสภณ และสมพร แลคโซ (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย, 2548), 63, 266.

⁴⁷ พระยาวิเชียรคีรี (ชม), *พงศาวดารเมืองสงขลา* (กรุงเทพฯ: ส.การพิมพ์, 2516), 35.

ในครั้งนั้นมีชาวจีนอพยพผู้หนึ่ง ชื่อว่า เหยียง ได้ทุลเกล้าฯ ถวายทรัพย์สินเงินทอง บุตร ภรรยา ข้าทาสบริวารและยาแดง (ยาสูบ) จำนวน 50 หีบ เพื่อขอทำอากรรังนกที่เกาะสี เเกาะห้า ใน บริเวณทะเลสาบสงขลา⁴⁸ โดยจะถวายเงินอากรรังนกปีละ 50 ชั่ง (4,000 บาท) สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงรับไว้เฉพาะยาแดง 50 หีบ และทรงแต่งตั้งให้จีนเหยียงเป็นหลวงอินทศิริมบัติ นายอากร

เมื่อจีนเหยียงได้รับแต่งตั้งให้เป็นหลวงอินทศิริมบัติแล้ว ชาวเมืองสงขลาต่างเรียกกันว่า “จอมแหลมสน” หรือ “ขรัวแปะ”⁴⁹ จากจุดนี้เองเป็นจุดเริ่มต้นทำให้หลวงอินทศิริมบัติ (เหยียง) ก้าวไปสู่การมีอำนาจปกครองเมืองสงขลา กล่าวคือ การได้รับแต่งตั้งให้เป็นนายอากรรังนกนี้เป็นช่องทางให้จีนเหยียงได้เข้ามามีส่วนใกล้ชิดกับราชสำนักส่วนกลางที่กรุงธนบุรี ด้วยการส่งเงินอากรรังนกจำนวน 50 ชั่ง เข้าไปถวายที่กรุงธนบุรีมิได้ขาด ทำให้เป็นที่พอใจของส่วนกลาง ซึ่งการเข้าไปถวายอากรรังนกดังกล่าวทุกๆ ปี ย่อมทำให้มีโอกาสที่จะสร้างความสนิทสนมกับข้าราชการในระดับต่างๆ ในกรุงธนบุรีด้วยเช่นกัน

หลวงอินทศิริมบัติ (เหยียง) จัดส่งเงินอากรรังนกมายังกรุงธนบุรีติดต่อกัน 6 ปี จึงได้รับแต่งตั้งให้เป็นเจ้าเมืองสงขลาแทนพระสงขลา (โยม) ซึ่งถูกถอนจากราชการเพราะเป็นคนไม่เอาราชการ โดยให้หลวงอินทศิริมบัติ (เหยียง) เป็นพระสงขลา⁵⁰ ว่าราชการเมืองสงขลาตั้งแต่ พ.ศ. 2318 และให้ขึ้นกับเมืองนครศรีธรรมราช

ประวัติของพระสงขลา (เหยียง) (ภาพที่ 6) มีระบุไว้แตกต่างกันในหลักฐานหลายฉบับ กล่าวคือ ในพงศาวดารเมืองสงขลาฉบับพระยาวิเชียรคีรี (ชม) ระบุว่า จีนเหยียง แซ่เหา (ต้นตระกูล ณ สงขลา) เป็นชาวเมืองเจียงจีวู ตำบลเสี้ยนทางเหนือของเมืองเอ๋อหมิง⁵¹ ขณะนั้นมีอายุได้ 34 ปี เดินทางมาถึงสงขลา พ.ศ. 2293 (ปีมะเมีย โทศก) ในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย แต่ในเอกสารของ สกรรจ์ จันทรัตน์ และสงบ ส่งเมือง ระบุว่า จีนเหยียงเป็นอดีตโจรสลัดที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในเมืองสงขลาในสมัยกรุงศรีอยุธยา⁵²

⁴⁸ จดหมายเหตุพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสแหลมมลายูคราว ร.ศ.107 และ 108, (ม.ป.ท., 2519, พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายสนิท สุมาวงศ์ (ป.ช., ป.ม.) ณ เมรุหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส 27 เมษายน 2519), 18.

⁴⁹ อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ มหาอำมาตย์เอกเจ้าพระยาศรีธรรมมาธิเบศร์ (จิตร ณ สงขลา) (ป.จ., ม.ป.จ., ม.ว.ม.) (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, 2519 พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ ณ เมรุหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส 21 ธันวาคม 2519), 37.

⁵⁰ เจ้าพระยาวิเชียรคีรี (บุญสังข์), “พงศาวดารเมืองสงขลา,” ใน ประชุมพงศาวดาร เล่ม 30 (ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 50 (ต่อ) – 53) (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2511), 189.

⁵¹ พระยาวิเชียรคีรี (ชม), พงศาวดารเมืองสงขลา (กรุงเทพฯ: ส.การพิมพ์, 2516), 35.

⁵² สกรรจ์ จันทรัตน์ และสงบ ส่งเมือง, การเริ่มต้นและพัฒนากิจการทางประวัติศาสตร์โบราณคดีเมืองสงขลาเก่า (กรุงเทพฯ: กองโบราณคดี กรมศิลปากร, 2533), 54.

ภาพที่ 6 พระสงขลา (เหียง แซ่เหา) พ.ศ. 2318-2327

อย่างไรก็ตามจีนเหียงก็มีความสามารถผลักดันตนเองให้ก้าวขึ้นมาจากการเป็นพ่อค้าสู่การเป็นผู้ปกครองเมืองสงขลา และมีผู้สืบทอดอำนาจตระกูล ณ สงขลาในฐานะผู้ปกครองเมืองสงขลาได้นานกว่าศตวรรษ เหตุผลหนึ่งที่จูงใจให้จีนเหียงเดินทางเข้ามาตั้งหลักแหล่งถิ่นฐานในเมืองสงขลาเนื่องจากมีชาวจีนฮกเกี้ยนเดินทางเข้ามาติดต่อค้าขายและตั้งหลักแหล่งอาศัยอยู่ทางภาคใต้ของประเทศไทยมาก่อนหน้านี้แล้ว จึงได้เดินทางตามๆ กันมา เมื่อจีนเหียงเดินทางมาถึงเมืองสงขลาได้ตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนอยู่ในบริเวณเมืองเก่าสุลต่านริมหัวเขาแดง ประกอบอาชีพทำมาหากินด้วยการทำสวนปลูกผักกาดขาย ต่อมาใน พ.ศ.2294 (ปีมะแม ตรีศก) จึงหันไปประกอบอาชีพอื่น คือ ทำสวนพลูและขายพลู โดยย้ายไปอยู่ที่ ตำบลทุ่งอาหวัง แขวงเมืองจะนะ ต่อมาใน พ.ศ. 2296 ได้ย้ายกลับมาเมืองสงขลาอีกครั้งโดยประกอบอาชีพการประมง และตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ตำบลบ่อยาง ซึ่งขณะนั้นยังไม่ได้ตั้งเป็นเมืองสงขลา จีนเหียงประกอบอาชีพประมงอยู่นานประมาณ 5-6 ปี และใน พ.ศ. 2301 (ปีชาล สัมฤทธิศก) จีนเหียงจึงได้ย้ายมาตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ฝั่งแหลมสนเพื่อประกอบอาชีพค้าขายและได้แต่งงานกับหญิงชาวเมืองพัทลุง 2 คน⁵³ ซึ่งเป็นพี่น้องกัน และมีบุตรกับภรรยาที่ 1 จำนวน 2 คน คือ บุญห่วย บุญเฮี้ยว และภรรยาที่ 2 จำนวน 3 คน คือ บุญขึ้น เกียนเส้ง และยกเส้ง⁵⁴ การประกอบอาชีพการค้าขายของจีนเหียง มีความเป็นไปได้ว่าอาจจะเป็นพ่อค้าคนกลางรับซื้อสินค้าจากชาวพื้นเมืองเพื่อไปขายให้กับพ่อค้าชาวจีนที่มาจากมณฑลฟูเจี้ยน ซึ่งเป็นเมืองเดียวกับบ้านเกิดของจีนเหียง ข้อสันนิษฐานนี้สอดคล้องกับบันทึกของ เจนนิเฟอร์ เวย์น คุซแมน ที่กล่าวไว้ว่า “...คนจีนที่อพยพมาอยู่ในต่างแดนได้เห็นช่องทางในการทำการค้าได้ดีกว่าคนพื้นเมืองในประเทศเอเชียตะวันออกเฉียง

⁵³ พระยาวิเชียรคีรี (ชม), *พงศาวดารเมืองสงขลา* (กรุงเทพฯ: ส.การพิมพ์, 2516), 1.

⁵⁴ เรื่องเดียวกัน, 1.

ใต้ ที่พวกเขาพากันมาตั้งหลักแหล่งอยู่และพร้อมตัวกว่าที่จะใช้ความรู้ความชำนาญทางด้านนี้หาผลกำไรให้แก่ตนเอง...”⁵⁵

จะเห็นได้ว่านับตั้งแต่จีนเหียงเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในเมืองสงขลาบริเวณเชิงหัวเขาแดง และเริ่มสร้างฐานะให้ตัวเองจากการทำสวน การประมง กระทั่งหันมาประกอบอาชีพค้าขายที่เมืองสงขลาฝั่งแหลมสน จนเป็นที่ยอมรับของชาวบ้านจนเรียกจีนเหียงว่า “ตัวแปะ” ทั้งสะสมทรัพย์สินเงินทองและข้าทาสบริวารไว้นั้น กลายเป็นพื้นฐานในการก้าวไปสู่การเป็นเจ้าเมืองสงขลาในเวลาต่อมา

เมืองสงขลาในการปกครองของพระสงขลา (เหียง) ขึ้นตรงกับเมืองนครศรีธรรมราชได้เพียงปีเดียว เนื่องจากเจ้าเมืองทั้งสองเริ่มเป็นอริกัน เหตุด้วยเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช (หนู) มีหนังสือให้เจ้าพนักงานไปเก็บเอาผู้หญิงช่างทอหูก และบุตรสาวราษฎรชาวเมืองสงขลา พาไปยังเมืองนครศรีธรรมราชหลายสิบคน⁵⁶ จนเป็นที่เดือดร้อนแก่บุคคลและครอบครัวเหล่านั้น สร้างความไม่พอใจอย่างมากแก่พระสงขลา (เหียง) พระสงขลาจึงได้เข้าเฝ้าและกราบบังคมทูลสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ ให้ทรงทราบและขอแยกเมืองสงขลาให้พ้นจากอำนาจการปกครองของเมืองนครศรีธรรมราชมาขึ้นตรงกับกรุงธนบุรี

ในปี พ.ศ.2319 สมเด็จพระเจ้าตากสินฯ จึงทรงโปรดเกล้าฯ ให้เมืองสงขลาไปขึ้นกับกรุงธนบุรีโดยตรง นอกจากนั้นสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ ยังโปรดให้ยกเมืองสงขลาเป็นเมืองตรีควบคุมดูแลเมืองตานี เมืองจะนะ และเมืองเทพาอีกด้วย เมืองสงขลาจึงเป็นอิสระพ้นจากอำนาจเมืองนครศรีธรรมราชจนสิ้นรัชกาล

⁵⁵ เจนนิเฟอร์ เวย์น คูชแมน, การค้าทางเรือสำเภาจีน-สยาม ยุคต้นรัตนโกสินทร์, แปลโดย ชื่นจิตต์ อำไพพรรณ (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2528), 84.

⁵⁶ สงบ ส่งเมือง, การพัฒนาหัวเมืองสงขลาในสมัยธนบุรีและสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น 2310 - 2444 (สงขลา: โครงการบริการวิชาการ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา, 2523), 130.

ตารางที่ 1 แสดงช่วงเวลาการปกครองของเจ้าเมืองสงขลา

กรุงเทพฯ	เจ้าเมืองสงขลา	ที่ตั้งเมือง
รัชกาลที่ 1 พ.ศ. 2325-2352	1. พระสงขลา (เหยียง แซ่เหา) พ.ศ. 2318-2327	ฝั่งแหลมสน
	2. เจ้าพระยาอินทคีรี (บุญห่วย) พ.ศ. 2327-2355	ฝั่งแหลมสน
รัชกาลที่ 2 พ.ศ. 2352-2367	3. พระยาวิเศษภักดี (เถียนจ้ง) พ.ศ. 2355-2360	ฝั่งแหลมสน
	4. พระยาวิเชียรคีรี (เถียนเส้ง) พ.ศ. 2360-2390	ฝั่งบ่อยาง
รัชกาลที่ 3 พ.ศ. 2367-2394	5. เจ้าพระยาวิเชียรคีรี (บุญสังข์) พ.ศ. 2390-2408	ฝั่งบ่อยาง
	6. เจ้าพระยาวิเชียรคีรี (เม่น) พ.ศ. 2408-2427	ฝั่งบ่อยาง
รัชกาลที่ 4 พ.ศ. 2394-2411	7. พระยาวิเชียรคีรี (ชุ่ม) พ.ศ. 2427-2431	ฝั่งบ่อยาง
	8. พระยาวิเชียรคีรี (ชม) พ.ศ. 2431-2444	ฝั่งบ่อยาง
รัชกาลที่ 5 พ.ศ. 2411-2453		

สมัยรัชกาลที่ 1 (พ.ศ. 2325-2352)

เมื่อเข้าสู่สมัยการปกครองของรัชกาลที่ 1 ซึ่งเป็นพระปฐมกษัตริย์แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เป็นระยะที่ราชสำนักเริ่มดำเนินการตามนโยบายพัฒนาหัวเมืองสงขลาอย่างจริงจัง ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2327 เป็นต้นมา เริ่มต้นด้วยการเปลี่ยนตัวเจ้าเมืองก่อน กล่าวคือได้ปลดพระสงขลา (เหยียง) ซึ่งที่มีอายุมาก และมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับสมเด็จพระเจ้าตากสิน ออกจากตำแหน่งเจ้าเมือง และนำตัวไปควบคุมไว้ในกรุงเทพฯ แล้วโปรดแต่งตั้ง บุญห้อย บุตรคนโตของพระสงขลา (เหยียง) ผู้ยอมสวามิภักดิ์ต่ออำนาจใหม่ขึ้นเป็นเจ้าบ้านเมืองสงขลา การกระทำของราชสำนักในลักษณะดังกล่าว เป็นการย้ำให้เห็นว่ามีความต้องการที่จะพัฒนาหัวเมืองสงขลาโดยอาศัยกลุ่มชาวจีนอพยพ เป็นผู้นำต่อไป เพียงแต่ส่วนกลางไม่ไว้วางใจเจ้าเมืองคนก่อนที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับสมเด็จพระเจ้าตากสินนั่นเอง

บุญห้อย (ภาพที่ 7) เป็นบุตรคนโตสายภรรยาที่ 1 ของพระสงขลา (เหยียง) เกิดที่เมืองสงขลาในปลายสมัยกรุงศรีอยุธยา แต่ไม่ปรากฏวัน เดือน ปี เกิด เติบโตขึ้นในเมืองสงขลาในขณะที่บิดาต้องย้ายครอบครัวจากเมืองสงขลาเก่าที่หัวเขาแดงไปอยู่ที่ตำบลทุ่งอาหวัง แขวงเมืองจะนะ ก่อนกลับมาอยู่ที่ตำบลบ่อยางและครั้งสุดท้ายไปอยู่ที่บ้านแหลมสน เมื่อบิดาได้เลื่อนตำแหน่งเป็นพระสงขลา (เหยียง) บุญห้อย บุตรคนโตจึงถูกเลื่อนตำแหน่งเป็นหลวงสุวรรณคีรี (บุญห้อย) ผู้ช่วยราชการเมืองสงขลา

ภาพที่ 7 เจ้าพระยาอินทคีรี (บุญห้อย) พ.ศ. 2327-2355

ใน พ.ศ. 2327 เมื่อบิดาถูกปลดออกจากตำแหน่งเจ้าเมือง หลวงสุวรรณคีรี (บุญห้อย) จึงขึ้นเป็นพระยาอินทคีรี (บุญห้อย) เจ้าเมืองสงขลาคนต่อมา และในขณะนั้นเมืองสงขลายังอยู่ในความดูแลของเมืองนครศรีธรรมราช จนถึง พ.ศ. 2334 เจ้าเมืองสงขลาได้รับการเลื่อนตำแหน่งเป็นเจ้าพระยาคนแรกของตระกูล ณ สงขลา ทั้งนี้เนื่องจากความดีความชอบที่ได้รับจากการปราบกบฏ

ปัตตานีสำเร็จ⁵⁷ กบฏปัตตานีครั้งนั้นเริ่มต้นจาก “โตะสาเหี้ยด” ซึ่งเป็นแขกมาจากประเทศอินเดีย อ้างตนว่าสืบเชื้อสายมาจากพระนปุมฮัมหมัด แสดงตนเป็นผู้วิเศษคบคิดกับพระยาตานียกทัพมาตี เมืองสงขลา พระยาอินทคีรี (บุญห่วย) ต้านทานไม่ได้ต้องหนีไปอยู่ที่เมืองพัทลุงและต้องขอกำลังจาก นครศรีธรรมราชมาสมทบกับทัพที่กรุงเทพฯ ส่งลงมา โดยมีพระยากลาโหมราชเสนาเป็นแม่ทัพ ช่วยกันระดมตีเมืองปัตตานีพ่ายไป พระยาอินทคีรี (บุญห่วย) ตามไปได้เมืองปัตตานี จับตัวรายา ปัตตานีส่งเข้ามากรุงเทพฯ ทำให้สามารถป้องกันปัตตานีได้ รัชกาลที่ 1 จึงโปรดเกล้าให้พระยาอินทคีรี (บุญห่วย) เป็นเจ้าพระยาอินทคีรี ผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลา และยกเมืองสงขลาเป็นเมืองขึ้นโทให้ ขึ้นกับกรุงเทพฯ และยังโปรดเกล้าให้เมืองไทรบุรี เมืองตานี เมืองตรังกานู อยู่ในความดูแลของเมือง สงขลาอีกด้วย⁵⁸ จากบทบาทของเจ้าพระยาสงขลา (บุญห่วย) ที่ได้รับมอบหมายในการควบคุมดูแล เมืองปัตตานี ทำให้เมืองสงขลาที่มีความสำคัญมากขึ้น และสามารถแก้ปัญหาความไม่สงบในเมือง ปัตตานี เพราะตั้งแต่เมืองสงขลาได้รับมอบหน้าที่แทนเมืองนครศรีธรรมราช การก่อความไม่สงบในหัว เมืองเหล่านี้ ก็ไม่ปรากฏขึ้นอีก

ปัจจัยการแยกเมืองสงขลาออกจากเมืองนครศรีธรรมราช ในปี พ.ศ. 2334 มีฐานะเป็นหัว เมืองบริวารขึ้นตรงต่อกรุงเทพฯ นั้น อย่างน้อยมีสามประการด้วยกันคือ

ประการแรก เพื่อให้เมืองสงขลาเติบโตขึ้นเป็นศูนย์กลางทางการค้าภายในและ ภายนอกประเทศบริเวณตอนกลางของแหลมมลายู แทนเมืองปัตตานี ซึ่งส่วนกลางไม่สามารถ ควบคุมได้อย่างมีประสิทธิภาพโดยตรง

ประการที่สอง เพื่อให้เมืองสงขลาเป็นฐานที่มั่นแห่งที่สองสำหรับควบคุมหัวเมืองประเทศ ราชมลายู

ประการที่สาม เพื่อส่งเสริมให้หัวเมืองสงขลาที่มีอำนาจขึ้นถ่วงดุลเมืองนครศรีธรรมราช ซึ่งเป็นหัวเมืองใหญ่ที่ยังคุกรุ่นด้วยอำนาจของเจ้าเมืองคนเก่า (หนู)

แต่ผลจากการดำเนินนโยบายพัฒนาหัวเมืองสงขลาสมัยรัชกาลที่ 1 ทำให้เมืองสงขลาเริ่ม กลายเป็นอริกับหัวเมืองนครศรีธรรมราช ซึ่งก็มีเหตุให้ขัดเคืองมาแล้วตั้งแต่เจ้าเมืองคนก่อน และ รวมทั้งเมืองปัตตานีในฐานะที่เป็นคู่แข่งทางการค้าด้วย และตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 1 เป็นต้นมา ตระกูล ณ สงขลา ได้กลายเป็นตระกูลที่มีอิทธิพลสูงสุดในเมืองสงขลา โดยปราศจากตระกูลคู่แข่ง ตระกูลอื่นๆ เปิดโอกาสให้ตระกูลดังกล่าวใช้อำนาจหน้าที่ในฐานะเจ้าเมืองสร้างความมั่งคั่งและ อิทธิพลอย่างมหาศาล ทำให้มีอำนาจเป็นปึกแผ่นสืบต่อกันมาเป็นเวลากว่าศตวรรษ

สมัยรัชกาลที่ 2 และรัชกาลที่ 3 (พ.ศ. 2352-2394)

ในช่วงต้นรัชกาลที่ 2 การก่อกบฏของหัวเมืองปัตตานี (ยี่หริ่งและตรังกานู) ในปี พ.ศ. 2353-2354 เป็นสิ่งพิสูจน์ว่าเมืองสงขลาเป็นปึกแผ่นมั่นคงสามารถต่อสู้กับศัตรูภายนอกได้โดยลำพัง ส่วนกลางจึงเริ่มมั่นใจในความเข้มแข็งของเมืองสงขลาว่าสามารถควบคุมหัวเมืองมลายูทางชายฝั่งด้าน

⁵⁷ เพียงแข พงษ์ศิริบัญญัติ, “นโยบายการปกครองเมืองสงขลาในสมัยรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2325 – 2439” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2522), 50.

⁵⁸ พระยาวิเชียรคีรี (ชม), พงศาวดารเมืองสงขลา (กรุงเทพฯ: ส.การพิมพ์, 2516), 11.

อ่าวไทยได้อย่างใกล้ชิด จึงได้ตัดสินใจแยกหัวเมืองปัตตานีออกเป็นหัวเมืองขนาดเล็ก 7 หัวเมือง ประกอบด้วย ปัตตานี ยะลา ยะหริ่ง รามัน ระแงะ สายบุรี และหนองจิก มีฐานะเป็นหัวเมืองบริวารของเมืองสงขลาโดยตรง ซึ่งนับได้ว่าส่วนกลางได้บรรลุเป้าหมายในการพัฒนาหัวเมืองสงขลาในฐานะที่มั่นคงควบคุมหัวเมืองประเทศราชมลายูโดยสมบูรณ์ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2354 เป็นต้นมา การแยกเมืองปัตตานียังถือว่าเป็นการกำจัดคู่แข่งทางการค้าของเมืองสงขลาลงไปอีกด้วย ส่งผลให้เมืองสงขลาจึงสามารถทำการค้าได้อย่างกว้างขวางปราศจากการกีดกันจากหัวเมืองปัตตานี การค้าขายในเมืองสงขลาขยายตัวอย่างมาก ในขณะเดียวกันก็เริ่มกลายเป็นหัวเมืองคู่แข่งกับเมืองนครศรีธรรมราชชัดเจนขึ้นด้วยเช่นกัน

ในช่วงต้นรัชกาลที่ 2 ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2352-2355 นั้น กล่าวได้ว่าเมืองสงขลาเป็นเมืองที่มีเสถียรภาพทางการค้าและสมดุลทางอำนาจทางการเมืองเป็นอย่างมาก ซึ่งช่วงเวลาดังกล่าวนี้อยู่ในช่วงปลายการปกครองของเจ้าพระยาอินทคีรี (บุญห่วย) เจ้าเมืองสงขลาลำดับที่ 2 ต่อมาหลังจากเจ้าพระยาอินทคีรี (บุญห่วย) ถึงแก่อสัญกรรม พระยาวิเศษภักดี (เถียนจิ่ง) จึงได้เป็นเจ้าเมืองสงขลาลำดับที่ 3 (ภาพที่ 8) ซึ่งเป็นบุตรของพระอนันตสมบัติ (บุญเฮี้ยว) เจ้าเมืองจะนะ และเป็นหลานของเจ้าพระยาอินทคีรี (บุญห่วย)

ภาพที่ 8 พระยาวิเศษภักดี (เถียนจิ่ง) พ.ศ. 2355-2360

ในปี พ.ศ. 2355 ในระยะนี้ส่วนกลางมีนโยบายขยายอำนาจและอิทธิพลลงไปทางหัวเมืองมลายูโดยเฉพาะทางเมืองไทรบุรี เมืองเปรี๊ต และหัวเมืองทั้ง 7 คือ ปัตตานี ยะลา ยะหริ่ง รามัน ระแงะ สายบุรี และหนองจิก เนื่องจากเมืองไทรบุรีพยายามดึงเอาอังกฤษและพม่ามาถ่วงดุลอำนาจกับฝ่ายไทย ส่วนเมืองเปรี๊ตนั้นเป็นเมืองที่อุดมสมบูรณ์ด้วยแร่ดีบุก เมืองนี้ไม่เคยตกอยู่ในอำนาจของไทยมาก่อน ทางฝ่ายไทยจึงพยายามหาทางเข้าควบคุมเมืองเปรี๊ต และบุคคลสำคัญที่ดำเนินการขยายอำนาจของไทยในครั้งนั้นคือ กรมหมื่นศักดิ์พลเสด็จผู้กำกับราชการกรมพระกลาโหมในสมัยรัชกาลที่ 2 และสมเด็จพระราชวังบวรในสมัยรัชกาลที่ 3 ซึ่งเป็นญาติสนิทกับเจ้าพระยานครฯ (น้อย) เจ้าเมืองนครศรีธรรมราช เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชจึงได้รับการสนับสนุนจากส่วนกลาง ให้เป็น

ผู้ดำเนินการขยายอำนาจตามแผนการที่รัฐบาลได้วางไว้ จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 ซึ่งอธิบายเรื่องหัวเมืองมลายู ได้บันทึกเหตุการณ์ตอนหนึ่งไว้ว่า

ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ราวในจุลศักราช 1172 ปีมะเมียโทศก เจ้าพระยาสงขลา (บุญห่วย) ถึงอสัญกรรม พระยาตานี (ขวัญชัย) ก็ถึงแก่กรรม จึงทรงพระกรุณาโปรดให้หลวงวิเศษสุนทร (จ่ง) เป็นพระยาวิเศษภักดีศรีสุรสงครามผู้ว่าราชการเมืองสงขลา และนายพ่าย (น้อง) เป็นพระยาตานี ต่อมาพระยาตานี (พ่าย) ว่าราชการเมืองตานีไม่เรียบร้อยได้เกิดโจรผู้ร้ายแลจลาจลขึ้นในบ้านเมืองชุกชุม จึงโปรดให้พระยาอภัยสงครามเป็นข้าหลวงพร้อมด้วยพระยาสงขลา (จ่ง) ลงไปจัดแยกเมืองเอกเป็น 7 เมือง⁵⁹

บทบาทของเมืองสงขลาในการดำเนินการตามนโยบายใหม่นี้มีน้อยมาก เมื่อเปรียบเทียบกับเมืองนครศรีธรรมราช กล่าวคือเป็นเพียงฝ่ายสนับสนุนทางด้านกำลังไพร่พล ทางฝ่ายเมืองสงขลาจึงไม่เต็มใจที่จะร่วมมือ ประกอบกับเจ้าเมืองสงขลาเป็นอริกับเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชมาก่อน จึงได้พยายามหลีกเลี่ยงไม่ให้การสนับสนุน จนไม่สามารถตอบสนองนโยบายขยายอำนาจลงสู่หัวเมืองมลายูได้ดีเท่าเจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) เป็นผลให้ส่วนกลางไม่พอใจเจ้าเมืองสงขลาไปด้วย ความสัมพันธ์ระหว่างส่วนกลางกับหัวเมืองสงขลาต้องอยู่ในภาวะเสื่อมโทรม ฐานะของเมืองสงขลาจึงตกต่ำลงไป ดังจะเห็นได้จากเจ้าเมืองสงขลาในระยะดังกล่าวนี้คือ พระยาวิเศษภักดี (เถียนจ่ง พ.ศ. 2355-2360) จะได้รับบรรดาศักดิ์เพียงพระยา ถือศักดินา 5,000 เท่านั้น ต่ำกว่าเจ้าเมืองสงขลาคนก่อนคือ เจ้าพระยาอินทศิริ (บุญห่วย) ที่มีบรรดาศักดิ์สูงถึงเจ้าพระยา ศักดินา 10,000

ต่อมาใน พ.ศ. 2356 พระยาวิเศษภักดี (เถียนจ่ง) เริ่มประสบปัญหาและไม่สามารถควบคุมดูแลหัวเมืองปัตตานีซึ่งเป็นเมืองขึ้นได้ ถึงกับมีหนังสือรายงานมายังกรุงเทพฯ ว่าแขกเมืองยะหริ่งกับเมืองสายบุรีมีเรื่องวิวาทรบพุ่งกัน พระยาสงขลาส่งคนไปตักเตือนถึง 2 ครั้งก็ไม่สำเร็จ ทางราชธานีจึงให้เจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) แต่งกรมการออกไปว่ากล่าวอีกครั้ง แสดงให้เห็นว่าทางราชธานีเริ่มให้ความสำคัญกับเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชมากขึ้น

พ.ศ. 2360 พระยาวิเศษภักดี (เถียนจ่ง) เจ้าเมืองสงขลาลำดับที่ 3 ถึงแก่อสัญกรรม น้องชายคือ พระยาวิเชียรคีรี (เถียนแสง) ได้รับการแต่งตั้งเป็นเจ้าเมืองสงขลาลำดับที่ 4 (ภาพที่ 9)

เถียนแสง เกิดที่บ้านแหลมสน เมืองสงขลา ประมาณสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก บิดาคือพระอนันตสมบัติ (บุญเฮี้ยว) ผู้ช่วยเจ้าเมืองสงขลาและเจ้าเมืองจะนะ (พ.ศ. 2328-2331) ซึ่งถึงแก่กรรมตั้งแต่ตนเองยังเป็นเด็ก เถียนแสงจึงอยู่ในความอุปการะของลุง คือ เจ้าพระยาอินทศิริ (บุญห่วย) ต่อมาได้ถวายตัวเป็นมหาดเล็กในเมืองหลวง ภายหลังย้ายออกมาเป็นผู้ช่วยราชการเมืองสงขลาในสมัยที่พระยาวิเศษภักดี เจ้าเมืองสงขลาลำดับ 2 (เถียนจ่ง พ.ศ. 2355-2360) ใน

⁵⁹ จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ.1194 (พ.ศ.2375), อ้างถึงใน เพียงแข พงษ์ศิริบัญญัติ, “นโยบายการปกครองเมืองสงขลาในสมัยรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2325 – 2439” (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2522), 66.

ตำแหน่งหลวงสุนทรานุรักษ์ (เถียนเส้ง) และได้รับเลื่อนบรรดาศักดิ์เป็นพระสุนทรานุรักษ์ (เถียนเส้ง) ใน พ.ศ. 2355 จนกระทั่งถึง พ.ศ. 2360 ก็ได้เป็นเจ้าเมืองสงขลา และถึงแก่กรรมใน พ.ศ. 2390⁶⁰

ภาพที่ 9 พระยาวิเชียรคีรี (เถียนเส้ง) พ.ศ. 2360-2390

เมืองสงขลาภายใต้การปกครองของพระยาวิเชียรคีรี (เถียนเส้ง) เป็นช่วงระยะเวลาที่เมืองสงขลาตกต่ำลงเช่นกัน เนื่องจากมีเรื่องขัดแย้งและเป็นอริกับเมืองนครศรีธรรมราชหลายกรณี เช่น เรื่องการยกยอกเลาเมืองนครศรีธรรมราช การห้ามติดต่อค้าขายกันระหว่างเมืองสงขลากับพัทลุง ไทรบุรี และนครศรีธรรมราช ทำให้เมืองสงขลาต้องเดือดร้อน เพราะขาดแคลนข้าว รวมทั้งเรื่องพฤติกรรมส่วนตัวของพระยาวิเชียรคีรี (เถียนเส้ง) ที่ส่อไปในทางไม่ซื่อสัตย์สุจริต ในเรื่องการเข้าไปพัวพันกับการค้าฝิ่นและหาผลประโยชน์ส่วนตัว⁶¹

นอกจากนั้นเมืองสงขลาในสมัยของพระยาวิเชียรคีรี (เถียนเส้ง) ได้เกิดกบฏเมืองไทรบุรีขึ้น 2 ครั้ง ครั้งแรกใน พ.ศ. 2373 และครั้งที่ 2 ใน พ.ศ. 2381 ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากความขัดแย้งระหว่างเจ้าพระยาณครศรีธรรมราช (น้อย) และพระยาวิเชียรคีรี (เถียนเส้ง) เนื่องจากเมืองทั้ง 2 ต่างแก่งแย่งชิงดีชิงเด่นกันตามที่ได้กล่าวไป⁶² ซึ่งเป็นที่ประจักษ์ว่าเจ้าเมืองสงขลาปฏิบัติราชการไม่ได้เป็นที่พอพระราชหฤทัยจนถึงกับจะให้จับตัวพระยาวิเชียรคีรี (เถียนเส้ง) ลงโทษประหารชีวิต ส่วนพระราชดำรัสที่ทรงตำหนิเจ้าเมืองสงขลาในด้านการรบก็ตรัสว่า เจ้าเมืองสงขลาดีแต่จะไปเตือนให้คนอื่นเขารบ ถึงที่ตัวแล้วก็ไม่ออกไปรบเหมือนเขาได้⁶³

⁶⁰ พระยาวิเชียรคีรี (ชม), พงศาวดารเมืองสงขลา (กรุงเทพฯ: ส.การพิมพ์, 2516), 31.

⁶¹ ดูเพิ่มในบทที่ 1, หน้า 2.

⁶² ดูเพิ่มในบทที่ 1, หน้า 1-2.

⁶³ พระยาวิเชียรคีรี (ชม), พงศาวดารเมืองสงขลา (กรุงเทพฯ: ส.การพิมพ์, 2516), 83.

อย่างไรก็ตาม เมืองสงขลาภายใต้การปกครองของพระยาวิเชียรคีรี (เถี้ยนเส้ง) ก็เติบโตขึ้นอย่างมาก จนถึงกับต้องย้ายที่ตั้งของเมืองสงขลาฝั่งแหลมสน ไปตั้งอยู่ที่ฝั่งบ่อয়งในปี พ.ศ. 2385 เนื่องจากในช่วงระยะเวลาดังกล่าวเกิดปัญหาทางการเมืองในประเทศจีนจึงผลักดันให้ชาวจีนจำนวนมากอพยพเข้ามาติดต่อค้าขายและเกิดการตั้งถิ่นฐานในเมืองสงขลาเป็นจำนวนมากดังได้กล่าวไปแล้ว ประกอบกับเจ้าเมืองสงขลา มีนโยบายสนับสนุนให้ชาวจีนอพยพประกอบอาชีพในเมืองสงขลาอย่างหลากหลายตามความถนัดของตนเช่น ช่างฝีมือ ทำกระเบื้อง ดินเผา ปั่นหม้อ ไห พ่อค้า ฯลฯ ทำให้การค้าในเมืองสงขลาคึกคักและขยายตัวออกไปอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะอุตสาหกรรมในครัวเรือน ชาวจีนอพยพได้เข้ามาลงทุนทำอุตสาหกรรมครัวเรือนบางชนิด ดังที่เคยทำในเมืองจีน เช่น อีฐ กระเบื้อง หม้อ ไห โอ่ง เครื่องถม เครื่องโลหะ ต่อเรือ ทำปลาแห้ง และกุ้งแห้ง เป็นต้น เป็นสินค้าเพื่อจำหน่ายในเมืองสงขลาและต่างเมือง จนกระทั่งที่ตั้งตัวเมืองสงขลาฝั่งแหลมสนคับแคบ ต้องย้ายมาตั้งเมืองใหม่ที่ฝั่งบ่อয়ง

จะเห็นได้ว่าในเวลานี้กระแสวัฒนธรรมจีนเฟื่องฟูอย่างมากขนาดศาลหลักเมืองที่สร้างขึ้นในสมัยพระยาวิเชียรคีรี (เถี้ยนเส้ง) ในปี พ.ศ. 2385 ยังเป็นอาคารอย่างจีน ซึ่งมีบันทึกรากฐานในพงศาวดารเมืองสงขลา ระบุว่า

ครั้งปีขาลจัตวาศก ศักราช 1204 โปรตเกล้าโปรดกระหม่อมให้ฝั่งหลักไชยเมืองสงขลา พระราชทานไม้ไชยพฤกษ์หลักไชยต้นหนึ่งกับเทียนไชยเล่มหนึ่งพร้อมด้วยเครื่องไทยทานต่างๆ และให้สมเด็จพระอุดมปิฎก ประธานสงฆ์ฐานานุกรม 8 รูป ออกมาเป็นประธานกับพระราชาครู อัชฎาจารย์พราหมณ์ กับพราหมณ์ 8 นาย ออกมาเป็นประธานในการฝังเสาหลักเมือง พระยาสงขลา (เถี้ยนเส้ง) ได้เกณฑ์กรมการและไพร่จัดการทำเป็นโรงพิธีใหญ่ขึ้นกลางเมือง คือที่หน้าศาลเจ้าหลักเมืองเดิมนี่และตั้งโรงพิธีสี่ทิศ คือที่ป้อมเสร็จแล้ว ครั้นเดือนสี่ ขึ้น 8 ค่ำ ปีขาลจัตวาศก พระยาสงขลา (เถี้ยนเส้ง) ให้จัดการตั้งกระบวนแห่หลักไม้ไชยพฤกษ์กับเทียนไชยเป็นการใหญ่ คือจัดการกระบวนแห่ทั้งพวกจีนและพวกไทย เป็นที่ครึกครื้นเอิกเกริกมาก ตั้งกระบวนแห่หลักเมืองไม้ไชยพฤกษ์กับเทียนไชยเข้าโรงพิธี แล้วพระสังฆราชาคณะฐานานุกรมเจริญพระปริตต์ พระครูพราหมณ์ก็สวดตามสไลเวช ครั้น ณ วันเดือนสี่ ขึ้น 12 ค่ำ เวลาเช้าโมง 1 กับ 10 นาที ได้อุดมฤกษ์ พระยาสงขลา (เถี้ยนเส้ง) กับพระครูอัชฎาจารย์พราหมณ์ เชิญหลักไม้ไชยพฤกษ์ลงฝังไว้ที่กลางเมืองสงขลา มีปรากฏอยู่จนทุกวันนี้ แล้วพระยาสงขลา (เถี้ยนเส้ง) ได้จัดการสมโภชน์หลักเมืองเป็นการเอิกเกริกอีก 5 วัน 5 คืน คือละครหรือโขนร้องโรง 1 หุ่นโรง 1 จั้วโรง 1 ละครชาตรีโรง 1 และพระยาสงขลา (เถี้ยนเส้ง) ได้ถวายอาหารบิณฑบาตแก่พระสงฆ์ 22 รูป กับเครื่องบริวารภัณฑ์ต่างๆ แก่พระราชาคณะฐานานุกรมเปรียญ และพระครูอัชฎาจารย์พราหมณ์เป็นอันมากเสร็จแล้ว ครั้นเสร็จการฝังหลักเมืองพระยาสงขลา (เถี้ยนเส้ง) จัดเรือสำเภาลำหนึ่งส่งพระราชาคณะกับพระครูอัชฎาจารย์พราหมณ์เข้าไป ณ กรุงเทพฯ แล้วพระยาสงขลา (เถี้ยนเส้ง) ได้ให้ช่างก่อตึกคร่อมหลักเมืองไว้ 3 หลัง เป็นตึกจีนกับศาลเจ้าเสื้อเมืองไว้หลังหนึ่งด้วย⁶⁴ (ภาพที่ 10)

⁶⁴ พระยาวิเชียรคีรี (ชม), พงศาวดารเมืองสงขลา (กรุงเทพฯ: ส.การพิมพ์, 2516), 25-26.

ภาพที่ 10 ศาลหลักเมืองสงขลา สร้างขึ้นในสมัยพระยาวิเชียรคิริ (เถียนเส่ง) ปี พ.ศ. 2385

สำหรับต้นแบบในการพัฒนาหัวเมืองสงขลาในระยะดังกล่าวแล้ว พิจารณาจากสิ่งก่อสร้างที่ยังหลงเหลืออยู่จะเห็นว่า เป็นแบบผสมระหว่างไทยซึ่งอาจจะหมายถึงความถึงกรุงเทพฯ และจีนอาจจะหมายถึงเมืองต่างๆ ทางตอนใต้ของจีนโดยเฉพาะเมืองไเอ้หมิง บ้านเดิมของตระกูล ณ สงขลา แต่อิทธิพลจีนนั้นว่าแรงมากทั้งนี้เพราะเจ้าเมืองกรมการเมืองทั้งหมดเป็นชาวจีนอพยพ ทำให้สิ่งก่อสร้างต่างๆ จึงมีลักษณะเป็นแบบจีนเสียส่วนใหญ่ ตั้งแต่จวนเจ้าเมือง บ้านเรือนราษฎร (ภาพที่ 11) แม้แต่พระอุโบสถในวัดบางวัด เช่นที่วัดดอนไย ก็ยังมีรูปร่างคล้ายอาคารแบบศาลเจ้าในวัฒนธรรมจีน หรือแม้แต่ชุมชนประตุมือง (ภาพที่ 12) ก็เป็นศิลปะแบบจีนอย่างเห็นได้ชัด

ภาพที่ 11 จวนเจ้าเมืองสงขลา และบ้านเรือนราษฎร

ที่มา: เอนก นาวิกมูล, สมุดภาพสงขลามหาชีวิต (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), 2536), 93, 165.

ภาพที่ 12 ซุ้มประตูเมืองสงขลา และพระอุโบสถวัดดอนแร่

จากการสร้างศาลหลักเมืองสงขลาให้เป็นอาคารอย่างศาลเจ้าในวัฒนธรรมจีนนั้น ทำให้สันนิษฐานว่าในช่วงสมัยของพระยาวิเชียรคิริ (เถียนเส้ง) เจ้าเมืองสงขลาลำดับที่ 4 มีความนิยมอาจถึงขั้นอุปถัมภ์ศิลปะแบบจีนก็เป็นได้ ซึ่งในการนี้คาดว่าพระอุโบสถวัดดอนแร่ที่มีลักษณะอย่างจีนซึ่งตั้งอยู่ใกล้เคียงกับศาลหลักเมือง ก็อาจสร้างขึ้นในการอุปถัมภ์ของพระยาวิเชียรคิริ (เถียนเส้ง) เช่นเดียวกัน

พ.ศ. 2390 เมื่อย้ายเมืองสงขลามามาก่อนอย่างได้ 5 ปี พระยาวิเชียรคิริ (เถียนเส้ง) เจ้าเมืองลำดับที่ 4 ก็ถึงแก่อสัญกรรม พระสุนทรานุรักษ์ (บุญส่ง) ได้ขึ้นเป็นเจ้าเมืองสงขลาคนต่อมา

พระสุนทรานุรักษ์ (บุญส่ง) (ภาพที่ 13) เป็นเจ้าเมืองในตระกูล ณ สงขลา คนที่ 5 เป็นบุตรของพระยาศรีสมบัติ (บุญขึ้น) ผู้ซึ่งทำหน้าที่ช่วยราชการเมืองสงขลาอยู่ในระหว่าง พ.ศ. 2327-2360 ชีวิตตอนต้นของ พระสุนทรานุรักษ์ (บุญส่ง) ได้ถวายตัวเป็นมหาดเล็กในเมืองหลวง จึงมีความใกล้ชิดกับราชสำนัก และเป็นผู้ที่ได้รับการอบรมและรับเอาอิทธิพลต่างๆ มาจากส่วนกลาง ในปี พ.ศ. 2360 เมื่อบิดาถึงแก่อนิจกรรมด้วยโรคไข้ทรพิษ กลับออกไปรับราชการอยู่ที่เมืองสงขลา และได้รับแต่งตั้งให้เป็นหลวงสุนทรานุรักษ์ (บุญส่ง) ตำแหน่งผู้ช่วยราชการเมืองสงขลา ในสมัยของเจ้าเมืองสงขลาลำดับที่ 4 พระยาวิเชียรคิริ (เถียนเส้ง) ซึ่งตรงกับสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2

ภาพที่ 13 เจ้าพระยาวิเชียรคิริ (บุญสังข์) พ.ศ. 2390-2408

ในระหว่างที่ดำรงตำแหน่งได้สร้างผลงานไว้มากมาย เช่น ในปี พ.ศ. 2371 ได้คุมไพร่พลจำนวน 1,000 คน ไปต่อเรือศรีษะจ้าวอยู่ที่เมืองเทพา⁶⁵ ต่อมาได้คุมไพร่พล จำนวน 3,000 คน ตามไปจับตัวพระยารามันได้ที่บ้านนา แขวงเมืองประ⁶⁶ พ.ศ. 2376 ได้คุมต้นไม้เงิน ต้นไม้ทองเครื่องราชบรรณาการและเงินส่วยต่างๆ ไปถวายพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เจ้าพระยาพระคลัง (ดิศบุญนา) ได้กราบบังคมทูลความดีความชอบ และทรงโปรดเกล้าฯ ให้เลื่อนบรรดาศักดิ์เป็น “พระสุนทรานุรักษ์”⁶⁷ ครั้นเมื่อพระยาวิเชียรคิริ (เถี้ยนเส้ง) ถึงแก่อสัญกรรมในปี พ.ศ. 2390 พระสุนทรานุรักษ์ (บุญสังข์) ก็ได้รับแต่งตั้งให้เป็นเจ้าเมืองสงขลาคนต่อมา และในปี พ.ศ. 2394 จึงได้รับพระราชทานเลื่อนสัญญาบัตรเป็น “พระยาวิเชียรคิริ ศรีสมุทวิสุทธิศักตามหาพิชัยสงครามรามภักดีพิริยะพาหะ บรากรมพาหุ” ผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลา ถือศักดินา 5,000 ดังปรากฏข้อความในประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 53 ดังนี้

พระราชทานนามสัญญาบัตรให้พระสุนทรารักษ์เลื่อนขึ้นเป็นพระยาวิเชียรคิริ ศรีสมุทวิสุทธิศักตามหาพิชัยสงครามรามภักดีพิริยะพาหะ ผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลา ถือศักดินา 5,000 แล้วพระราชทานพานหมากทองคำเหลี่ยมเครื่องในแปดสิ่งสำหรับ 1 คนโท ทองคำ 1 ลูกดิ่งทองคำสาย 1⁶⁸

⁶⁵ เจ้าพระยาวิเชียรคิริ (บุญสังข์), “พงศาวดารเมืองสงขลา,” ใน ประชุมพงศาวดาร เล่ม 30 (ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 50 (ต่อ) – 53) (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2511), 214.

⁶⁶ เรื่องเดียวกัน, 216.

⁶⁷ เรื่องเดียวกัน, 218.

⁶⁸ เรื่องเดียวกัน, 241.

นับได้ว่าในช่วงแรกเริ่มการปกครองเมืองสงขลาของพระยาวิเชียรคีรี (บุญสังข์) ซึ่งตรงกับปลายรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 คือตั้งแต่ปี พ.ศ. 2390 เป็นต้นมา หลังจากที่ได้อพยพเมืองสงขลาจากฝั่งแหลมสนมาตั้งอยู่ที่ฝั่งบ่อয়ง เมืองสงขลาได้พัฒนาตัวเองจนกระทั่งเจริญรุ่งเรืองขึ้นอย่างมาก จึงกล่าวได้ว่าระยะที่เมืองสงขลาตกต่ำอยู่ในภาวะด้อยเกียรติยศ และศักดิ์ศรีทางการเมืองเริ่มคลี่คลายลงแล้ว

สมัยรัชกาลที่ 4 (พ.ศ. 2394-2411)

หลังจากเจ้าพระยานครฯ (น้อย) เจ้าเมืองนครศรีธรรมราช ถึงแก่อสัญกรรมในปี พ.ศ. 2382 ส่วนกลางได้ยกเลิกนโยบายขยายอำนาจลงไปทางหัวเมืองมลายูอย่างสิ้นเชิง และได้นำเอานโยบายใหม่มาใช้ กล่าวคือการแยกเมืองไทรบุรีออกเป็นหัวเมืองขนาดเล็ก 4 เมือง คือ ไทรบุรี สตูล ประลิส และกะบังปาสุ เพื่อลดความเข้มแข็งของหัวเมืองดังกล่าวลงหลังจากที่ส่วนกลางไม่ประสบความสำเร็จในการเข้าปกครองหัวเมืองไทรบุรีโดยตรง การเปลี่ยนแปลงนโยบายดังกล่าวส่งผลโดยตรงต่อเมืองสงขลา โดยส่วนกลางได้หันกลับมาดำเนินการพัฒนาหัวเมืองสงขลาขึ้นใหม่อีกครั้ง หลังจากได้ละเลยไปเป็นเวลานานร่วม 30 ปี

ในช่วงต้นของรัชกาลที่ 4 เมืองสงขลาอยู่ภายใต้การปกครองพระยาวิเชียรคีรี (บุญสังข์) เจ้าเมืองสงขลาลำดับที่ 5 ซึ่งมีบทบาทโดดเด่นมากทั้งด้านการเมืองและการปกครอง ทำให้เมืองสงขลามีความเจริญรุ่งเรืองขึ้นเรื่อยๆ ประกอบกับพระยาวิเชียรคีรี (บุญสังข์) ได้ทำหน้าที่ในการดูแลหัวเมืองมลายูด้วยความเรียบร้อยตลอดมา เพราะไม่ปรากฏคำร้องอุทธรณ์จากพลเมืองหรือเจ้าเมืองในหัวเมืองเหล่านั้น นอกจากนั้นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังทรงพอพระทัยในการปฏิบัติราชการอย่างซื่อสัตย์สุจริตของพระยาวิเชียรคีรี (บุญสังข์) ที่มีความรับผิดชอบในการจัดส่งส่วยทองบุตรจีน⁶⁹ ให้แก่ส่วนกลางอย่างครบถ้วนทุกปีมิได้ค้าง จึงทรงโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งพระยาวิเชียร (บุญสังข์) เป็นเจ้าพระยาวิเชียรคีรี (บุญสังข์) โดยเปรียบเทียบกับคำรัสของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ในการแต่งตั้งเจ้าพระยาอินทคีรี (บุญห่วย) เจ้าเมืองสงขลาขณะนั้น ดังนี้

เมื่อครั้งแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกล่วงมาแล้วได้ทรงพระกรุณาขุบเลี้ยงตั้งพระยาผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลาเป็นตำแหน่งเจ้าพระยา ถือศักดิ์นา 10,000 ในครั้งนั้นแล้ว ๆ บัดนี้เมืองสงขลาที่รุ่งเรืองจำเริญเป็นที่มาค้าขายของลูกค้าต่างประเทศ แลลูกค้าในเมืองก็ตั้งตัวทำมาค้าขายแลทำการสิ่งของต่าง ๆ เจริญขึ้นมากกว่าแต่ก่อน ป้อมแลกำแพงเมืองก็ได้สร้างขึ้นแลทำนุบำรุงไว้ตั้งงามเป็นสง่า ปรากฏว่าเมืองปากได้ทั้งปวงอยู่แล้ว พระยาวิเชียรคีรีศรีสมุทวิสุทธิศักดิ์ตามหาพิไชยสงครามปรัมภักดีพิริยาพาหุบุญสังข์คนนี้ได้เป็นผู้สำเร็จราชการเมืองมาได้ 9 ปีแล้ว และไม่มีถ้อยความอุทธรณ์ฟ้องร้องแต่กรมการผู้น้อยแลไพร่บ้านพลเมืองแลหัวเมืองแขกประเทศราชแต่สักครั้งหนึ่ง ก็เห็นเป็นความชอบมากอยู่แล้ว ควรจะเลื่อนให้สูงขึ้นตามให้สูงขึ้นตามอย่างแต่ก่อน เพราะฉะนั้น บัดนี้ให้พระยาวิเชียรคีรีศรีสมุทวิสุทธิศักดิ์

⁶⁹ ส่วยทองบุตรจีน หมายถึง เป็นส่วยประเภทหนึ่งที่มีเฉพาะในเมืองสงขลา ในระยะแรกต้องเสียให้รัฐบาลในรูปของทองคำแต่ต่อมาเสียให้เป็นเงิน จัดอยู่ในประเภทคล้าย ๆ กับส่วยกองนอกหรือส่วยสรรพเหตุ ในแง่ที่มีนายหมวดนายกองควบคุมไว้นั่นเอง.

มหาพิไชยสงครามรามภักดี อภัยพิริยปรการมภาพุ ถือกัศดินา 10,000 จงมีอำนาจได้ว่ากล่าว
สิทธิขาดในราชการทั้งปวงตลอดจนแขวงเมืองสงขลาแลเมืองขึ้นเมืองสงขลาทั้งปวงตามอย่างแต่
ก่อน ดังนั้น เจ้าพระยาพิไชยศรีสมุทสงคราม ผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลาในครั้งแผ่นดิน
พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทุกประการ⁷⁰

ช่วงระยะเวลาที่เมืองสงขลาอยู่ภายใต้การปกครองของเจ้าพระยาวิเชียรคีรี (บุญสังข์)
บ้านเมืองปรากฏเป็นปกติสุข ไม่ค่อยมีสงคราม ทำให้เจ้าเมืองสงขลามีเวลาดูแลและพัฒนาบ้านเมือง
ได้อย่างเต็มที่ เมืองสงขลาจึงเติบโตขึ้นในหลายๆ ด้าน กล่าวคือได้มีการจัดระบบป้องกันเมืองสงขลา
ให้มั่นคงด้วยการสร้างกำแพงเมืองใหม่อย่างแข็งแรง สร้างป้อมปืนบริเวณปากน้ำที่แหลมทรายและที่
ค่ายม่วงตรงกันข้ามกับป้อมปากน้ำบนฝั่งตะวันตก พร้อมทั้งต่อเรือกำปั่นขนาดใหญ่ 2 ลำคือ เรือ
กำปั่นวิเชียรคีรีและกำปั่นมณีกุลอกสมุทร ในปี พ.ศ. 2396 เพื่อไว้สำหรับลาดตระเวนโจรสลัด⁷¹ และ
ตั้งกองทหารปืนใหญ่ขึ้นในเมืองสงขลาเป็นครั้งแรก โดยขอครุฑีมาจากกรุงเทพฯ นอกจากนั้นยังม
ีการส่งเสริมอุตสาหกรรมและหัตถกรรมขึ้นในเมืองสงขลา เช่น การทำอิฐและกระเบื้อง ทำเครื่องถม
กึ่งแห้ง และกะปิ รวมทั้งมีการส่งเสริมด้านการค้าอย่างกว้างขวาง มีการติดต่อค้าขายทั้งภายในและ
ภายนอกประเทศ โดยเฉพาะกับประเทศจีน

ในสมัยเจ้าพระยาวิเชียรคีรี (บุญสังข์) เมืองสงขลายังมีการพัฒนาเส้นทางคมนาคมทางบก
จากเมืองสงขลาไปยังเมืองไทรบุรีเพื่อให้ราษฎรทั้ง 2 เมือง ไปมาค้าขายกันได้สะดวก ถนนที่สร้างใหม่
นี้มีระยะทางยาวประมาณ 80 กิโลเมตร เริ่มสร้างในปี พ.ศ. 2405 ใช้การได้ในปี พ.ศ. 2408 ให้ชื่อว่า
“ถนนไทรบุรี” ในการสร้างถนนครั้งนี้เจ้าพระยาวิเชียรคีรี (บุญสังข์) ได้เกณฑ์ไพร่พลจากเมืองสงขลา
และหัวเมืองมลายูออกไปทำ และพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานเงินส่วย
ทั้งหมดในเมืองสงขลาเป็นเวลา 3 ปี เพื่อใช้ในการสร้างถนนครั้งนี้ด้วย

นอกจากนั้นเจ้าพระยาวิเชียรคีรี (บุญสังข์) ยังมีเป็นผู้ที่เลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา
อย่างจริงจัง หมั่นทำบุญทำทานเป็นประจำ และยังชักชวนบรรดาญาติพี่น้องในตระกูล ณ สงขลา
กรรมการและชาวเมืองให้ทำบุญทำทานด้วยเช่นกัน ดังปรากฏในพงศาวดารเมืองสงขลาว่า

เจ้าคุณผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลาที่ประพฤติดังการทั้งปวง แต่ล้วนให้ประโยชน์แก่ตนและ
ผู้อื่น แล้วจึงทำและอุทิศสำหรับชักนำกระทำให้สงเคราะห์แก่ญาติและกรรมการชาวบ้านชาวเมืองทั้งปวง
ให้ชักชวนกันทำบุญให้ทานและช่วยกันทำนุบำรุงพระบวรพุทธศาสนา⁷²

ในช่วงการปกครองของเจ้าพระยาวิเชียรคีรี (บุญสังข์) ตั้งแต่ พ.ศ. 2390-2408 เป็น
ระยะเวลา 18 ปี นอกจากจะปกครองบ้านเมืองด้วยความสงบตลอดจนกิจการค้าของเมืองสงขลาที่
พัฒนาขึ้น ทำให้เมืองสงขลากลายเป็นเมืองท่าอย่างสมบูรณ์แบบแล้ว ที่สำคัญการที่เจ้าพระยาวิเชียร
คีรี (บุญสังข์) เป็นผู้ที่ได้รับการศึกษาจากส่วนกลางทางกรุงเทพฯ ประกอบกับการชอบกิจกรรมการบุญ

⁷⁰ เจ้าพระยาวิเชียรคีรี (บุญสังข์), “พงศาวดารเมืองสงขลา,” ใน ประชุมพงศาวดาร เล่ม 30 (ประชุม
พงศาวดาร ภาคที่ 50 (ต่อ) – 53) (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2511), 314.

⁷¹ พระยาวิเชียรคีรี (ชม), พงศาวดารเมืองสงขลา (กรุงเทพฯ: ส.การพิมพ์, 2516), 34.

⁷² พระยาวิเชียรคีรี (ชม), พงศาวดารเมืองสงขลา (กรุงเทพฯ: ส.การพิมพ์, 2516), 245.

การกุศลตามที่ได้กล่าวไปนั้น ทำให้สันนิษฐานว่าเจ้าพระยาวิเชียรคีรี (บุญสังข์) บุรณะวัดต่างๆ ในสมัยที่ท่านเป็นเจ้าเมืองด้วย เช่น การบูรณะพระอุโบสถและพระวิหารวัดโพธิ์ปฐมาวาส⁷³ หรือแม้แต่ วัดสุวรรณคีรี และวัดศิริวรรณาวาส ซึ่ง 2 วัดหลังนี้แม้ว่าไม่มีบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร แต่จากอิทธิพลทางศิลปะและสถาปัตยกรรมที่มีลักษณะตามแบบฉบับของช่างหลวง และกระแสนการบูรณะวัดวาอารามอย่างกว้างขวางในสมัยรัชกาลที่ 3 ทำให้คาดว่าเจ้าพระยาวิเชียรคีรี (บุญสังข์) ซึ่งเป็นเจ้าเมืองสงขลาอยู่ในช่วงเวลานั้น อาจได้ทำการบูรณะวัดทั้ง 2 นี้ด้วย (ภาพที่ 14)

ภาพที่ 14 พระอุโบสถวัดโพธิ์ปฐมาวาส วัดสุวรรณคีรี และวัดศิริวรรณาวาส

กระทั่งในปี พ.ศ. 2408 เจ้าพระยาวิเชียรคีรี (บุญสังข์) เจ้าเมืองสงขลาลำดับที่ 5 ถึงแก่อสัญกรรม พระยาวิเชียรคีรี (เม่น) ได้ขึ้นเป็นเจ้าเมืองสงขลาคนต่อมา

พระยาวิเชียรคีรี (เม่น) เป็นบุตรพระยาวิเศษภักดี (เถียนจ่ง) เจ้าเมืองสงขลาลำดับที่ 3 พระยาวิเชียรคีรี (เม่น) เกิดในปี พ.ศ. 2358 ที่เมืองสงขลาในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เมื่ออายุได้ 3 ปี บิดาถึงแก่อสัญกรรม จึงอยู่ในความอุปการะของอา คือ พระยาวิเชียรคีรี (เถียนเส่ง) จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2376 ได้ถวายตัวเป็นมหาดเล็กรับราชการอยู่ในกรุงเทพฯ เป็นจ่าเรศ (เม่น) มหาดเล็กหลวง⁷⁴ ต่อมาเมื่อพระยาวิเชียรคีรี (บุญสังข์) เป็นเจ้าเมืองสงขลา จึงให้จ่าเรศ (เม่น) เป็นพระสุนทรนารักษ์ (เม่น) ในตำแหน่งผู้ช่วยราชการเมืองสงขลา แทนตำแหน่งเดิมของพระยาวิเชียรคีรี (บุญสังข์) จนกระทั่งเจ้าพระยาวิเชียรคีรี (บุญสังข์) ถึงแก่อสัญกรรมในปี พ.ศ. 2390 พระยาวิเชียรคีรี (เม่น) ก็ขึ้นเป็นเจ้าเมืองสงขลาลำดับที่ 6 (ภาพที่ 15)

⁷³ กนิกันนท์ อำไพ, “จิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดโพธิ์ปฐมาวาส จังหวัดสงขลา: ภาพสะท้อนสังคมและวัฒนธรรมในชุมชนสงขลาสมัยรัตนโกสินทร์” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ ศิลปะ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2548), 9, ให้ความเห็นว่า วัดโพ้นนั้นคาดว่าน่าจะได้รับการบูรณะครั้งใหญ่ ที่ทำให้เปลี่ยนมาเป็นผนังโค้งมีปี 2461 ตามที่บันทึกไว้ในหน้าบัน.

⁷⁴ พระยาวิเชียรคีรี (ชม), **พงศาวดารเมืองสงขลา** (กรุงเทพฯ: ส.การพิมพ์, 2516), 37.

ภาพที่ 15 เจ้าพระยาวิเชียรคีรี (เม่น) พ.ศ. 2408-2427

ในสมัยการปกครองเมืองสงขลาของพระยาวิเชียรคีรี (เม่น) ถือเป็นอีกสมัยหนึ่งที่เมืองสงขลามิบทบาทอย่างต่อเนื่อง เช่นเดียวกับสมัยของเจ้าพระยาวิเชียรคีรี (บุญสังข์) เจ้าเมืองสงขลา ลำดับที่ 5

พระยาวิเชียรคีรี (เม่น) สมรสกับท่านผู้หญิงสุทธี ธิดาของพระยารัตนโกษา (บุญเกิด) ชาวกรุงเทพฯ ท่านผู้หญิงสุทธีเป็นผู้เลื่อมใสในพระพุทธศาสนาและเป็นผู้บูรณะวัดสุทธิวรารามที่กรุงเทพฯ รวมทั้งสร้างอุโบสถภายในวัดแจ้งและวัดศาลาหัวยางที่เมืองสงขลา⁷⁵ โดยเฉพาะวัดแจ้งนั้นยังมีโบราณสถานที่สำคัญสำหรับบุคคลในตระกูล ณ สงขลาด้วย คือ บัวบรรจุอัฐิของตระกูล ณ สงขลา

ในสมัยของพระยาวิเชียรคีรี (เม่น) ได้สานต่อการก่อสร้างถนนสายเศรษฐกิจสงขลา-ไทรบุรี-ปีนัง ต่อจากเจ้าพระยาวิเชียรคีรี (บุญสังข์) จนสำเร็จเรียบร้อย ทำให้เมืองสงขลาเจริญเคียงคู่ขึ้นกับเกาะปีนังมาอย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้ในปี พ.ศ. 2409 พระยาวิเชียรคีรี (เม่น) รับสนองพระบรมราชโองการของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นแม่กองควบคุมการบูรณะพระเจดีย์บนยอดเขาดังกวน เพื่อชมวิวเมืองสงขลาและศึกษาดาราศาสตร์ ดังเช่นพระนครศรีที่เมืองเพชรบุรี

สมัยรัชกาลที่ 5 (พ.ศ. 2411-2453)

ในปี พ.ศ. 2414 พระยาวิเชียรคีรี (เม่น) ได้จัดการรับเสด็จพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ภายหลังจากเสด็จฯ กลับจากการประพาสอินเดีย โดยได้เสด็จขึ้นที่เมืองไทรบุรี มาตามถนนเพื่อประทับลงเรือที่เมืองสงขลาแล้วส่งพระนคร นับเป็นเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ที่พระมหากษัตริย์ไทยเสด็จฯ ข้ามแหลมมลายูทางสถลมารคเป็นครั้งแรก

กระทั่งในปี พ.ศ. 2415 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้เลื่อนบรรดาศักดิ์เป็นเจ้าพระยาวิเชียรคีรี (เม่น) นับเป็นตำแหน่งเจ้าพระยาคนที่ 3 และเป็นคนสุดท้ายของ

⁷⁵ ดูเพิ่มในบทที่ 3, วัดแจ้ง, วัดศาลาหัวยาง.

ตระกูล ณ สงขลา เพราะต่อแต่นี้ไปส่วนกลางมีนโยบายในการลดบทบาทของเจ้าเมืองสงขลาที่ปกครองโดยการสืบสายสกุลต่อเนื่องมาว่าศตวรรษ โดยเริ่มจากความแตกแยกของคนในตระกูล ณ สงขลา ที่เริ่มเป็นศัตรูกันเอง เนื่องจากการจัดแบ่งผลประโยชน์ที่ไม่ลงตัวระหว่างบุตรหลานทั้ง 2 สายของพระสงขลา (เหยียง) ซึ่งส่วนหนึ่งก็เป็นความรับผิดชอบของเจ้าพระยาวิเชียรคีรี (เม่น) ด้วย ที่ไม่สามารถสร้างความสามัคคีระหว่างคนในตระกูลไว้ได้อย่างในสมัยเจ้าเมืองคนก่อนๆ ประกอบกับการชักนำของส่วนกลาง คือ สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) ซึ่งมีความสนิทสนมกับพระยาสมบัติกริมย์ (ชุ่ม) ซึ่งเป็นบุตรเจ้าพระยาวิเชียรคีรี (บุญสังข์) เจ้าเมืองสงขลาลำดับที่ 5 ได้ทำสารตราประกาศแต่งตั้งพระยาสมบัติกริมย์ (ชุ่ม) เป็นรองเจ้าเมืองสงขลา ในสมัยของเจ้าพระยาวิเชียรคีรี (เม่น) เจ้าเมืองสงขลาลำดับที่ 6 ให้เป็นผู้มีสิทธิ์ที่จะเป็นเจ้าเมืองสงขลาคนแรกหากเจ้าพระยาวิเชียรคีรี (เม่น) ถึงแก่อสัญกรรม เหตุการณ์ดังกล่าวนี้สร้างความไม่พอใจให้กับเจ้าพระยาวิเชียรคีรี (เม่น) และพระยาสุนทรานุรักษ์ (เนตร) ผู้บุตรเป็นอย่างมาก ดังปรากฏหลักฐานเกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า

ครั้นเมื่อเจ้าพระยาสงขลา (เม่น) ชรา ผู้มุ่งหมายจะเป็นผู้ว่าราชการเมืองต่อไป 2 คน คือ พระยาสมบัติกริมย์ (ชุ่ม) บุตรเจ้าพระยาสงขลา (สังข์) กับพระยาสุนทรานุรักษ์ (เนตร) บุตรเจ้าพระยาสงขลา (เม่น) 2 คนนี้เดินทางต่างกัน พระยาสมบัติกริมย์เดินทางท่อมเข้าข้างฝ่ายสมเด็จเจ้าพระยา (ช่วง) ข้างฝ่ายพระยาสุนทรานุรักษ์รอข้างสมเด็จเจ้าพระยาไม่ติดเพราะเหตุว่ามารดา (ท่านผู้หญิงสุทรี) เป็นญาติท้าวทรงกันดาร (สี) ซึ่งเป็นมารดาในเจ้าจอมมารดาสีสนิทชิดชมอยู่ในวัง... จึงโปรดให้เข้าเฝ้าในหมู่หม่อมเล็กนุ่งผ้าห่มเชิงภาคภูมิมากกว่าอยู่สงขลา... ครั้นสวรรคตแล้วพระยาสุนทรานุรักษ์ (เนตร) ก็อยู่ข้างว่าเหว ข้างสมเด็จเจ้าพระยาฯ ทั้งต้องตราเรียกพระยาสมบัติกริมย์ (ชุ่ม) ว่าเป็นผู้สืบต่อในที่เจ้าเมืองสงขลาจึงได้เกิดบาดหมางกันขึ้นระหว่างคนทั้ง 2 นี้ ด้วยเหตุว่าข้างหนึ่งมีที่พึ่ง ข้างหนึ่งมีบิดา เป็นเจ้าเมืองทำการก็ทำนองจะลุด้วยอำนาจโลกะ โทสะ อย่างใดอย่างหนึ่งมากๆ⁷⁶

จากสภาพการณ์นั้นพระยาสุนทรานุรักษ์ (เนตร) จึงเริ่มใช้วิธีการต่างๆ ต่อต้านพระยาสมบัติกริมย์ (ชุ่ม) เนื่องจากประเพณีดั้งเดิมในการสืบทอดตำแหน่งเจ้าเมืองของคนในตระกูล ณ สงขลา นั้น ผู้สืบทอดตำแหน่งเจ้าเมืองสงขลาส่วนใหญ่จะมาจากผู้ที่มีบรรดาศักดิ์เป็นพระยาสุนทรานุรักษ์ ไม่ใช่พระยาสมบัติกริมย์ อย่างไรก็ตามการเป็นอริกันของคนภายในตระกูล ณ สงขลา สมัยเจ้าพระยาวิเชียรคีรี (เม่น) ก็ยังเป็นเพียงจุดเริ่มต้นเท่านั้น ไม่รุนแรงเหมือนในสมัยต่อมา

กระทั่งในปี พ.ศ. 2425 พระยาสุนทรานุรักษ์ (เนตร) ได้ถึงแก่อสัญกรรม ทำให้เจ้าพระยาวิเชียรคีรี (เม่น) ผู้เป็นบิดาล้มป่วยลงด้วยความเสียใจและถึงแก่อสัญกรรมในอีก 2 ปีต่อมา คือปี พ.ศ. 2427

⁷⁶ หจข.ร. 5 ม. 2.14/98 หนังสือพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ ข้าหลวงใหญ่ตรวจราชการเมืองตรวจราชการเมืองสงขลา และเมืองกลันตัน ร.ศ.113 (2437), อ้างถึงใน สงบ ส่งเมือง, การพัฒนาหัวเมืองสงขลาในสมัยธนบุรีและสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น 2310 - 2444 (สงขลา: โครงการบริการวิชาการ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา, 2523), 202-204.

เมื่อพระยาสุนทรานุรักษ์ (เนตร) ซึ่งเป็นคู่แข่งทางการเมืองคนสำคัญได้ถึงแก่อสัญกรรมลง พระยาสมบัติภิมรย์ (ชุ่ม) ก็ได้ขึ้นเป็นเจ้าเมืองสงขลาลำดับที่ 7 ต่อจากเจ้าพระยาวิเชียรคีรี (เม่น)

พระยาวิเชียรคีรี (ชุ่ม) (ภาพที่ 16) เป็นบุตรของเจ้าพระยาวิเชียรคีรี (บุญสังข์) ในสายภรรยาที่ 2 ของพระสงขลา (เหยียง) การเป็นเจ้าเมืองของพระยาวิเชียรคีรี (ชุ่ม) นี้ สร้างความไม่พอใจให้กับในตระกูล ณ สงขลา สายภรรยาที่ 1 อย่างมาก ทำให้พระยาวิเชียรคีรี (ชุ่ม) ได้รับการขัดขวางจากคนในตระกูล ณ สงขลา สายภรรยาที่ 1 ซึ่งเป็นอริกันมาตลอด ส่งผลให้บทบาทของพระยาวิเชียรคีรี (ชุ่ม) จึงมีไม่มากนัก

ภาพที่ 16 พระยาวิเชียรคีรี (ชุ่ม) พ.ศ. 2427-2431

ในสมัยของพระยาวิเชียรคีรี (ชุ่ม) พ.ศ. 2427-2431 ซึ่งอยู่ในช่วงกลางสมัยของรัชกาลที่ 5 อันเป็นช่วงที่พระองค์ทรงมีบทบาททางการเมืองอย่างเต็มที่ ประกอบกับการแตกแยกภายในของตระกูล ณ สงขลา ทำให้ส่วนกลางมองเห็นโอกาสอันดีที่จะลดอำนาจและอิทธิพลของตระกูลเจ้าเมืองลง โดยส่วนกลางได้ดำเนินนโยบายที่สำคัญอย่างน้อย 2 ประการคือ

ประการแรก ใช้โอกาสดังกล่าวในการเพิ่มความขัดแย้งของคนในตระกูลเจ้าเมืองสงขลา ระหว่างสายภรรยาที่ 1 และที่ 2 ของพระสงขลา (เหยียง)

ประการที่สอง ปฏิรูปการปกครองหัวเมืองสงขลาตามแบบตะวันตก โดยให้เมืองสงขลาเจริญเติบโตขึ้นในฐานะส่วนหนึ่งของราชอาณาจักรสยาม ไม่ใช่หัวเมืองบริวารที่มีเจ้าเมืองปกครองอย่างในสมัยก่อนหน้า

ต่อมาในปี พ.ศ. 2431 พระยาวิเชียรคีรี (ชุ่ม) ได้ถึงแก่อสัญกรรม ส่วนกลางก็ใช้โอกาสดังกล่าวในการเพิ่มความแตกแยกขึ้นในตระกูลเจ้าเมืองสงขลา โดยได้หันกลับมาตั้งพระยาวิเชียรคีรี (ชม) ให้เป็นเจ้าเมืองสงขลาลำดับที่ 8 พระยาวิเชียรคีรี (ชม) เป็นบุตรคนโตของพระยาสุนทรานุรักษ์ (เนตร) และเป็นสายภรรยาที่ 1 ของพระสงขลา (เหยียง)

พระยาวิเชียรคีรี (ชม) (ภาพที่ 17) เกิดที่เมืองสงขลา เมื่อวันที่ 4 มีนาคม พ.ศ. 2397 ที่บ้านป่าหมาก ปัจจุบันคือที่ตั้งศาลจังหวัดสงขลา เติบโตขึ้นในเมืองสงขลา เริ่มเรียนหนังสือไทยกับเจ้าพระยาวิเชียรคีรี (เม่น) เมื่ออายุได้ 11 ปี พ.ศ. 2407 ได้ถวายตัวเป็นมหาดเล็กในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นมหาดเล็กหลวงเวรฤทธิ์ รับราชการในกรุงเทพฯ ได้ 2 ปี แล้วจึงลาออกมา

ศึกษาวิชาการอื่นๆ เพิ่มเติมในเมืองสงขลา เช่น วิชาช่างไม้ ยิงปืน โหราศาสตร์ แพทย์ การเดินเรือ การถ่ายรูป ช่างเหล็ก ช่างทอง และทำแผนที่กับครูไทยและครูต่างประเทศ จนมีความเชี่ยวชาญในวิชาการหลายแขนง จนอายุได้ 16 ปี ได้รับบรรดาศักดิ์เป็นหลวงวิเศษภักดี (ชม) และพระยาสุนทรานุรักษ์ (ชม) ตามลำดับ ในตำแหน่งผู้ช่วยราชการเมืองในสมัยที่พระยาวิเชียรคีรี (ชุ่ม) เป็นเจ้าเมืองสงขลา จนเมื่อพระยาวิเชียรคีรี (ชุ่ม) ถึงแก่อสัญกรรมในปี พ.ศ. 2431 ก็ได้เลื่อนเป็นพระยาวิเชียรคีรี (ชม) เจ้าเมืองสงขลา ลำดับที่ 8 และลำดับสุดท้าย

ภาพที่ 17 พระยาวิเชียรคีรี (ชม) พ.ศ. 2431-2444

ได้กล่าวแล้วว่าการตั้งพระยาวิเชียรคีรี (ชม) ขึ้นเป็นเจ้าเมืองสงขลา นั้น เป็นความต้องการของส่วนกลางในการสร้างความขัดแย้งขึ้นในตระกูลเจ้าเมืองสงขลาทั้ง 2 สาย โดยในปี พ.ศ. 2436-2437 หลวงอุดมภักดี (พัน) บุตรพระยาวิเชียรคีรี (ชุ่ม) ได้ทำหนังสือกล่าวโทษพระยาวิเชียรคีรี (ชม) ส่งไปยังกรุงเทพฯ ในขณะที่ทางฝ่ายพระยาวิเชียรคีรี (ชม) ก็ได้ทำหนังสือกล่าวโทษหลวงอุดมภักดี (พัน) ด้วยเช่นกัน ส่วนกลางจึงได้ส่งพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์เป็นข้าหลวงออกไปชำระความ และผู้ที่มีความผิดในครั้งนี่คือพระยาวิเชียรคีรี (ชม) ฐานปล่อยให้กรมการเมืองฆ่านักโทษโดยพลการแล้วไม่จับตัวกรมการเมืองดังกล่าวมาชำระความตามกฎหมาย พระยาวิเชียรคีรี (ชม) ต้องถูกส่งตัวไปพิจารณาโทษในกรุงเทพฯ เพราะมีข่าวว่าคิดจะหลบหนี ก่อนที่ส่วนกลางจะตัดสินโทษพระยาวิเชียรคีรี (ชม) ว่ามีความผิดมาก หากจะถอดถอนก็เห็นว่าเป็นความผิดครั้งแรกจึงยอมยกโทษให้ครั้งหนึ่ง โดยให้ทำหนังสือทัณฑ์บนไว้

ผลจากการแตกแยกของคนในตระกูล ณ สงขลา นี้เอง ทำให้พระยาวิเชียรคีรี (ชม) เจ้าเมืองคนสุดท้ายต้องได้รับโทษ ซึ่งถือเป็นการลดเกียรติและศักดิ์ศรีของเจ้าเมืองสงขลาให้ตกต่ำลงไปยังขึ้นทำให้พระยาวิเชียรคีรี (ชม) ได้รับความขมขื่นอย่างมากจนไม่เต็มใจที่จะปฏิบัติราชการต่อไป และในท้ายที่สุดส่วนกลางก็มีข้ออ้างที่จะปลดพระยาวิเชียรคีรี (ชม) ออกจากตำแหน่งในปี พ.ศ. 2444 ด้วยเหตุผลว่าทุพลภาพไม่สามารถบริหารราชการได้เต็มความสามารถ ซึ่งเท่ากับว่ารัฐบาลได้บรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้โดยสมบูรณ์

อย่างไรก็ตามส่วนกลางก็ยังคงมีความเมตตาพระยาวิเชียรคีรี (ชม) อยู่บ้าง เพราะเห็นว่าเป็นคนในตระกูลที่มีผลงานด้านการเมืองการปกครองและสร้างคุณประโยชน์ให้กับเมืองสงขลามาช้านานหลายชั่วคน ด้วยการให้มีบรรดาศักดิ์เป็นจางวางเมืองสงขลา (ชม) รับพระราชทานเบี้ยบำนาญปีละ 8,000 บาท⁷⁷ ซึ่งสูงกว่าอัตราเบี้ยบำนาญผู้สำเร็จราชการเมืองในมณฑลเดียวกันหลายเท่าตัว พระยาวิเชียรคีรี (ชม) หรือจางวางเมืองสงขลา ถึงแก่อสัญกรรม ในปี พ.ศ. 2447 เมื่ออายุได้ 50 ปี ตระกูล ณ สงขลา ก็หมดอำนาจในฐานะเจ้าเมืองสงขลา นับตั้งแต่นั้นมา

ตารางที่ 2 ลำดับเจ้าเมืองสงขลาของสายสกุลที่ 1 และ 2 ของ พระสงขลา (เหยียง)

ที่มา: ปรับปรุงจาก สงบ ส่งเมือง, *การพัฒนาหัวเมืองสงขลาในสมัยธนบุรีและสมัยรัตนโกสินทร์ ตอนต้น 2310 - 2444* (สงขลา: โครงการบริการวิชาการ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา, 2523), 183-184.

เจ้าเมือง ลำดับที่	สายภรรยาที่ 1 ของพระสงขลา (เหยียง)	สายภรรยาที่ 2 ของพระสงขลา (เหยียง)
2	<u>เจ้าพระยาอินทคีรี (บุญห่วย)</u> พ.ศ. 2327-2355 เจ้าเมือง	พระพิเรนทรภักดี (บุญขึ้น) พ.ศ. 2327-2355 ผู้ช่วยราชการ
3	<u>พระยาวิเศษภักดี (เถียนจ้ง)</u> พ.ศ. 2355-2360 เจ้าเมือง	พระยาศรีสมบัติจางวาง (บุญขึ้น) พ.ศ. 2355-2360 ผู้ช่วยราชการ
4	<u>พระยาวิเชียรคีรี (เถียนเส้ง)</u> พ.ศ. 2360-2390 เจ้าเมือง	หลวง/พระสุนทรานุรักษ์ (บุญสังข์) พ.ศ. 2360-2390 ผู้ช่วยราชการ
5	พระ/พระยาสุนทรานุรักษ์ (เม่น) พ.ศ. 2394-2408 ผู้ช่วยราชการ	<u>เจ้าพระยาวิเชียรคีรี (บุญสังข์)</u> พ.ศ. 2390-2408 เจ้าเมือง
6	<u>เจ้าพระยาวิเชียรคีรี (เม่น)</u> พ.ศ. 2408-2427 เจ้าเมือง	พระยาสุนทรานุรักษ์ (เนตร) พ.ศ. 2408-2425 ผู้ช่วยราชการ
7	หลวงวิเศษภักดี (ชม) พระยาสุนทรานุรักษ์ (ชม) พ.ศ. 2412-2431 ผู้ช่วยราชการ	<u>พระยาวิเชียรคีรี (ชุ่ม)</u> พ.ศ. 2427-2431 เจ้าเมือง

⁷⁷ พระยาวิเชียรคีรี (ชม), *พงศาวดารเมืองสงขลา* (กรุงเทพฯ: ส.การพิมพ์, 2516), 45.

บทที่ 3

การสร้างวัดในเมืองสงขลา: วัดกรณีศึกษา

ในบทนี้เป็นการกล่าวถึงรายละเอียดของพระอุโบสถในแต่ละวัดที่ใช้เป็นกรณีศึกษา ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นพระอุโบสถและพระวิหารที่สร้างขึ้นหรือได้รับการบูรณะปฏิสังขรณ์ในช่วงการปกครองของเจ้าเมืองตระกูล ณ สงขลา (พ.ศ. 2318 – 2444) หรือไม่กี่ในช่วงเวลาราว 2 ทศวรรษหลังจากการสิ้นอำนาจของตระกูล ณ สงขลา

การสร้างและการบูรณะวัดในเมืองสงขลา

วัดเป็นศาสนสถานหรือสถานที่ทางพระพุทธศาสนา เป็นที่พักอาศัยของพระภิกษุสงฆ์หรือนักบวช โดยปกติวัดประกอบด้วย พระอุโบสถ พระวิหาร เจดีย์ ศาลาการเปรียญ และกุฏิสงฆ์ คำว่า “วัด” นี้มีที่มายังเป็นที่ยุติ บ้างก็อธิบายว่ามาจาก “วตวา” ในภาษาบาลี ซึ่งแปลว่า เป็นที่สนทนาธรรม บ้างก็อธิบายว่ามาจาก “วัตร” หมายถึง กิจปฏิบัติหรือหน้าที่ของพระภิกษุที่พึงกระทำหรือการจำศีล¹ บ้างก็ให้ความเห็นว่ามาจากคำว่า “วรร” หรือ “วรรษา” ที่หมายถึงช่วงการจำพรรษาในฤดูฝน²

วัดในสมัยพุทธกาลแบ่งได้เป็น 2 ประเภท คือ “อาวาส” มักตั้งอยู่ในเขตชนบท สร้างโดยพระภิกษุ และ “อาราม” มักตั้งอยู่ใกล้เมืองหรือชุมชน มีผู้สร้างถวาย สำหรับที่มาของ “อาวาส” และ “อาราม” นั้น เนื่องจากในสมัยพุทธกาลพระภิกษุมักจะแยกย้ายไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปยังสถานที่ต่างๆ โดยไม่อยู่ประจำ ณ ที่แห่งใดแห่งหนึ่ง เมื่อเข้าสู่ฤดูฝนทำให้การเดินทางไม่สะดวกอีกทั้งยังเป็นฤดูเพาะปลูก ซึ่งการเดินทางเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์อาจเหยียบย่ำต้นกล้าที่เพิ่งหว่านใหม่ ภายหลังพระพุทธองค์ได้ทรงกำหนดให้เหล่าพระภิกษุสงฆ์งดการเดินทางตลอดช่วงฤดูฝน และให้จำพรรษา ณ ที่ใดที่หนึ่งเป็นเวลา 3 เดือน ซึ่งเรียกว่า “วรรษา” แต่ในขณะเดียวกันสถานที่ในการจำพรรษาของพระภิกษุก็มีข้อห้ามหลายประการ เช่น มิให้พระภิกษุจำพรรษาในสถานที่โล่งแจ้งโดยไม่มีเสนาสนะมุงบังและต้องมีประตูเปิดปิดได้ มิให้จำพรรษาในกลดหรือเต็นท์ ในตุ่ม (ที่เป็นดินเผา) ในโพรงไม้และบนต้นไม้ และต้องมีขอบเขตด้วย ซึ่งหากเป็นที่จำพรรษาที่พระภิกษุสร้างขึ้นเองก็มักจะสร้างด้วยวัสดุที่หาได้ง่าย และมักถูกปล่อยให้รกร้างเมื่อสิ้นฤดูการจำพรรษา สถานที่จำพรรษา

¹ ชัยวุฒิ พิชะกุล, พัฒนาการและบทบาทของพระพุทธศาสนาบริเวณลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา (กรุงเทพฯ: กองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2552), 60.

² สมคิด จิระทัศนกุล, โชติมา จตุรงค์ และชาญวิทย์ สรรพศิริ, “รูปแบบทางสถาปัตยกรรมของวัดในพระพุทธศาสนาในชุมชนท้องถิ่น” (รายงานการวิจัยในชุดโครงการภูมิปัญญาท้องถิ่นในเรือนชุมชนและนิเวศวิทยาการอยู่อาศัยของคนไทยในภาคตะวันตก, 2548), 7.

ลักษณะนี้เรียกว่า “อาวาส” แต่สำหรับสถานที่จำพรรษาที่สร้างด้วยวัสดุคงทนและสวยงาม เนื่องจากผู้สร้างส่วนใหญ่เป็นกษัตริย์หรือเศรษฐี สถานที่จำพรรษาลักษณะนี้จึงเรียกว่า “อาราม” และเนื่องจากความคงทนและสวยงามทำให้อารามหลายแห่งในครั้งพุทธกาลยังเป็นที่รู้จักแม้ในปัจจุบัน เวฬุวันวิหารที่สร้างโดยพระเจ้าพิมพิสาร เขตวันวิหารที่สร้างโดยอนาถบิณฑิกเศรษฐี และบุพผารามที่สร้างโดยนางสุชาดา เป็นต้น

การกำหนดขอบเขตที่อยู่ของพระภิกษุทั้งเขตอาวาสและเขตอารามนั้นกำหนดด้วยแนวเขตสีมา ซึ่งพบว่ามีบันทึกไว้ในตำนานดิพาวมสา (Dipavamsa) ของศรีลังกาที่กล่าวว่าหลังจากที่กษัตริย์ชาวสิงหลได้สร้างสังฆอารามเพื่อถวายเป็นที่อยู่ของเหล่าภิกษุสงฆ์ที่เดินทางมาจากอินเดียแล้ว กษัตริย์ลังกาได้ทูลถามพระเจ้ามหินทพระเถระชาวอินเดียผู้นำเอาพระพุทธศาสนาเผยแผร์ในลังกาว่า อารามของพระองค์สร้างได้ถูกต้องประการใด พระเจ้ามหินทตรัสตอบว่าอารามจะถูกต้องและเหมาะสมก็ต่อเมื่อได้กำหนดเขตสีมาแล้ว³

สีมามี 2 ประเภท คือ “พัทธสีมา” และ “อพัทธสีมา” พัทธสีมาแปลว่า แดนที่ผูก เป็นเขตที่พระสงฆ์กำหนดขึ้นเอง ซึ่งแบ่งได้เป็น 3 แบบ คือ ชันฑสีมา เป็นสีมาที่ผูกเฉพาะพระอุโบสถ มหาสีมาคือสีมาที่ผูกทั่ววัด และสุดท้ายคือสีมาที่ผูก 2 ชั้น ส่วนอพัทธสีมาแปลว่า แดนที่ไม่ได้ผูก เป็นเขตที่กำหนดโดยบ้านเมือง เรียกว่า คามสีมา และนิคมสีมา เป็นต้น พัทธสีมาที่พระมหากษัตริย์ทรงอนุญาตนั้นมิกำหนดมิให้ใหญ่เกินกว่า 3 โยชน์ และไม่ให้เล็กเกินไปจนจุพระสงฆ์ 21 รูปไม่ได้ ความหมายแต่เดิมของพัทธสีมาคงไม่ได้เป็นการจับจองถือสิทธิ์ความเป็นเจ้าของ เป็นเพียงการกำหนดเขตเพื่อทำกิจกรรมทางพุทธศาสนา จนต่อมาภายหลังพัทธสีมาจึงได้เปลี่ยนเป็นการจับจอง และต้องได้รับอนุญาตจากราชอาณาจักรก่อน ซึ่งโดยปกติแล้วการขอพระบรมราชานุญาตเป็นการขอเฉพาะที่ตั้งพระอุโบสถ ต่อมาจึงมีธรรมเนียมพระราชทานตลอดแนวเขตที่ตั้งทั้งอาวาสและอาราม

วัดในสมัยโบราณของไทยเข้าใจว่าเป็นการสร้างตามอย่างอารามในสมัยพุทธกาล โดยพบว่ามีการสร้างอุโบสถและวิหารควบคู่กันเป็นแบบแผน อุโบสถในครั้งพุทธกาลเรียกว่า “โรงอุโบสถ” มีลักษณะเป็นอาคารโถง ไม่มีฝาผนัง⁴ ใช้เป็นที่ฟังธรรมของพระพุทธเจ้าหรือเป็นที่ที่พระสงฆ์ประชุมทำกิจกรรมร่วมกัน แต่ต่อมาอุโบสถของไทยได้มีการปิดผนังมิดชิดและใช้เป็นที่ประกอบศาสนกิจของพระสงฆ์เท่านั้น จึงเลิกใช้คำว่าโรงอุโบสถกลายเป็น “พระอุโบสถ” แทน ทำให้ต่อมาต้องมีการสร้างศาลาการเปรียญเพิ่มเติมขึ้นเพื่อใช้เป็นสถานที่ฟังธรรม ซึ่งในภาคใต้โดยเฉพาะบริเวณลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลามักเรียกว่า “โรงธรรม” ส่วนวิหารนั้นมีการปิดผนังมิดชิดเนื่องจากเป็นที่อยู่ร่วมกันของพระสงฆ์ ซึ่งแต่เดิมพระสงฆ์ไทยก็คงอาศัยอยู่รวมกันในวิหาร ครั้นต่อมาเมื่อมีการสร้างกุฏิเพื่อให้เป็นที่อยู่เฉพาะของพระสงฆ์ ประกอบกับมีศาลาการเปรียญสำหรับศึกษาธรรมอยู่แล้ว วิหารที่สร้างไว้ตามประเพณีโบราณจึงไม่ได้ใช้ประโยชน์ ซึ่งอาจเป็นเหตุให้วิหารกลายเป็น “พระวิหาร” สำหรับที่เก็บพระพุทธรูปตั้งแต่นั้นมา⁵

³ สมคิด จิระทัศนกุล, โชติมา จตุรงศ์ และชาวยุวิทย์ สรรพศิริ, “รูปแบบทางสถาปัตยกรรมของวัดในพระพุทธศาสนาในชุมชนท้องถิ่น” (รายงานการวิจัยในชุดโครงการภูมิปัญญาท้องถิ่นในเรือนชุมชนและนิเวศวิทยาการอยู่อาศัยของคนไทยในภาคตะวันตก, 2548), 8.

⁴ เรื่องเดียวกัน, 9.

⁵ เรื่องเดียวกัน, 9.

สำหรับการสร้างวัดในบริเวณลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาซึ่งในปัจจุบันคือส่วนหนึ่งของเมืองสงขลา มีหลักฐานกล่าวถึงไว้อย่างชัดเจนในตำนานนางเลียดชาว⁶ ซึ่งได้กล่าวถึงการสร้างวัดสทิงพระ และวัดเขียนบางแก้ว (เมืองพัทลุง) ว่า “...จับเดิมแต่แรกตั้งเมืองพัทลุงครั้งเมื่อตั้งพระวัดเขียนวัดสทิงแลสทิงพระคณะสามป่าแก้วอนุโลมเป็นหัวเมืองสทิงพระ...”⁷

คำว่า “ตั้งพระ” ในที่นี้จึงหมายความว่าการสร้างพระพุทธรูปหรือการสร้างมหาธาตุเจดีย์ซึ่งน่าจะอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 19-20⁸ และวัดทั้ง 3 แห่งนี้สร้างขึ้นตามคติพระพุทธรูปศาสนาแบบลังกาวงศ์ คือมีการสร้างมหาธาตุเจดีย์แบบลังกาเป็นประธานของวัด และยังคงกล่าวถึง “คณะสามป่าแก้ว” หรือ “คณะป่าแก้ว” หรือ “คณะกาแก้ว” โดยเพี้ยนมาจากคำว่า “ลังกาแก้ว” ซึ่งเป็นหนึ่งในคณะลังกา 4 ฝ่าย ประกอบด้วย ลังกาแก้ว ลังการาม ลังกาชาติ และลังกาเดิม โดยมีที่มาจากการปกครองคณะสงฆ์เมืองนครศรีธรรมราชในสมัยกรุงศรีอยุธยา โดยแบ่งรักษาพระบรมธาตุ คณะละด้าน คือ พระครูกาชาตรักษาด้านทิศตะวันตก พระครูกาแก้วรักษาด้านทิศตะวันออก พระครูการามรักษาด้านทิศใต้ และพระครูกาเดิมรักษาด้านทิศเหนือ⁹ สำหรับมูลเหตุของชื่อ “กา” ทั้ง 4 ฝ่ายนี้ ศาตราจารย์สุทธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์¹⁰ มีความเห็นสอดคล้องกับข้อวินิจฉัยของสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก¹¹ ที่ทรงวินิจฉัยไว้ สรุปความได้ว่า โดยทั่วไปลักษณะการพูดของชาวปักษ์ใต้มักตัดพยางค์หน้าทิ้งพูดแต่เพียงพยางค์หลัง เช่น “สำเภา” พูดแต่เพียงสั้นๆ ว่า “เภา” หรือคำว่า “ตลาด” ก็พูดเพียงว่า “หลาด” และเช่นเดียวกันกับคำว่า “ลังกา” จึงเหลือแต่เพียงว่า “กา”

ในบริเวณลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาได้แบ่งคณะสงฆ์ออกเป็น 2 ฝ่ายคือ คณะกาชาต มีศูนย์กลางการปกครองตั้งอยู่ที่วัดพะโคะ ทางฝั่งตะวันออกของทะเลสาบ (เมืองสงขลาในปัจจุบัน) และคณะกาแก้วหรือป่าแก้ว มีศูนย์กลางการปกครองตั้งอยู่ที่วัดเขียนบางแก้ว ทางฝั่งตะวันตกของทะเลสาบ (เมืองพัทลุงในปัจจุบัน) ดังที่ได้อ้างถึงในตำนานนางเลียดชาว

การสร้างวัดในบริเวณทะเลสาบสงขลาในอดีตมักกระจายตัวอยู่ทั่วไปตามการขยายตัวของชุมชน เนื่องจากศูนย์กลางการปกครองของบ้านเมืองมีศูนย์กลางไม่แน่นอน มักเปลี่ยนไปตามอำนาจทางการเมือง เช่น เมืองสทิงพระ และเมืองพะโคะ เป็นต้น ซึ่งหัววัดในเมืองเหล่านี้นอกจากจะเป็นศูนย์กลางการปกครองของสถาบันสงฆ์แล้วยังมีหน้าที่ในการเมืองหลายประการอีกด้วย ดังนี้

⁶ ดูเพิ่มใน ชัยวุฒิ พิชยะกุล, “เพลานางเลียดชาว: ศึกษาความเชื่อและพระพุทธรูปในลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาฝั่งตะวันตก,” ใน พัทลุงศึกษา: พัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมบริเวณลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา (ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดพัทลุง วันที่ 27-29 สิงหาคม 2536).

⁷ ชัยวุฒิ พิชยะกุล, พัฒนาการและบทบาทของพระพุทธรูปศาสนาบริเวณลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา (กรุงเทพฯ: กองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2552), 62.

⁸ เรื่องเดียวกัน, 62.

⁹ สุทธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์, พุทธศาสนาแถบลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาฝั่งตะวันออก สมัยกรุงศรีอยุธยา (สงขลา: สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา, 2523), 36.

¹⁰ เรื่องเดียวกัน, 34.

¹¹ สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก, ตำนานคณะสงฆ์ (กรุงเทพฯ: ม.ป.ท., 2514), 37.

การปกครองโดยผ่านสถาบันสงฆ์ เนื่องจากพื้นที่บริเวณลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาเป็นดินแดนที่อยู่ห่างไกลจากกรุงศรีอยุธยาทำให้ยากต่อการควบคุม ราชสำนักจึงเพิ่มบทบาทให้กับสถาบันสงฆ์ในการคานอำนาจกับฝ่ายบ้านเมืองในท้องถิ่นโดยวิธีการ “กัลปนา”¹² ทำให้สถาบันสงฆ์มีอำนาจในการควบคุมกำลังคนและที่ดินในรูปแบบของกรรมวัด ซึ่งประกอบด้วย ชุนเพชรพยาบาล ชุนธรรมพยาบาล หมื่นพรหมศาสนา และสมุหบาญชี ตลอดจนจนข้าพระโยมสงฆ์¹³ รวมทั้งทรัพยากรทางธรรมชาติต่างๆ ที่ได้รับการกัลปนา และทำให้สถาบันสงฆ์มีอำนาจสิทธิ์ขาดไม่ขึ้นกับเจ้าเมืองและกรมการเมืองใด และเนื่องจากผลประโยชน์ที่อยู่ในการควบคุมของกรรมวัดมีจำนวนมาก จนทำให้เจ้าเมืองหรือกรมการเมืองพยายามเข้าไปแสวงหาผลประโยชน์จากข้าพระโยมสงฆ์อยู่หลายครั้ง ซึ่งได้กล่าวไว้อย่างชัดเจนในเอกสารการกัลปนาสมัยสมเด็จพระเพทราชา พ.ศ.2242 ระบุว่า

ให้เอาคนเชิงภูมิลีลบาลในอารามวัดเขียนวัดสทังเบิกเดิมประเพณีโดยตำรานั้นให้ไปเบิกเอาส่วย และเบี้ยค่านาอากรพดที่กรมการ เอาแก่เชิงภูมิลีลบาล ข้า (โปรด) คนทวน พระกัลปนาเหนือตำราพระราชโองการ แต่ปฏิณเอกศกมาถึงปัจจุโทษก ให้พระครูหัวเมืองมามรามคณะป่าแก้วเดิมประเพณีในอารามวัดเขียนวัดสทัง และอารามขึ้นคณะป่าแก้ว โดยมีพระตำราเดิมให้เป็นไม้อธิฐปูนทำอารามนั้น และให้ห้ามเจ้าเมือง ปลัดเจ้าเมือง และกรมการทั้งหลาย มิให้เอาค่านาอากรที่ภูมิตานพระกัลปนา และห้ามมิให้เอามรดกเจ้าภูมิลีลบาล¹⁴

และสำหรับการกัลปนาในพื้นที่ทางฝั่งตะวันออกของทะเลสาบหรือส่วนหนึ่งของเมืองสงขลาในปัจจุบัน ซึ่งได้กล่าวไว้แล้วว่าเมื่อครั้งสมัยกรุงศรีอยุธยามีการปกครองคณะสงฆ์แบบลังกา 4 ฝ่าย โดยในพื้นที่ทะเลสาบสงขลาฝั่งตะวันออกนั้นปกครองโดยคณะลังกาชาติซึ่งมีศูนย์กลางอยู่ที่วัดพะโคะ หรือวัดราชประดิษฐฐาน อ.สทิงพระ มีเจ้าคณะระบุดังหลายชื่อ เช่น ในสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถ ระบุว่า พระครูเทพราชเมหาศีรีปรมาจารย์ราชประชา หัวเมืองพะโคะ คณะลังกาชาติ, สมเด็จพระราชมุนี หรือหลวงพ่อดุสิตนันทะเลจิต, พระครูธรรมทิวากรบวรมนีศรีธรรมมาทิพ หัวเมืองพัทลุง เขาบรรพต เป็นต้น ซึ่งสมณศักดิ์เหล่านี้คงเป็นเจ้าคณะลังกาชาติในสมัยกรุงศรีอยุธยาที่ต่างคราวต่างวาระกัน¹⁵ เจ้าคณะลังกาชาติมีพระครูรอง 6 รูป รวมทั้งข้าพระโยมสงฆ์และวัดอีกเป็นจำนวนมาก เช่น วัดมหาการ วัดเบิก วัดโรงน้อย วัดใหม่พระครูสมุห์พะโคะ วัดตะพังครุ วัดพระครูรองพะโคะ วัดกระพระกัมวาจา วัดดีหลวง วัดชลอน วัดชะแมพระโพธิญาณวัดสนามชัย วัดต้นป่าศาลาแก้ว วัดกระ

¹² การกัลปนา คือ การเจาะจงให้หรือมอบให้ โดยทั่วไปหมายถึงการยกที่ดินหรือสิ่งอื่น เช่น อาคารซึ่งเจ้าของอุทิศผลประโยชน์ให้แก่วัดหรือศาสนา โดยแต่โบราณมาถือว่าที่ดินทั้งหมดเป็นของพระมหากษัตริย์ การกัลปนาจึงมักเป็นเรื่องที่พระมหากษัตริย์ทรงพระราชอุทิศที่ดินไร่นาอันเป็นของหลวง รวมถึงผู้คนทั้งชาย-หญิง ให้แก่วัดเป็นสิทธิ์ขาด ใครจะล่วงละเมิดมิได้

¹³ ชัยวุฒิ พิชะกุล, **พัฒนาการและบทบาทของพระพุทธศาสนาบริเวณลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา** (กรุงเทพฯ: กองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2552), 77.

¹⁴ คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และโบราณคดี, **ประชุมพระตำราบรมราชูทิศเพื่อกัลปนา สมัยอยุธยาภาค 1** (ม.ป.ท.,ม.ป.ป.), 17– 18.

¹⁵ ชัยวุฒิ พิชะกุล, **พัฒนาการและบทบาทของพระพุทธศาสนาบริเวณลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา** (กรุงเทพฯ: กองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2552), 71.

เป็นต้น¹⁶ ซึ่งวัดเหล่านี้โดยมากตั้งอยู่บริเวณฝั่งตะวันออกของกลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาหรือในเขต จ. สงขลาในปัจจุบัน

วัดพะโคะซึ่งเป็นศูนย์กลางการปกครองของคณะกาชาติ ตั้งอยู่ทางฝั่งตะวันออกของทะเลสาบ มีพื้นที่เลนหุบตกว้างขวาง กล่าวคือ ทิศเหนือจดแหลมตลุมพุกเมืองนครศรีธรรมราช ทิศใต้จดหัวเขาแดงเมืองสงขลา ทิศตะวันออกจดอ่าวไทย และทิศตะวันตกจดทะเลสาบ¹⁷ โดยมีบันทึกหลักฐานเกี่ยวกับการกลัปลาพื้นที่เลนหุบตกวัดต่างๆ ดังที่ สุทธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์¹⁸ ได้กล่าวถึงการกลัปลาในคณะลังกาชาติ ซึ่งพบว่าอย่างน้อยมี 6 ครั้ง คือ

1. การกลัปลาในสมัยพระยาธรรมรงค์เป็นเจ้าเมืองพัทลุง ราว พ.ศ. 2057
2. การกลัปลาในสมัยพระมหาจักรพรรดิ พ.ศ. 2091 – 2111
3. การกลัปลาในสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถ ซึ่งพระราชทานถวายต่อพระครูเทพราชเมหาฬีศรีปรมาจารย์ราชประชา หัวเมืองพะโคะ คณะลังกาชาติในปี พ.ศ. 2158 ระบุว่า

พระบาทสมเด็จพระเอกาทศรถอัครราชูปถัมภ์พระพุทธรูปเจ้าอยู่หัว เสด็จสถิตยเต จิหฐสถิตยโรคคภพ ในพนักตรพิมานอันเป็นสถานบูรพาภิรมหาปราสาท เทียบออกพระศรี ฐริปัญญอิราช เสนาบดีศรีสาลักษณ์ธรรมหาอำมาตย์ นำฎีกาสมเด็จพระสังฆราชาธิบดีศรี สังฆปริณายกคิลกมหาสามิศรีวิมลธรรมวิสุทธิพุทธโฆษาจารย์วงษ์สรดาลย์อธิคุณดลมหันตสหัสไตร โลกนารถ...สถิตในพระศรีรัตนมหาธาตุ แลพระครูเทพราชเมหาฬี ศรีปรมาจารย์ราชประชาหัว เมืองพะโคะคณะลังกาชาติ เข้ามาถวายพระพรบรรพพระราชกุศล แลพระราชตำราเดิมโบราณ ราชประเวณี เข้ามาถวายพระพรว่า เดิมบูรพกษัตริย์ราชอิราชมีพระราชศรัทธาทำให้เป็นพระราช ตำราไว้ว่า เดิมญาติพระราชเมหาฬีศรีปรมาจารย์ศรีบรมสม ไว้ทั้ง 200 หัวงานมีเศษ ผูกไว้ให้เป็น ข้าพระศรีรัตนมหาธาตุ...และมีพระราชหฤทัยทราบในพระตำราถวายนั้น แลมีพระราชศรัทธา ไว้ตามพระราชทาน พระกลัปลา แต่โบราณราชประเวณี แลว่าไพร่ไรนาญาติสำหรับพระราม แลญาติพระครูเทพราชเมหาฬีศรีปรมาจารย์หัวเมืองพะโคะคณะลังกาชาติ ให้กราบทูลสนองขอ พระราชทานพระราชกลัปลา 200 มีพระราชโองการตรัสให้เทพาธิบดีศรีเทพนารายณ์ สมุหมาต ยาธิบดีปลัดบัญชาในนี้ขาดแล้ว แลอุทิศตรวจน้ำไว้เป็นทานพระราชกลัปลา ให้รักษาพระศรีรัตน มหาธาตุเป็นอัฐูปูนบนเขาพะโคะ¹⁹

¹⁶ มีบันทึกไว้ในแผนที่ภาพเมืองนครศรีธรรมราช จ.ศ. 977 (แผนที่ภาพกลัปลาวัดพะโคะ) อ้างใน ชัย วุฒิ พิชะกุล, **พัฒนาการและบทบาทของพระพุทธศาสนาบริเวณลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา** (กรุงเทพฯ: กองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2552), 71

¹⁷ ชัย สัจจาพันธุ์, **ประวัติวัดพะโคะและสมเด็จพระเจ้าพะโคะ (หลวงพ่อทวดเหยียบน้ำทะเลจืด)** (ม.ป.ท., 2525), 11.

¹⁸ สุทธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์, **พุทธศาสนาแถบลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาฝั่งตะวันออก สมัยกรุงศรีอยุธยา** (สงขลา: สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา, 2523), 53, อ้างใน ชัยวุฒิ พิชะกุล, **พัฒนาการและบทบาทของพระพุทธศาสนาบริเวณลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา** (กรุงเทพฯ: กองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2552), 74.

¹⁹ คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และโบราณคดี, **ประชุมพระตำราบรมราชูทิศเพื่อกลัปลา สมัยอยุธยาภาค 1** (ม.ป.ท.,ม.ป.ป.), 77-78.

4. การกลัปนาในสมัยสมเด็จพระราชมนู (หลวงพ่อดเทศเหียบน้ำทะเลจืด) พ.ศ.2158-2171 ความว่า

จึงสมเด็จพระเจ้าเมื่อยังมิได้ไปกรุงสือยุติยานั้นก่อน แลนามชื่อพระราม แลมาคิดอ่านด้วยพระครูสัทธรรมรังษีพุทธบวรจารย์ แล้วจะขอที่ ณ บนเขาพะโคะนั้นว่า จะตั้งพระศรีรัตนมหาธาตุขึ้น แลจึงพระรามนั้นถามว่าเขานั้นสูงเท่าใด จึงพระครูสัทธรรมรังษีพุทธบวรมาจารย์ก็บอกว่าสูงได้เส้นหนึ่ง จึงพระรามว่าจะก่อพระศรีรัตนมหาธาตุเส้นห้าวา และทำด้วยฉลูทองแดง แลจึงพระครูสัทธรรมรังษีพุทธมาจารย์ก็เห็นว่าชอบจึงก็มิหนาด้วย แลจึงพระรามก็เข้าไปเมืองศรีอยุธยา จึงมีพระราชทานโปรดให้นามชื่อ สมเด็จพระราชมนูผู้มีบุญแล จึงกระทำการถวาย แต่สมเด็จพระบมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว จึงมีพระราชโองการตรัสให้ก่อพระศรีรัตนมหาธาตุ ณ บนเขาพะโคะนั้น ลงเส้นห้าวา แลทำพระระเบียงรอบ แลทำพระศาลา แลทำพระวิหารอุโบสถ²⁰

5. การกลัปนาในสมัยพระครูธรรมทิวากรมนิศรีสัทธรรมมาทิพ หัวเมืองพัทลุง (เขาบรรพต)

6. การกลัปนาในสมัยสมเด็จพระเพทราชา พ.ศ.2242 การกลัปนาครั้งนี้กล่าวถึงการกลัปนาวัดเขียนบางแก้วคณะกาแก้ว ทางด้านฝั่งตะวันตกของทะเลสาบสงขลา แต่ก็มีกล่าวถึงวัดในเขตกลัปนาของวัดพะโคะคณะกาชาติด้วย

จะเห็นได้ว่าการปกครองคณะสงฆ์บริเวณลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา มีการจัดการทรัพยากรอย่างเป็นสัดส่วนตามลักษณะทางกายภาพของเมือง ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ฝากฝั่งอย่างชัดเจน ประกอบกับลักษณะการปกครองที่เกื้อกูลกันระหว่างสถาบันศาสนาและสถาบันพระมหากษัตริย์ ดังตัวอย่างจากการกลัปนาดังได้กล่าวมาแล้ว ทำให้พระพุทธศาสนาในดินแดนแถบนี้มีความเจริญรุ่งเรืองเป็นอย่างมาก ดังนั้นวัดจึงสร้างขึ้นอย่างมากมายตามการกระจายอำนาจสู่ชนบท กระทั่งเกิดการขยายตัวของชุมชนควบคู่กับการสร้างหรือการบูรณะวัด จนกลายเป็นชุมชนใหญ่ที่อยู่ในการควบคุมดูแลของคณะสงฆ์ เช่น ชุมชนบ้านสทังมีวัดสทัง ชุมชนบ้านพระเกิดมีวัดพระเกิด ชุมชนบ้านชะแมมีวัดชะแม ชุมชนบ้านโรงมัตโรงเป็นศูนย์กลางชุมชน เป็นต้น ซึ่งในแต่ละชุมชนก็จะมีวัดบวรหรือวัดที่ขึ้นกับคณะกาชาติเป็นศูนย์กลางของชุมชน

การสกัดกั้นอิทธิพลของศาสนาอิสลาม เนื่องจากเป็นดินแดนที่ติดต่อกับหัวเมืองมลายูที่คนส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลาม จึงเป็นไปได้ว่าการสร้างวัดอาจเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างความมั่นคงในพื้นที่เพื่อสกัดกั้นอิทธิพลศาสนาอิสลามที่ค่อยๆ เพิ่มจำนวนประชากรขึ้นเรื่อยๆ กระทั่งในสมัยรัตนโกสินทร์เมื่อกรมการเมืองขึ้นตรงต่อราชสำนัก ประกอบกับการรักษาสมดุลย์ทางอำนาจและผลประโยชน์ซึ่งกันและกันตั้งแต่ระดับผู้นำชุมชน เจ้าเมือง และราชสำนัก ส่งผลให้เมืองสงขลามีเสถียรภาพทางการเมืองมากขึ้น ทำให้บทบาทของสถาบันสงฆ์ในทางการเมืองลดความสำคัญลง การสร้างหรือบูรณะวัดในช่วงเวลาดังกล่าวนี้นี้จึงเป็นไปเพื่อการทำนุบำรุงศรัทธาในพระพุทธศาสนา หรือบ้างก็เพื่อให้เป็นวัดประจำตระกูล หรือบ้างก็สร้างขึ้นเพื่อความเป็นสิริมงคลของชุมชนที่เกิดขึ้นใหม่ ซึ่งสามารถจำแนกได้ตามกลุ่มผู้สร้างและบูรณะ ได้ดังนี้

²⁰ ดูเพิ่มใน สุทธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์, พุทธศาสนาแถบลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาฝั่งตะวันออก สมัยกรุงศรีอยุธยา (สงขลา: สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา, 2523), 53.

กลุ่มเจ้าเมืองและกรมการเมือง เช่น การสร้างและบูรณะวัดของเจ้าพระยาอินทศิรี (บุญห้วย) เจ้าเมืองสงขลาลำดับที่ 2 (พ.ศ. 2327-2355) ได้สร้างและทำนุบำรุงวัดสำคัญๆ ในเขตเมืองสงขลาฝั่งแหลมสน ได้แก่ วัดสุวรรณคีรี วัดบ่อทรัพย์ วัดศิริวรรณवास และวัดภูผาเบิก วัดยายสีจันทน์หรือวัดมัทนิมาวาสฯ ด้านฝั่งบ่อยาง และในสมัยที่พระยาวิเชียรคีรี (เถี้ยนเส้ง) เจ้าเมืองสงขลาลำดับที่ 4 (พ.ศ. 2360-2390) ได้บูรณะวัดยายสีจันทน์หรือวัดมัทนิมาวาสฯ ให้เป็นวัดสำหรับประกอบพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาประจำเมืองสงขลา และยังได้สร้างหนังสือผูกใบลาน ประกอบด้วยพระวินัย 66 คัมภีร์ พระสูตร 229 คัมภีร์ พระอภิธรรม 97 คัมภีร์ ตู๋ทองลายรดน้ำ 8 ตู๋ นอกจากนี้ในสมัยที่เจ้าพระยาวิเชียรคีรี (บุญสังข์) เจ้าเมืองสงขลาลำดับที่ 5 (พ.ศ. 2390-2408) ได้สร้างเจดีย์ไว้บนยอดเขาเก้าเส้ง เมื่อ พ.ศ. 2372 (สร้างสมัยเป็นผู้ช่วยฯ) และสร้างพระพุทธรูปบาทจำลอง เจดีย์ ศาลาที่วัดเกาะถ้ำ ต.เขารูปช้าง เมื่อ พ.ศ. 2390 – 2408 สร้างอุโบสถพร้อมจิตรกรรมฝาผนังและกุฏิไม้ในวัดมัทนิมาวาสฯ เมื่อ พ.ศ. 2390 – 2408 สร้างหอพระไตรปิฎก บูรณะกำแพง และซุ้มประตูวัดมัทนิมาวาสฯ เมื่อ พ.ศ. 2402 บูรณะวัดศิริวรรณवासและวัดโพธิ์ปฐมवास เมื่อ พ.ศ. 2395 เป็นต้น

กลุ่มผู้นำชุมชน ประกอบด้วย พ่อค้า ขวานา ขาวสวน ขาวไร่ ซึ่งเป็นกลุ่มคนที่มีความเชื่อความศรัทธาต่อพุทธศาสนาอย่างแรงกล้า คนกลุ่มนี้อาศัยอยู่ทั้งในตัวเมืองและท้องถื่น ซึ่งส่วนใหญ่จะขาดวัดที่เป็นแหล่งยึดเหนี่ยวทางจิตใจ จึงรวมกลุ่มกันสร้างวัดขึ้นในท้องถื่นของตนโดยการบริจาคที่ดินหรือใช้ที่ดินสาธารณะซึ่งมีอยู่เป็นจำนวนมากในสมัยนั้น ทั้งร่วมกันบริจาคทรัพย์หรือบริจาคแรงงานในการก่อสร้างศาสนสถานขึ้นภายในวัด จากนั้นจึงนิมนต์พระสงฆ์ในบริเวณใกล้เคียงให้มาอยู่จำพรรษาเพื่อประกอบพิธีกรรมและอบรมสั่งสอนศีลธรรม จริยธรรมแก่ประชาชนในท้องถื่นนั้น ซึ่งทำให้ชุมชนเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของหรือเป็นส่วนหนึ่งของวัดที่จะต้องคอยดูแลบำรุงรักษาให้วัดและพระสงฆ์สามารถดำรงอยู่ได้ตามอัธยาศัย

กลุ่มพระภิกษุสงฆ์ กลุ่มนี้หมายถึงผู้นำคณะสงฆ์และพระสงฆ์ทั่วไปซึ่งถือว่าเป็นบุคคลที่ได้รับความเคารพนับถือจากชาวบ้าน-ชาวเมือง ดังนั้นการกระทำในด้านต่างๆ ของพระสงฆ์จึงได้รับการสนับสนุนจากทุกฝ่ายให้สามารถดำเนินการได้อย่างรวดเร็ว และพบว่ามีพระภิกษุสงฆ์หลายรูปที่สร้างวัดขึ้นในท้องถื่นห่างไกลเพื่อให้ชาวบ้านได้ใช้เป็นสถานที่บำเพ็ญบุญกุศลต่างๆ

แต่หลังจากปี พ.ศ. 2445 เมื่อมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121²¹ การจัดระบบการปกครองมีระเบียบมากขึ้น ทำให้การสร้างและบูรณะวัดต้องอิงกับระเบียบราชการเป็นหลัก การสร้างวัดขึ้นใหม่ต้องได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตก่อนจึงจะสร้างได้และเป็นไปตามขั้นตอนที่กฎหมายกำหนด การสร้างศาสนสถานภายในวัดจึงมีการว่าจ้างช่างก่อสร้าง โดยการออกแบบแปลนที่ชัดเจนก่อนจะของบประมาณมาสนับสนุนการก่อสร้างวัด ซึ่งงบประมาณส่วนใหญ่เป็นเงินกลบนาวัดหรือเงินที่เกิดจากผลประโยชน์ที่ธรณีสงฆ์ของวัดนั้นๆ เงินกลบนาดังกล่าวเดิมวัดจะเป็นผู้เก็บผลประโยชน์มาบำรุงวัด ครั้นภายหลังเมื่อประกาศใช้กฎหมายราชการแล้ว ทางราชการได้นำเงินเหล่านี้ไปใช้เป็นเงินบำรุงท้องที่ ดังนั้นในช่วงสมัยนี้เองจึงพบว่ามีวัดในเมืองสงขลา เช่น วัดจะทิ้งพระ และวัดพะโคะ วัดเหล่านี้พยายามขอเบิกเงินกลบนาจากรัฐบาลเพื่อนำมาบูรณะพัฒนาวัดหรือสร้างศาสนสถานภายในวัด แต่ก็ประสบความยุ่งยากในการเบิกจ่ายและ

²¹ ชัยวุฒิ พิชะกุล, พัฒนาการและบทบาทของพระพุทธศาสนาบริเวณลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา (กรุงเทพฯ: กองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2552), 123.

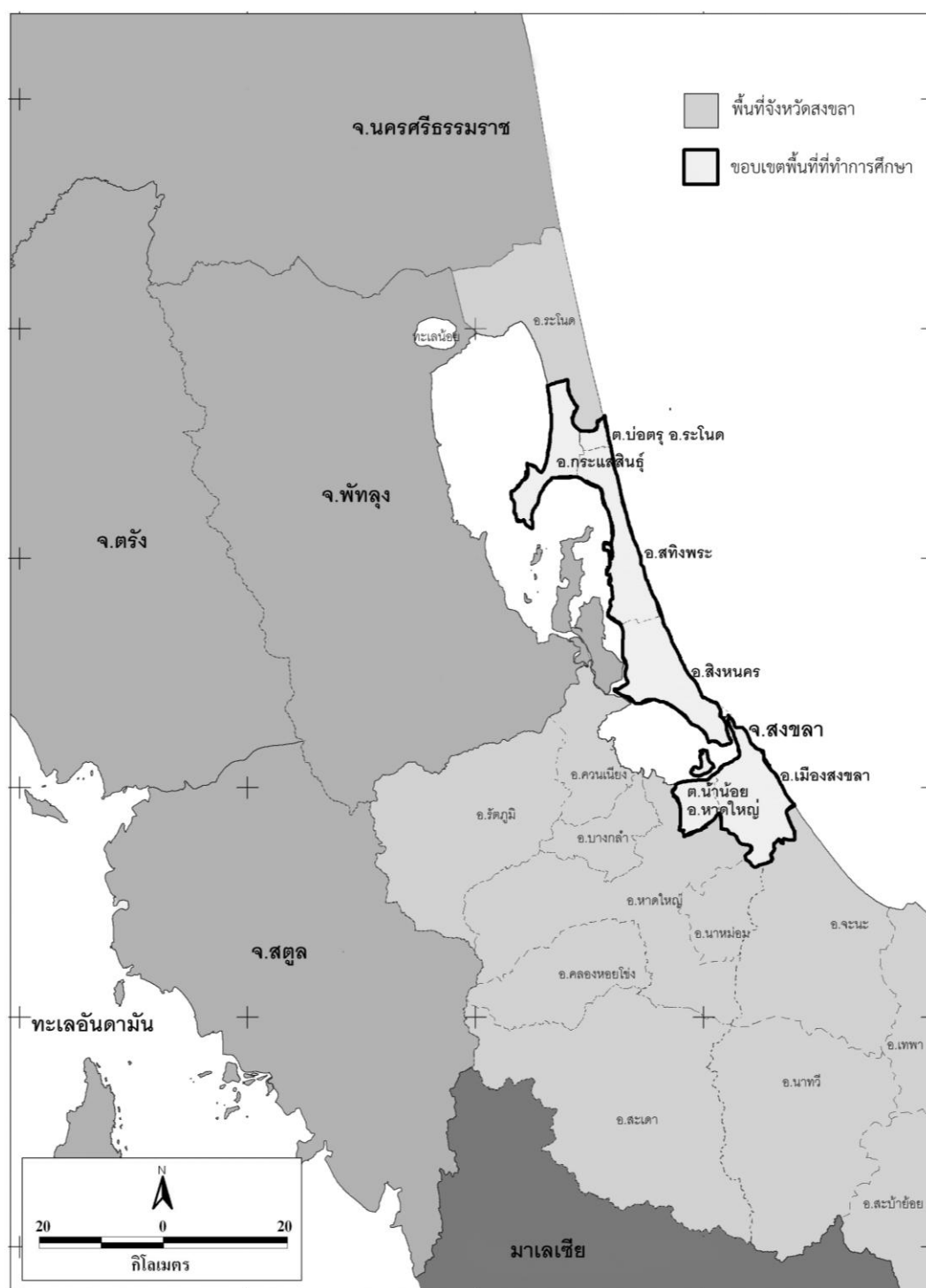
ต้องใช้เวลานาน การบูรณะวัดในสมัยต่อมาจึงเป็นการรวบรวมกำลังทรัพย์และแรงงานจากชาวบ้านเป็นส่วนใหญ่

จากที่กล่าวมาทำให้เห็นว่าวัดในเมืองสงขลาปัจจุบันได้มีการบูรณะมาโดยตลอดตั้งแต่ในช่วงต้นของการปกครองเมืองโดยกลุ่มเจ้าเมืองตระกูล ณ สงขลา หรือแม้กระทั่งหลังจากการที่กลุ่มเจ้าเมืองได้หมดอำนาจไปแล้วก็ตาม วัดในเมืองสงขลาที่ยังที่ได้รับการบูรณะต่อมาเสมอ โดยกลุ่มผู้นำชุมชนบ้าง พระสงฆ์บ้าง หรือแม้แต่ทายาทของกลุ่มการเมืองเดิม

วัดกรณีศึกษา

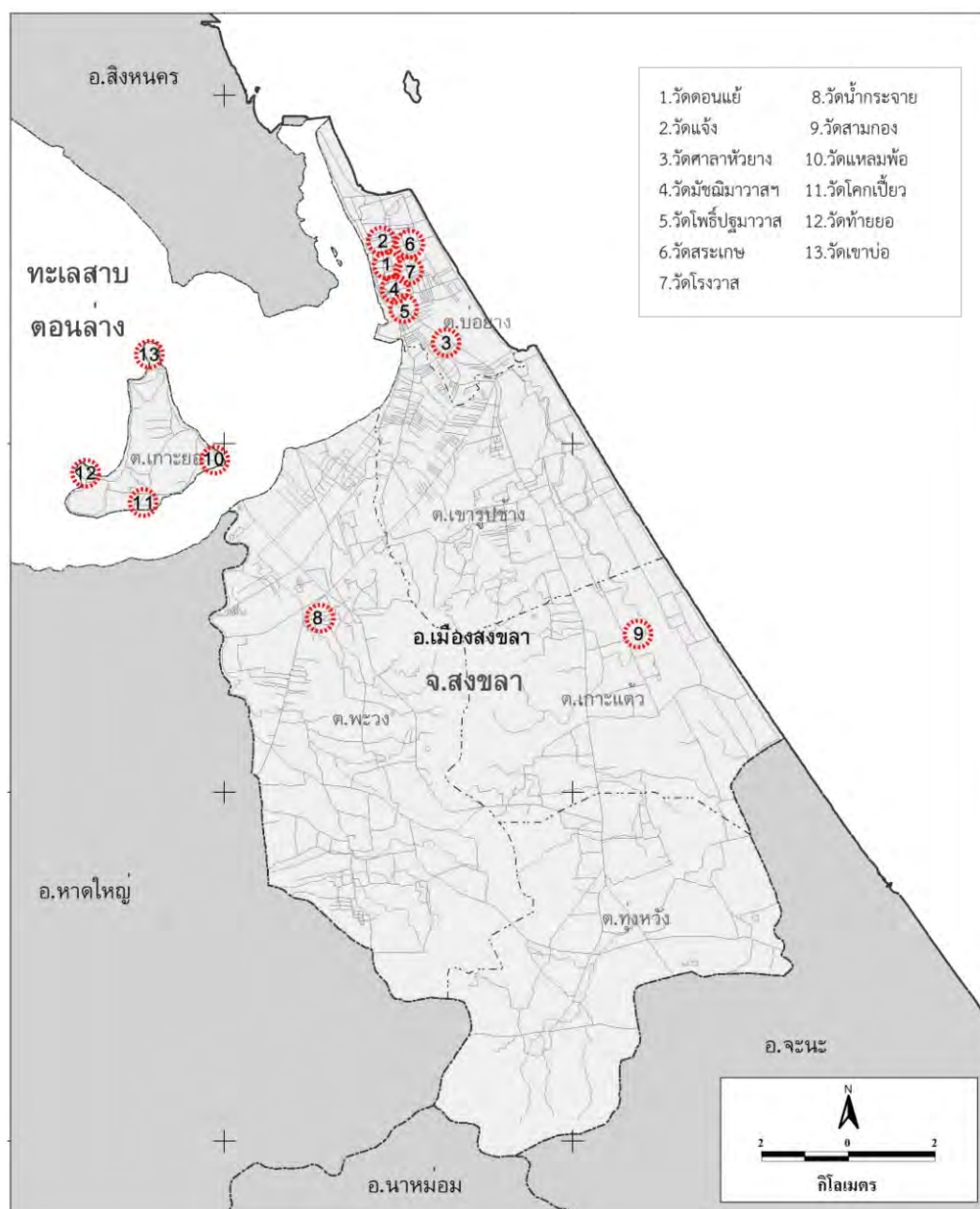
ในปัจจุบันวัดที่ยังคงมีลักษณะดั้งเดิมตั้งแต่การบูรณะในครั้งดังกล่าวมีอยู่ไม่มากนัก เนื่องจากชาวบ้านที่เป็นพุทธศาสนิกชนไม่อาจทนเห็นวัดในชุมชนของตนทรุดโทรมไปตามกาลเวลาได้ จึงร่วมแรงร่วมใจกันบูรณะวัดวาอารามเหล่านั้นให้คงทนถาวรและสวยงามอยู่เสมอ อย่างไรก็ตาม เนื่องจากการบูรณะดังกล่าวเป็นเพียงการซ่อมแซมในองค์ประกอบภายนอกซึ่งไม่กระทบต่อโครงสร้างหลักของอาคาร ทำให้ยังคงสามารถศึกษาถึงลักษณะดั้งเดิมของอาคารเหล่านั้นได้ ถึงแม้จะเหลืออยู่ไม่มากนักก็ตาม และจากการลงพื้นที่ศึกษาภาคสนามสามารถคัดเลือกพระอุโบสถและพระวิหารตามขอบเขตการศึกษาได้ทั้งสิ้น 25 วัด โดย แบ่งออกเป็น 5 อำเภอ คือ

1. **อ.เมืองสงขลา** 13 วัด ประกอบด้วย วัดดอนไผ่, วัดแจ้ง, วัดศาลาหัวยาง, วัดมัสนิมาวาส, วัดโพธิ์ปฐมาวาส, วัดสระเกษ, วัดโรงवास, วัดน้ำกระจ่าย, วัดสามกอง, วัดแหลมพ้อ, วัดโคกเปี้ยว, วัดท้ายยอ, วัดเขาป่อ
2. **อ.สิงหนคร** 7 วัด ประกอบด้วย วัดสุวรรณคีรี, วัดบ่อทรัพย์, วัดศิริวรรณาวาส (ร้าง), วัดโลการาม, วัดสลักป่าเก่า, วัดดีหลวงใน, วัดบางเขียด
3. **อ.กระแสดินธุ์** 3 วัด ประกอบด้วย วัดเกาะใหญ่, วัดแหลมบ่อท่อ, วัดโรง
4. **อ.ระโนด** 1 วัด ประกอบด้วย วัดสีหยัง
5. **อ.หาดใหญ่** 1 วัด ประกอบด้วย วัดท่านางหอม

แผนที่ที่ 8 จังหวัดสงขลาและพื้นที่ทำการศึกษ

1. วัดที่ทำการศึกษานในเขต อ.เมืองสงขลา

แผนที่ที่ 9 วัดที่ทำการศึกษานในเขต อ.เมืองสงขลา

วัดดอนแย้²²

วัดดอนแย้ตั้งอยู่ในเขตเทศบาลนครสงขลา ต.บ่อยาง อ.เมืองสงขลา สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย มีเนื้อที่ประมาณ 5 ไร่ ทิศเหนือติดกับถนนนาทวี ทิศใต้ติดกับถนนสาธารณะ ทิศตะวันออกติดกับโรงพยาบาลสงขลา และทิศตะวันตกติดกับถนนไทรบุรี

วัดดอนแย้สร้างขึ้นเมื่อราว พ.ศ. 2203 ในสมัยปลายกรุงศรีอยุธยา ไม่ปรากฏนามผู้สร้าง

ลักษณะการวางผังบริเวณ

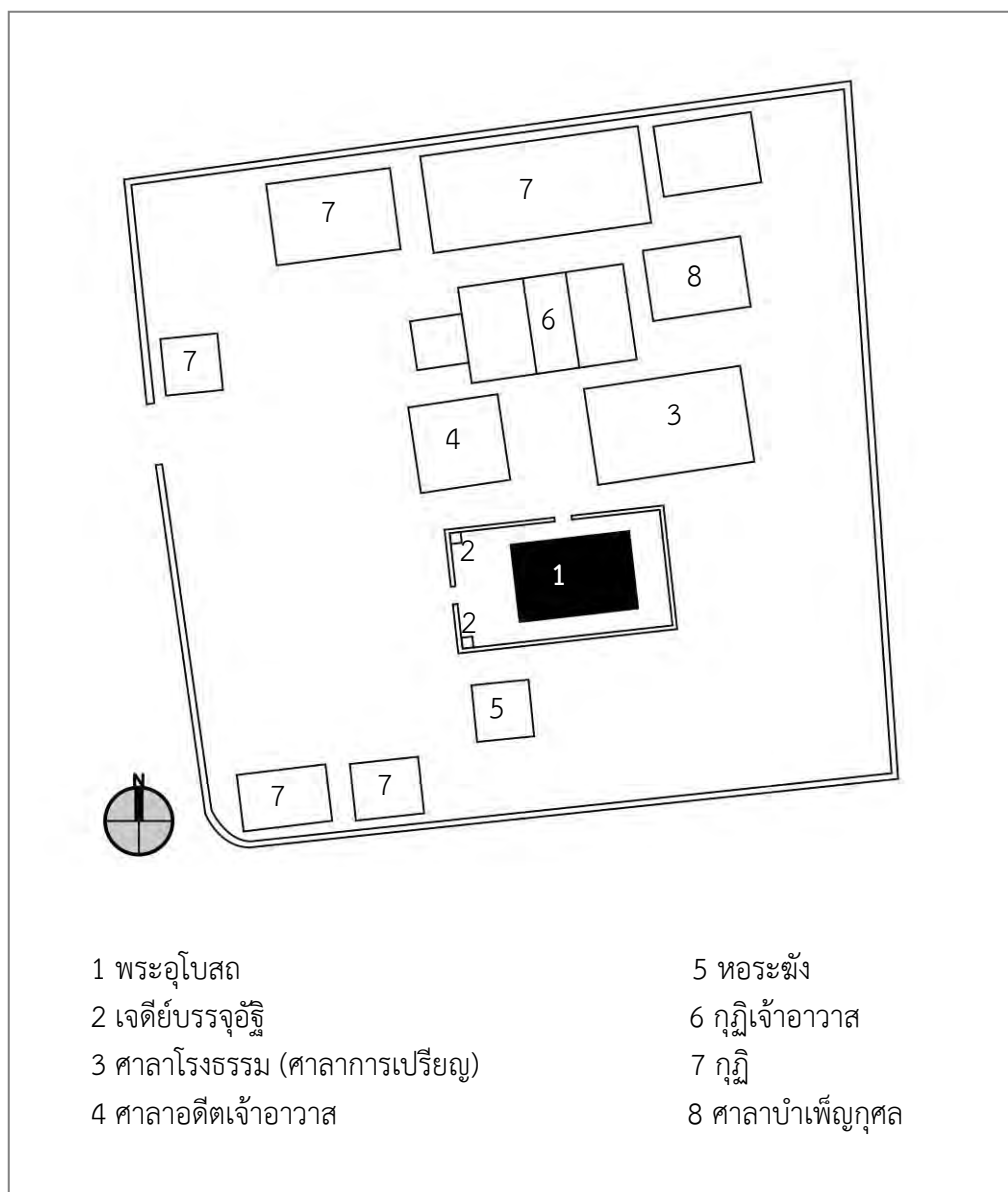
วัดดอนแย้หันหน้าไปทางทิศตะวันตก ภายในมีอาคารสำคัญต่างๆ ประกอบด้วย พระอุโบสถ โรงธรรม (ศาลาการเปรียญ) หอระฆัง กลุ่มกุฏิสงฆ์ อาคารเอนกประสงค์ ศาลาอดีตเจ้าอาวาส เนื่องจากวัดดอนแย้เป็นวัดราษฎร์ขนาดเล็ก การแบ่งพื้นที่ระหว่างเขตพุทธาวาสและเขตสังฆาวาสจึงไม่ชัดเจนนัก โดยเน้นให้พระอุโบสถที่อยู่ภายในกำแพงแก้วเป็นส่วนประธานของวัด และให้อาคารต่างๆ อยู่รายรอบทั้งสองข้างของพระอุโบสถ พื้นที่ด้านหน้าพระอุโบสถเป็นพื้นที่ว่างในลักษณะของ “ลานทราย” สำหรับทำกิจกรรมอันเนื่องในพระพุทธศาสนา ทั้งยังเป็นที่สาธารณะประโยชน์ของชุมชนที่ตั้งอยู่โดยรอบ

พระอุโบสถ

พระอุโบสถวัดดอนแย้มีขนาดประมาณ 13.80 X 8.00 เมตร ตั้งอยู่ในเขตกำแพงแก้ว หันหน้าไปทางทิศตะวันตก ตัวอาคารของพระอุโบสถวัดดอนแย้มีลักษณะอย่างสถาปัตยกรรมแบบจีนประเพณี ภายในอาคารมีเสาร่วมใน 2 แถวๆ ละ 2 ต้น ในแนวของเสาร่วมในมีการยกพื้นเพื่อใช้เป็นพื้นที่สำหรับทำสังฆกรรมของพระภิกษุ พระอุโบสถวัดดอนแย้มีประตูทางเข้าเฉพาะด้านหน้าทางทิศตะวันตก 3 ช่อง มีหน้าต่างข้างละ 2 ช่อง กรอบซุ้มช่องหน้าต่างทำเป็นอาคารจีนจำลอง โดยมีหลังคายื่นยาวออกมาคล้ายเป็นกันสาดไปในตัว ภายในพระอุโบสถมีพระพุทธรูปปูนปั้นปางมารวิชัย 3 องค์ประดิษฐานอยู่ในแนวเดียวกัน ส่วนฐานในปัจจุบันพบเพียงชั้นบัวคว่ำเท่านั้น แต่เนื่องจากพื้นโดยรอบของพระอุโบสถถูกปิดทับด้วยชั้นคอนกรีต จึงสันนิษฐานว่าชั้นบัวคว่ำอาจตั้งอยู่บนฐานหน้ากระดานอีกชั้นหนึ่ง ส่วนเครื่องบนทำเป็นลักษณะอาคารอย่างจีน คือมีปลายของสันหลังคาทั้งสองด้านโค้งขึ้นคล้ายหัวเรือสำเภา และสำหรับโครงสร้างของหลังคาก็ทำเป็นลักษณะเสา-คานซุดเล็กๆ หลายซุดเรียงต่อกันขึ้นไปรับแผงหลังคาล้ำกับลักษณะของเสาดูกตาในงานสถาปัตยกรรมไทย

ในปัจจุบันพบว่าพระอุโบสถวัดดอนแย้มีการต่อเติมผนังด้านทิศตะวันตกคลุมทับแนวใบเสมาเพื่อขยายพื้นที่ใช้สอยในการทำสังฆกรรม

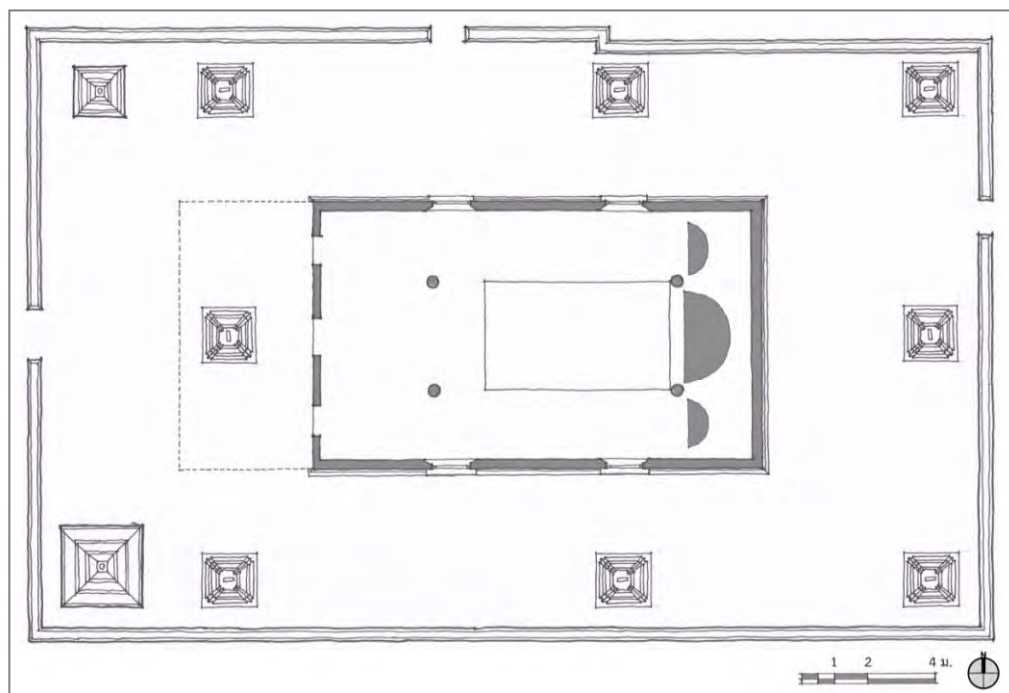
²² กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร เล่ม 3 (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา, 2532), 432.

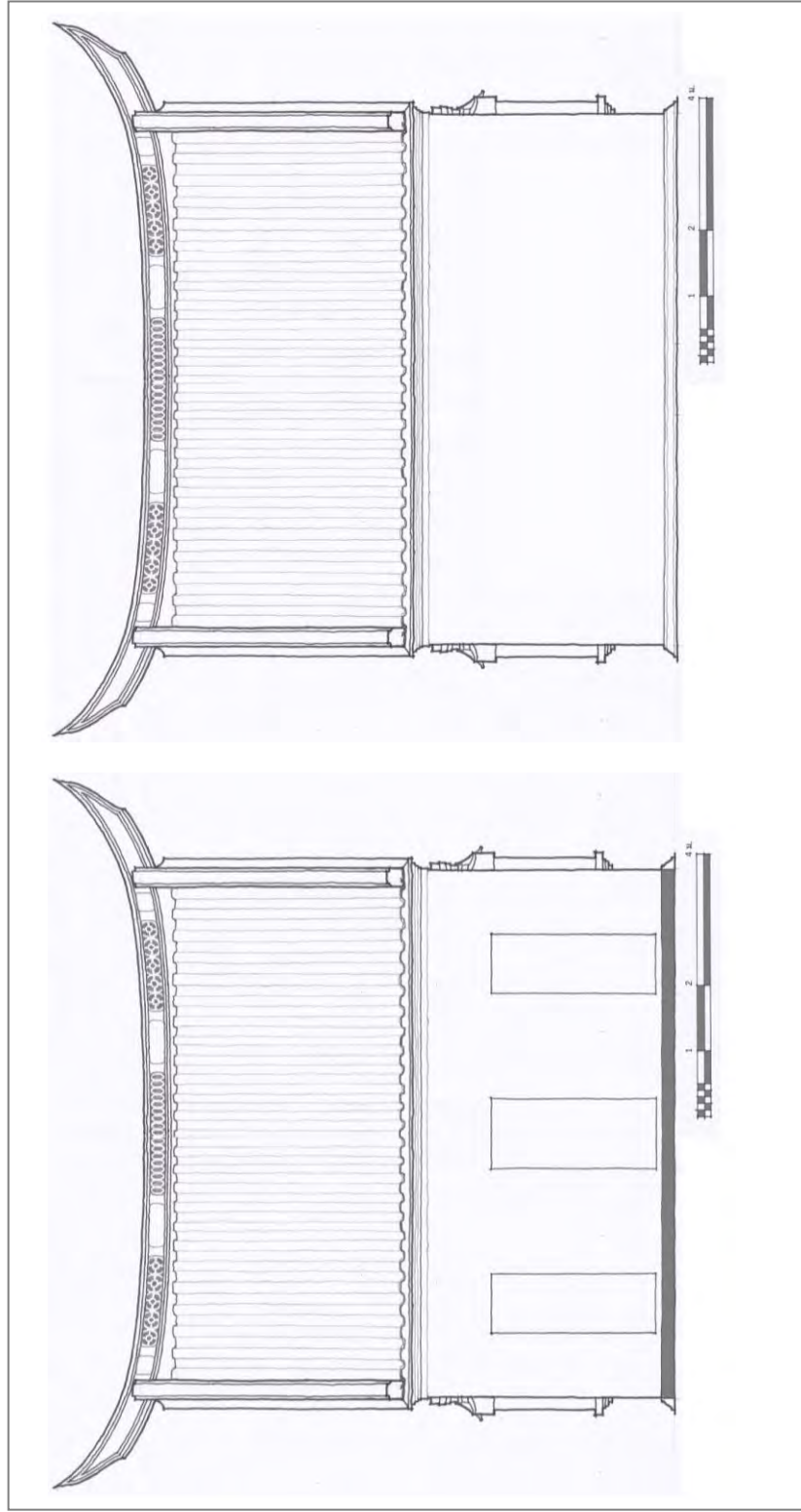
ลายเส้นที่ 1 ผังบริเวณวัดดอนไ้

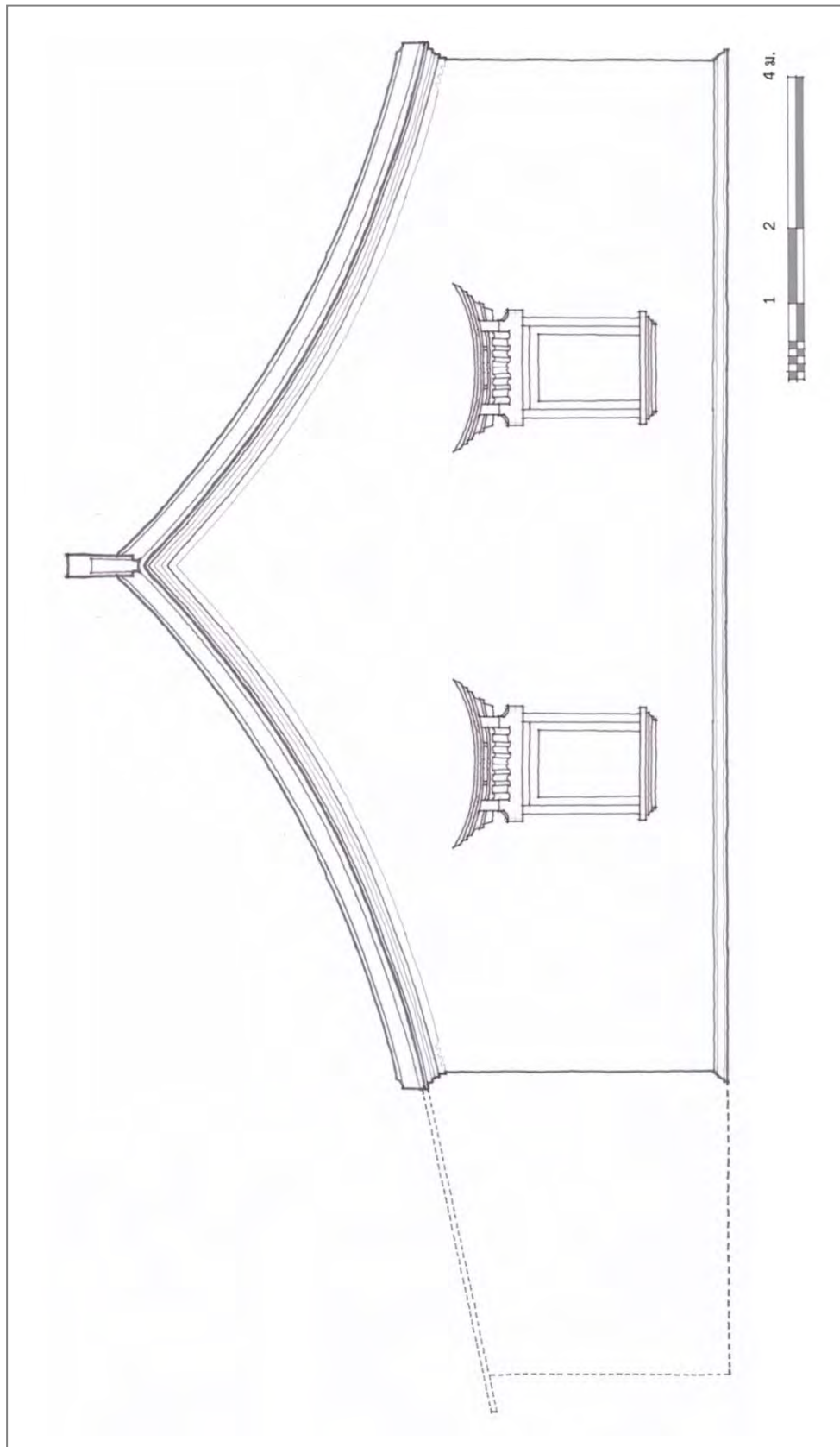
ภาพที่ 18 พระอุโบสถวัดดอนแอ้

ลายเส้นที่ 2 ผังพื้นพระอุโบสถวัดดอนแอ้

ลายเส้นที่ 3 รูปด้านหน้า, ด้านหลังพระอุโบสถวัดดอนแย้

ลายเส้นที่ 4 รูปด้านข้างพระอุโบสถวัดดอนเฒ่า

วัดแจ้ง²³

วัดแจ้ง ตั้งอยู่ในเขตเทศบาลนครสงขลา ต.บ่อยาง อ.เมืองสงขลา สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย มีเนื้อที่ 9 ไร่ 1 งาน ทิศเหนือติดกับถนนไชยา ทิศใต้ติดกับหมู่บ้านและวังมหาอุปราชากรมหลวงลพบุรีราเมศวร์ ซึ่งปัจจุบันเป็นบ้านรองผู้ว่าราชการจังหวัดสงขลา ทิศตะวันออกติดกับถนนรามวิถี และทิศตะวันตกติดกับถนนไทรบุรี

วัดแจ้งสร้างขึ้นเมื่อราว พ.ศ. 2320 ในสมัยกรุงธนบุรี ไม่ปรากฏนามผู้สร้าง แต่เดิมวัดแจ้งไม่ได้มีบริเวณกว้างขวางอย่างในปัจจุบัน ต่อมาเจ้าจอมกุหลาบในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ซึ่งเป็นทายาทของเจ้าพระยาวิเชียรคีรี (เม่น) เจ้าเมืองสงขลาลำดับที่ 6 ได้สร้างบวรบรรจ้อฐิของตระกูล ณ สงขลา ในที่ดินที่เคยเป็นนิวาสนสถานเดิมซึ่งมีบริเวณติดกับวัดแจ้ง และภายหลังได้บริจาคที่ดินนั้นให้กับวัด ทำให้วัดแจ้งมีบริเวณกว้างขวางขึ้นดังในปัจจุบัน

ลักษณะการวางผังบริเวณ

ผังบริเวณของวัดแจ้งประกอบด้วย พระอุโบสถ เจดีย์บรรจ้อฐิ โรงธรรม (ศาลาการเปรียญ) หอระฆัง ศาลาบรรจ้อฐิตระกูล ณ สงขลา กลุ่มกุฏิสงฆ์ อาคารเอนกประสงค์ ศาลา และอาคารเรียน

วัดแจ้งหันหน้าไปทางทิศตะวันตกเข้าสู่ตัวเมืองสงขลาเก่า วัดแจ้งนั้นถือว่าเป็นวัดขนาดใหญ่เมื่อเทียบกับวัดอื่นๆ ในเมืองสงขลา เนื่องจากเป็นสถานที่เล่าเรียนพระปริยัติธรรมและยังเป็นตั้งของโรงเรียนวัดแจ้งอีกด้วย ดังนั้นพื้นที่วัดจึงถูกแบ่งออกเป็นสองส่วนตามลักษณะการใช้ประโยชน์ โดยมีพระอุโบสถตั้งอยู่ตอนกลาง พื้นที่ทางตอนเหนือของพระอุโบสถเป็นที่ตั้งของกลุ่มอาคารทางพระพุทธศาสนา เช่น โรงธรรม กลุ่มกุฏิ ศาลา และอาคารเอนกประสงค์สำหรับประกอบพิธีกรรม แต่ก็ได้จัดแบ่งของแนวเขตพุทธาวาสและสังฆาวาสไว้ชัดเจนนัก เป็นแต่เพียงการแบ่งส่วนตามกลุ่มที่ตั้งของอาคาร เช่น ด้านหน้าของตอนเหนือจะเป็นห้องสมุด กุฏิเจ้าอาวาส และอาคารเรียนพระปริยัติ ถัดมาเป็นกลุ่มกุฏิและโรงธรรม ถัดมาด้านหลังเป็นกลุ่มอาคารเอนกประสงค์ และพื้นที่ทางตอนใต้ของพระอุโบสถเป็นที่ตั้งของโรงเรียนวัดแจ้ง และสำหรับพื้นที่ว่างหรือลานทรายนั้นตั้งอยู่บริเวณด้านหน้า โดยมีหอระฆัง (หลังเก่า) ตั้งอยู่ตรงข้ามกับพระอุโบสถ

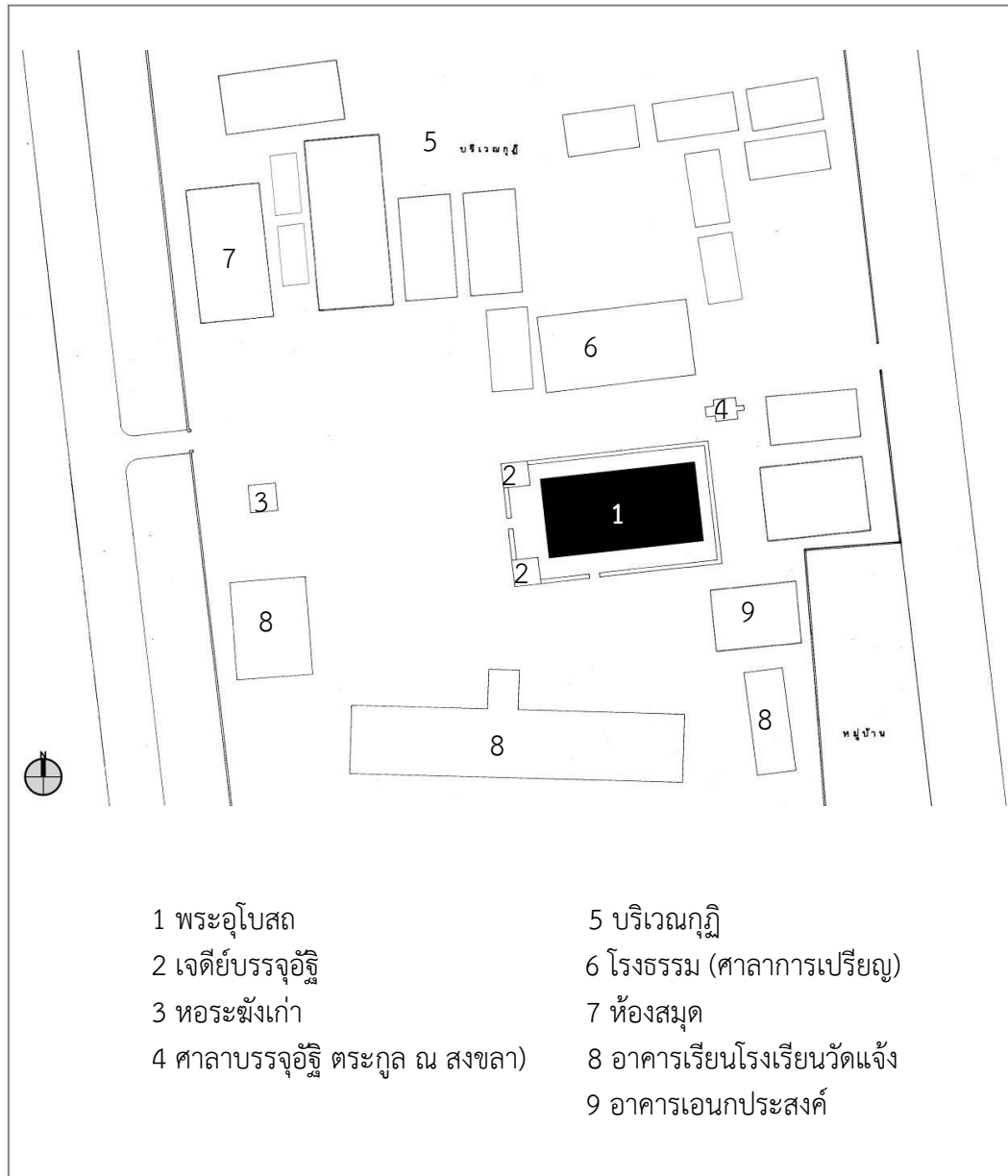
²³ กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร เล่ม 3 (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา, 2532), 411.

พระอุโบสถ

พระอุโบสถวัดแจ้งสร้างโดยท่านผู้หญิงสุทธีในพระยาวิเชียรคีรี (เม่น ณ สงขลา) เจ้าเมืองสงขลาลำดับที่ 6 (พ.ศ. 2407 – 2427) บุตรีของพระยารัตนโกษา (บุญเกิด) เป็นชาวกรุงเทพฯ ท่านผู้หญิงสุทธีเป็นผู้เลื่อมใสในพระพุทธศาสนาและเป็นผู้สร้างวัดสุทธีวราราม เขตยานนาวา กรุงเทพมหานคร รวมทั้งสร้างอุโบสถวัดศาลาหัวยางและวัดแจ้งที่เมืองสงขลา

พระอุโบสถวัดแจ้งมีขนาดประมาณ 12 X 25 เมตร ตั้งอยู่ในเขตกำแพงแก้ว ตรงมุมทั้งสองของกำแพงแก้วด้านหน้ามีเจดีย์บรรจุอัฐิตั้งอยู่ พระอุโบสถหันหน้าไปทางทิศตะวันตก แม้ว่าในวัฒนธรรมการสร้างพุทธศาสนาสถานจะมีความเชื่อในเรื่องของทิศที่เป็นมงคล คือทิศตะวันออกก็ตาม แต่ในบริบททางกายภาพของสังคมเมือง วัดจำเป็นต้องอยู่ในทิศทางที่สะดวกต่อการสัญจรและการเข้าถึงของพุทธศาสนิกชน ดังนั้นการที่พระอุโบสถวัดแจ้งหันไปทางทิศตะวันตกนั้น เนื่องจากตัวเมืองสงขลาเดิมซึ่งอยู่ทางทิศตะวันตกของวัด ทำให้วัดแจ้งต้องหันหน้าวัดไปตามทิศทางของชุมชนตามที่กล่าวมา

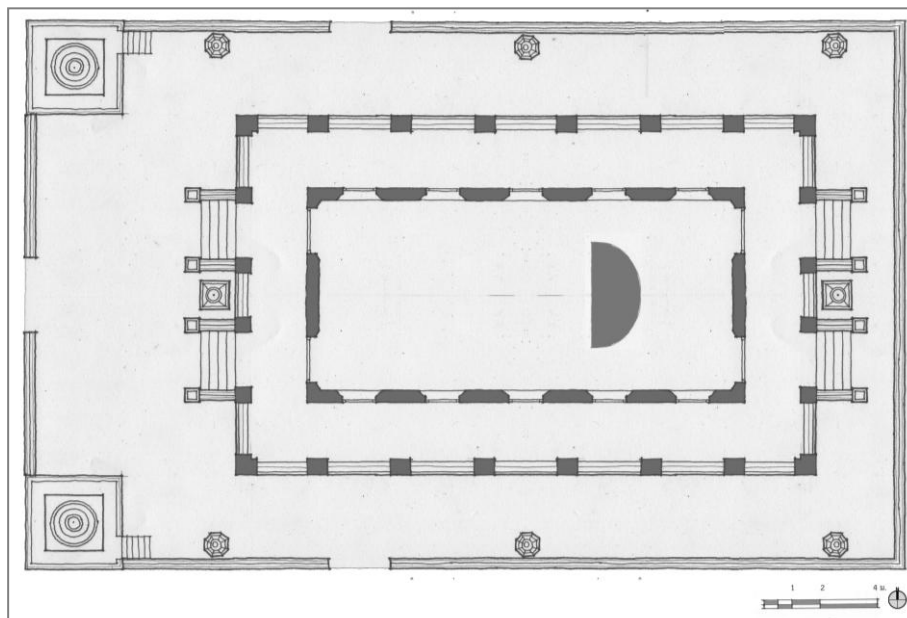
พระอุโบสถวัดแจ้งตั้งอยู่ตรงส่วนกลางเยื้องไปทางด้านหลังของแนวกำแพงแก้ว โดยมีหลักเสมาวางล้อมรอบ ผนังของพระอุโบสถแบ่งพื้นที่ออกเป็นสองส่วน คือ ระเบียงด้านนอกและส่วนที่เป็นพื้นที่ภายในสำหรับทำสังฆกรรม โดยทั่วไปพระอุโบสถหลังนี้มีลักษณะสมมาตรทั้งด้านยาวและด้านกว้าง มีบันไดทั้งด้านหน้าและด้านหลัง ส่วนฐานทำเป็นชุดบัวคว่ำบัวหงาย ตรงกลางทั้งด้านหน้าและด้านหลังมีบัวบรรจุอัฐิขนาดเล็กตั้งอยู่ (เจดีย์บรรจุอัฐิ, โกลศ) ตรงระเบียงทำช่องเปิดเป็นวงโค้งตามแนวเสาพาไลเพื่อรับชั้นหลังคาปีกนก ตอนบนของผนังปูนเป็นลายดอกกลมระหว่างแนวเสา พระอุโบสถมีประตูทางเข้าทั้งด้านหน้าและด้านหลัง ด้านละ 2 ช่อง และหน้าต่างด้านละ 5 ช่อง ส่วนหน้าบันเป็นแบบก่ออิฐที่ระบายปูนเรียบคล้ายกับกรอบหน้าบันในงานสถาปัตยกรรมตะวันตกแต่มีความอ่อนโค้งมากกว่า ตรงกลางหน้าบันมีสัญลักษณ์คล้ายกับรัศมีของพระอาทิตย์ทอแสงอยู่บนเส้นขอบน้ำทะเล ซึ่งอาจหมายความว่าพระอาทิตย์ที่กำลังขึ้นซึ่งแสดงไว้ในหน้าบันทางทิศตะวันออก และพระอาทิตย์ตกที่แสดงไว้ในหน้าบันทางทิศตะวันตก สอดคล้องกับภูมิศาสตร์ของเมืองสงขลาที่มีลักษณะเป็นเมืองสองทะเล นอกจากนั้นตรงผนังด้านหน้ามีจารึกเขียนไว้ว่า “พุทธศักราชล่วงแล้ว 2448 พรรษา” ซึ่งน่าจะหมายถึงปีที่สร้างพระอุโบสถหลังนี้

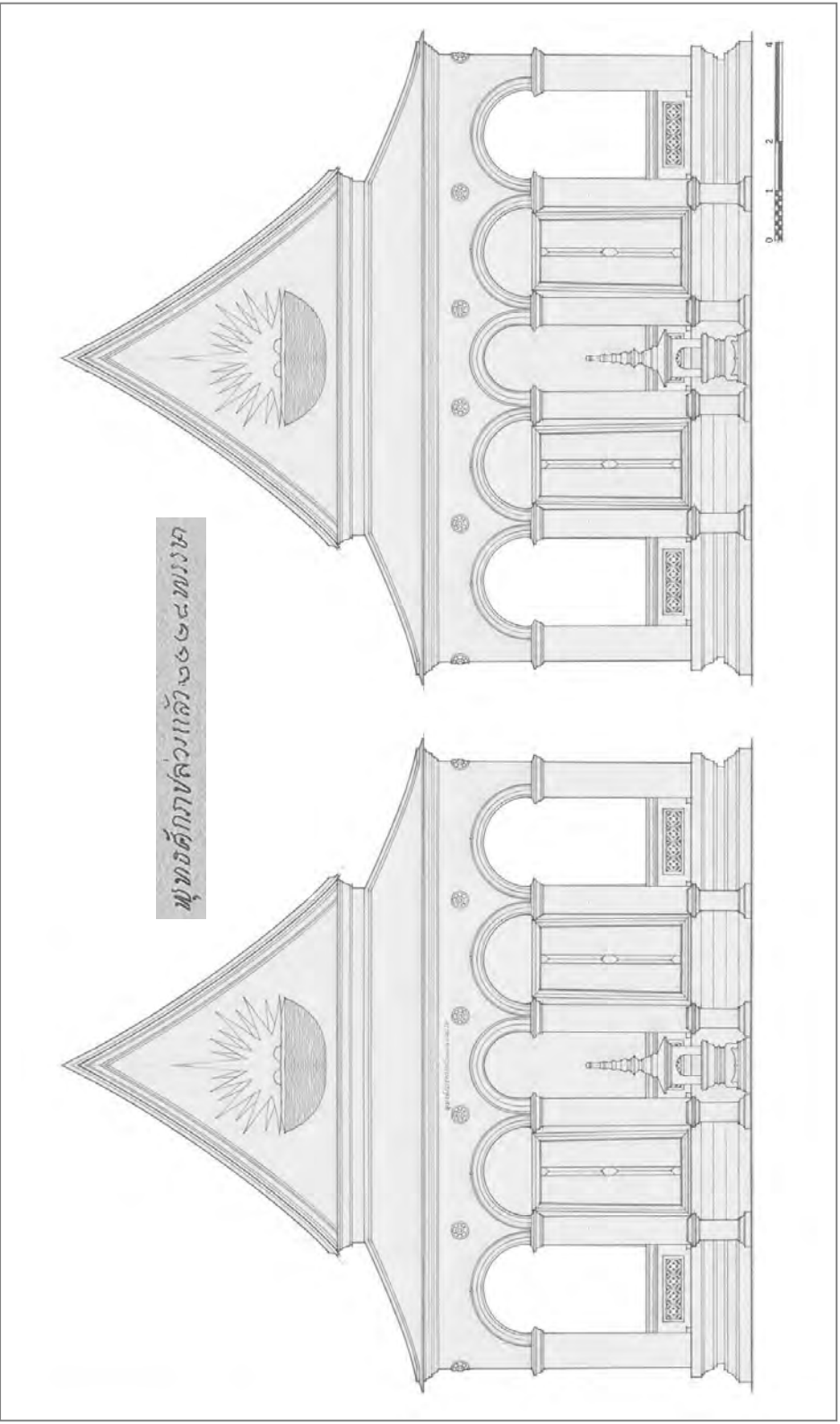
ลายเส้นที่ 5 ผังบริเวณวัดแจ้ง

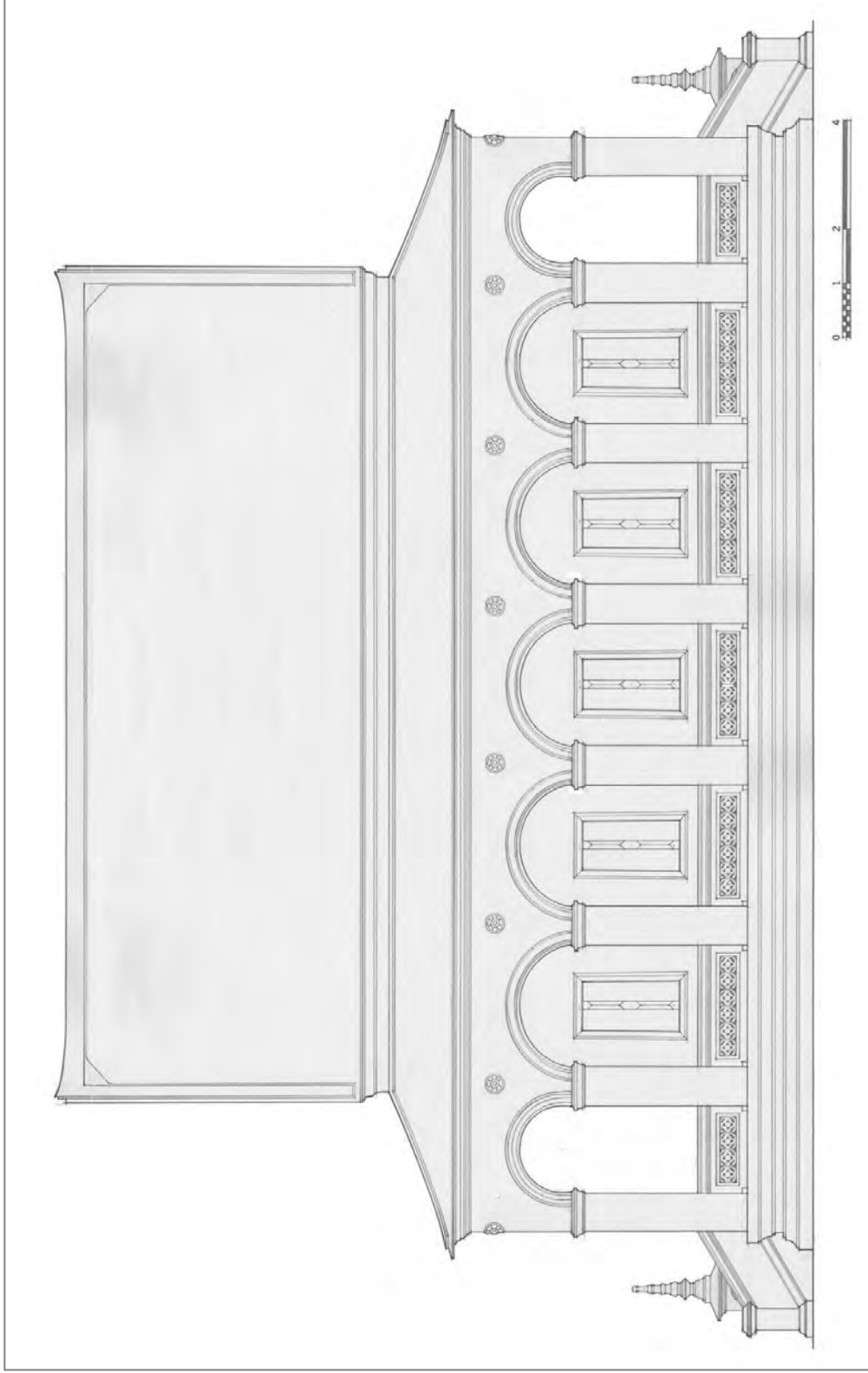
ภาพที่ 19 พระอุโบสถวัดแจ้ง

ลายเส้นที่ 6 ผังพื้นพระอุโบสถวัดแจ้ง

ลายเส้นที่ 7 รูปด้านหน้า, รูปด้านหลัง พระอุโบสถวัดแจ้ง

ลายเส้นที่ 8 รูปด้านข้างพระอุโบสถวัดแจ้ง

วัดศาลาห้วยยาง²⁴

วัดศาลาห้วยยางตั้งอยู่ในเขตเทศบาลนครสงขลา ต.บ่อยาง อ.เมืองสงขลา จ.สงขลา สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย มีเนื้อที่ 10 ไร่ ทิศเหนือติดกับบ้านเรือนราษฎร ทิศใต้ติดกับโรงเรียนเทศบาล 3 (ศาลาห้วยยาง) ทิศตะวันออกติดกับถนนไทรบุรี และทิศตะวันตกติดกับบ้านเรือนราษฎร

วัดศาลาห้วยยางสร้างขึ้นในตอนปลายกรุงศรีอยุธยา ราว พ.ศ. 2300 ไม่ปรากฏนามผู้สร้าง

ลักษณะการวางผังบริเวณ

ผังบริเวณของวัดศาลาห้วยยางประกอบด้วย พระอุโบสถ โรงธรรม (ศาลาการเปรียญ) เจดีย์บรรจุอัฐิ หอระฆัง กุฏิเก่า กลุ่มกุฏิสงฆ์ โรงครัว ศาลา อาคารเอนกประสงค์ และอาคารเรียน

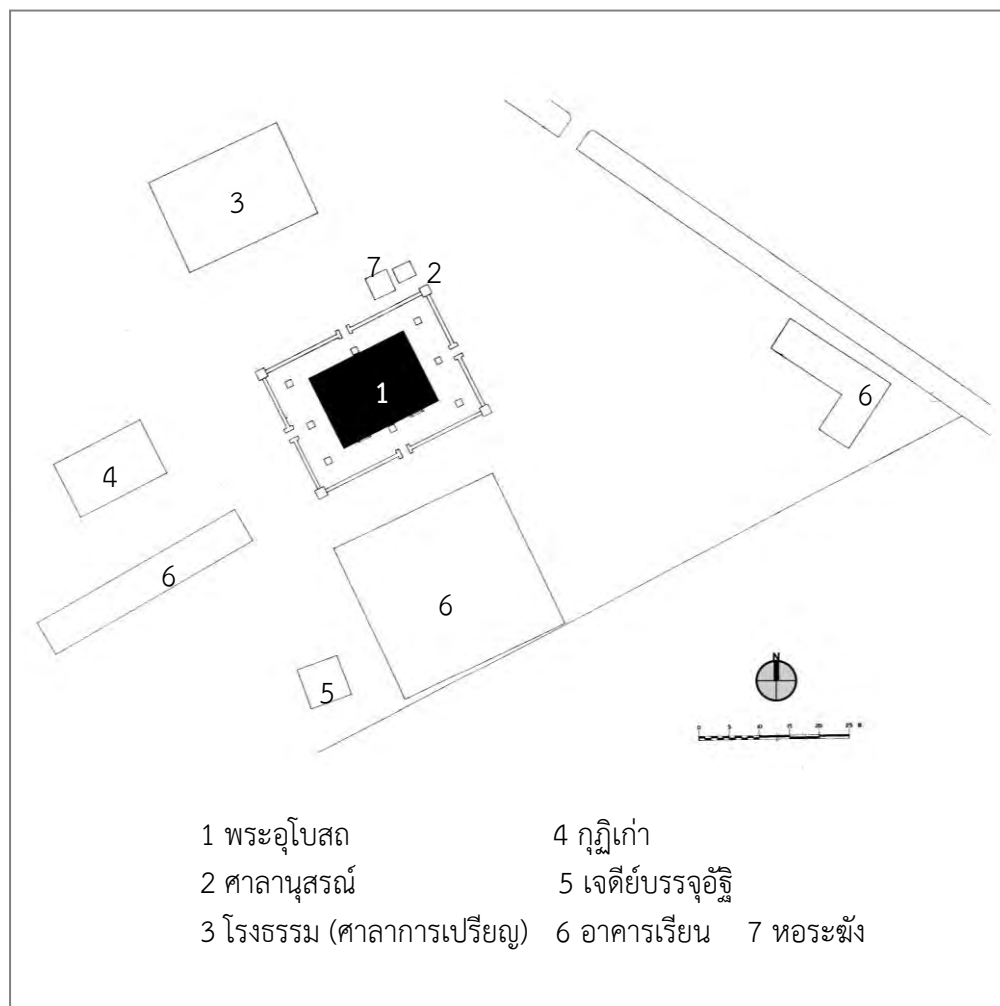
วัดศาลาห้วยยางตั้งอยู่ทางทิศใต้ของตัวเมืองสงขลาเก่า หันหน้าออกสู่ถนนไทรบุรีทางทิศตะวันออก มีพระอุโบสถซึ่งตั้งอยู่กึ่งกลางของวัดทำหน้าที่เป็นอาคารประธาน ภายในวัดไม่ได้จัดแบ่งพื้นที่ส่วนต่างๆ ออกอย่างชัดเจนนัก เพียงแต่ยึดตามกลุ่มอาคารการใช้สอยเป็นหลัก โดยทางตอนเหนือของพระอุโบสถเป็นกลุ่มอาคารในกิจกรรมของพระพุทธศาสนา โดยมีโรงธรรม ศาลาอนุสรณ์อดีตเจ้าอาวาส หอระฆัง และศาลานั่งพัก ตั้งอยู่ในบริเวณส่วนหน้า ถัดมาด้านหลังเป็นกลุ่มกุฏิ โรงครัว และอาคารเอนกประสงค์ ส่วนตอนใต้ของพระอุโบสถพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ตั้งของอาคารเรียนโรงเรียนวัดศาลาห้วยยาง และสำหรับพื้นที่ว่างหรือลานทรายนั้นตั้งอยู่บริเวณด้านหน้าพระอุโบสถ แต่ปัจจุบันได้แปรสภาพเป็น “ลานปูน” เพื่อความสะดวกในการทำกิจกรรมต่างๆ

พระอุโบสถ

พระอุโบสถวัดศาลาห้วยยาง สร้างโดยท่านผู้หญิงสุทธิในพระยาวิเชียรคีรี (เม่น ณ สงขลา) เจ้าเมืองสงขลาลำดับที่ 6 (พ.ศ. 2407 – 2427) บุตรีของพระยารัตนโกษา (บุญเกิด) เป็นชาวกรุงเทพฯ ท่านผู้หญิงสุทธิเป็นผู้เลื่อมใสในพระพุทธศาสนาและเป็นผู้สร้างวัดสุทธิวาราม เขตยานนาวา กรุงเทพมหานคร รวมทั้งสร้างอุโบสถภายในแจ้งและวัดศาลาห้วยยางที่เมืองสงขลา

พระอุโบสถวัดศาลาห้วยยางหันหน้าไปทางทิศตะวันออก ตั้งอยู่ในเขตกำแพงแก้วโดยมีหลักเสมาวางล้อมรอบ มีซุ้มประตูทางเข้าทั้ง 4 ด้านเป็นแบบซุ้มยอดปรางค์ ตรงมุมของกำแพงแก้วทั้ง 4 ทิศทำเป็นยอดปรางค์แบบเดียวกับซุ้มประตู ผังพื้นของพระอุโบสถแบ่งพื้นที่ออกเป็นสองส่วน คือ ระเบียงด้านนอกและส่วนที่เป็นพื้นที่ภายในสำหรับทำสังฆกรรม มีบันไดขึ้นทางด้านข้างทั้งสองด้าน โดยทั่วไปพระอุโบสถหลังนี้มีลักษณะสมมาตรทั้งด้านยาวและด้านกว้าง ส่วนฐานทำเป็นชุดบัวคว่ำบัวหงาย ตัวอาคารทำช่องเปิดเป็นวงโค้งตามแนวเสาพาไลเพื่อรับชั้นหลังคาปีกนก พระอุโบสถมีประตูทางเข้าด้านหน้า 1 ช่อง และหน้าต่างด้านละ 5 ช่อง ทั้งประตูและหน้าต่างตกแต่งด้วยลายปูนปั้นเป็นเครือเถาแบบผสมระหว่างไทยและเทศ ส่วนหน้าบันเป็นแบบมีไชราหน้าจั่ว และปั้นปูนเป็นลายเครือเถา พระอุโบสถวัดศาลาห้วยยางมีลักษณะพิเศษคือ เป็นอาคารที่มีหลังคาลดชั้น ซึ่งในการศึกษาครั้งนี้มีเพียง 2 แห่ง คือ พระอุโบสถวัดศาลาห้วยยาง และพระอุโบสถวัดสระเกษ ซึ่งจะได้กล่าวถึงในข้อต่อไป

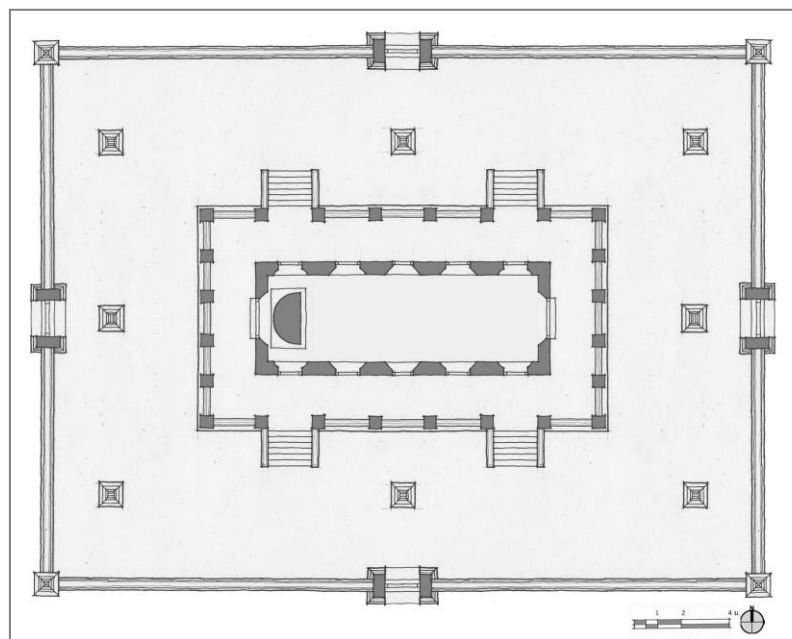
²⁴ กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร เล่ม 3 (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา, 2532), 616.

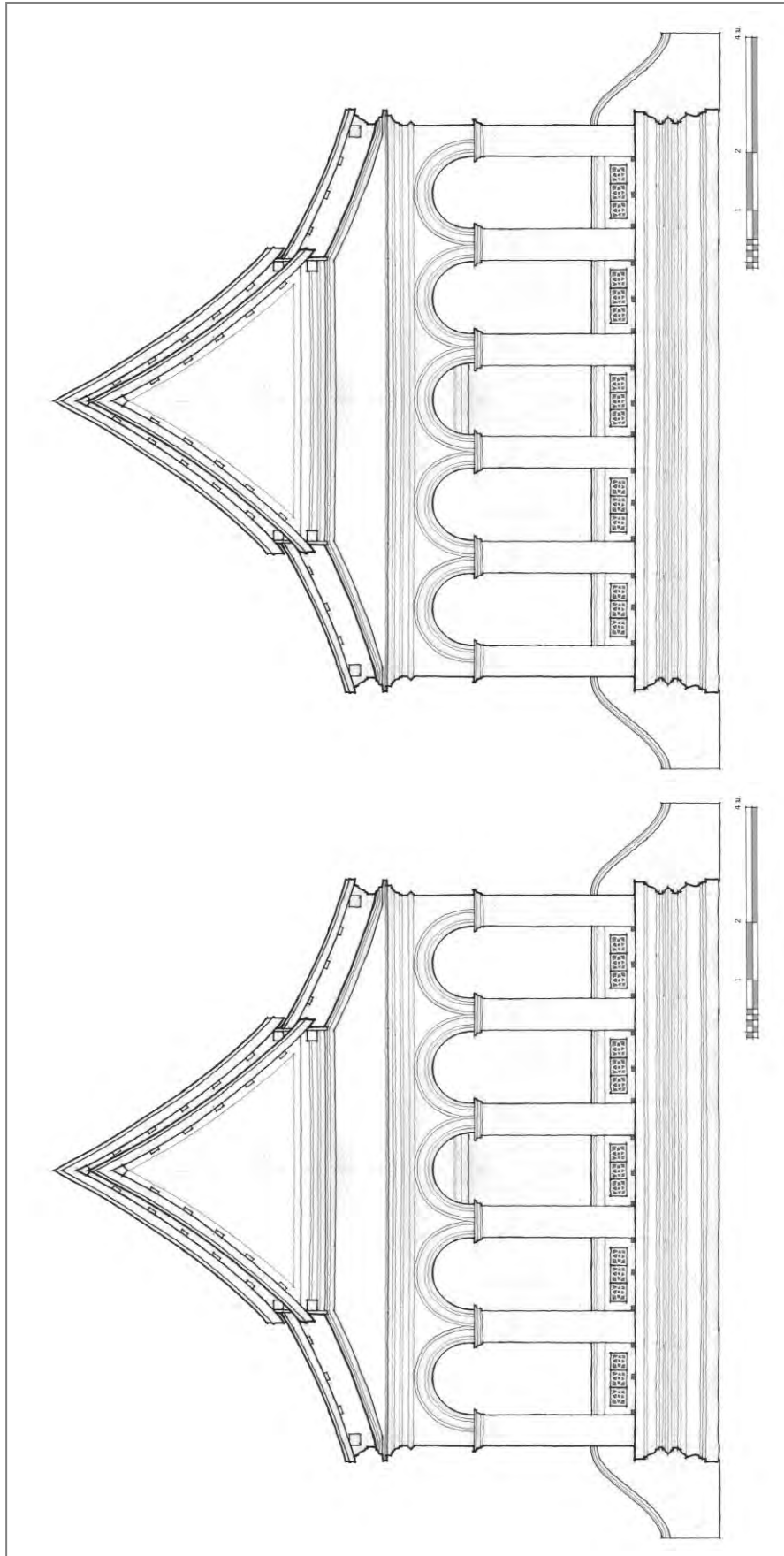
ลายเส้นที่ 9 ผังบริเวณวัดศาลาห้วยยาง

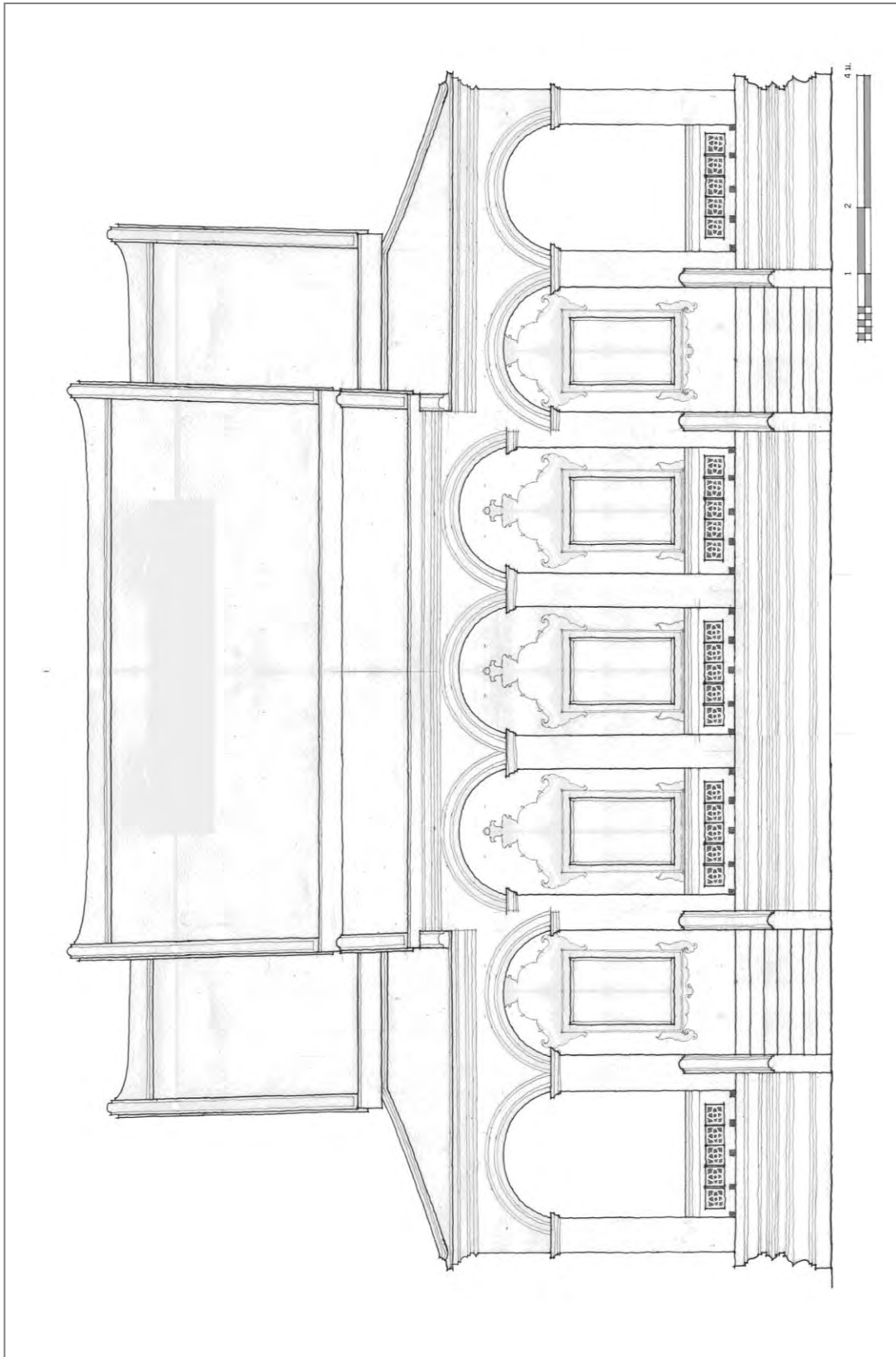
ภาพที่ 20 พระอุโบสถวัดศาลาหัวยาง

ลายเส้นที่ 10 ผังพื้นพระอุโบสถวัดศาลาหัวยาง

ลายเส้นที่ 11 รูปด้านหน้า, ด้านหลัง อุโบสถวัดศาลาหัวยาง

ลายเส้นที่ 12 รูปด้านข้างพระอุโบสถวัดศาลาหัวยาง

วัดมณีมาวาส วรวิหาร

วัดมณีมาวาสฯ ตั้งอยู่ในเขตเทศบาลนครสงขลา ต.บ่อยาง อ.เมืองสงขลา สังกัดคณะสงฆ์ ธรรมยุติกนิกาย มีเนื้อที่ประมาณ 11 ไร่ ทิศเหนือติดกับที่ธรณีสงฆ์ของวัด ทิศใต้ติดกับถนนมณีมิวสิก ทิศตะวันออกติดกับที่อุปราจารนอกกำแพง และทิศตะวันตกติดกับถนนไทรบุรี

วัดมณีมาวาสฯ สร้างขึ้นในราวสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย ผู้สร้างวัดชื่อ นางศรีจันทร์ ต่อมาชาวบ้านจึงเรียกว่า วัดยายศรีจันทร์ ต่อมาเมื่อผู้สร้างวัดขึ้นทางเหนือชื่อว่าวัดเลียบ วัดยายศรีจันทร์จึงตั้งอยู่ตรงกลางระหว่าง วัดเลียบกับวัดโพธิ์ปฐมมาวาส ชาวบ้านจึงเรียกวัดยายศรีจันทร์ว่า วัดกลาง ต่อมาเมื่อ พ.ศ. 2431 สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส (เมื่อครั้งยังดำรงพระอิสริยยศเป็นน้องยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส) ได้เสด็จมาเมืองสงขลาและทรงเปลี่ยนชื่อจากวัดกลาง เป็นวัดมณีมาวาส และเมื่อวันที่ 17 สิงหาคม พ.ศ. 2460 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 ทรงโปรดเกล้าฯ ยกฐานะวัดมณีมาวาสขึ้นเป็นพระอารามหลวงชั้นตรี มีชื่อทางราชการว่า วัดมณีมาวาส วรวิหาร

วัดมณีมาวาสฯ เป็นวัดที่ได้รับการบูรณะมาอย่างต่อเนื่อง ซึ่งมีบันทึกกล่าวไว้ในพงศาวดารเมืองสงขลา โดยสรุปช่วงเวลาการบูรณะได้ดังนี้

สมัยรัชกาลที่ 1 เจ้าพระยาอินทศิรี (บุญห้วย) ได้บูรณะปฏิสังขรณ์วัดมณีมาวาสครั้งใหญ่ โดยสร้างพระอุโบสถ และพระวิหารขึ้นใหม่

สมัยรัชกาลที่ 2 -3 พระยาวิเชียรคีรี (เถี้ยนเส้ง) ได้สร้างหนังสือผูกลาน 66 คัมภีร์ พระอภิธรรม 87 คัมภีร์ ตูพระไตรปิฎก 8 ตู้ และเมื่อย้ายเมืองสงขลามาตั้งที่ฝั่งบ่อยางจึงใช้วัดมณีมาวาสเป็นสถานที่ถือน้ำพิพัฒน์สัตยาสืบมา

รัชกาลที่ 3-4 เจ้าพระยาวิเชียรคีรี (บุญสังข์) ได้สร้างพระอุโบสถขึ้นใหม่เป็นแบบไทยจีน สร้างพระวิหาร สร้างหมู่กุฏิเป็นคณะ หอไตรพระจอม ศาลาอาชี ก่อกำแพงแก้ว และสร้างซุ้มประตูทั้ง 4 ด้านแบบซุ้มยอดมงกุฎเป็นสัญลักษณ์แสดงถึงความจงรักภักดี

รัชกาลที่ 5 ในระยะที่พระครูวิสุทธิโมลี (จันทร์ทอง) เป็นเจ้าอาวาส (พ.ศ. 2438 – 2453) เนื่องจากในปี พ.ศ. 2439 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้พระยาสุโขมนัยวินิต (ปั้น สุขุม) ออกมาเป็นข้าหลวงเทศาภิบาลสำเร็จราชการมณฑลนครศรีธรรมราช และได้ตั้งศาลาว่าการมณฑลฯ ขึ้นที่เมืองสงขลา ปรากฏลมพายุพัดแรงและฝนตกหนักทำให้ต้นมะขามโค่นล้มลงทับประตูหน้าของวัดหักพังทะลาย พระครูวิสุทธิโมลีได้ไปเจริญพรขอช่างต่อพระยาวิเชียรคีรี (ชม) เจ้าเมืองสงขลาในสมัยนั้นเพื่อบูรณะซุ้มประตู แต่พระยาวิเชียรคีรี (ชม) ตอบว่าท่านหมดอำนาจตามระบบเก่าเสียแล้ว จะทำซุ้มประตูแบบยอดมงกุฎอย่างของเดิมไม่ได้อีกแล้ว จึงได้ทำถวายเป็นแบบซุ้มประตูแบบศิลปะฝรั่งผสมจีน²⁵

ต่อมาสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ได้เสด็จออกตรวจราชการมณฑลนครศรีธรรมราช และได้เสด็จมาทรงเยี่ยมวัดมณีมาวาสฯ พร้อมด้วยข้าหลวงเทศาภิบาล พระครูวิสุทธิโมลี (จันทร์ทอง) ได้ต้อนรับภายในพระอุโบสถ ได้ทรงเห็นว่าหลังคาอุโบสถชำรุดมาก ทำให้รูปภาพฝาผนังด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้เสียหาย จึงทรงรับสั่งให้พระยาสุโขมนัยวินิตกับ

²⁵ กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร เล่ม 3 (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา, 2532), 610.

เจ้าอาวาสร่วมกันบูรณะเพื่อรักษาฝีมือช่างเก่าไว้ การบูรณะอุโบสถยังไม่แล้วเสร็จ พระยาสุโขมนัวินิต (ปั่น สุขุม) ก็ได้ย้ายเข้ากรุงเทพฯ เพื่อรับสนองพระบรมราชโองการแต่งตั้งเป็นเสนาบดีกระทรวงโยธาธิการ เมื่อ พ.ศ. 2449 แต่พระยาสุโขมนัวินิตก็ยังให้ช่างทำต่อมาจนแล้วเสร็จเหลือเฉพาะการติดข้อฟ้าใบระกาเท่านั้น

ต่อมาประมาณ พ.ศ. 2463 สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ายุคลทิฆัมพร กรมหลวงลพบุรีราเมศวร์ อุปราชมณฑลพิษณุใต้ (พ.ศ. 2458 – 2468) ได้ทรงเป็นประธานในการบูรณะกุฏิด้านทิศเหนือ ซึ่งเป็นของเก่าที่เจ้าพระยาวิเชียรคีรี (บุญสังข์) ได้สร้างไว้ หลังจากนั้นวัดมัชฌิมาวาสฯ ยังได้รับการบูรณะจากส่วนกลาง คณะสงฆ์ และประชาชนมาเป็นระยะๆ จนปัจจุบัน²⁶

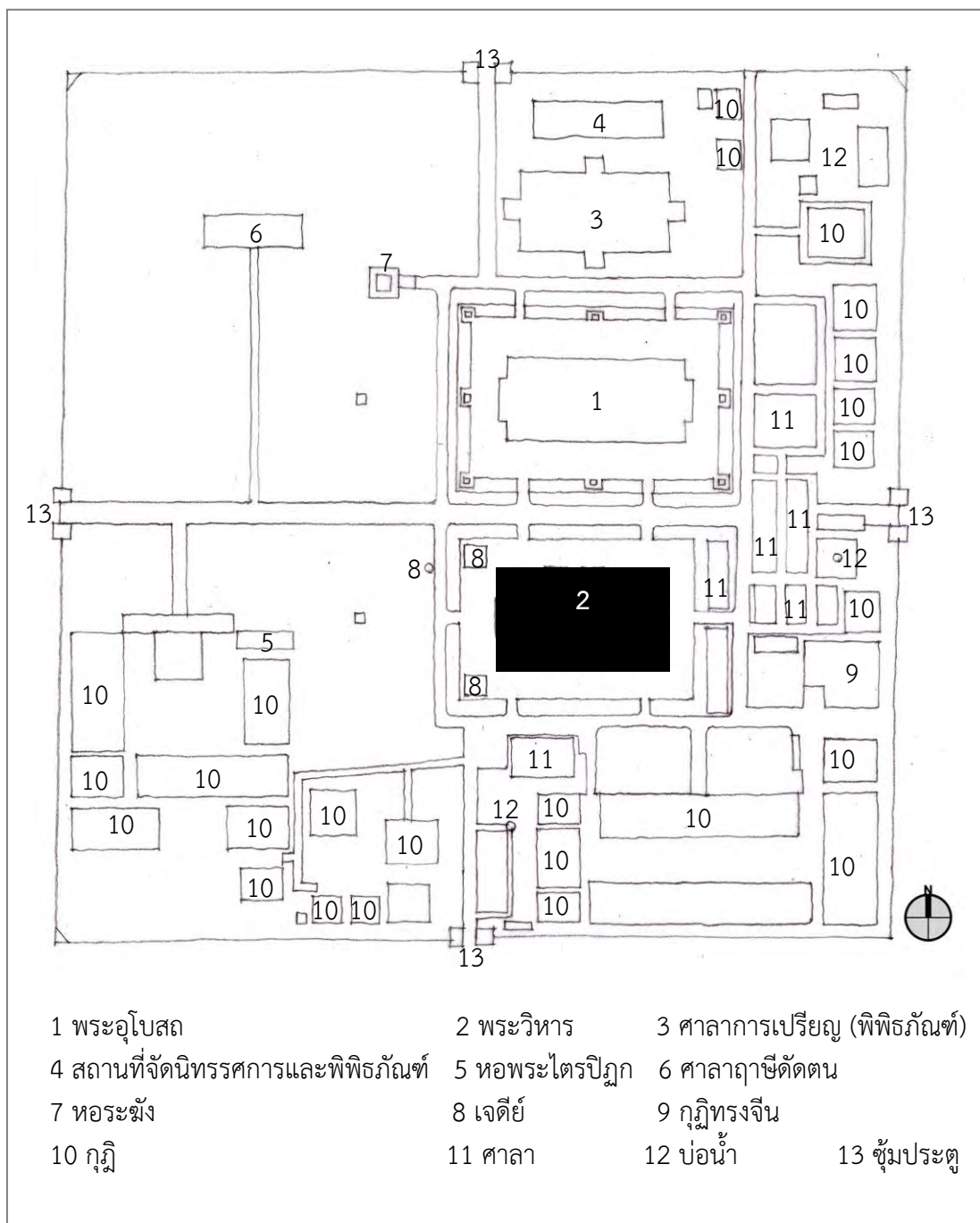
ลักษณะการวางผังบริเวณ

ผังบริเวณของวัดมัชฌิมาวาสฯ ประกอบด้วย พระอุโบสถ พระวิหาร อาคารพิพิธภัณฑ (ศาลาการเปรียญ) เจดีย์ หอระฆัง หอพระไตรปิฎก ศาลาฤาษี และกลุ่มกุฏิสงฆ์ วัดมัชฌิมาวาสฯ ตั้งอยู่ในเขตเมืองสงขลาเก่า หันหน้าไปทางทิศตะวันตก การวางตำแหน่งของอาคารต่างๆ ภายในวัดเป็นไปอย่างระเบียบแบบแผน โดยแบ่งพื้นที่ออกเป็นสองส่วน คือ ส่วนแรกอยู่ทางตอนเหนือมีพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่โล่ง ประกอบด้วยศาลาฤาษี หอระฆัง ซึ่งอยู่ทางปีกขวา ส่วนทางปีกซ้ายประกอบด้วย หอพระไตรปิฎก และกุฏิ โดยมีกำแพงแก้วล้อม ส่วนที่สองคือครึ่งหลังของผังบริเวณ ในส่วนนี้ประกอบด้วยอาคารในส่วนของพุทธาวาส ได้แก่ พระอุโบสถ พระวิหาร ศาลาการเปรียญ (อาคารพิพิธภัณฑในปัจจุบัน) อาคารทั้งสามนี้วางขนานกันอย่างเป็นระเบียบ โดยเฉพาะพระอุโบสถและพระวิหารนั้นมีกำแพงแก้วล้อมรอบอย่างเป็นระเบียบ ซึ่งทั้งหมดหันหน้าไปทางทิศตะวันตก ทางด้านซ้ายสุดเป็นกลุ่มกุฏิต่อจากพื้นที่ตอนหน้าและยังต่อเนื่องไปยังพื้นที่ด้านหลังของกลุ่มอาคารพุทธาวาส

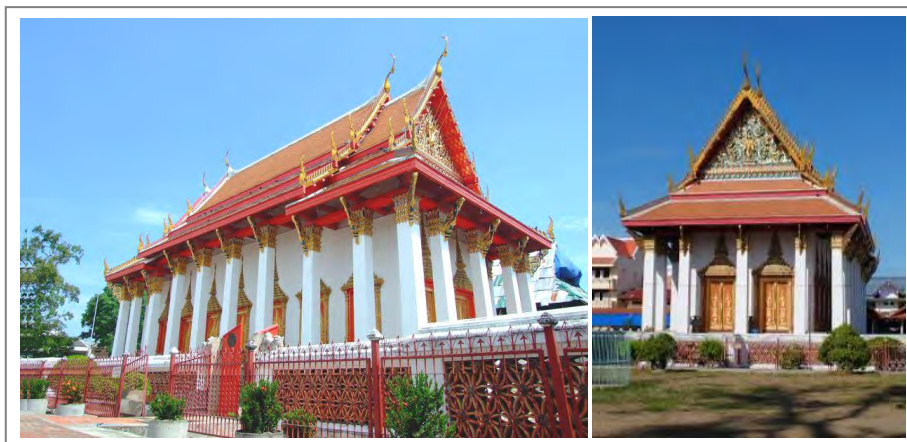
พระวิหาร

พระวิหารวัดมัชฌิมาวาสฯ ตั้งอยู่ในแนวกำแพงแก้ว หันหน้าไปทางทิศตะวันตก มีลักษณะเป็นอาคารทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้า อย่างอาคารโถง ก่ออิฐถือปูน แต่ภายหลังได้มีการติดตั้งประตู-หน้าต่างเพิ่มเติมเข้าไปตรงช่องเปิด ส่วนฐานรอบกระเบื้องทำเป็นฐานปัทม์ หรือชูดบัวคว่ำ-หงาย พนักกระเบื้องประดับด้วยกระเบื้องปูแบบจีน ตัวอาคารมีบันไดทางขึ้นทั้งสี่ด้าน ตรงแนวเสาพาไลก่อเป็นวงโค้งเพื่อรับหลังคาปีกนกกรอบอาคาร หลังคาเป็นผืนเดียว มีปีกนกกรอบ ตรงหน้าบันก่ออิฐทึบ ไม่มีชราหน้าจั่ว และไม่ประดับเครื่องลាយอง

²⁶ ชัยวุฒิ พิชญกุล, พัฒนาการและบทบาทของพระพุทธศาสนาบริเวณลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา (กรุงเทพฯ: กองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2552), 114-115.

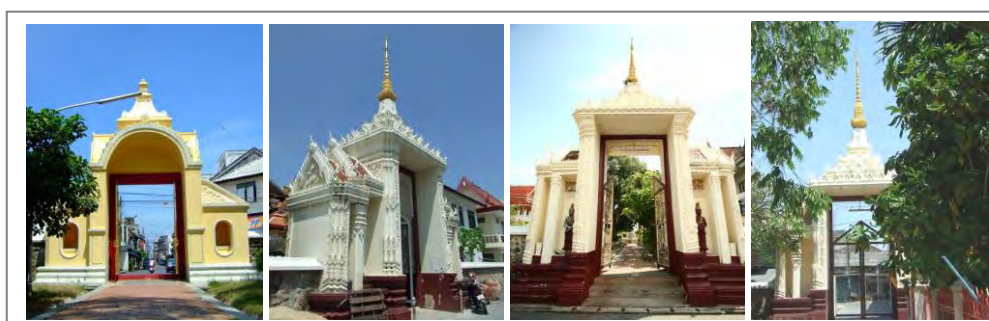
ลายเส้นที่ 13 ผังบริเวณวัดมัสยิดมามาวา
ที่มา: ปรับปรุงจาก กรมศิลปากร

ภาพที่ 21 พระอุโบสถวัดมัชฌิมาวาสฯ

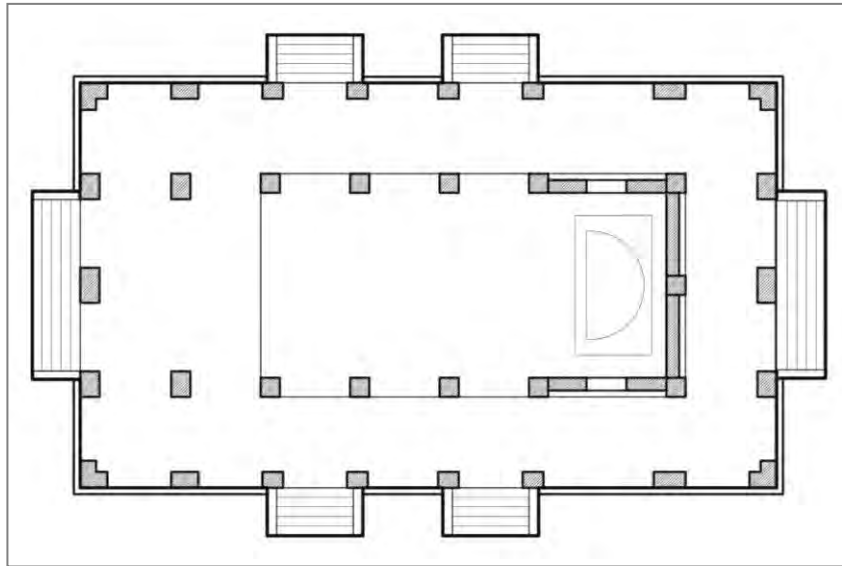
ภาพที่ 22 อาคารพิพิธภัณฑ์ และศาลาถาษีตัดตน ภายในบริเวณมัชฌิมาวาสฯ

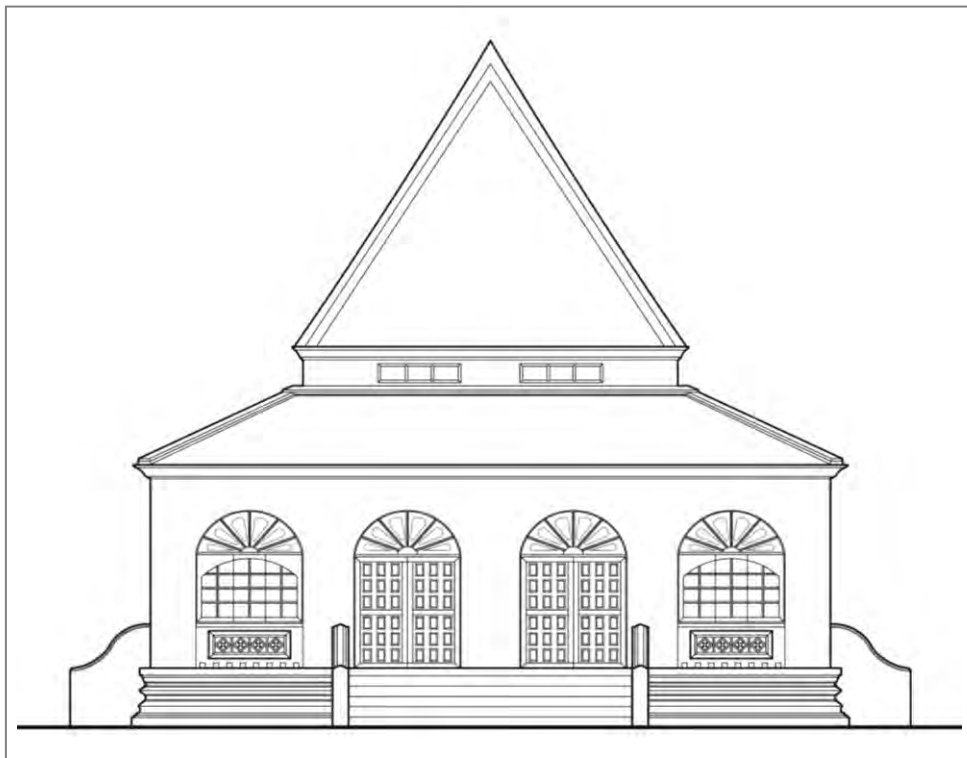
ภาพที่ 23 ซุ้มประตูแต่ละด้านของวัดมัชฌิมาวาสฯ

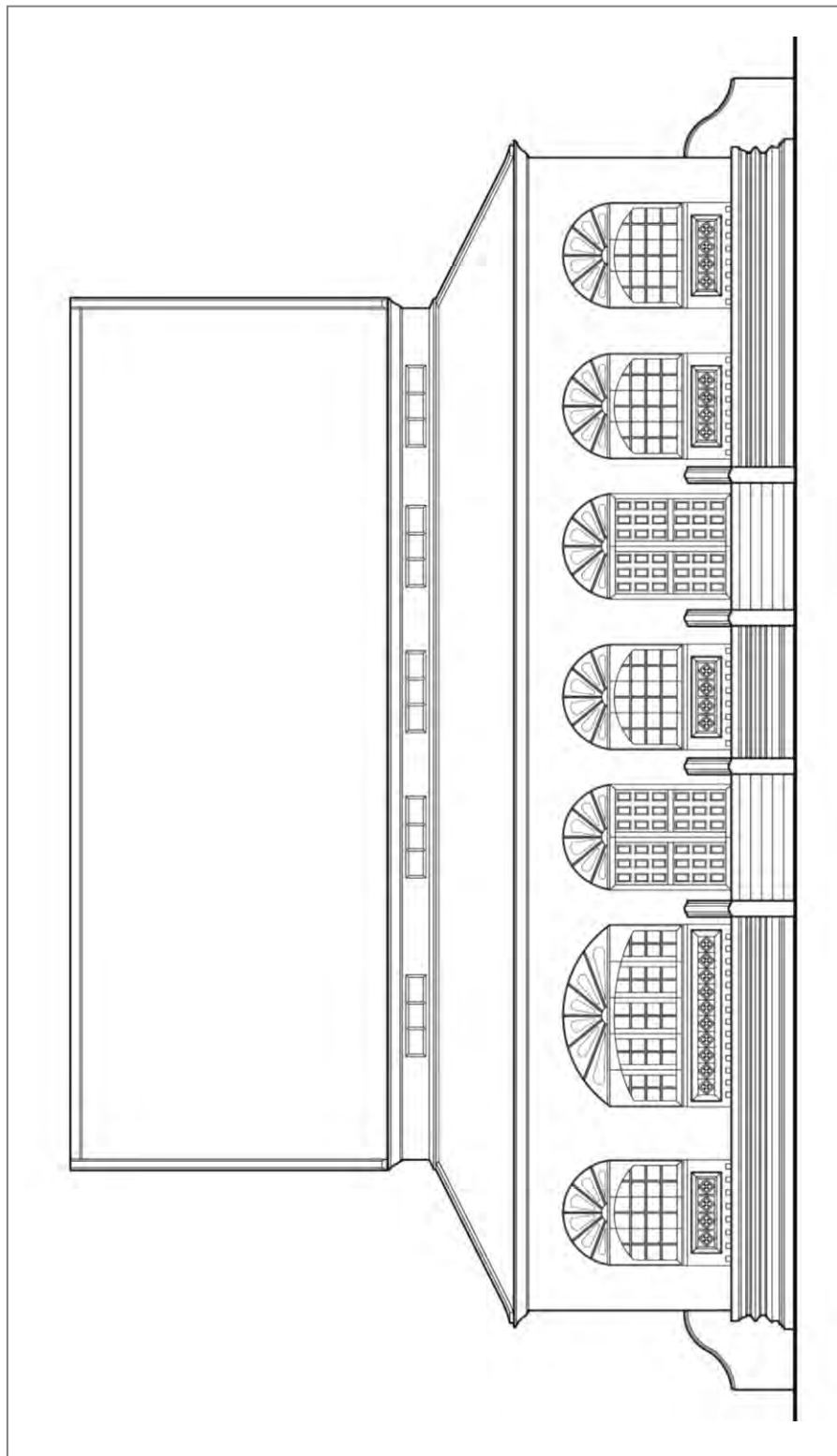
ภาพที่ 24 พระวิหาร วัดมัชฌิมวาสฯ

ลายเส้นที่ 14 ผังพื้นพระวิหาร วัดมัสณีมาวาสฯ

ลายเส้นที่ 15 รูปด้านหน้า, ด้านหลัง พระวิหาร วัดมัสณีมาวาสฯ
ที่มา: เขียนโดย จักรภพ เสาวเรียง

ลายเส้นที่ 16 รูปด้านข้าง พระวิหาร วัดมณีนิมมาวาสฯ
ที่มา: เขียนโดย จักรภพ เสาวเวียง

วัดโพธิ์ปฐมาวาส²⁷

วัดโพธิ์ปฐมาวาสตั้งอยู่ในเขตเทศบาลนครสงขลา ต.บ่อยาง อ.เมืองสงขลา สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย มีเนื้อที่ประมาณ 7 ไร่ ทิศเหนือ ทิศตะวันออก และทิศตะวันตกติดกับบ้านเรือนราษฎร ทิศใต้ติดกับถนนสาธารณะ

วัดโพธิ์ปฐมาวาสสร้างขึ้นเมื่อราว พ.ศ.2200 ไม่ปรากฏนามผู้สร้าง แต่เดิมในบริเวณนี้เป็นสถานที่ค้าโกศ หมายถึงตลาดนัด ชาวบ้านจึงเรียกว่า “วัดโกศ” ต่อมาจึงเพี้ยนเป็น “วัดโพธิ์” และได้เปลี่ยนเป็นวัดโพธิ์ปฐมาวาสในสมัยของพระครูสังฆโศภน

วัดโพธิ์ปฐมาวาสเป็นวัดที่ได้รับการบูรณะมาอย่างต่อเนื่องโดยเจ้าเมืองสงขลา ซึ่งมีบันทึกกล่าวไว้ในพงศาวดารเมืองสงขลา โดยสรุปช่วงเวลาการบูรณะวัดโพธิ์ปฐมาวาสได้ดังนี้

ในสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 พระยาศรีสมบัติจางวาง (บุญขึ้น) ผู้ช่วยราชการเมืองสงขลา (พ.ศ. 2355-2360) เป็นผู้สร้าง/บูรณะพระอุโบสถและวิหาร²⁸

ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 ปี พ.ศ. 2388 พระสุนทรานุรักษ์ (บุญสังข์) ผู้ช่วยราชการเมืองสงขลา ได้ชักชวนข้าราชการและชาวบ้านทั้งไทยจีนและไทยมุสลิม ร่วมกันบริจาคทรัพย์เพื่อสร้างถนนหน้าวัดโพธิ์ สะพานข้ามคลองสำโรง และบ่อน้ำ เป็นจำนวน 2,312 เหรียญ 3 ตำลึง ถนนกว้าง 5 วา ยาว 80 เส้น ตั้งแต่สะพานสำโรงผ่านหน้าวัดโพธิ์จนถึงประตูชัยยุทธขันธ์หรือชัยยุทธชนะ เป็นประตูเมืองสงขลาที่ตั้งอยู่บริเวณถนนไทรบุรีตัดกับถนนกำแพงเพชร²⁹

ในสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ปี พ.ศ. 2402 เจ้าพระยาวิเชียรคีรี (บุญสังข์) ผู้บุตรของพระยาศรีสมบัติจางวาง (บุญขึ้น) ได้บูรณะปฏิสังขรณ์พระอุโบสถและวิหาร สิ้นเงินไป 361 เหรียญ³⁰

ในสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 ปี พ.ศ. 2461 ได้มีการบูรณะปฏิสังขรณ์ครั้งใหญ่ ซึ่งมีการบันทึกปีพุทธศักราชไว้ที่หน้าบันของพระอุโบสถ

²⁷ ดูเพิ่มใน. กนิกันันท์ อำไพ, “จิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดโพธิ์ปฐมาวาส สงขลา” (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ศิลปะ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2548).

²⁸ ประชุมพงศาวดาร เล่ม 30 (ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 50 (ต่อ) – 53) (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2511), 210.

²⁹ สถาบันทักษิณคดีศึกษา, สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ พ.ศ. 2529 เล่ม 9 (กรุงเทพฯ: อมรินทร์การพิมพ์, 2529), 3522.

³⁰ ประชุมพงศาวดาร เล่ม 30 (ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 50 (ต่อ) – 53) (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2511), 243.

ลักษณะการวางผังบริเวณ

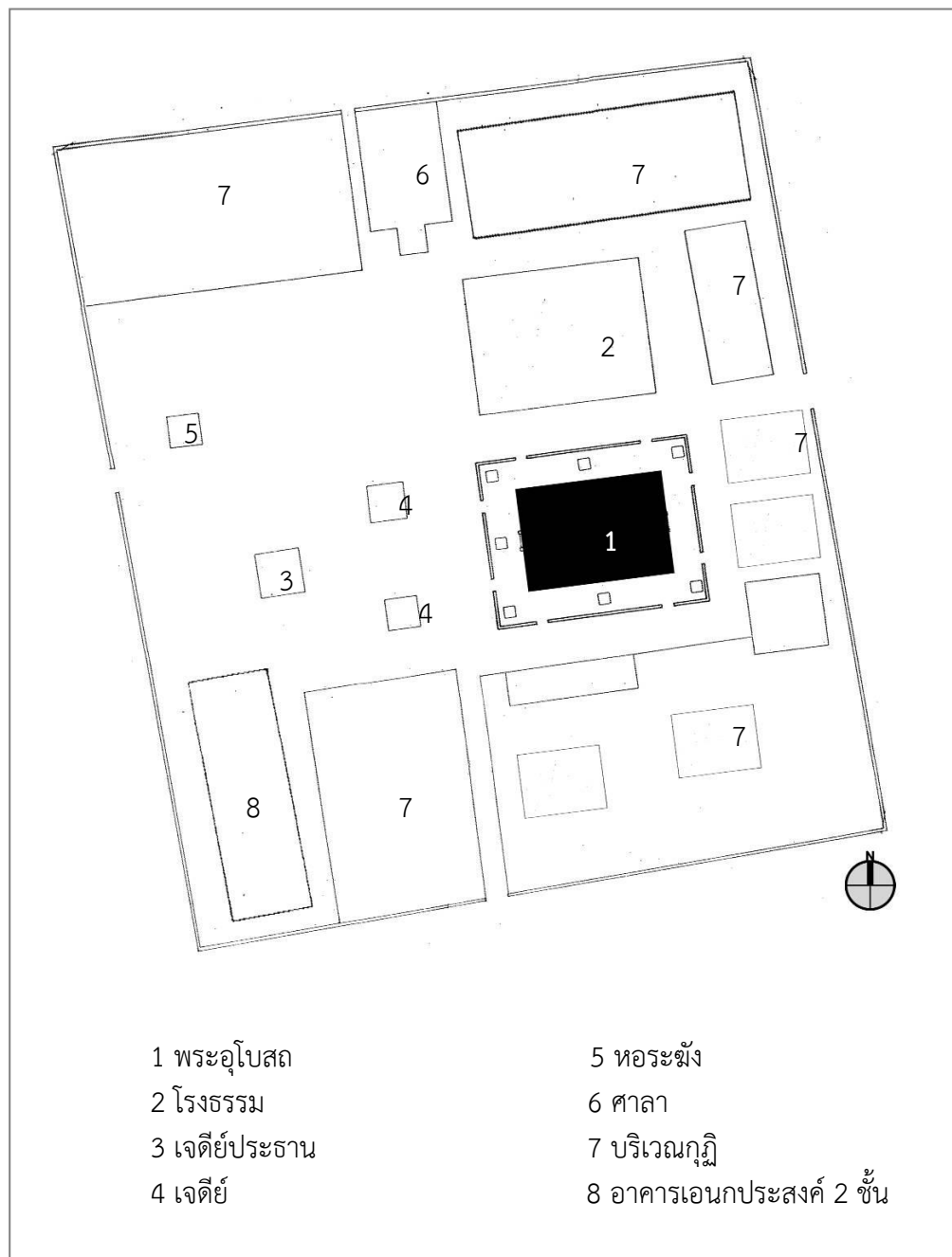
ผังบริเวณของวัดโพธิ์ปฐมาวาสประกอบด้วย พระอุโบสถ โรงธรรม กลุ่มเจดีย์ หอระฆัง กลุ่มกุฏิสงฆ์ และอาคารเอนกประสงค์

วัดโพธิ์ปฐมาวาสตั้งอยู่ในแนวเขตเมืองสงขลาเก่า หันหน้าไปทางทิศตะวันตกตามทิศทางของตัวเมือง ผังบริเวณเป็นไปอย่างมีระเบียบแบบแผน เพียงแต่การแบ่งเขตพุทธาวาสกับเขตสังฆาวาสบางส่วนยังมีลักษณะที่ทับซ้อนกัน ซึ่งอาจเป็นไปได้ว่าในอดีตมีการแบ่งขอบเขตดังกล่าวอย่างชัดเจน โดยสังเกตจากการใช้แนวกำแพงที่มีซุ้มแบบจีนเป็นตัวแบ่ง เพราะตำแหน่งที่ตั้งของแนวกำแพงดังกล่าวอยู่ด้านหน้าของกลุ่มกุฏิเดิม ต่อมาภายหลังอาจมีความจำเป็นในการปลูกสร้างอาคารเพิ่มเติมเพื่อรองรับกิจกรรมที่เพิ่มขึ้น แนวกำแพงเดิมจึงถูกรื้อลงและสร้างอาคารทับซ้อนลงในบริเวณดังกล่าว ซึ่งในปัจจุบันพื้นที่ของวัดโพธิ์ปฐมาวาสประกอบด้วย พระอุโบสถและกลุ่มเจดีย์ 3 องค์ เป็นแกนประธานของวัด กลุ่มเจดีย์ทั้ง 3 องค์นี้ตั้งอยู่ด้านหน้าหรือทางทิศตะวันตกของพระอุโบสถ โดยเจดีย์องค์กลางซึ่งมีขนาดใหญ่ที่สุดและมีกำแพงล้อม ทำหน้าที่เป็นเจดีย์ประธาน ถัดมาทางด้านขวาของพระอุโบสถเป็นศาลาโรงธรรมซึ่งวางขนานกัน ทั้งหมดนี้เป็นกลุ่มอาคารในเขตพุทธาวาส ซึ่งมีกำแพงแก้วล้อมรอบอย่างเป็นระเบียบ สำหรับเขตสังฆาวาสประกอบด้วยกลุ่มกุฏิและอาคารเอนกประสงค์ ซึ่งตั้งอยู่ทางด้านซ้าย ด้านหลัง และต่อเนื่องไปทางด้านขวาของอาคารในเขตพุทธาวาส ส่วนพื้นที่ว่างที่เป็นลานทรายนั้นอยู่ทางด้านหน้าของวัด และในบริเวณนี้มีหอระฆังตั้งอยู่

พระอุโบสถ

พระอุโบสถวัดโพธิ์ปฐมาวาส ตั้งอยู่ในแนวกำแพงแก้ว หันหน้าไปทางทิศตะวันตก มีลักษณะเป็นอาคารทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้า ก่ออิฐถือปูน พระอุโบสถแบ่งพื้นที่ออกเป็นสองส่วน คือ ส่วนที่เป็นพื้นที่ปิดล้อมภายใน กับส่วนที่เป็นระเบียงด้านนอก ส่วนฐานรอบระเบียงทำเป็นฐานปัทม์ หรือชุดบัวคว่ำ-หงาย สูงจากระดับพื้นดินประมาณ 0.40 เมตร พนักกระเบื้องประดับด้วยกระเบื้องปูแบบจีน ส่วนฐานของตัวอาคารภายในทำเป็นฐานปัทม์เช่นกัน สูงจากระดับพื้นระเบียงประมาณ 0.60 เมตร ตรงชั้นระเบียงมีบันไดทางขึ้นอยู่ตรงตอนกลางของทุกด้าน ส่วนชั้นของตัวอาคารมีบันไดอยู่ทางด้านหน้า (ทิศตะวันตก) ด้านเดียว มีประตูทางเข้า 1 ช่อง และหน้าต่างด้านละ 5 ช่อง ตรงแนวเสาพาไลก่อเป็นวงโค้งเพื่อรับหลังคาปีกนกรอบอาคาร ส่วนหลังคาเป็นผืนเดียว และมีปีกนกรอบ ตรงหน้าบันก่ออิฐทึบ ไม่มีชราหน้าจั่ว ตรงตำแหน่งของช่อฟ้า-หางหงษ์นั้นปั้นปูนเป็นลายคล้ายลายกระหนกผสมผสานกับลักษณะของใบไม้ ตรงหน้าบันทำเป็นรูปพานทองรองรับใบโพธิ์และมีจารึกอยู่เหนือพานว่า “พุทธศักราช 2461”

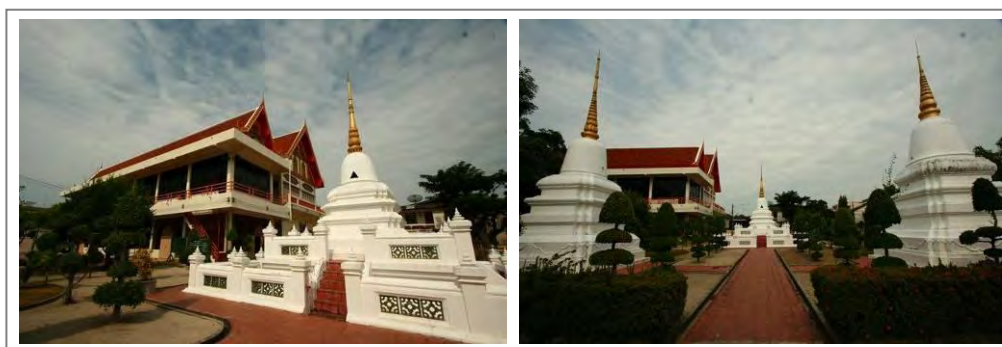
ภายในพระอุโบสถยังมีการเจาะผนังส่วนบนเหนือช่องหน้าต่างเป็นซุ้มเพื่อประดิษฐานพระพุทธรูป มีทั้งหมด 15 ซุ้ม ด้านข้างด้านละ 5 ซุ้ม ประดิษฐานพระพุทธรูปปางมารวิชัย ด้านหลังพระประธาน 2 ซุ้ม ประดิษฐานพระพุทธรูปประทับยืนปางประทานอภัย และผนังด้านหน้าพระประธาน 3 ซุ้ม ซุ้มกลางเป็นรูปตันโพธิ์ ส่วนอีกสองซุ้มที่ขนานอยู่ด้านข้างนั้นประดิษฐานพระพุทธรูปปางมารวิชัย ตรงผนังภายในของอาคารยังปรากฏเสาไม้ไผ่ฝังอยู่ในผนังซึ่งตรงกับตำแหน่งของแนวเสา ซึ่งเชื่อว่าแนวเสาไม้ไผ่ดังกล่าวนี้ทำหน้าที่รองรับช่อไม้ร่วมกับแนวผนังอิฐด้วย

ลายเส้นที่ 17 ผังบริเวณวัดโพธิ์ปฐมवास

ภาพที่ 25 โรงธรรมและหอรบขังวัดโพธิ์ปฐมาวาส

ภาพที่ 26 เจดีย์วัดโพธิ์ปฐมาวาส

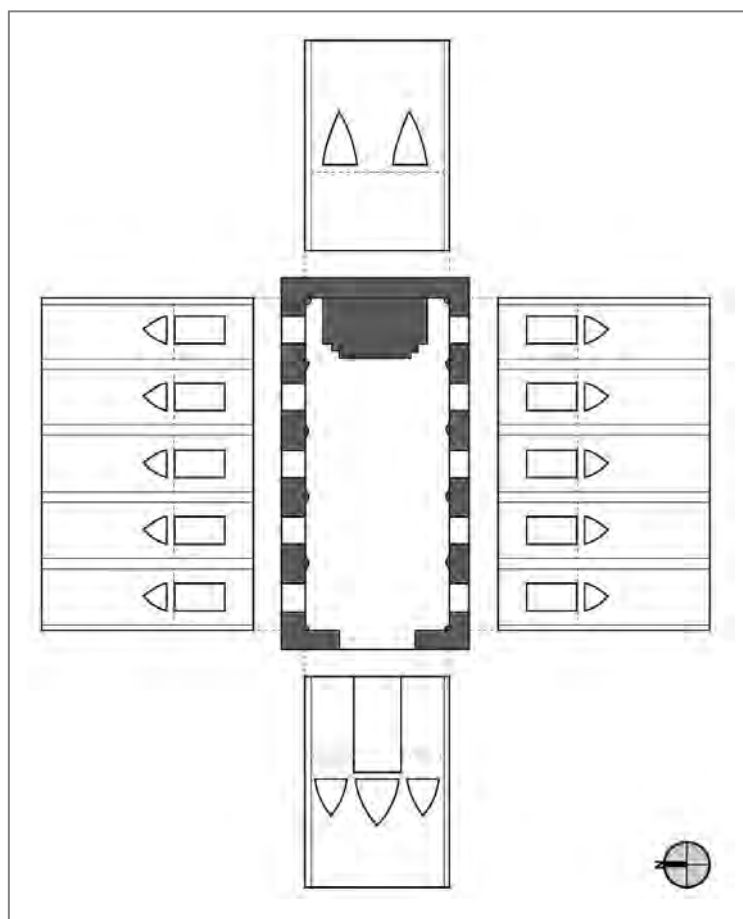
ภาพที่ 27 กลุ่มกุฏิวัดโพธิ์ปฐมาวาส

ภาพที่ 28 พระอุโบสถวัดโพธิ์ปฐมาวาส

ภาพที่ 29 ภายในพระอุโบสถวัดโพธิ์ปฐมาวาส

ลายเส้นที่ 18 ผนังภายในพระอุโบสถวัดโพธิ์ปฐมาวาส

วัดสระเกษ

วัดสระเกษตั้งอยู่ในเขตเทศบาลนครสงขลา ต.บ่อยาง อ.เมืองสงขลา จ.สงขลา สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย มีเนื้อที่ 20 ไร่ ทิศเหนือติดกับถนนปละท่า ทิศใต้ติดกับถนนสาธารณะ ทิศตะวันออกติดกับถนนสาธารณะ และทิศตะวันตกติดกับบ้านเรือนราษฎร

วัดสระเกษสร้างขึ้นเมื่อราว พ.ศ. 2350 ไม่ปรากฏนามผู้สร้าง

ลักษณะการวางผังบริเวณ

ผังบริเวณของวัดสระเกษประกอบด้วย เจดีย์ พระอุโบสถ โรงธรรม หอระฆัง หอพระไตรปิฎก หอสมุด กลุ่มกุฏิสงฆ์ หอฉัน อาคารเอนกประสงค์ ศาลาอนุสรณ์ ศาลาบำเพ็ญกุศล เมรุ

วัดสระเกษหันหน้าไปทางทิศตะวันตก ผังบริเวณของวัดไม่ได้มีระเบียบแบบแผนที่ชัดเจนนัก มีทางเข้าด้านทิศเหนือ พระอุโบสถเป็นอาคารประธานของวัดซึ่งตั้งอยู่ในพื้นที่ตอนในสุดตรงริมกำแพงด้านทิศใต้ และเนื่องจากความต้องการใช้สอยพื้นที่ที่มากขึ้น ทำให้เกิดสิ่งก่อสร้างต่างๆ ที่เพิ่มเข้ามาในชั้นหลัง เช่น เจดีย์บรรจุอัฐิและอาคารเอนกประสงค์ต่างๆ ทำให้พื้นที่ที่เป็นลานทรายรอบพระอุโบสถจึงลดน้อยลง พร้อมกับความสว่างามของพระอุโบสถที่ถูกอาคารและสิ่งก่อสร้างต่างๆ บดบังทัศนียภาพ

พระอุโบสถ

พระอุโบสถวัดสระเกษหันหน้าไปทางทิศตะวันตก ตั้งอยู่ในเขตกำแพงแก้วโดยมีหลักเสมาวางล้อมรอบ ผังพื้นของพระอุโบสถแบ่งพื้นที่ออกเป็นสองส่วน คือ ระเบียงด้านนอกและส่วนที่เป็นพื้นที่ภายในสำหรับทำสังฆกรรม มีบันไดขึ้นทั้งด้านหน้าและด้านหลัง ส่วนฐานทำเป็นชุดบัวคว่ำบัวหงาย ตัวอาคารทำช่องเปิดเป็นวงโค้งตามแนวเสาพาไลเพื่อรับชั้นหลังคาปีกนก ตรงวงโค้งประดับด้วยคิ้วบัว พระอุโบสถมีประตูทางเข้าด้านหน้า 2 ช่อง ด้านหลัง 1 ช่อง และหน้าต่างด้านละ 3 ช่อง ทั้งประตูและหน้าต่างไม่มีซุ้มประดับ ส่วนหน้าบันเป็นแบบไม่มีช่อฟ้าหน้าจั่ว แต่ปั้นปูนเป็นลักษณะเครื่องลายองค์มีช่อฟ้า ใบระกา และหางหงส์ อย่างในภาคกลาง แต่เฉพาะตรงป็นกนั้นทำเป็นเศียรพญานาค ตรงหน้าบันปั้นปูนเป็นรูปครุฑมีของดวงอาทิตย์ทองอยู่บนเส้นขอบน้ำทะเล ลักษณะดังกล่าวนี้น่าจะลอกเลียนมาจากพระอุโบสถวัดแจ้ง เนื่องจากมีรูปแบบที่คล้ายคลึงกันอย่างชัดเจน นอกจากนั้นตรงหน้าบันของพระอุโบสถวัดสระเกษยังมีบันทึกถึงปีที่บูรณะว่า “2468”

พระอุโบสถวัดสระเกษมีลักษณะพิเศษอีกประการหนึ่งคือ เป็นอาคารที่มีหลังคาลาดชัน ซึ่งน่าจะได้รับแบบอย่างมาจากพระอุโบสถวัดศาลาหัวยาง

ภาพที่ 30 พระอุโบสถวัดสระเกษ

วัดโรงवास³¹

วัดโรงวาสตั้งอยู่ในเขตเทศบาลนครสงขลา ต.บ่อยาง อ.เมืองสงขลา จ.สงขลา สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย มีเนื้อที่ 9 ไร่ ทิศเหนือติดกับถนนไชยมงคล ทิศใต้ติดกับวิทยาลัยพยาบาล ทิศตะวันออกติดกับทางรถไฟเก่า และทิศตะวันตกติดกับถนนรามวิถี

วัดโรงวาสสร้างขึ้นเมื่อราว พ.ศ. 2320 ไม่ปรากฏนามผู้สร้าง

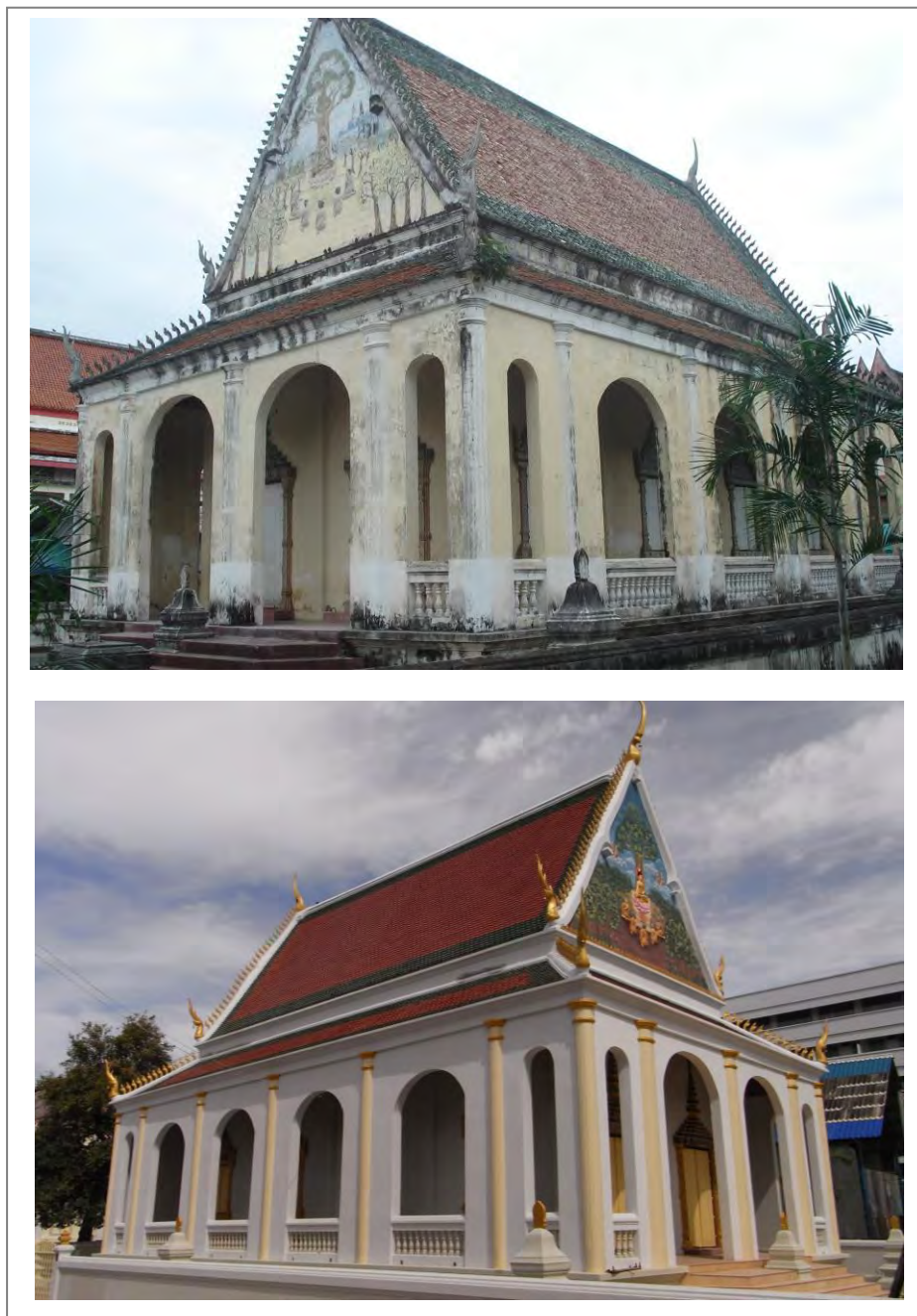
ลักษณะการวางผังบริเวณ

ผังบริเวณของวัดโรงวาสประกอบด้วย พระอุโบสถ ศาลาโรงธรรม (ศาลาการเปรียญ) หอระฆัง กลุ่มกุฏิสงฆ์ อาคารเอนกประสงค์ ศาลบำเพ็ญกุศล และพื้นที่ว่างที่เป็นลานทรายซึ่งเป็นส่วนเชื่อมต่อระหว่างกลุ่มอาคารต่างๆ

พระอุโบสถ

พระอุโบสถวัดโรงวาสหันหน้าไปทางทิศตะวันตก ตั้งอยู่ในเขตกำแพงแก้วโดยมีหลักเสมาวางล้อมรอบ ผังพื้นของพระอุโบสถแบ่งพื้นที่ออกเป็นสองส่วน คือ เฉลียงด้านนอกและส่วนที่เป็นพื้นที่ภายในสำหรับทำสังฆกรรม มีบันไดขึ้นทางด้านหน้าและด้านหลัง ส่วนฐานทำเป็นชุดบัวคว่ำบัวหงาย ตัวอาคารทำช่องเปิดเป็นวงโค้งตามแนวเสาพาไลเพื่อรับชั้นหลังคาปีกนก พระอุโบสถมีประตูทางเข้าด้านหน้า 2 ช่อง ด้านหลัง 1 ช่อง และหน้าต่างด้านละ 4 ช่อง ทั้งประตูและหน้าต่างตกแต่งด้วยซุ้ม โดยซุ้มประตูทำเป็นทรงมงกุฎ และหน้าต่างเป็นซุ้มทรงบันแถลง ส่วนหน้าบันก่ออิฐทึบ ไม่มีชักราน้ำจ้ว ภายในหน้าบันปั้นปูนเขียนสีเป็นภาพปฐมเทศนา ตรงเครื่องลายองทำเป็นรวยระกาปั้นปูน ซึ่งน่าจะบูรณะตามอย่างของเดิม โดยสังเกตได้จากใบระการูปตัวหงายที่มีลักษณะคล้ายคลึงกับวัดอื่นๆ

³¹ กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร เล่ม 3 (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา, 2532), 593.

ภาพที่ 31 พระอุโบสถวัดโรงวาส

วัดน้ำกระจ่าย³²

วัดน้ำกระจ่าย ตั้งอยู่ที่บ้านน้ำกระจ่าย ต.พะวง อ.เมืองสงขลา สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย มีเนื้อที่ประมาณ 9 ไร่ ทิศเหนือติดกับถนนสาธารณะ ทิศใต้ติดกับสวนยางและบ้านเรือนราษฎร ทิศตะวันออกติดกับถนนสาธารณะ และทิศตะวันตกติดกับถนนกาญจนวนิช

วัดน้ำกระจ่ายสร้างขึ้นเมื่อราว พ.ศ. 2300 ตรงกับสมัยอยุธยาตอนปลาย ไม่ปรากฏนามผู้สร้าง

ลักษณะการวางผังบริเวณ

ผังบริเวณของวัดน้ำกระจ่ายประกอบด้วย พระอุโบสถ ศาลาโรงธรรม (ศาลาการเปรียญ) หอระฆัง กลุ่มกุฏิสงฆ์ และพื้นที่ว่างที่เป็นลานทรายซึ่งเป็นส่วนเชื่อมต่อระหว่างกลุ่มอาคารต่างๆ โดยมีพื้นที่ว่างรอบพระอุโบสถมากกว่าส่วนอื่นๆ ทำให้พระอุโบสถเป็นจุดเด่นในผังบริเวณอย่างชัดเจน

พระอุโบสถ

พระอุโบสถวัดน้ำกระจ่ายมีขนาดประมาณ 9.80 X 14.30 เมตร ตั้งอยู่ในเขตกำแพงแก้ว และหันหน้าไปทางทิศตะวันออกตามความเชื่อในเรื่องของทิศอันเป็นมงคล ผังพื้นของพระอุโบสถแบ่งออกเป็นสองส่วน คือ เฉลียงด้านนอกและส่วนที่เป็นพื้นที่ภายในสำหรับทำสังฆกรรม มีบันไดทั้งด้านหน้าและด้านข้างทั้ง 2 ด้าน ตรงส่วนฐานทำเป็นชุดบัวคว่ำบัวหงาย มีลูกแก้วอกไก่กั้นกลางระหว่างท้องไม้ ตัวอาคารทำช่องเปิดเป็นวงโค้งตามแนวเสาพาไลเพื่อรับชั้นหลังคาปีกนก พระอุโบสถมีประตูทางเข้าด้านหน้า 1 ช่อง และหน้าต่างด้านละ 3 ช่อง ส่วนหน้าบันเป็นแบบก่ออิฐทึบฉาบปูนเรียบ ส่วนเครื่องลายองทำเป็นปูนปั้น ประกอบด้วยช่อฟ้าและหางหงส์ซึ่งทำเป็นพญานาค

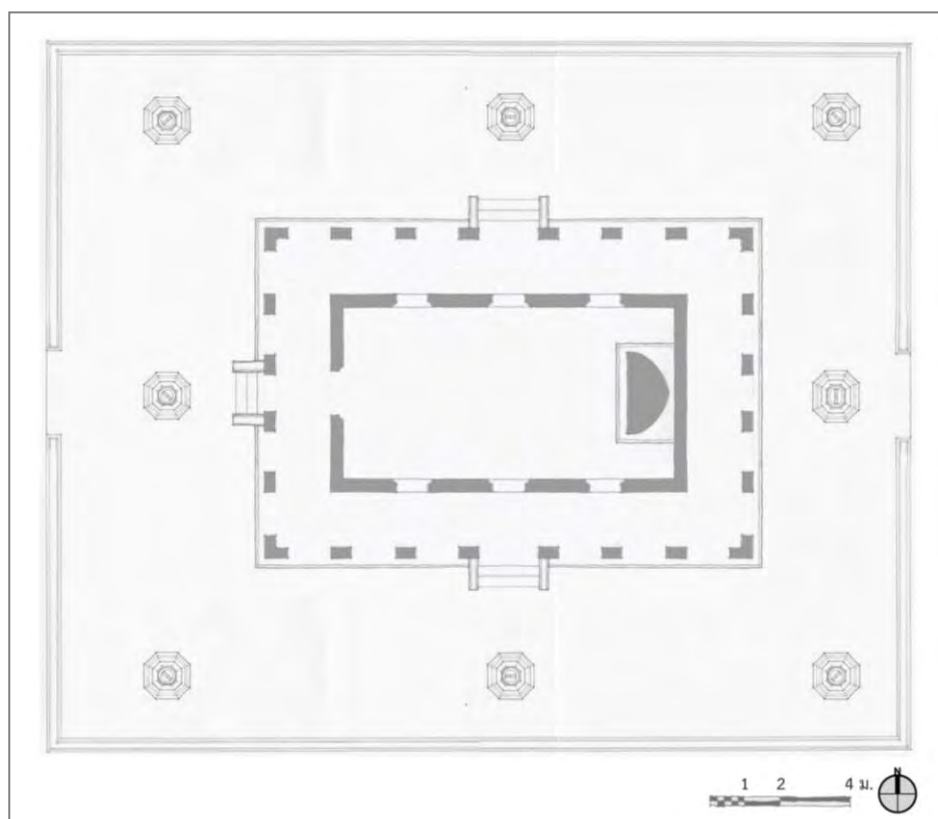
³² กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร เล่ม 3 (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา, 2532), 488.

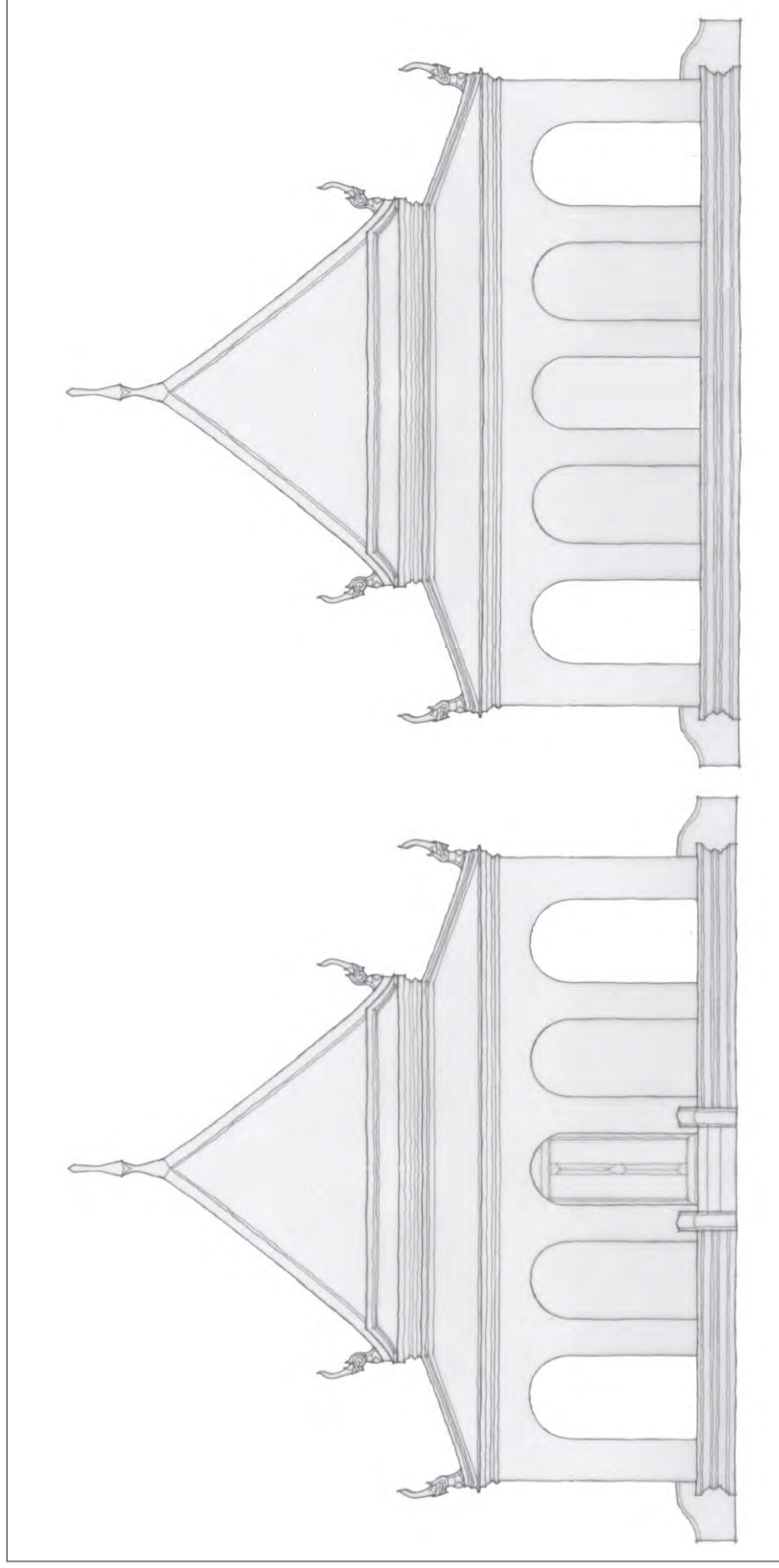
ลายเส้นที่ 19 ผังบริเวณวัดน้ำกระจาย

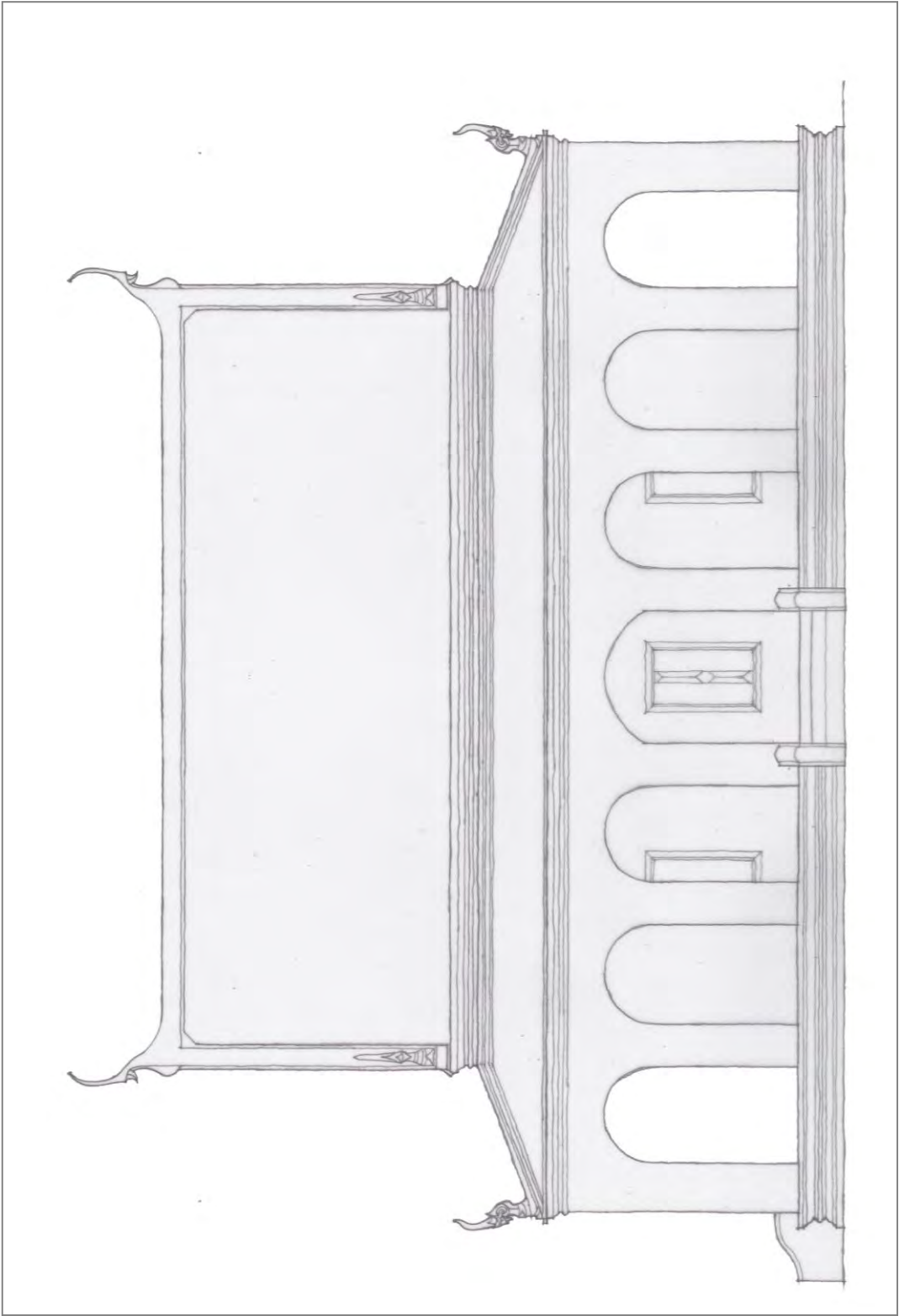
ภาพที่ 32 พระอุโบสถวัดน้ำกระจาย

ลายเส้นที่ 20 ผังพื้นพระอุโบสถวัดน้ำกระจาย

ลายเส้นที่ 21 รูปด้านหน้า, ด้านหลัง พระอุโบสถวัดน้ำกระเจา

ลายเส้นที่ 22 รูปด้านข้าง พระอุโบสถวัดน้ำगरะจาย

วัดสามกอง³³

วัดสามกอง ตั้งอยู่ที่บ้านสามกอง ต.เกาะแก้ว อ.เมืองสงขลา สังกัดคณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกาย มีเนื้อที่ประมาณ 15 ไร่ ทิศเหนือ ทิศใต้ และทิศตะวันออกติดกับที่ดินราษฎร ทิศตะวันตกติดกับโรงเรียนวัดสามกอง

วัดสามกองสร้างขึ้นเมื่อ วันที่ 18 สิงหาคม พ.ศ. 2449 ตรงกับรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 เดิมพื้นที่บริเวณนี้เป็นสถานที่ตั้งของกองทัพอากาศ 3 ทပ် คือ ทပ်พระยาหนะ พระยาสงขลา และพระยานคร ในคราวทำศึกกับเมืองปัตตานี ครั้นเมื่อเสร็จการศึกษา ท่านพุ่ม ธนารักษ์ ซึ่งอพยพมาจากบ้านทะนาว เมืองปัตตานี จึงได้ขอตั้งวัดขึ้นและให้ชื่อว่า “วัดสามกอง” พร้อมด้วยเจดีย์ 1 องค์ ไว้เพื่อเป็นอนุสรณ์ แต่ภายหลังเจดีย์ได้ถูกรื้อออกไป

ลักษณะการวางผังบริเวณ

วัดสามกองตั้งอยู่บนที่ราบ แวดล้อมด้วยทุ่งนาและหมู่บ้าน ผังบริเวณประกอบด้วย พระอุโบสถ ศาลาโรงธรรม (ศาลาการเปรียญ) หอระฆัง กลุ่มกุฏิสงฆ์ และพื้นที่ว่างที่เป็นลานทรายซึ่งเป็นส่วนเชื่อมต่อระหว่างกลุ่มอาคารต่างๆ โดยมีพื้นที่ว่างรอบพระอุโบสถมากกว่าส่วนอื่นๆ ทำให้พระอุโบสถเป็นจุดเด่นในผังบริเวณอย่างชัดเจน

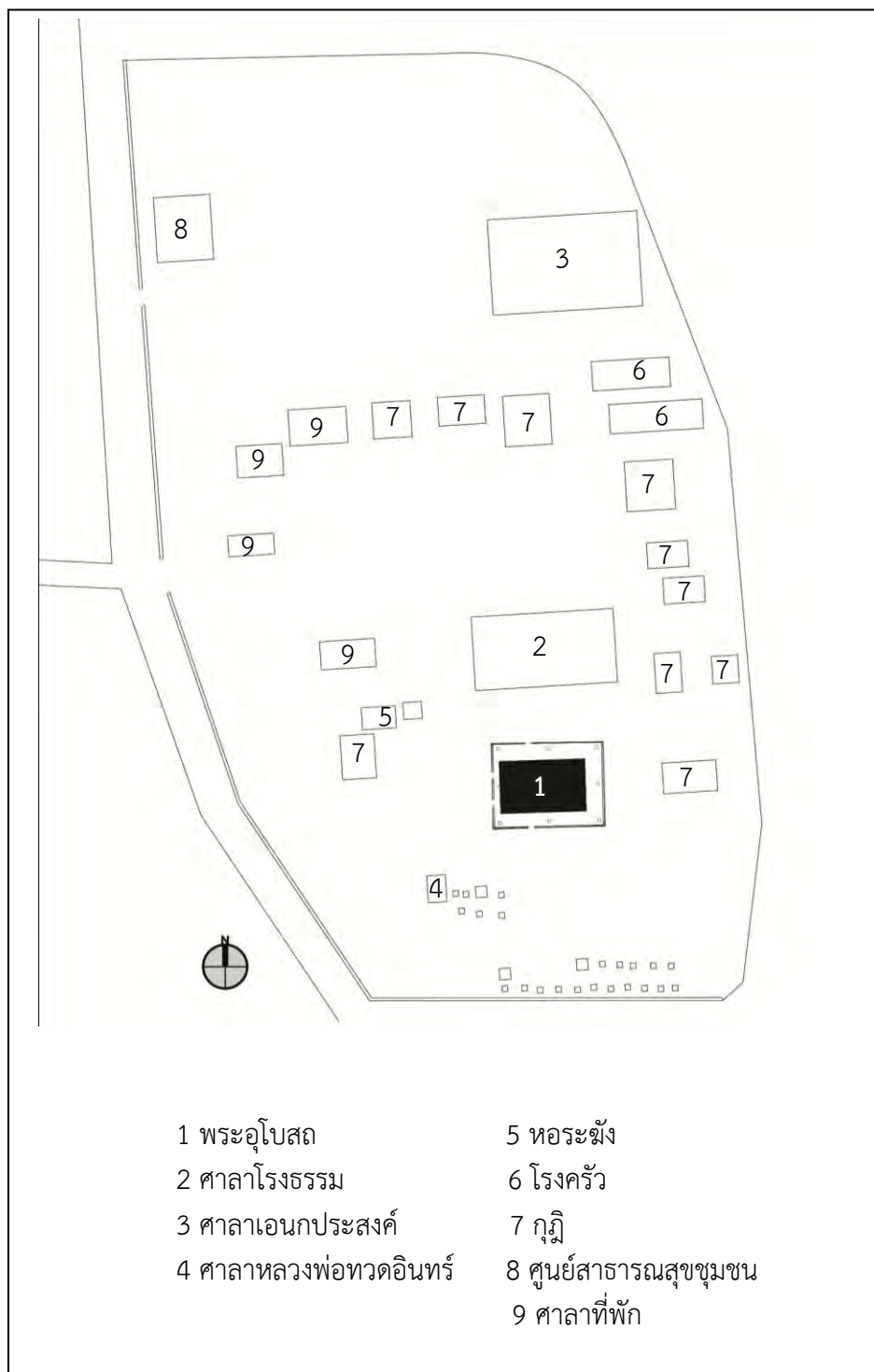
พระอุโบสถ

พระอุโบสถวัดสามกองมีขนาดประมาณ 7 X 15.30 เมตร ตั้งอยู่ในเขตกำแพงแก้ว หันหน้าไปทางทิศตะวันตก ซึ่งเป็นทิศทางสัญจรหลัก และเนื่องจากพระอุโบสถวัดสามกองมีขนาดไม่ใหญ่นัก การก่อกำแพงในแนวของเสาร่วมในจึงจะทำให้พระอุโบสถแคบลงไปอีก ดังนั้นพระอุโบสถวัดสามกองจึงเป็นลักษณะอย่างอาคารโถง โดยมีพื้นที่ปิดล้อมเฉพาะส่วนที่ประดิษฐาน

พระอุโบสถวัดสามกองมีบันไดทั้งด้านหน้าและด้านข้างทั้ง 2 ด้าน ตรงส่วนฐานทำเป็นชุดบัวคว่ำบัวหงาย ตัวอาคารทำช่องเปิดเป็นวงโค้งตามแนวเสาพาไลเพื่อรับชั้นหลังคาปีกนก ส่วนหน้าบันเป็นแบบปูกระเบื้อง คล้ายกับการปูกระเบื้องของหลังคา แต่ในส่วนของหน้าบันจะมีระยะห่างของระแนงมากกว่า และเป็นการปูกระเบื้องในแนวตั้ง จากนั้นใช้ปูนฉาบทับตรงด้านนอกของหน้าบัน วิธีการนี้น่าจะเป็นความต้องการในการลดน้ำหนักของหน้าบันที่ถ่ายแรงลงมาสู่คานทับหลัง ซึ่งปกติจะเป็นการก่ออิฐทับทำให้ชุดเสาและคานทับหลังต้องรับน้ำหนักของหน้าบันทั้งแผง

นอกจากนี้ยังพบว่าตรงบานประตูของห้องที่ประดิษฐานพระพุทธรูป ทำเป็นภาพทวารบาลประดับมุข ซึ่งนอกจากที่พระอุโบสถวัดสามกองนี้แล้วก็ไม่พบในที่อื่นอีกในเมืองสงขลา จึงสันนิษฐานว่าน่าจะเป็นฝีมือของช่างจากส่วนกลาง (กรุงเทพฯ)

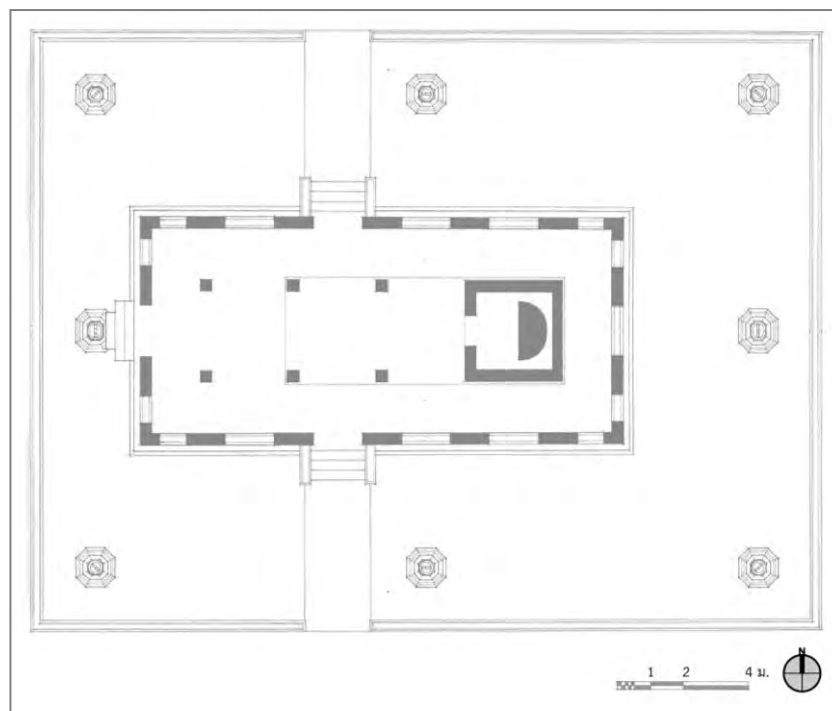
³³ กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร เล่ม 3 (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา, 2532), 629.

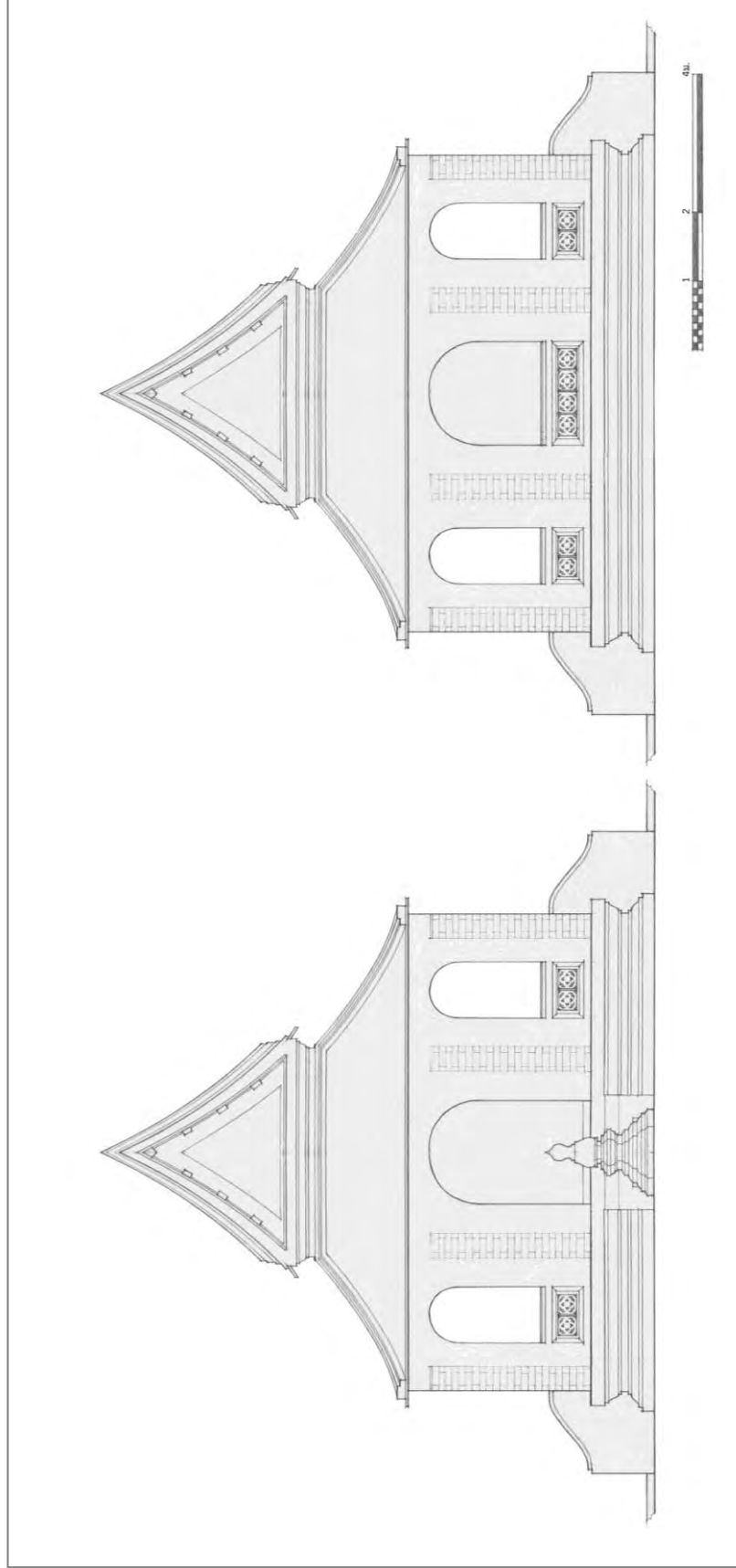
ลายเส้นที่ 23 ผังบริเวณวัดสามกอง

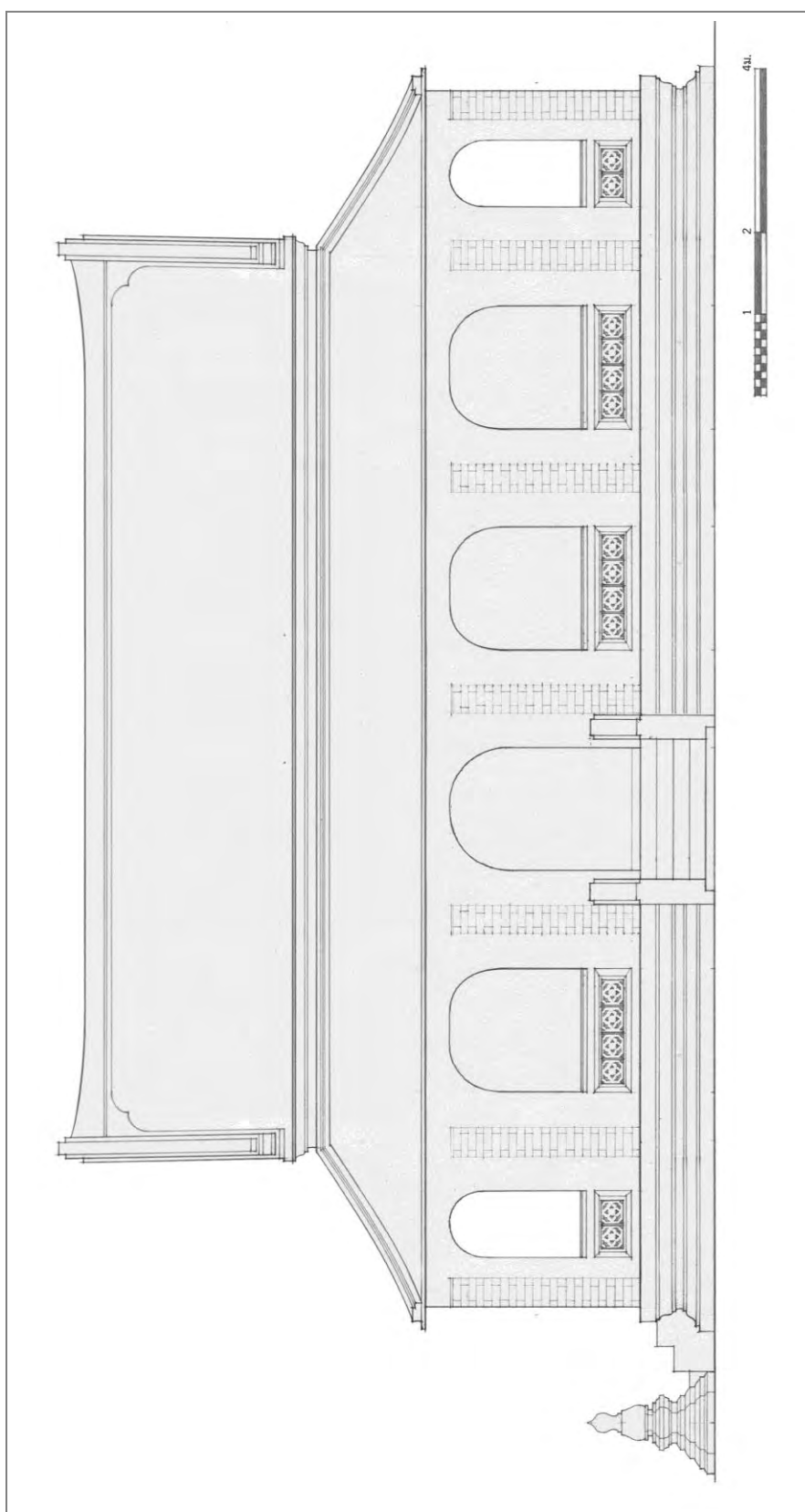
ภาพที่ 33 พระอุโบสถวัดสามกอง

ลายเส้นที่ 24 ผังพื้นพระอุโบสถวัดสามกอง

ลายเส้นที่ 25 รูปด้านหน้า, ด้านหลัง พระอุโบสถวัดสามก่อง

ลายเส้นที่ 26 รูปด้านข้างพระอุโบสถวัดสามกอง

วัดแหลมพ้อ

วัดแหลมพ้อ ตั้งอยู่ที่บ้านสวนทุเรียน ต.เกาะยอ อ.เมืองสงขลา สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย มีเนื้อที่ประมาณ 17 ไร่ ทิศเหนือติดกับถนนสาธารณะ ทิศใต้ติดกับทะเลสาบสงขลา ทิศตะวันออกติดกับถนนสาธารณะ และทิศตะวันตกติดกับบ้านเรือนราษฎร

วัดแหลมพ้อสร้างขึ้นเมื่อราว พ.ศ. 2360 โดยการริเริ่มของพระครูพิพิธวาสี (พรหมแก้ว) และได้ขนานนามว่า “วัดแหลมพ้อ” ตามลักษณะที่ตั้งของวัดที่เป็นแหลมยื่นออกไปในทะเลสาบฯ และในบริเวณเดียวกันนี้ยังพบว่ามีต้นกะพ้อขึ้นอยู่มาก จึงได้ชื่อว่า “วัดแหลมพ้อ” ซึ่งในหลักฐานทางประวัติศาสตร์ได้ปรากฏชื่อวัดแหลมพ้อในรายงานการประภาสหัวเมืองภาคใต้ พ.ศ. 2427 โดยสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช ความเป็นมาว่า

อนึ่งที่ปากช่องทะเลสาบนั้นมีเกาะๆ หนึ่ง ชื่อเกาะยอ มีเขาสามเขา เป็นสามเหลี่ยม แหลมทิศตะวันออกทิศใต้เรียกว่า แหลมกอ แหลมทิศเหนือเรียกว่า ช่องเขาเขียว แหลมทิศตะวันตกเฉียงใต้เรียกว่าแหลมหั่วการัง มีตำบลบ้านสวนแห่งด้านตะวันตกเรียกว่าบ้านอ่าวทราย ด้านตะวันออกเรียกว่าบ้านสวนใหม่ ด้านใต้เรียกว่าบ้านท่าไทร ในเกาะยอนี้มีสวนเรียงรายอยู่ในเกาะ แลรอบเกาะเป็นสวนผลไม้ หมางมะพร้าว จำปาตะ ขนุน สะตอ พุมเรียง ละมุด ทุเรียน และมีสวนมัน ผักแลพุดต่างๆ บริบูรณ์ มีบ้านราษฎรเจ้าของสวนเรียงรายอยู่ในเกาะ แลรอบเกาะตลอดมีบ่อน้ำจืดสนิทอยู่หลายแห่ง มีบ่อหนึ่งริมน้ำเรียกว่า บ่อหิน เป็นบ่อศิลาบ่อน้ำจืดสนิท ที่ว่าบ่อหินเป็นบ่อของเก่า แต่บัดนี้บ่อนั้นโสโครก มีบ่อเลื่อนขึ้นมา ปากบ่อก่ออิฐ มีศาลาเล็กที่นั่น หลังหนึ่ง วัดแหลมกอนั้นตั้งอยู่ที่แหลมกอ มีโบสถ์เสาเฉลียงก่อเป็นคูหา และมีศาลาการเปรียญ ราษฎรสร้างใหม่ก่ออิฐสงขลาไว้ ฝีมืออย่างดีไม่ถื่อปูน ก่อเป็นคูหา มีศาลาเป็นที่พักแห่งหนึ่ง พื้นวัดเตียนสะอาดร่มรื่นด้วยต้นไม้³⁴

ลักษณะการวางผังบริเวณ

วัดแหลมพ้อตั้งอยู่บนพื้นที่ราบริมทะเลสาบสงขลา ผังบริเวณของวัดประกอบด้วย พระอุโบสถ ศาลาโรงธรรม (ศาลาการเปรียญ) เจดีย์ หอระฆัง พระนอนน กลุ่มกุฏิสงฆ์ และพื้นที่ว่างที่เป็นลานทรายซึ่งเป็นส่วนเชื่อมต่อระหว่างอาคารต่างๆ เข้าด้วยกัน

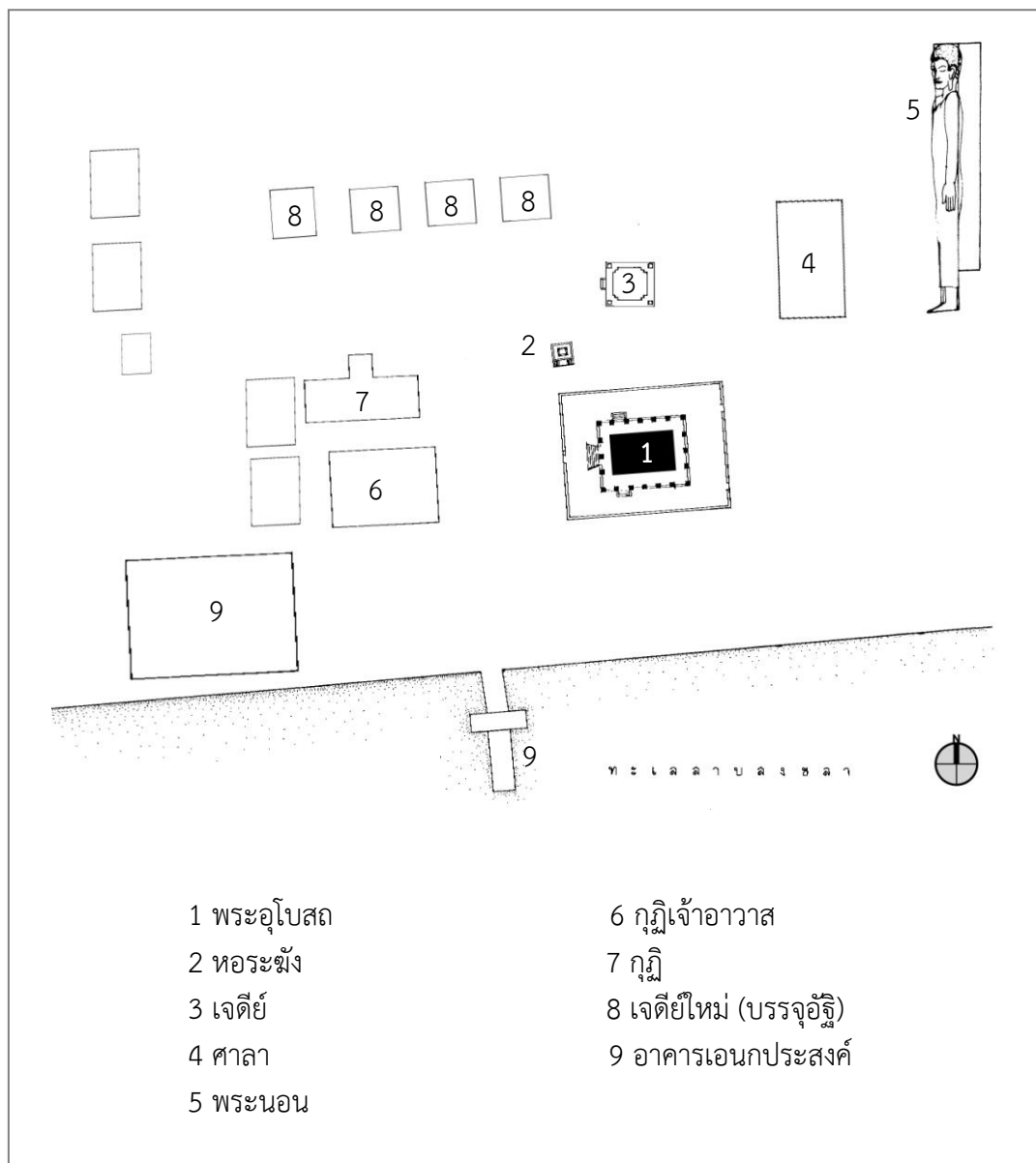
³⁴ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ ภาณุพันธุวงศ์วรเดช, ชีววัฒน์ เทียวที่ต่างๆ ภาคที่ 7 (พระนคร: องค์การค้าของคุรุสภา, 2504), 51-52.

พระอุโบสถ

พระอุโบสถวัดแหลมพ้อมีขนาดประมาณ 12 X 17 เมตร ตั้งอยู่ในเขตกำแพงแก้ว หันหน้าไปทางทิศตะวันตก ผนังของพระอุโบสถแบ่งออกเป็นสองส่วน คือ ระเบียงด้านนอกและส่วนที่เป็นพื้นที่ภายในสำหรับทำสังฆกรรม มีบันไดทั้งด้านหน้าและด้านข้างทั้ง 2 ด้าน ตรงส่วนฐานทำเป็นชุดบัวคว่ำบัวหงาย พระอุโบสถมีเสาพาไลรอบเพื่อรับชั้นหลังคาปีกนก ตรงส่วนบนสุดของเสาพาไลทำเป็นลักษณะการก่อเหลี่ยมขึ้นไปบรรจบกับคานทับหลัง ทำให้ช่องเปิดตรงแนวเสาพาไลเป็นสี่เหลี่ยมคางหมู หรือคานเฉียง พระอุโบสถมีประตูทางเข้า 3 ช่อง ในแนวเดียวกับบันไดทางขึ้น หน้าต่างด้านละ 3 ช่อง ชุ่มประตู-หน้าต่างเป็นปูนเป็นลายเครือเถาประกอบเทพพนม การปั้นประดับตกแต่งนี้ทำเฉพาะส่วนบนที่เป็นหน้าบันเหนือกรอบประตู-หน้าต่างเท่านั้น ส่วนหน้าบันเป็นแบบไทยพระเพณี คือ มีไชราหน้าจั่ว แฉกหน้าบันเป็นรูปพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณ เครื่องลายองค์เป็นปูนปั้นเช่นกัน ประกอบด้วยช่อฟ้า ใบระกา และหางหงส์ซึ่งทำเป็นพญานาค

พระอุโบสถวัดแหลมพ้อที่ปรากฏในปัจจุบันนี้น่าจะได้รับการบูรณะครั้งใหญ่หลัง พ.ศ. 2427 เนื่องจากทลายลายประดับทั้งชุมประตู หน้าต่าง และบันได ปรากฏมีอิทธิพลของศิลปะตะวันตกอย่างเด่นชัด ซึ่งในช่วงเวลานั้นศิลปะตะวันตกในพื้นที่เมืองสงขลายังไม่ได้แพร่หลายนัก ดังนั้นการกล่าวถึงในรายงานการประภาษหัวเมืองภาคใต้ พ.ศ. 2427 โดยสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดชนั้น น่าจะเป็นพระอุโบสถหลังเก่า ซึ่งเข้าใจว่าการบูรณะในครั้งหลัง พ.ศ. 2427 น่าจะคงลักษณะดั้งเดิมของพระอุโบสถหลังเดิมไว้ คือเป็นอาคารที่มีระเบียงรอบ และตรงส่วนบนสุดของเสาพาไลทำเป็นคานเฉียงเช่นเดียวกัน ซึ่งลักษณะทางสถาปัตยกรรมดังกล่าวนี้เป็นลักษณะเฉพาะของสถาปัตยกรรมที่เกิดขึ้นในช่วงปลายรัชกาลที่ 3 ถึงรัชกาลที่ 4 ประกอบกับในช่วงหลัง พ.ศ. 2427 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่กำลังถึงในเอกสารเสด็จประภาษหัวเมืองภาคใต้นั้น ไม่ปรากฏความนิยมในการสร้างช่องเปิดเป็นแบบคานเฉียงอีก

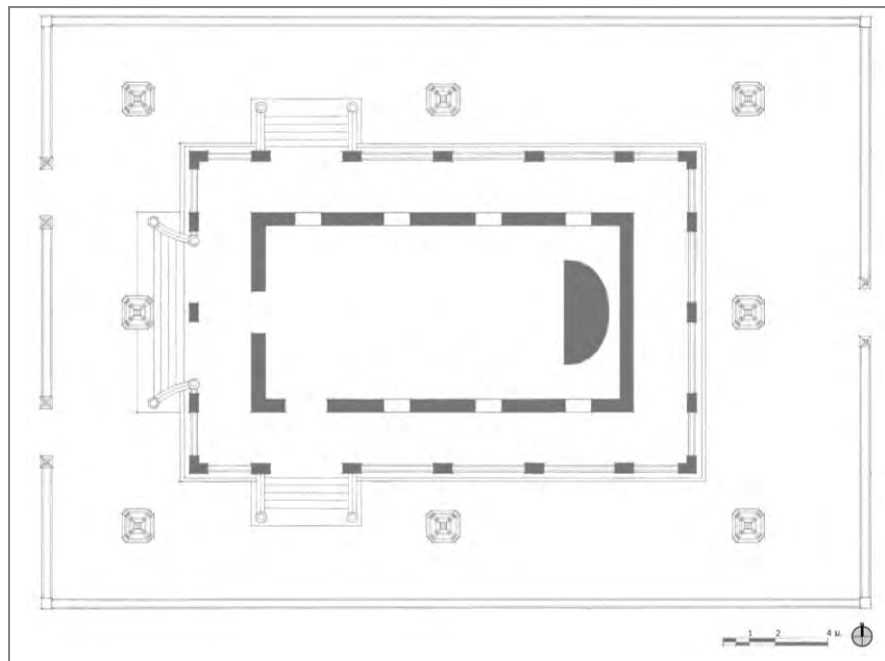
จึงสันนิษฐานได้ว่าพระอุโบสถวัดแหลมพ้อในปัจจุบันนี้น่าจะได้รับการบูรณะครั้งใหญ่หลัง พ.ศ. 2427 โดยยังคงรักษาเอกลักษณ์ของอาคารไว้ คือเป็นอาคารที่มีปีกนกรอบ และมีช่องเปิดเป็นสี่เหลี่ยมคางหมูตรงแนวเสาพาไล

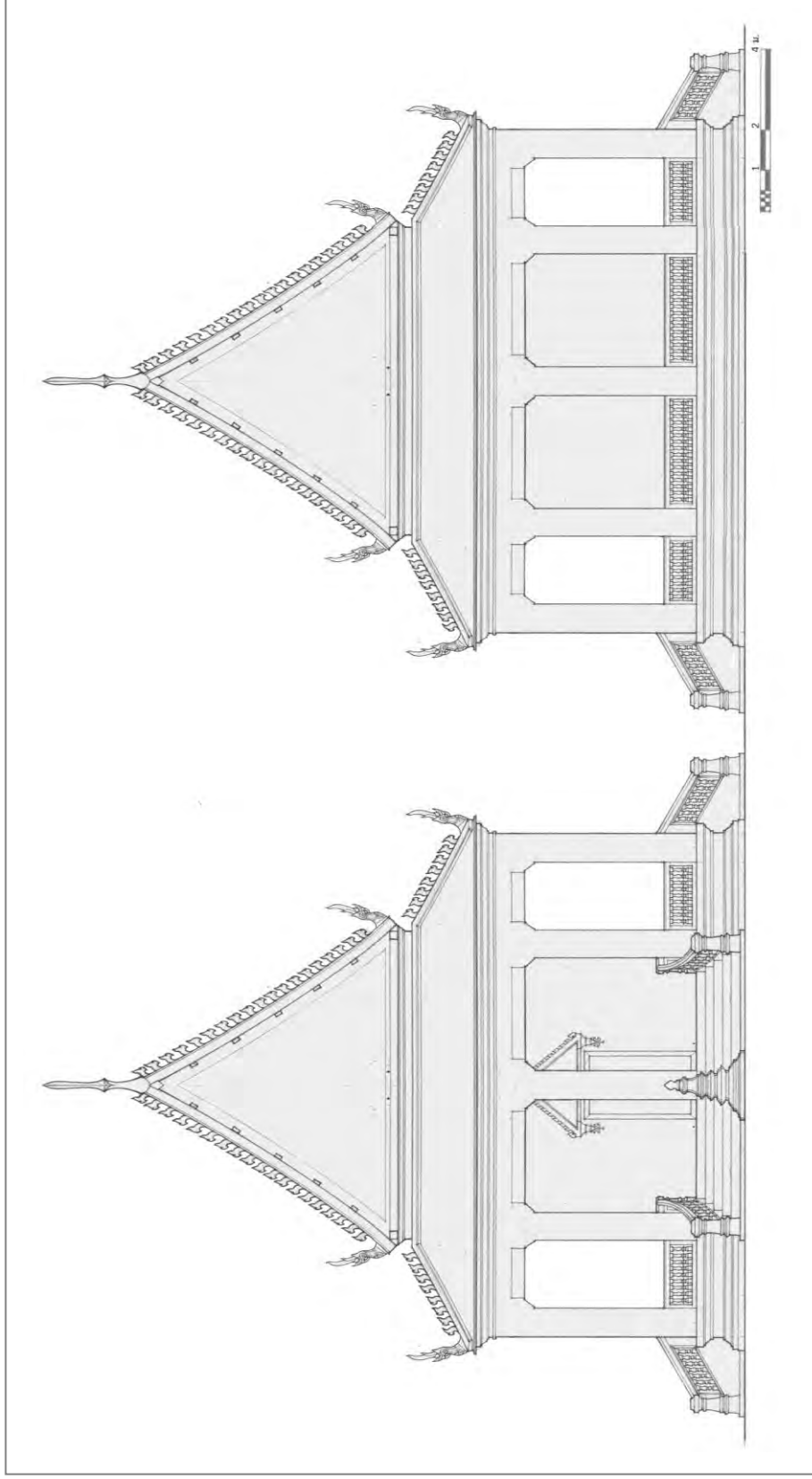
ลายเส้นที่ 27 ผังบริเวณวัดแหลมพ้อ

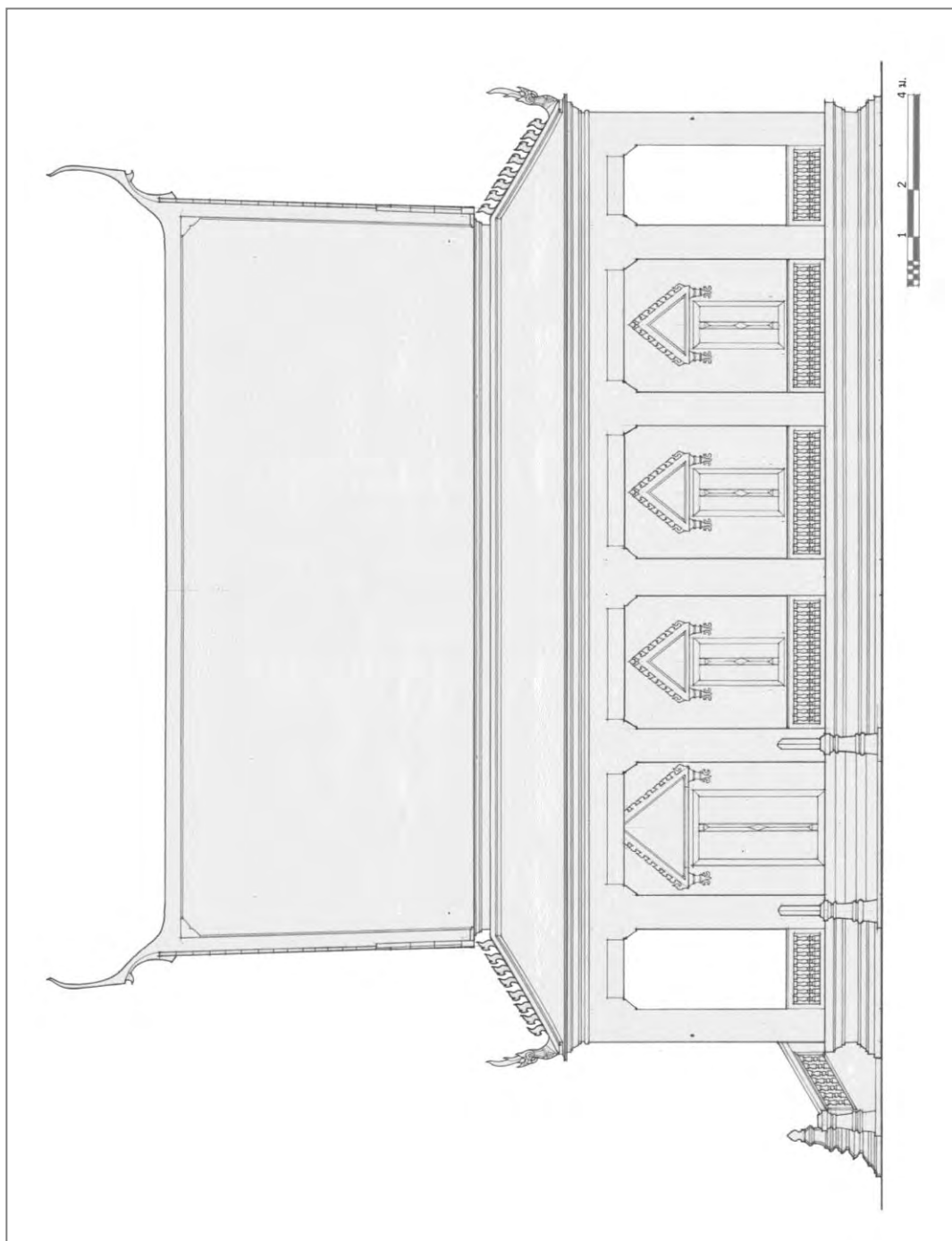
ภาพที่ 34 พระอุโบสถวัดแหลมพ้อ

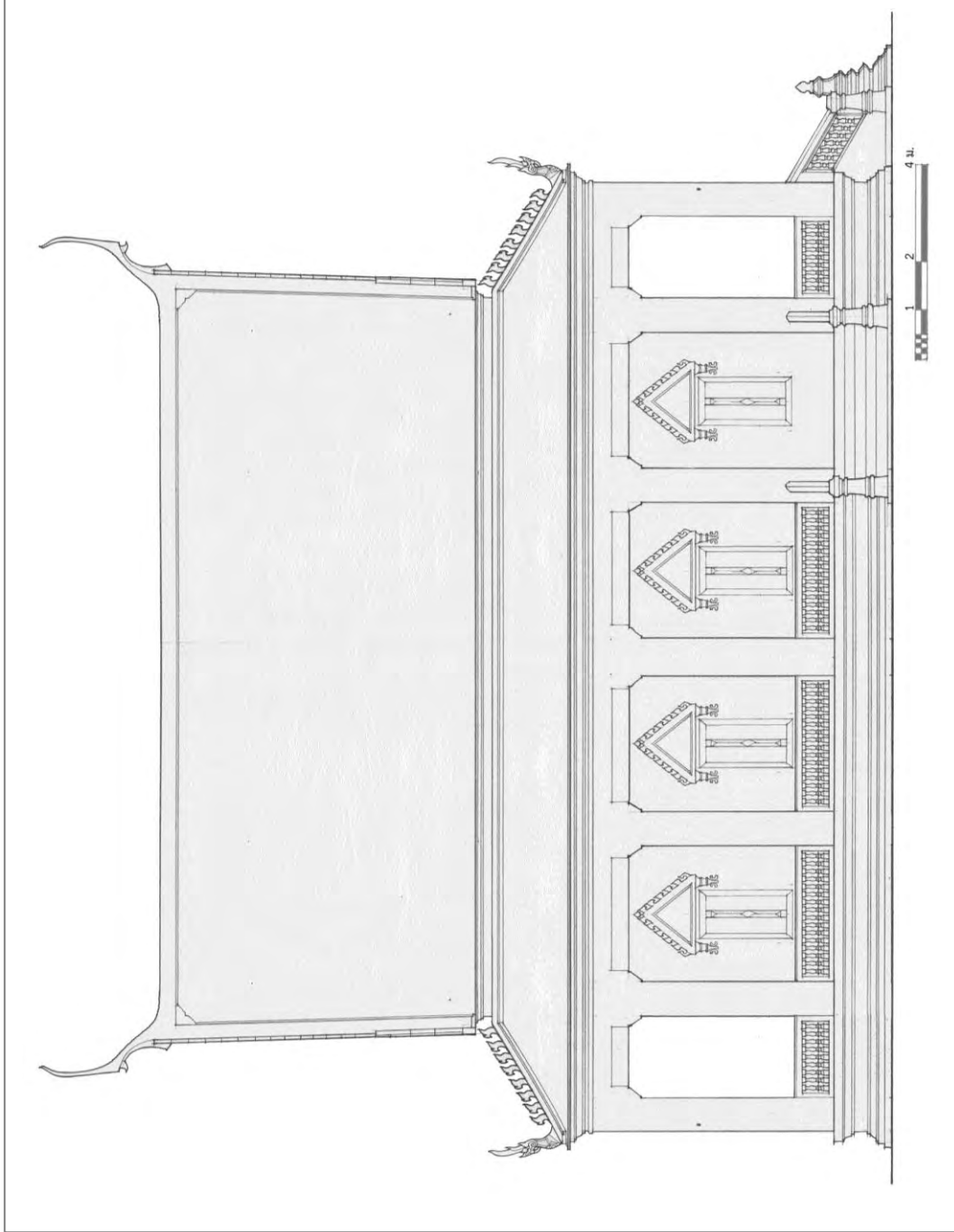
ลายเส้นที่ 28 ผังพื้นพระอุโบสถวัดแหลมพ้อ

ลายเส้นที่ 29 รูปด้านหน้า, ด้านหลัง พระอุโบสถวัดแหลมพ้อ

ลายเส้นที่ 30 รูปด้านข้าง (ทิศใต้) พระอุโบสถวัดแหลมพ้อ

ลายเส้นที่ 31 รูปด้านข้าง (ทิศเหนือ) พระอุโบสถวัดแหลมพ้อ

วัดโคกเปี้ยว³⁵

วัดโคกเปี้ยว ตั้งอยู่ที่บ้านเกาะยอ ต.เกาะยอ อ.เมืองสงขลา สังกัดคณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกาย มีเนื้อที่ประมาณ 15 ไร่ ทิศเหนือติดกับทางเข้าวัด ทิศใต้ติดกับทะเลสาบสงขลา ทิศตะวันออกติดกับถนนสาธารณะ และทิศตะวันตกติดกับป่าชายเลน

วัดโคกเปี้ยว สร้างขึ้นเมื่อราว 30 ตุลาคม พ.ศ. 2425 ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 โดยการริเริ่มของนายรอด ที่ปรึกษพินธุ วัดโคกเปี้ยวเดิมชื่อ “วัดขี้โคกเปี้ยว” ต่อมาสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมหลวงวชิรญาณวรอส ทรงรับสั่งให้เปลี่ยนชื่อเป็น “วัดโคกเปี้ยว” ดังในปัจจุบัน

ลักษณะการวางผังบริเวณ

วัดโคกเปี้ยวตั้งอยู่บนพื้นที่ราบริมทะเลสาบสงขลา ผังบริเวณของวัดประกอบด้วย พระอุโบสถ หอระฆัง กลุ่มกุฏิสงฆ์ ศาลา และพื้นที่ว่างที่เป็นลานทรายซึ่งเป็นส่วนเชื่อมต่อระหว่างอาคารต่างๆ เข้าด้วยกัน

พระอุโบสถ

พระอุโบสถวัดโคกเปี้ยว ตั้งอยู่ในเขตกำแพงแก้ว หันหน้าไปทางทิศตะวันตก พระอุโบสถก่ออิฐทึบ มีหลังคาปีกนกครอบอาคาร ไม่มีเสาพาไล ภายในมีเสาร่วมในแถวละ 4 ต้น เป็นเสาไม้ ตัวอาคารมีบันไดทางขึ้นด้านหน้า (ทิศตะวันตก) ตรงส่วนฐานทำเป็นชุดบัวคว่ำ-บัวหงายตั้งอยู่บนฐานหน้ากระดานหนึ่งชั้น พระอุโบสถมีประตูทางเข้าด้านหน้า 1 ช่อง ตรงแนวเดียวกับตำแหน่งบันไดหน้าต่างด้านละ 3 ช่อง และเนื่องจากประตู-หน้าต่างที่มีขนาดเล็ก จึงทำช่องระบายอากาศไว้ตรงด้านข้างของช่องเปิดทั้งหมด (ทั้งประตู-หน้าต่าง) โดยทำเป็นช่องประดับกระเบื้องปูลู ซึ่งจะอยู่ทั้งสองข้างของแต่ละช่องเปิด หน้าบันเป็นลายก้านขด ส่วนเครื่องล่ายองทำเป็นข้อฟ้าและหางหงษ์ซึ่งทำเป็นพญานาค ทั้งหน้าบันและเครื่องล่ายองนี้จะได้รับการบูรณะในสมัยหลัง เนื่องจากเป็นวัสดุสมัยใหม่

อย่างไรก็ตามพระอุโบสถวัดโคกเปี้ยว คงได้รับการบูรณะครั้งสำคัญในสมัยหลัง โดยจะเห็นได้ว่ามีส่วนที่เป็นชายคาด้านหน้า และพื้นตรงทางขึ้น ซึ่งเพิ่มเข้ามาอย่างไม่ลงตัว ดังนั้นในการศึกษาครั้งนี้จึงจำเป็นต้องตัดในส่วนที่ต่อเติมเข้ามาที่หลังออกไป

³⁵ กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร เล่ม 3 (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา, 2532), 396.

ภาพที่ 35 พระอุโบสถวัดโคกเปี้ยว

วัดท้ายยอ³⁶

วัดท้ายยอ ตั้งอยู่ที่บ้านท้ายเสา ต.เกาะยอ อ.เมืองสงขลา สังกัดคณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกาย มีเนื้อที่ประมาณ 9 ไร่ ทิศเหนือติดกับทะเลสาบสงขลา ทิศใต้ ทิศตะวันออก และทิศตะวันตก ติดกับที่ดินราษฎร

วัดท้ายยอสร้างขึ้นเมื่อราว 5 มีนาคม พ.ศ. 2311 เดิมชื่อ “วัดคงคาดี” แต่ชาวบ้านเรียกว่า “วัดท้ายเสา” ตามชื่อของหมู่บ้านและต่อมาจึงเป็น “วัดท้ายยอ” ตามชื่อของเกาะยอ

ลักษณะการวางผังบริเวณ

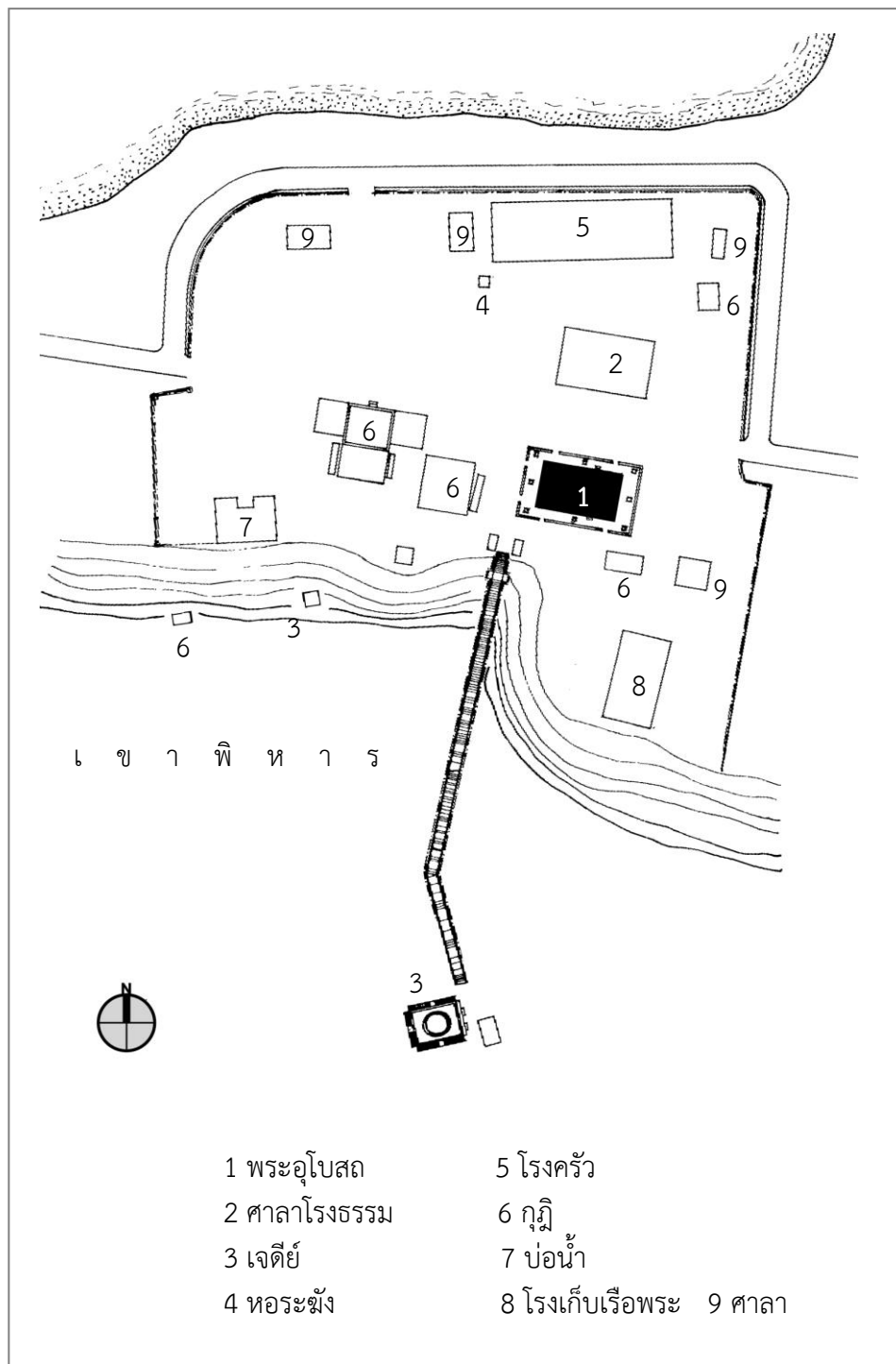
วัดท้ายยอตั้งอยู่บนพื้นที่ราบริมทะเลสาบสงขลา ผังบริเวณของวัดประกอบด้วย พระอุโบสถ ศาลาโรงธรรม (ศาลาการเปรียญ) เจดีย์ หอระฆัง กลุ่มกุฏิสงฆ์ ศาลา และพื้นที่ว่างที่เป็นลานทรายซึ่งเป็นส่วนเชื่อมต่อระหว่างอาคารต่างๆ เข้าด้วยกัน

พระอุโบสถ

พระอุโบสถวัดท้ายยอ ตั้งอยู่ในเขตกำแพงแก้ว หันหน้าไปทางทิศตะวันออกตามความเชื่อในเรื่องของทิศอันเป็นมงคล ตัวพระอุโบสถก่ออิฐทึบ มีหลังคาปีกนกครอบอาคาร ไม่มีเสาดำเนิน ภายใต้มีสาร่วมในแถวละ 4 ต้น เป็นเสาไม้ ตัวพระอุโบสถมีบันไดทางขึ้นด้านข้างทั้งสองข้าง (ทิศเหนือ-ใต้) ตรงส่วนฐานทำเป็นชุดบัวคว่ำ-บัวหงาย พระอุโบสถมีประตูทางเข้าตรงด้านข้าง 2 ช่อง ตรงแนวเดียวกับบันได มีช่องหน้าต่างตรงด้านข้างและด้านหน้า ด้านละ 3 ช่อง ตรงผนังใต้หน้าต่างทำช่องระบายอากาศรอบอาคาร โดยทำเป็นช่องประดับกระเบื้องปูลู หน้าบันมีชราหน้าจั่ว ก่ออิฐเรียบ

เป็นที่น่าสังเกตว่าหน้าต่างต่างน่าจะได้รับการบูรณะในสมัยหลัง เนื่องจากช่องหน้าต่างที่ปรากฏในปัจจุบัน เป็นลักษณะหน้าต่างในแบบเดียวกับที่ใช้ในอาคารบ้านเรือน ซึ่งแต่เดิมช่องหน้าต่างของพระอุโบสถวัดท้ายยอน่าจะมีลักษณะใกล้เคียงกับช่องหน้าต่างของพระอุโบสถวัดโคกเปี้ยว

³⁶ กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร เล่ม 3 (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา, 2532), 460.

ลายเส้นที่ 32 ผังบริเวณของวัดท้ายยอ

ภาพที่ 36 พระอุโบสถวัดท้ายยอ

วัดเขาบ่อ

วัดเขาบ่อ ตั้งอยู่ที่บ้านอ่าวทราย ต.เกาะยอ อ.เมืองสงขลา สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย มีเนื้อที่ประมาณ 7 ไร่ ทิศเหนือติดกับทะเลสาบสงขลา ทิศใต้ติดสถาบันทักษิณคดีศึกษา ทิศตะวันออกติดโรงเรียนวัดเขาบ่อ และทิศตะวันตกติดกับทะเลสาบ

ลักษณะการวางผังบริเวณ

วัดเขาบ่อตั้งอยู่บนเชิงเขาในเกาะยอริมทะเลสาบสงขลา ผังบริเวณของวัดประกอบด้วย พระอุโบสถ ศาลาโรงธรรม (ศาลาการเปรียญ) หอระฆัง ศาลาทวดช้าง ถ้ำเขาบ่อ กลุ่มกุฏิสงฆ์ ศาลา และพื้นที่ว่างที่เป็นลานทราย

พระอุโบสถ

พระอุโบสถวัดเขาบ่อ หันหน้าไปทางทิศตะวันตก ไม่มีกำแพงแก้ว พระอุโบสถก่ออิฐดิบ มีหลังคาปีกนกครอบอาคาร ไม่มีเสาพาไล ภายในมีเสาร่วมในแถวละ 4 ต้น เป็นเสาไม้ ตัวอาคารมีบันไดทางขึ้นด้านหน้า (ทิศตะวันตก) และทิศเหนือ ตรงส่วนฐานทำเป็นชุดบัวคว่ำ-บัวหงายตั้งอยู่บนฐานหน้ากระดานหนึ่งชั้น และมีหน้าต่างเฉพาะด้านทิศเหนือตรงตำแหน่งด้านข้างของพระประธาน 1 ช่อง หน้าบันก่ออิฐดิบมีชราหน้าจั่ว ไม่พบร่องรอยการประดับเครื่องลายอง

ภาพที่ 37 พระอุโบสถวัดเขาบ่อ

วัดสุวรรณคีรี³⁷

วัดสุวรรณคีรีในตั้งอยู่ที่บ้านบ่อเตย ต.หัวเขา อ.สิงหนคร สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย มีเนื้อที่ประมาณ 19 ไร่ ทิศเหนือติดเชิงเขา ทิศใต้ติดถนนสาธารณะ ทิศตะวันออกติดกับที่ดินราษฎร และทิศตะวันตกติดกับวัดศิริวรรณาวาส

วัดสุวรรณคีรีขึ้นเมื่อราว พ.ศ. 2318 ไม่ปรากฏนามผู้สร้าง เดิมวัดนี้ชื่อว่า วัดออก และเป็นวัดสำหรับการถือน้ำพิพัฒน์สัตยาของบรรดากรมการเมืองสงขลาในขณะที่ยังตั้งบ้านเมืองอยู่ที่ฝั่งแหลมสน ชื่อวัดนั้นสันนิษฐานว่าเรียกตามบรรดาศักดิ์ของหลวงสุวรรณคีรี ซึ่งก็คือเจ้าพระยาอินทคีรี (บุญห่วย) ในขณะที่ยังเป็นผู้ช่วยเจ้าเมืองสงขลา นอกจากนั้นยังมีจารึกอยู่ที่ ณะ (เจดีย์แบบจีน) ที่ตั้งอยู่หน้าพระอุโบสถว่า เจ้าพระยาสงขลา (บุญห่วย) เป็นผู้สร้างเจดีย์เมื่อ พ.ศ. 2340 สำเร็จเมื่อ วันที่ 29 มีนาคม พ.ศ. 2341

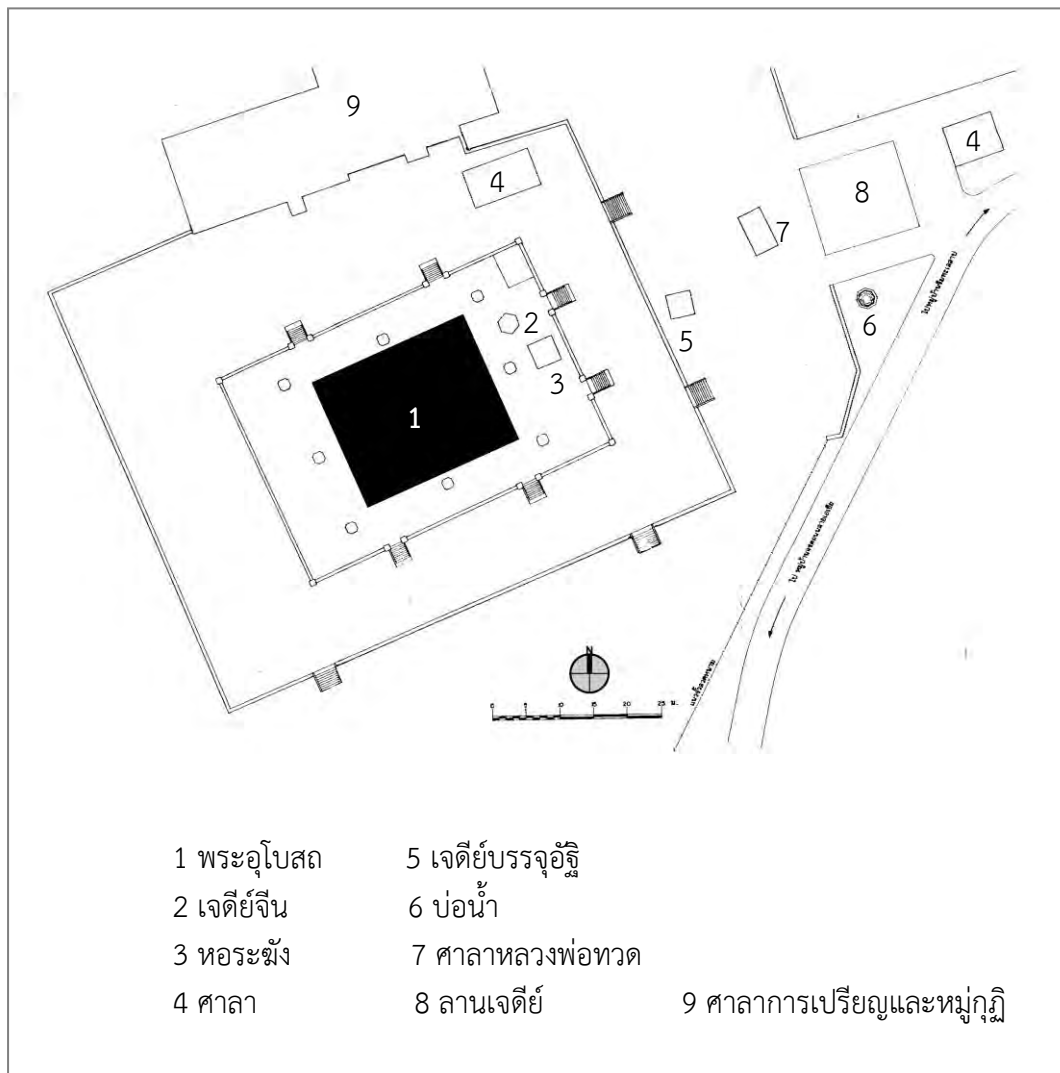
ลักษณะการวางผังบริเวณ

วัดสุวรรณคีรีตั้งอยู่บนพื้นที่เชิงเขา หันหน้าไปทางทิศตะวันออกสู่ปากอ่าวทะเลสาบฯ และเมืองสงขลาฝั่งบ่อเตย ซึ่งอยู่ตรงข้ามฝั่ง ด้านหน้าวัดมีบ่อน้ำและศาลาแสดงถึงการเป็นศูนย์กลางของชุมชนในย่านนี้ เนื่องจากที่ตั้งของวัดเป็นเชิงเขา ทำให้ระดับที่สูงที่สุดจึงเป็นที่ตั้งของพระอุโบสถ อาคารประธานของวัด และตรงระดับพื้นของพระอุโบสถนี้สามารถมองเห็นเมืองสงขลาฝั่งบ่อเตยได้อย่างชัดเจน ถัดมาจึงเป็นกลุ่มกุฏิและโรงครัว บริเวณของวัดประกอบด้วย พระอุโบสถ กลุ่มกุฏิสงฆ์ ศาลา

พระอุโบสถ

พระอุโบสถวัดสุวรรณคีรีตั้งอยู่ภายในกำแพงแก้ว หันหน้าไปทางทิศตะวันออก มีช่องประตูหน้าหน้า 2 ช่อง ตรงกลางมีซุ้มประดิษฐานพระพุทธรูปยืนปางประทานพรองค์หนึ่ง มีหน้าต่างด้านละ 7 ช่อง มีบันไดทางขึ้น 4 ด้าน อยู่ตรงด้านยาวของอาคารทั้งสองด้าน ทั้งด้านหน้าและด้านหลัง ชั้นฐานประกอบด้วยหน้ากระดาน 1 ชั้น บัวคว่ำ บัวหงาย สำหรับเสาดำไลพบว่าเป็นปัจจุบัน ได้รับการบูรณะใหม่ทั้งหมด โดยใช้เสาดและคาน ค.ส.ล. แทนเสาดและผนังอิฐแบบเดิม อย่างไรก็ตามจากการสอบถามพระภิกษุภายในวัด จึงทราบความว่าแต่เดิมนั้นแนวเสาดะไลของพระอุโบสถวัดสุวรรณคีรีเป็นแบบคานตรง คือมีช่องเปิดตรงเสาดะไลเป็นรูปสี่เหลี่ยม ส่วนหน้าบันก็อิฐทึบปั้นเป็นรูปลายดอกไม้ และปรากฏมีเครื่องเคลือบประดับอยู่ เครื่องเคลือบที่ประดับนั้นเป็นเครื่องเคลือบอย่างเต็มใบ ตรงสันหลังคาจั่วทำเป็นตัวหงายขนาดเล็ก

³⁷ กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร เล่ม 3 (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา, 2532), 636

ลายเส้นที่ 33 ผังบริเวณวัดสุวรรณคีรี

ภาพที่ 38 พระอุโบสถวัดสุวรรณคีรี

วัดบ่อทรัพย์³⁸

วัดบ่อทรัพย์ในตั้งอยู่ที่บ้านบ่อเตย ต.หัวเขา อ.สิงหนคร สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย มีเนื้อที่ประมาณ 55 ไร่ ทิศเหนือติดเชิงเขา ทิศใต้ติดถนนสาธารณะ ทิศตะวันออกติดกับวัดศิริวรรณาวาส และทิศตะวันตกติดกับเชิงเขา

วัดบ่อทรัพย์สร้างขึ้นเมื่อราว พ.ศ. 2360 ไม่ปรากฏนามผู้สร้าง ส่วนชื่อวัดนั้นสันนิษฐานว่าเรียกตามบ่อน้ำขนาดใหญ่ที่อยู่ด้านหน้าวัด

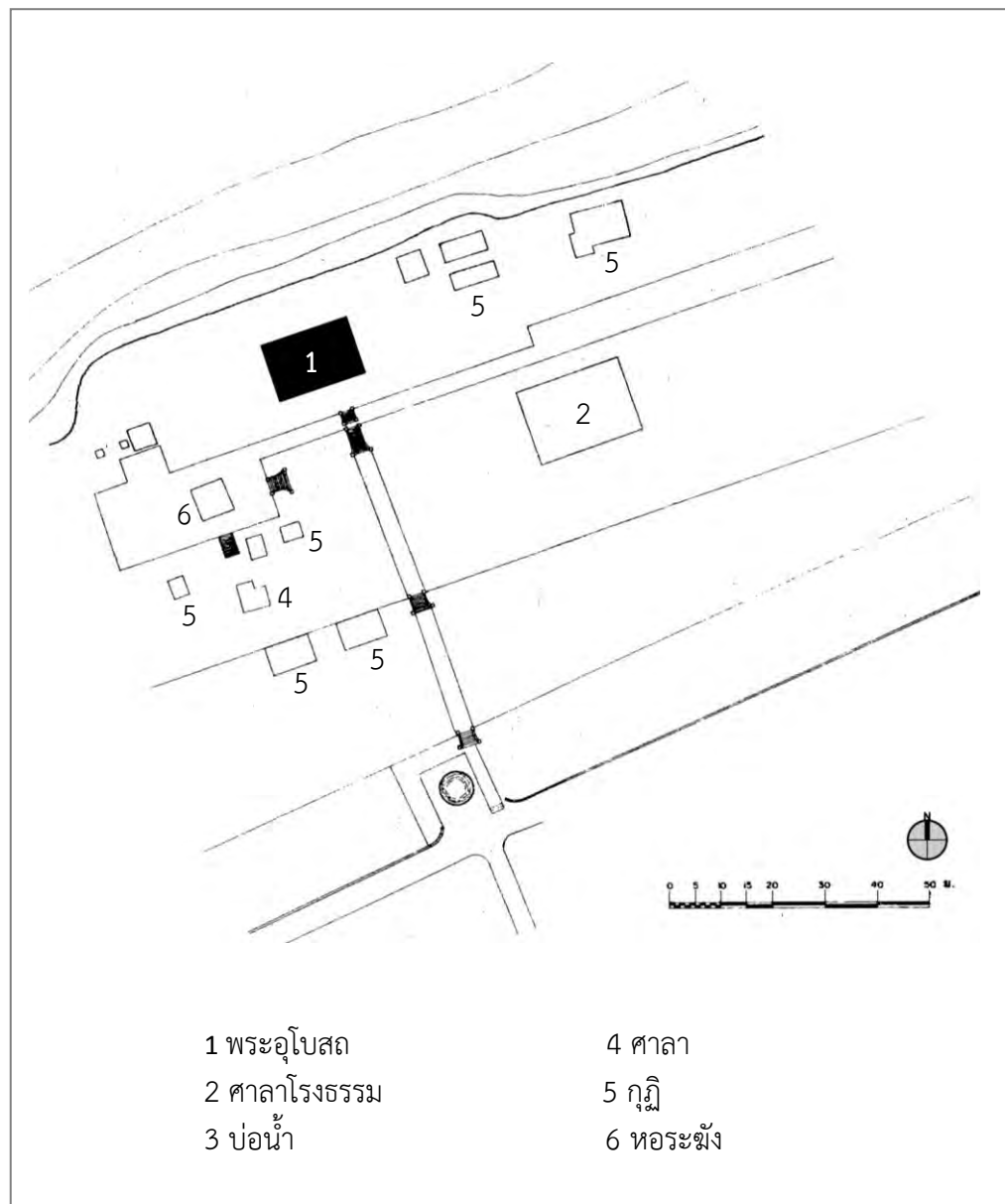
ลักษณะการวางผังบริเวณ

วัดบ่อทรัพย์ตั้งอยู่บนพื้นที่เชิงเขา ผังบริเวณของวัดประกอบด้วย พระอุโบสถ กลุ่มกุฏิสงฆ์ ศาลา และพื้นที่ว่างที่เป็นลานทราย โดยเฉพาะพระอุโบสถนั้นตั้งอยู่ในระดับที่สูงกว่าอาคารอื่น ๆ และตรงระดับพื้นของพระอุโบสถนี้สามารถมองเห็นเมืองสงขลาฝั่งบ่ออย่างได้

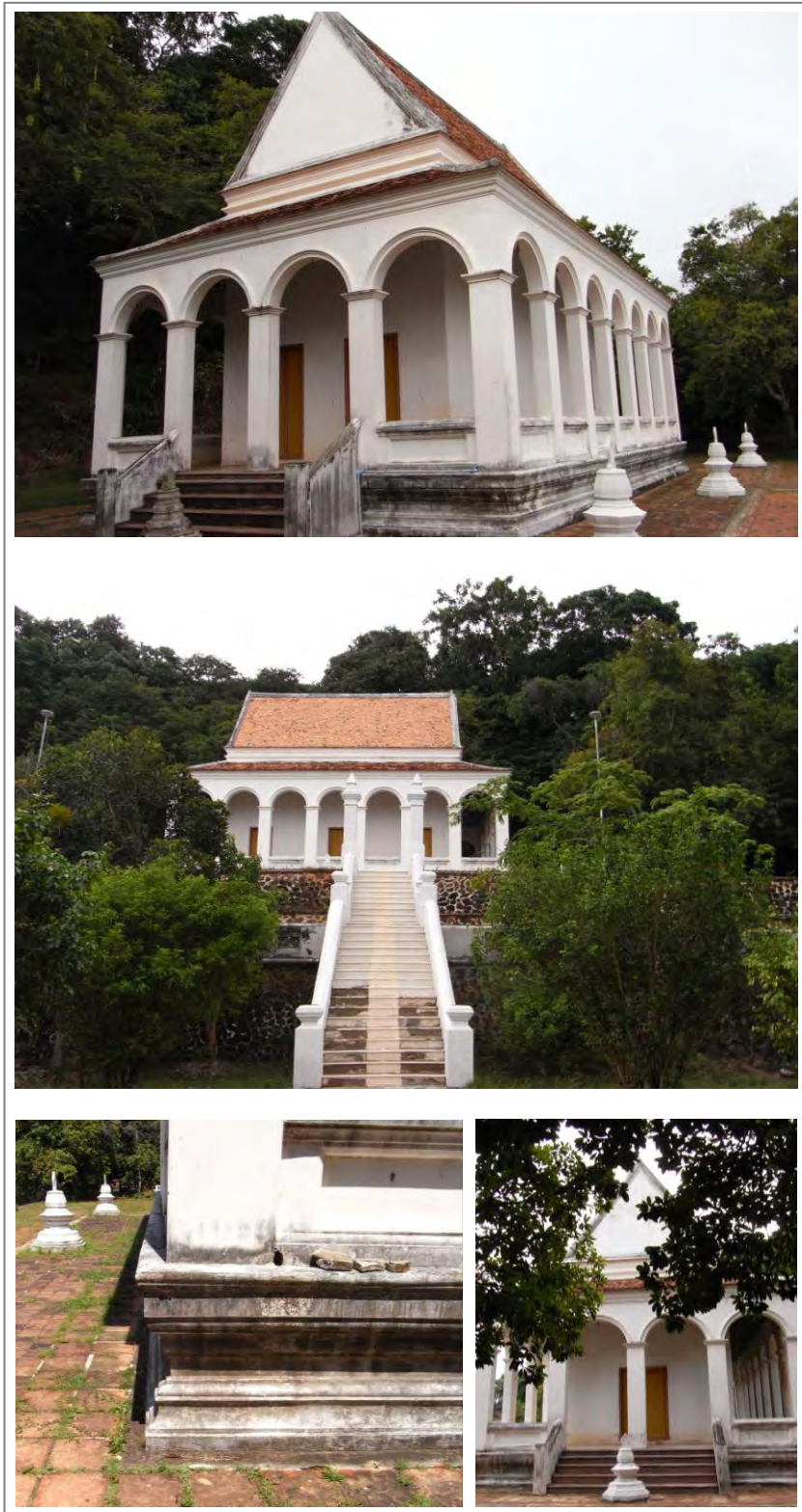
พระอุโบสถ

พระอุโบสถวัดบ่อทรัพย์ ตั้งอยู่บนเชิงเขา ไม่มีกำแพงแก้ว หันหน้าไปทางทิศตะวันออก ผังพื้นของพระอุโบสถแบ่งออกเป็นสองส่วน คือ เฉลียงด้านนอกและส่วนที่เป็นพื้นที่ภายในสำหรับทำสังฆกรรม มีบันไดขึ้นทางด้านหน้าและด้านหลัง ตรงส่วนฐานทำเป็นชุดบัวคว่ำบัวหงาย ตัวอาคารทำช่องเปิดเป็นวงโค้งตามแนวเสาพาไลเพื่อรับชั้นหลังคาปีกนก ตรงวงโค้งทำเป็นคิ้วบัวลดชั้น พระอุโบสถมีประตูทางเข้าด้านหน้า 1 ช่อง ด้านหลัง 2 ช่อง และหน้าต่างด้านละ 3 ช่อง ส่วนหน้าบันเป็นแบบก่ออิฐทับ ฉาบปูนเรียบ ไม่มีช่อฟ้า ใบระกา

³⁸ กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร เล่ม 3 (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา, 2532), 502.

ลายเส้นที่ 34 ผังบริเวณวัดบ่อทรัพย์

ภาพที่ 39 พระอุโบสถวัดป่อทรพย์

วัดศิริวรรณาวาส (ร้าง)

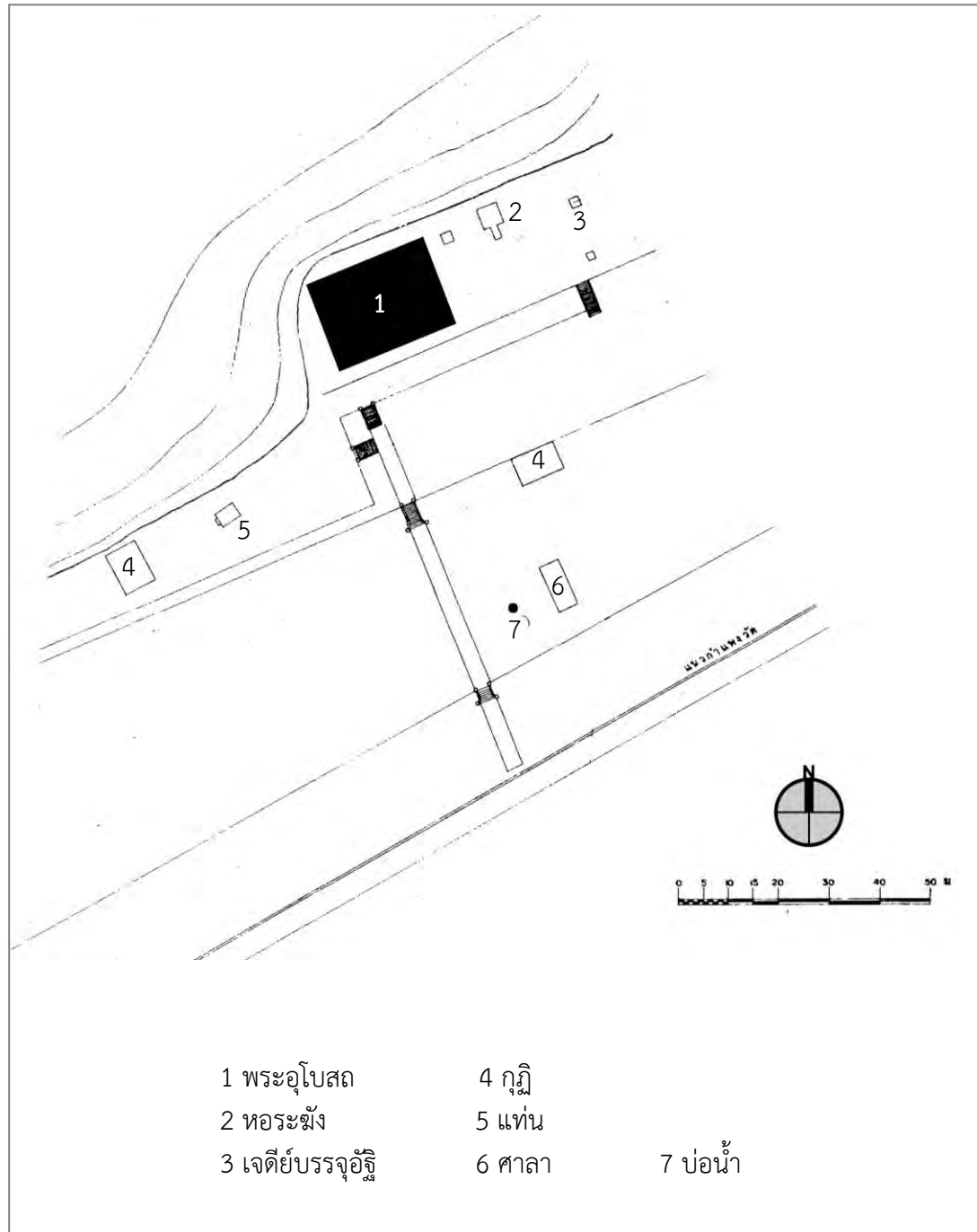
วัดศิริวรรณาวาสในตั้งอยู่ที่บ้านบ่อเตย ต.หัวเขา อ.สิงหนคร ทิศเหนือติดเชิงเขา ทิศใต้ติดถนนสาธารณะ ทิศตะวันออกติดกับเชิงเขา และทิศตะวันตกติดกับวัดบ่อทรัพย์

ลักษณะการวางผังบริเวณ

วัดศิริวรรณาวาสตั้งอยู่บนพื้นที่เชิงเขา โดยมีพระอุโบสถตั้งอยู่ในระดับที่สูงกว่าอาคารอื่น ผังบริเวณของวัดประกอบด้วย พระอุโบสถ หอระฆัง และเนื่องจากวัดศิริวรรณาวาสไม่มีภิกษุจำพรรษาอยู่ สิ่งก่อสร้างต่างๆ จึงเสื่อมสภาพไปตามกาลเวลา แต่ก็ยังคงเหลือร่องรอยให้เห็นถึงความสำคัญของวัดศิริวรรณาวาส

พระอุโบสถ

พระอุโบสถวัดศิริวรรณาวาสตั้งอยู่ในเขตกำแพงแก้ว หันหน้าไปทางทิศตะวันออก ผังพื้นแบ่งออกเป็นสองส่วน คือ ส่วนเฉลียงด้านนอกและส่วนที่เป็นพื้นที่ภายในสำหรับทำสังฆกรรม พระอุโบสถมีบันไดขึ้นเฉพาะด้านหน้า ตรงส่วนฐานทำเป็นชุตบัวคว่ำบัวหงาย มีลูกแก้วอกไก่คั่นกลางระหว่างท้องไม้ ตัวอาคารทำเป็นเสापาลเพื่อรับหลังคาปีกนก ตรงส่วนบนสุดของเสापาลทำเป็นลักษณะการก่อแหลมขึ้นไปบรรจบกับคานทับหลัง ทำให้ช่องเปิดตรงแนวเสापาลเป็นสี่เหลี่ยมคางหมู หรือคานเฉียง พระอุโบสถมีประตูทางเข้าด้านหน้า 1 ช่อง และหน้าต่างด้านละ 3 ช่อง ตรงบานประตูพบร่องรอยการเขียนลายรดน้ำเป็นรูปทวารบาลแบบจีน หรือเสี้ยวทาง ส่วนหน้าบันเป็นแบบก่ออิฐทึบ ไม่มีชราหน้าจั่ว ตรงสันหลังคาจั่วทำเป็นรูปตัวหงาขนาดเล็ก

ลายเส้นที่ 35 ผังบริเวณวัดศิริวรรณवास

ภาพที่ 40 พระอุโบสถวัดศิริวรรณवास

วัดโลการาม³⁹

วัดโลการามตั้งอยู่ที่บ้านสทิงหม้อ ต.สทิงหม้อ อ.สิงหนคร สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย มีเนื้อที่ประมาณ 7 ไร่ ทิศเหนือติดกับสระน้ำสาธารณะ ทิศใต้และทิศตะวันออกติดกับป่าช้า ส่วนทิศตะวันตกติดกับถนนสาธารณะ

วัดบางเขียดสร้างขึ้นเมื่อราว พ.ศ. 2315 ไม่ปรากฏนามผู้สร้าง

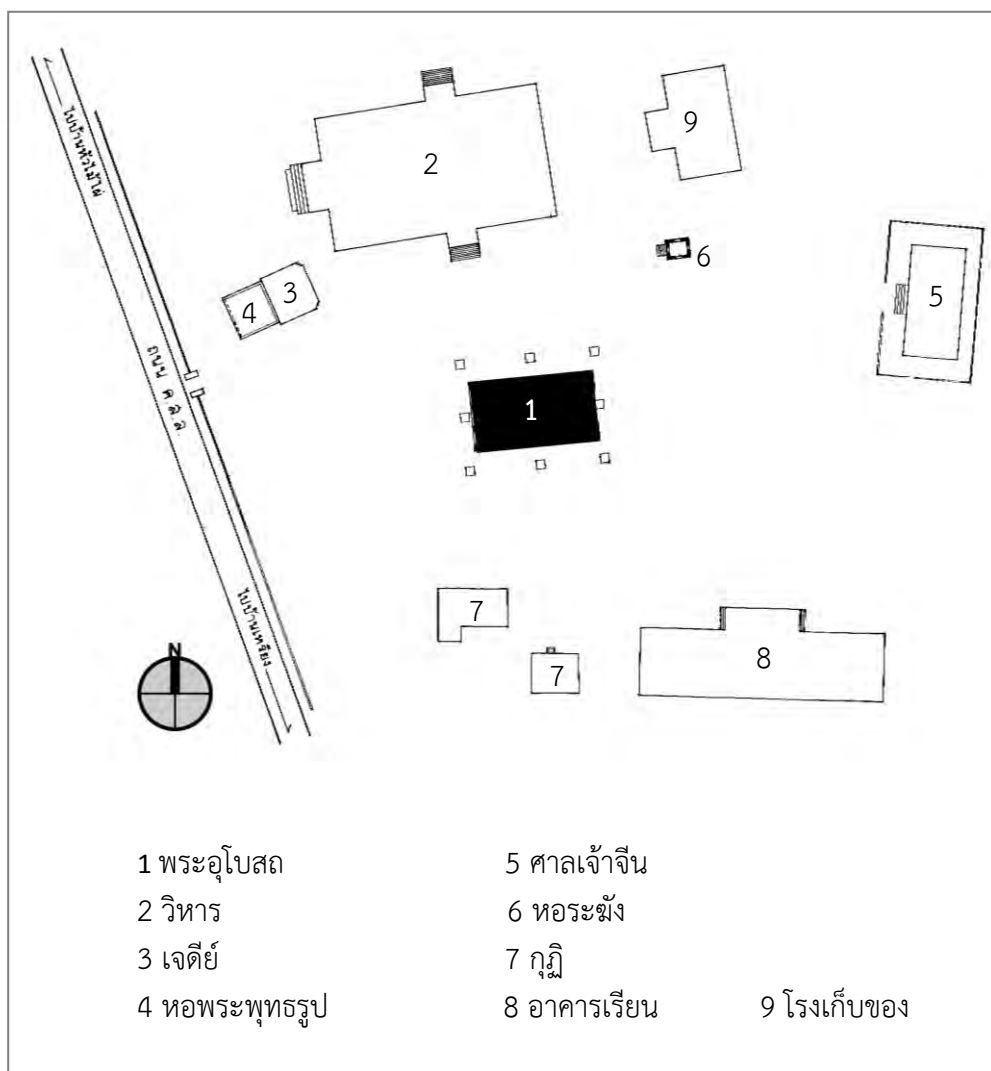
ลักษณะการวางผังบริเวณ

วัดโลการามตั้งอยู่บนพื้นที่ราบริมทะเลสาบสงขลาตอนใน และเนื่องจากวัดโลการามตั้งอยู่ริมคลองสัจจกร ซึ่งทำหน้าที่เป็นท่าเรือไปพร้อมกัน ผังบริเวณของวัดไม่เป็นระเบียบนัก ประกอบด้วยพระอุโบสถ ศาลาโรงธรรม (ศาลาการเปรียญ) ศาลเจ้าจีน เจดีย์ หอระฆัง กลุ่มกุฏิสงฆ์ และศาลาเอนกประสงค์ ปัจจุบันทางวัดได้สร้างพระอุโบสถหลังใหม่ ตั้งคู่ขนานกับพระอุโบสถหลังเก่า

พระอุโบสถ

พระอุโบสถวัดโลการามหันหน้าไปทางทิศตะวันออก ไม่มีกำแพงแก้ว และเนื่องจากพระอุโบสถวัดโลการามมีขนาดเล็ก การก่อกำแพงในแนวของเสาร่วมในจึงจะทำให้พระอุโบสถแคบลง ดังนั้นพระอุโบสถวัดโลการามจึงเป็นลักษณะอย่างอาคารโถง โดยมีพื้นที่ปิดล้อมเฉพาะส่วนที่ประดิษฐานพระพุทธรูป พระอุโบสถวัดโลการามมีบันไดทางขึ้นเฉพาะด้านหน้า ตรงส่วนฐานทำเป็นชุดฐานสิงห์ ตัวอาคารทำเป็นเสาพาไลเพื่อรับหลังคาปีกนก ตรงส่วนบนสุดของเสาพาไลทำเป็นลักษณะการก่อเลื่อมขึ้นไปบรรจบกับคานทับหลัง ทำให้ช่องเปิดตรงแนวเสาพาไลเป็นสี่เหลี่ยมคางหมู หรือชื่อเฉียง พระอุโบสถมีซุ้มหน้าต่างตรงส่วนที่ประดิษฐานพระพุทธรูป โดยปั้นปูนเป็นลายเครือเถาประกอบเทพพนม ส่วนหน้าบันเป็นแบบไม่มีมีไชราหน้าจั่ว แผงหน้าบันด้านทิศตะวันออกปั้นปูนเป็นรูปพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณ ด้านตะวันตกเป็นรูปพระนารายณ์ทรงครุฑ เครื่องล่ายองทำเป็นรอยระกาปูนปั้น ประกอบด้วยช่อฟ้า ใบระกา และหางหงส์ซึ่งทำเป็นพญานาค

³⁹ กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร เล่ม 3 (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา, 2532), 601.

ลายเส้นที่ 36 ผังบริเวณวัดโลการาม

ภาพที่ 41 พระอุโบสถวัดโลการาม

วัดสลักป่าเก่า⁴⁰

วัดสลักป่าเก่าตั้งอยู่ที่บ้านปลายนา ต.ซิงโค อ.สิงหนคร สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย มีเนื้อที่ประมาณ 17 ไร่ ทิศเหนือติดกับถนนสาธารณะ ทิศใต้และทิศตะวันออกติดบ้านเรือนราษฎร ส่วนทิศตะวันตกติดกับถนนสาธารณะ

วัดสลักป่าเก่าสร้างขึ้นเมื่อราว พ.ศ. 2277 ไม่ปรากฏนามผู้สร้าง แต่เดิมนั้นชื่อวัดสลักป่า ต่อเมื่อมีการสร้างวัดขึ้นในบริเวณใกล้เคียงกัน ชื่อว่าวัดสลักป่าใหม่ ชาวบ้านจึงเรียกวัดสลักป่าที่มีอยู่เดิมว่า วัดสลักป่าเก่า

ลักษณะการวางผังบริเวณ

วัดสลักป่าเก่าตั้งอยู่บนพื้นที่ราบล้อมรอบด้วยทุ่งนา สอดคล้องกับชื่อ บ้านปลายนา ใน ต.ซิงโค อ.สิงหนคร จากการศึกษภาพถ่ายทางอากาศพบว่า ในบริเวณใกล้เคียงกันปรากฏมีวัดอีก 2 วัด คือวัดสลักป่าใหม่ และวัดบ่อทอง วัดทั้งหมดที่กล่าวมานี้มีการวางผังโดยยึดทิศทางตามแนวทางสัญจรของชุมชนและ contour ของแนวคันนาเป็นหลัก และถึงแม้ว่าวัดเหล่านี้จะหันหน้าไปทางทิศตะวันออกโดยประมาณ แต่จากการวางผังโดยยึดแนว contour ดังกล่าว ทำให้ทิศทางของแต่ละวัดแตกต่างกันเล็กน้อย ตามทิศทางของแนวคันนาตามที่ได้กล่าวไป

ผังบริเวณของวัดประกอบด้วย พระอุโบสถ ศาลาโรงธรรม (ศาลาการเปรียญ) เจดีย์ หอระฆัง กลุ่มกุฏิสงฆ์ ศาลาเอนกประสงค์ และพื้นที่ว่างที่เป็นลานทรายซึ่งเป็นส่วนเชื่อมต่อระหว่างอาคารต่างๆ เข้าด้วยกัน

พระอุโบสถ

พระอุโบสถวัดสลักป่าเก่า หันหน้าไปทางทิศตะวันออก ไม่มีกำแพงแก้ว ผังพื้นแบ่งออกเป็นสองส่วน คือ ส่วนระเบียงด้านนอกและส่วนที่เป็นพื้นที่ภายในสำหรับทำสังฆกรรม พระอุโบสถมีบันไดขึ้นเฉพาะด้านหน้า พนักบันไดทำเป็นสันโค้งบรรจบกับพนักระเบียง บนสันพนักบันไดมีรูปพญานาคและฤาษีตั้งอยู่ทั้ง 2 ข้าง ตรงส่วนฐานอาคารทำเป็นชุดบัวคว่ำบัวหงาย มีลูกแก้วอกไก่คั่นกลางระหว่างท้องไม้ พระอุโบสถวัดสลักป่าเก่า มีช่องประตูด้านหน้า 1 ช่อง หน้าต่างด้านละ 3 ช่อง ชุ่มประตูหน้าต่างประดับกระเบื้องเคลือบเป็นลายพวงอุบะ มีฟาโลรอบเพื่อรับหลังคาปีกนก ตรงช่องเปิดระหว่างฟาโลเป็นลักษณะสี่เหลี่ยม ซึ่งเกิดจากโครงสร้างแบบเสาและคานตรงของฟาโล ตรงคอสองบันปูนเป็นรูปยักษ์แบก ส่วนหน้าบันมีใบราหน้าจั่ว หน้าบันทำเป็นลายเทวดานั่งแท่นประกอบลายพรรณพฤกษา

⁴⁰ กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร เล่ม 3 (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา, 2532), 621.

ภาพที่ 42 พระอุโบสถวัดสลักป่าเก่า

วัดดีหลวงโน⁴¹

วัดดีหลวงโนตั้งอยู่ที่บ้านดีหลวง ต.ซิงโค อ.สิงหนคร สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย มีเนื้อที่ประมาณ 10 ไร่ ทิศเหนือ ทิศใต้ และทิศตะวันตก ติดกับบ้านเรือนราษฎร ส่วนทิศตะวันออกติดกับถนนสายเอเชีย

วัดดีหลวงสร้างขึ้นเมื่อราว พ.ศ. 2220 เดิมชื่อ “วัดดีหลวง” ต่อมาในบริเวณใกล้เคียงกันมีวัดตั้งขึ้นใหม่ ชื่อว่าวัดดีหลวงนอก ชาวบ้านจึงเรียกวัดดีหลวงว่า วัดดีหลวงโน หรือวัดโน

ลักษณะการวางผังบริเวณ

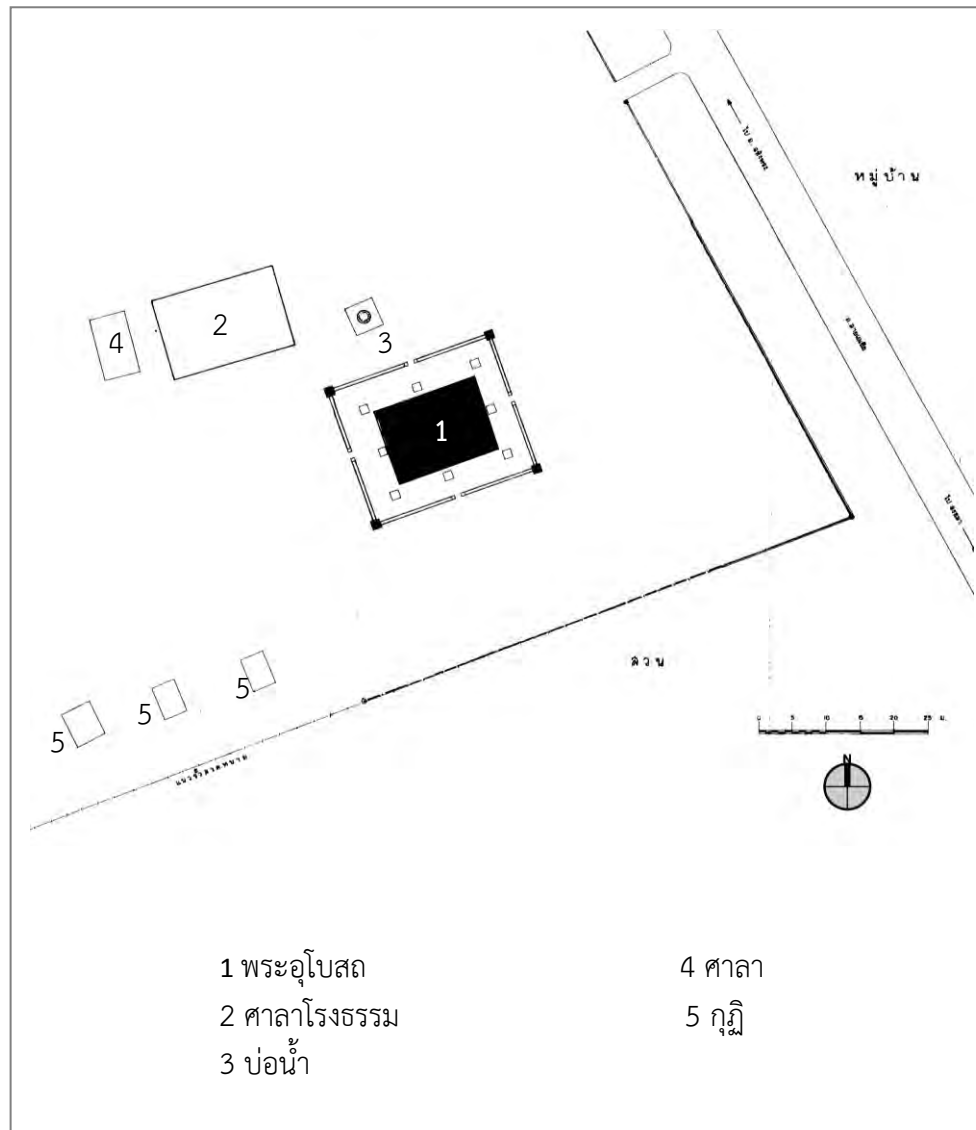
วัดดีหลวงตั้งอยู่บนพื้นที่ราบริมเส้นทางสัญจรหลัก ผังบริเวณของวัดประกอบด้วย พระอุโบสถอยู่ทางด้านขวาของวัด หอระฆังอยู่คู่กับพระอุโบสถ ศาลาโรงธรรม (ศาลาการเปรียญ) อยู่ทางซ้ายของผัง ถัดออกไปด้านหลังศาลาการเปรียญเป็นกลุ่มกุฏิสงฆ์ โรงครัว ศาลา และพื้นที่ว่างที่เป็นลานทราย

พระอุโบสถ

พระอุโบสถวัดดีหลวง ตั้งอยู่ในเขตกำแพงแก้ว หันหน้าไปทางทิศตะวันออก ผังพื้นของพระอุโบสถแบ่งออกเป็นสองส่วน คือ ระเบียงด้านนอกและส่วนที่เป็นพื้นที่ภายในสำหรับทำสังฆกรรม มีบันไดขึ้นเฉพาะด้านหน้า ตรงส่วนฐานทำเป็นชุดบัวคว่ำบัวหงาย ตัวอาคารทำช่องเปิดเป็นวงโค้งตามแนวเสาพาไลเพื่อรับชั้นหลังคาปีกนก พระอุโบสถมีประตูทางเข้าด้านหน้า 1 ช่อง และหน้าต่างด้านละ 3 ช่อง ตรงบานประตูพบร่องรอยการเขียนลายรดน้ำ ส่วนหน้าบันเป็นแบบก่ออิฐทึบ ภายในหน้าบันด้านทิศตะวันออกปั้นปูนเป็นเรื่องราวของพระเวชสังครชาดก ส่วนด้านทิศตะวันตกเป็นรูปเทพทรงโค 3 ตัว เครื่องลายองทำเป็นรยระการากุญแจ ประกอบด้วยช่อฟ้าและหางหงษ์ซึ่งทำเป็นพญานาค

พระอุโบสถวัดดีหลวงนี้มีลักษณะพิเศษอีกอย่างหนึ่งที่ไม่ปรากฏในแห่งอื่น คือ หางหงษ์ตรงส่วนหลังคาปีกนก ซึ่งทำเป็นรูปช้าง ม้า ฤๅษี และยักษ์

⁴¹ กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร เล่ม 3 (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา, 2532), 436.

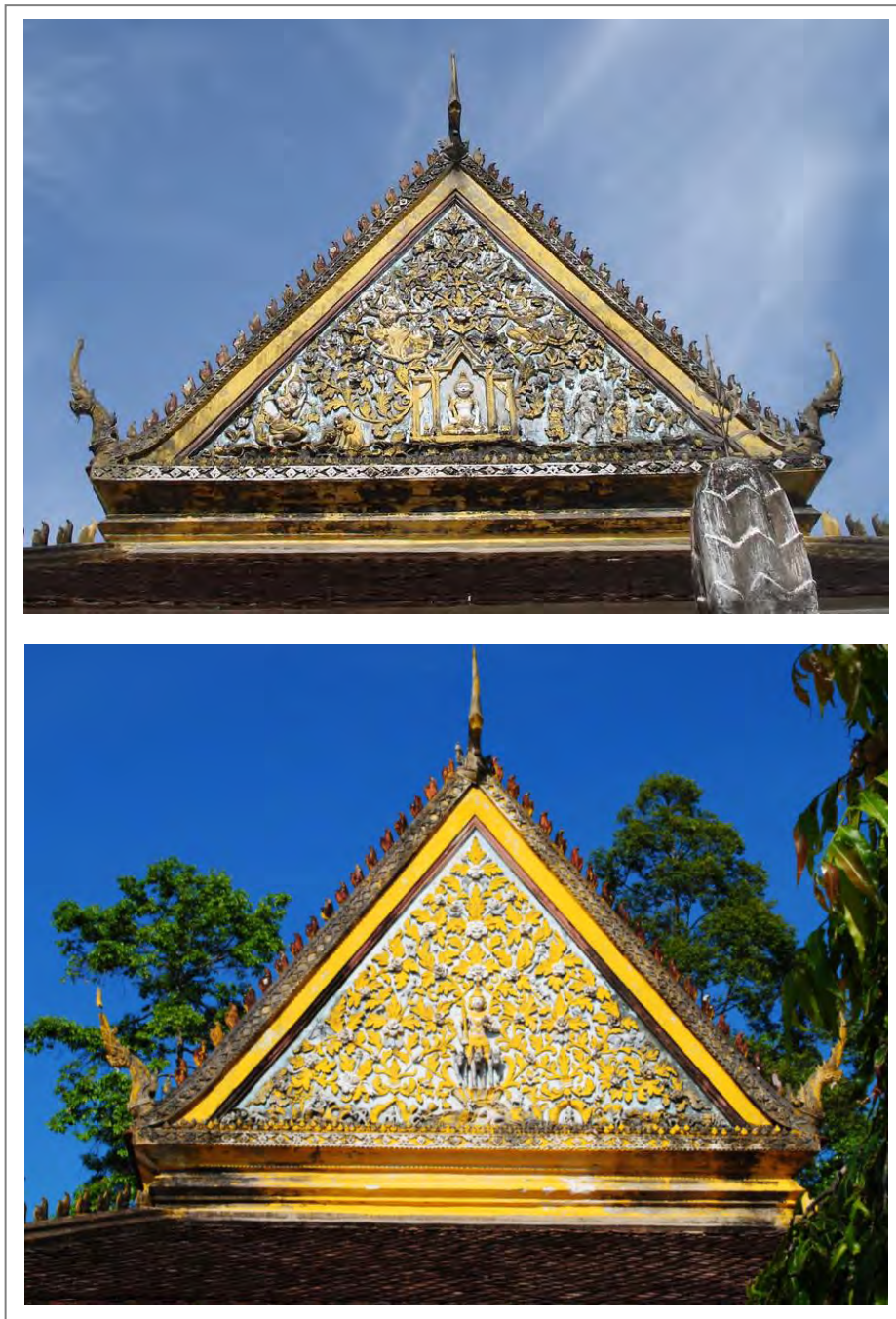
ลายเส้นที่ 37 ผังบริเวณวัดดีหลวงใน

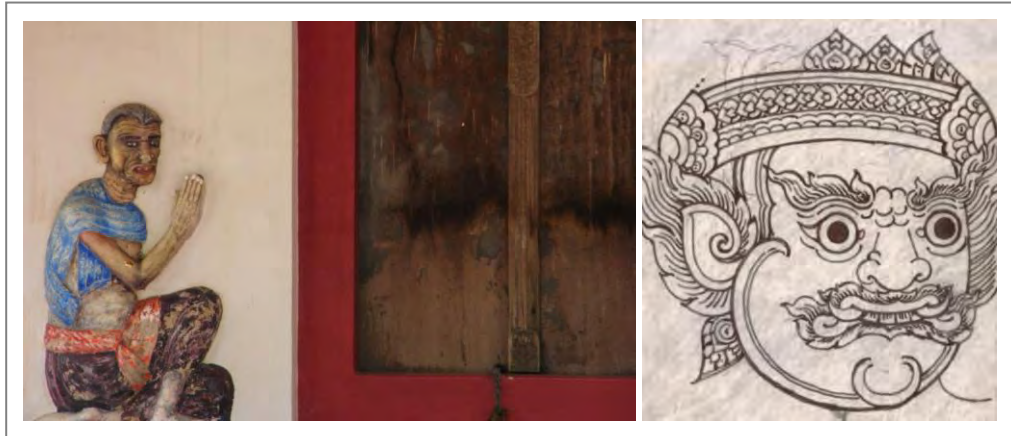
ภาพที่ 43 พระอุโบสถวัดดีหลวงใน

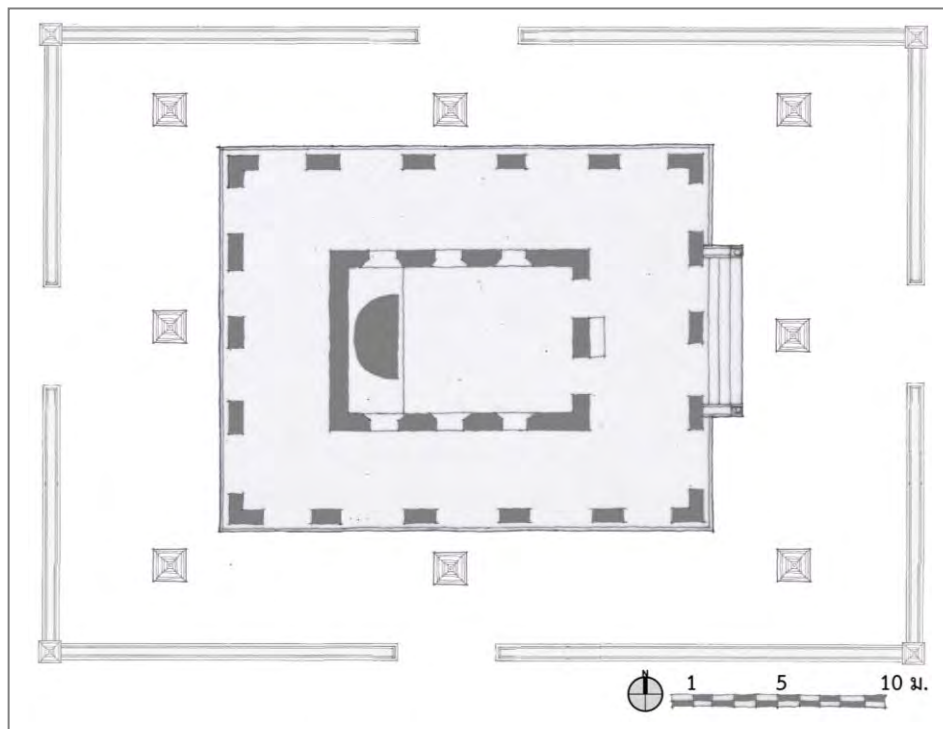
ภาพที่ 44 หางหงษ์ (หลังคาปีกนก) พระอุโบสถวัดดีหลวงใน

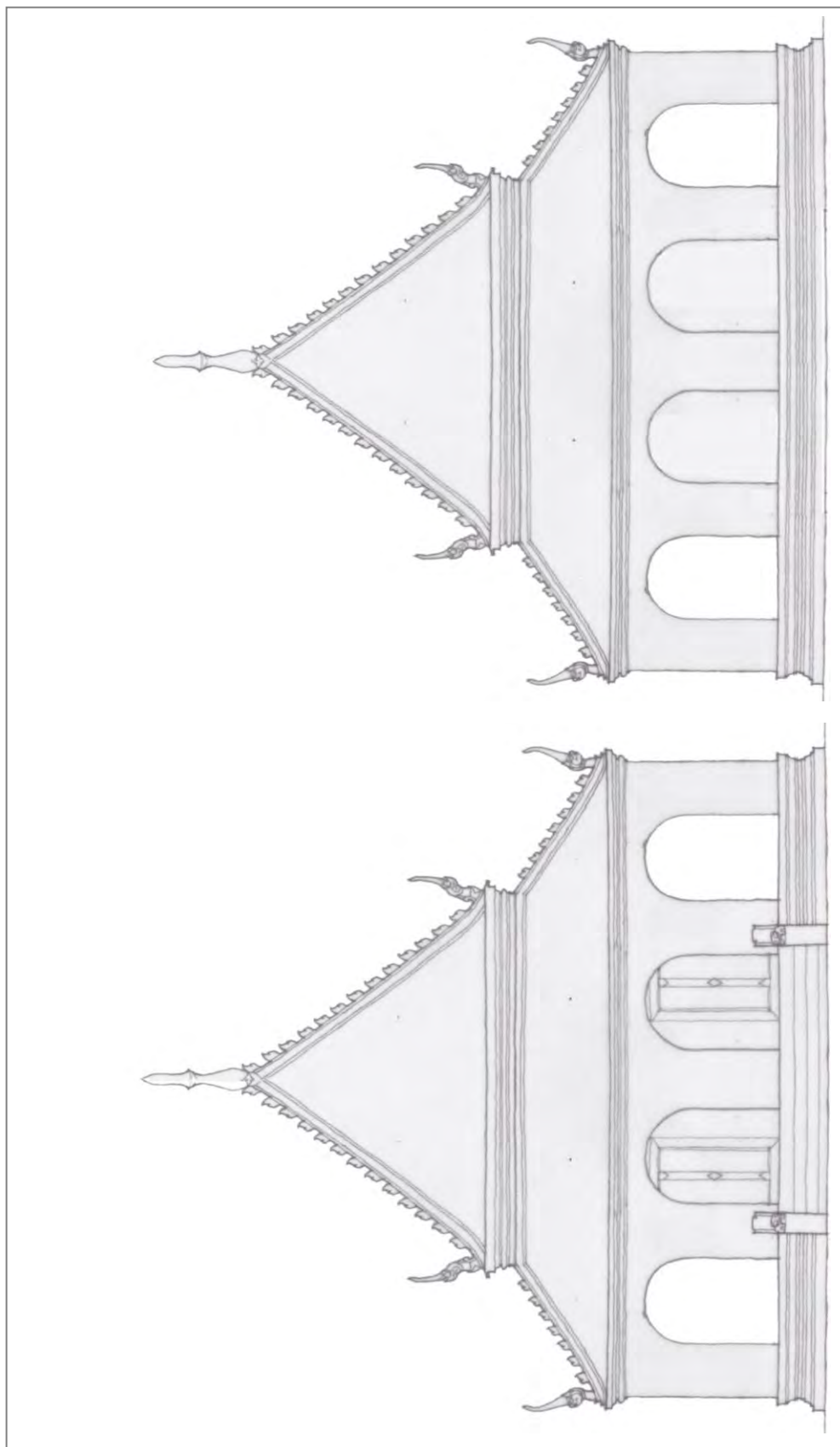
ภาพที่ 45 หน้าบันพระอุโบสถวัดตีหลวงใน

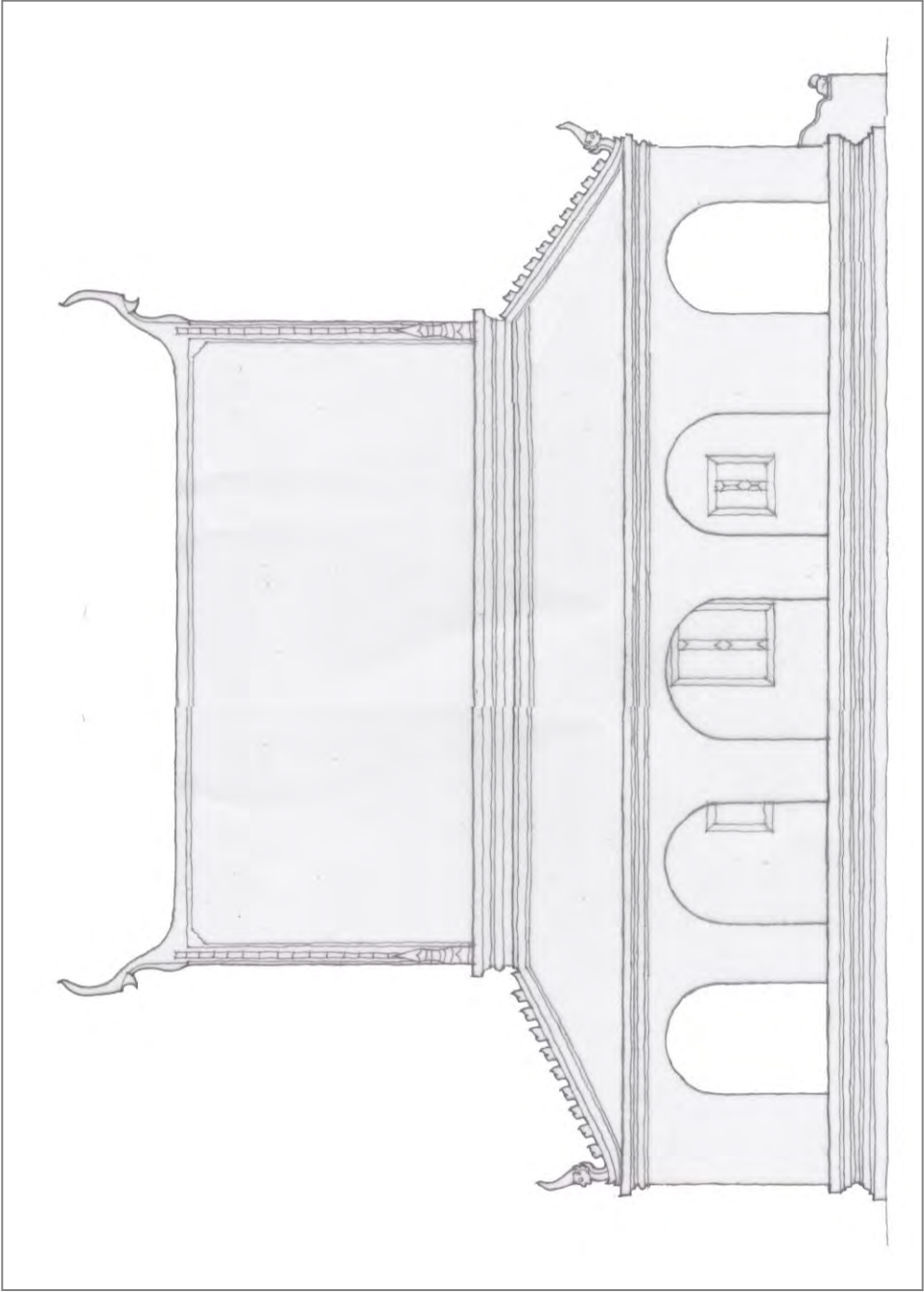
ภาพที่ 46 ประตูประอุโบสถวัดดีหลวงใน
ที่มา: คัดลอกโดย อนุรักษ์ ชำนาญช่าง

ลายเส้นที่ 38 ผังพื้นพระอุโบสถวัดดีหลวงใน

ลายเส้นที่ 39 รูปด้านหน้า, ด้านหลัง พระอุโบสถวัดดีหลวงใน

ลายเส้นที่ 40 รูปด้านข้าง พระอุโบสถวัดศิหหลวงใน

วัดบางเขียด⁴²

วัดบางเขียดตั้งอยู่ที่บ้านบางเขียด ต.บางเขียด อ.สิงหนคร สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย มีเนื้อที่ประมาณ 10 ไร่ ทิศเหนือติดกับบ้านเรือนราษฎร ทิศใต้ติดกับสระน้ำสาธารณะ ทิศตะวันออกติดกับถนนสาธารณะวิวัฒนาวาส และทิศตะวันตกติดกับโรงเรียนบ้านบางเขียด

วัดบางเขียดสร้างขึ้นเมื่อราว พ.ศ. 2189 ไม่ปรากฏนามผู้สร้าง

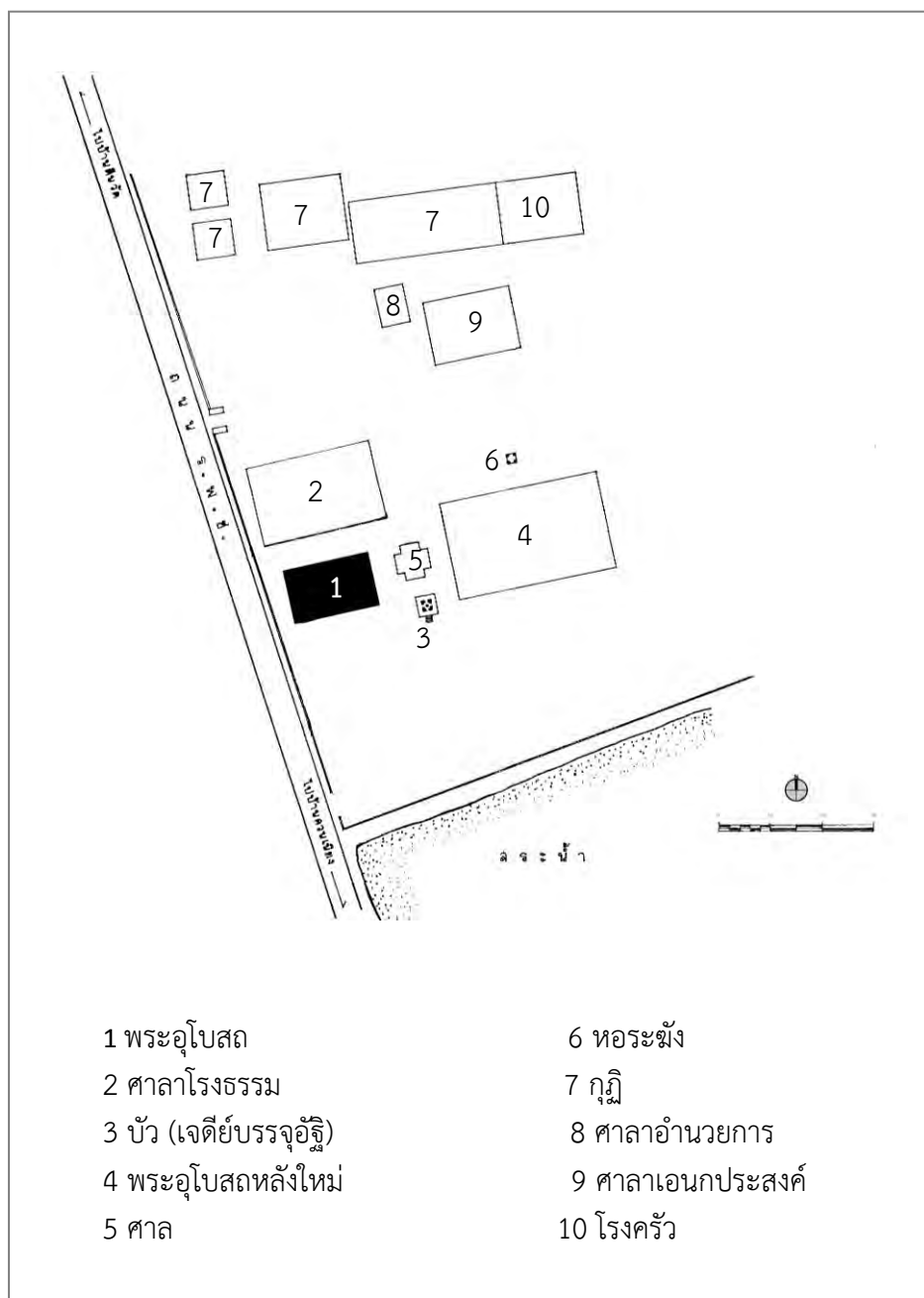
ลักษณะการวางผังบริเวณ

วัดบางเขียดตั้งอยู่บนพื้นที่ราบริมทะเลสาบสงขลาตอนใน ทำหน้าที่เป็นทั้งวัดและท่าเรือไปพร้อมกัน (ในช่วงที่ยังใช้เรือโดยสาร) ผังบริเวณของวัดประกอบด้วย พระอุโบสถ ศาลาโรงธรรม (ศาลาการเปรียญ) หอระฆัง กลุ่มกุฏิสงฆ์ บั้ว (เจดีย์บรรจุอัฐิ) และศาลาเอนกประสงค์

พระอุโบสถ

พระอุโบสถวัดบางเขียด หันหน้าไปทางทิศตะวันออก ไม่มีกำแพงแก้ว พระอุโบสถวัดบางเขียดเป็นลักษณะอย่างอาคารโถง มีบันไดทางขึ้นเฉพาะด้านหน้า ตรงส่วนฐานทำเป็นชุดบัวคว่ำบัวหงาย ตัวอาคารทำช่องเปิดเป็นวงโค้งตามแนวเสาพาไลเพื่อรับชั้นหลังคาปีกนก ส่วนหน้าบันเป็นแบบปูกระเบื้อง คล้ายกับการปูกระเบื้องของหลังคา แต่ในส่วนของหน้าบันจะมีระยะห่างของระแนงมากกว่า และเป็นการปูกระเบื้องในแนวตั้ง จากนั้นใช้ปูนฉาบทับตรงด้านนอกของหน้าบัน วิธีการนี้น่าจะเป็นความต้องการในการลดน้ำหนักของหน้าบันที่ถ่ายแรงลงมาสู่คานทับหลัง ซึ่งปกติจะเป็นการก่ออิฐทับทำให้ชุดเสาและคานทับหลังต้องรับน้ำหนักของหน้าบันทั้งแผง

⁴² กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร เล่ม 3 (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา, 2532), 509.

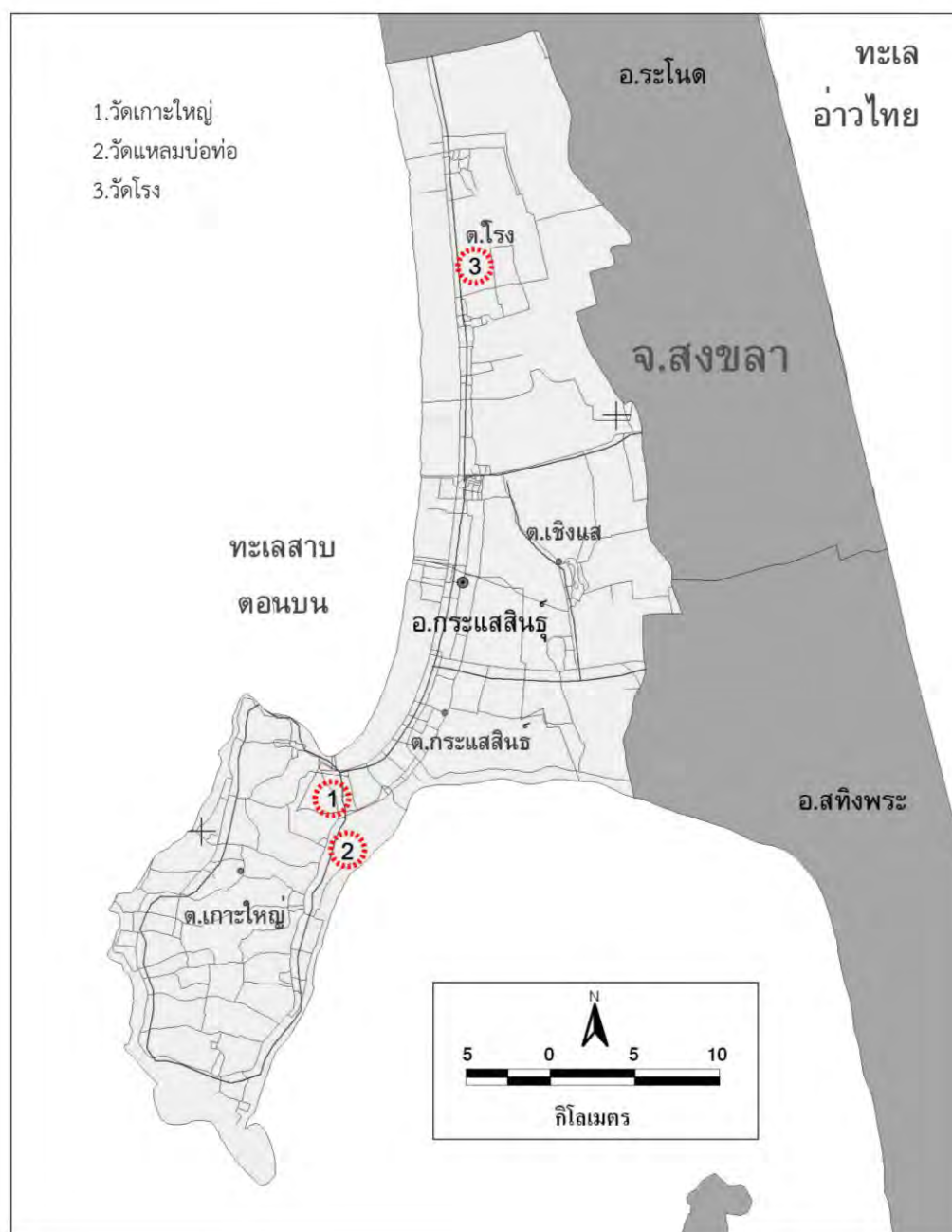

ลายเส้นที่ 41 ผังบริเวณวัดบางเขียด

ภาพที่ 47 พระอุโบสถวัดบางเขียด

3. วัดที่ทำการศึกษาในเขต อ.กระแสดินธุ์

แผนที่ที่ 11 วัดที่ทำการศึกษาในเขต อ.กระแสดินธุ์

วัดเกาะใหญ่

วัดเกาะใหญ่ ตั้งอยู่ที่บ้านเกาะใหญ่ ต.เกาะใหญ่ อ.กระแสดินธุ์ สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย มีเนื้อที่ประมาณ 19 ไร่ ทิศเหนือติดที่ดินสาธารณะ ทิศใต้ติดกับบ้านเรือนราษฎร ทิศตะวันออกติดกับถนนสาธารณะ และทิศตะวันตกติดที่ดินสาธารณะ

วัดเกาะใหญ่ สร้างขึ้นเมื่อราว พ.ศ. 2396 ไม่ปรากฏนามผู้สร้าง

ลักษณะการวางผังบริเวณ

วัดเกาะใหญ่ ตั้งอยู่บนเนินดินสูง ด้านหลังและด้านข้างของวัดเป็นภูเขาสูงเล็กๆ อาคารต่างๆ ในวัดก่อตัวกันอย่างหลวมๆ โดยมีพระอุโบสถตั้งอยู่สูงกว่าอาคารอื่นๆ ผังบริเวณของวัดประกอบด้วย พระอุโบสถ ศาลาโรงธรรม (ศาลาการเปรียญ) ศาลาบำเพ็ญกุศล โรงครัว และกลุ่มกุฏิสงฆ์

พระอุโบสถ

พระอุโบสถวัดเกาะใหญ่ หันหน้าไปทางทิศตะวันออก ไม่มีกำแพงแก้ว พระอุโบสถเป็นอย่างอาคารโถง มีผนังเฉพาะด้านสกัดหลังที่ประดิษฐานพระพุทธรูป ในแนวเสาร่วมในยกระดับให้สูงกว่าตรงส่วนที่เป็นระเบียง ประมาณ 0.20 เมตร พระอุโบสถมีบันไดทั้งด้านหน้า (ด้านทิศตะวันออก) และด้านข้าง (ด้านทิศใต้) ตรงส่วนฐานทำฐานทำเป็นชั้นหน้ากระดานเรียบ ตัวอาคารทำช่องเปิดเป็นวงโค้งตามแนวเสาพาไลเพื่อรับชั้นหลังคาปีกนก ส่วนหน้าบันเป็นแบบก่ออิฐที่ฉาบปูนเรียบ ไม่มีเครื่องลាយอง

ภาพที่ 48 พระอุโบสถวัดเกาะใหญ่

วัดแหลมบ่อท่อ

วัดแหลมบ่อท่อ ตั้งอยู่ที่บ้านแหลมบ่อท่อ ต.เกาะใหญ่ อ.กระแสดินรุ้ง มีเนื้อที่ประมาณ 8 ไร่ ทิศเหนือและทิศใต้ติดกับที่ดินราษฎร ทิศตะวันออกติดทะเลสาบสงขลา และทิศตะวันตกติดถนนสาธารณะ

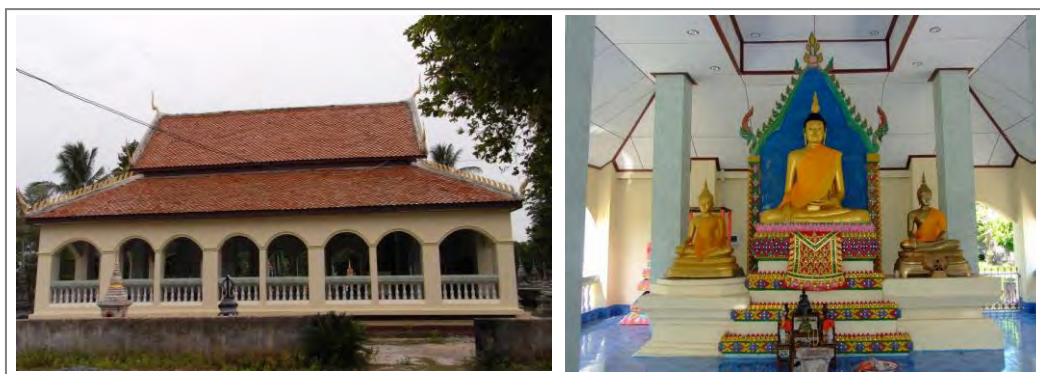
วัดแหลมบ่อท่อ ไม่ปรากฏปีที่สร้าง

ลักษณะการวางผังบริเวณ

วัดแหลมบ่อท่อ ตั้งอยู่บนเนินดิน โดยหันหน้าวัดออกสู่ทะเลสาบสงขลา บริเวณที่ตั้งวัดแหลมบ่อท่อนั้นล้อมรอบด้วยบ้านเรือนราษฎรอย่างหลวมๆ โดยมากเป็นส่วนหมากและดงตาล ปัจจุบันด้านหลังของวัดเป็นเส้นทางสัญจรหลักของชุมชน ซึ่งในอดีตเส้นทางสัญจรทางบกนี้อาจเป็นเพียงเส้นทางสัญจรในระดับท้องถิ่นเท่านั้น เนื่องจากการเดินทางติดต่อระหว่างพื้นที่บริเวณเกาะใหญ่กับพื้นที่อื่นๆ จำเป็นต้องใช้เส้นทางเดินเรือเป็นสำคัญ ซึ่งที่ตั้งของวัดแหลมบ่อท่อในอดีตนั้นจึงเปรียบเสมือนท่าเรือของชุมชน

พระอุโบสถ

พระอุโบสถวัดแหลมบ่อท่อ ตั้งอยู่ในกำแพงแก้ว หันหน้าไปทางทิศตะวันออก พระอุโบสถเป็นอย่างอาคารโถง มีผนังเฉพาะด้านสกัดหลังที่ประดิษฐานพระพุทธรูป พระอุโบสถมีทางขึ้นทั้งสองด้าน คือ ด้านหน้า (ด้านทิศตะวันออก) และด้านหลัง (ด้านทิศตะวันตก) ตรงส่วนฐานทำเป็นชุดบัวคว่ำ-หงาย หรือ ฐานปัทม์ ตัวอาคารทำช่องเปิดเป็นวงโค้งตามแนวเสาพาไลเพื่อรับชั้นหลังคาปีกนก หน้าบันมีช่อฟ้าหน้าจั่ว ประดับเครื่องลายองแบบรวระยะกา ตรงหางหงษ์ทำเป็นรูปเศียรพญานาค

ภาพที่ 49 พระอุโบสถวัดแหลมบ่อท่อ

วัดโรง⁴³

วัดโรง ตั้งอยู่ที่บ้านโรง ต.โรง อ.กระเสสิงห์ สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย มีเนื้อที่ประมาณ 12 ไร่ ทิศเหนือและทิศตะวันตกติดคลองสาธารณะ ทิศใต้และทิศตะวันออกติดถนนสาธารณะ

วัดโรง สร้างขึ้นเมื่อราว พ.ศ. 2300 ไม่ปรากฏนามผู้สร้าง เดิมชื่อว่า วัดบน ตั้งอยู่ถัดขึ้นไปทางทิศตะวันออก เมื่อเริ่มมีประชากรมากขึ้นจึงได้ย้ายวัดมาตั้งอยู่ ณ สถานที่ในปัจจุบัน ซึ่งแต่เดิมนั้นใช้เป็นโรงเก็บเรือ ชาวบ้านจึงเรียกว่า วัดโรง นับแต่นั้นมา

ลักษณะการวางผังบริเวณ

วัดโรง ตั้งอยู่บนที่ราบริมทะเลสาบสงขลา ตามเส้นทางสัญจรทางน้ำ และถือเป็นท่าเรือสำคัญของชุมชน อาคารต่างๆ ในวัดกอดตัวกันอย่างหลวมๆ โดยมีพระอุโบสถเป็นอาคารประธานของวัด ผังบริเวณของวัดประกอบด้วย พระอุโบสถ ศาลาโรงธรรม (ศาลาการเปรียญ) ศาลาบำเพ็ญกุศล โรงครัว และกลุ่มกุฏิสงฆ์ ปัจจุบันทางวัดได้สร้างพระอุโบสถหลังใหม่ตั้งอยู่ขนานกับหลังเดิม

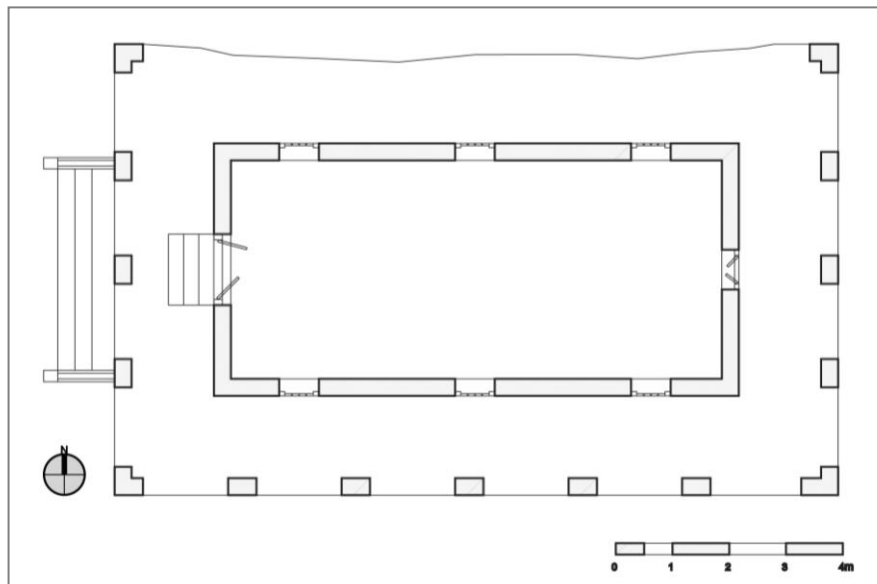
พระอุโบสถ

พระอุโบสถวัดโรง หันหน้าไปทางทิศตะวันตก ไม่มีกำแพงแก้ว ผังพื้นของพระอุโบสถแบ่งออกเป็นสองส่วน คือ ระเบียงด้านนอกและส่วนที่เป็นพื้นที่ภายในสำหรับทำสังฆกรรม มีบันไดขึ้นทางด้านหน้า (ด้านทิศตะวันตก) มีพนักบันได ตรงส่วนฐานระเบียงทำเป็นชุดบัวคว่ำบัวหงาย ฐานชั้นที่สอง (ตัวอาคารภายใน) ทำเป็นฐานบัวเช่นเดียวกัน ตัวอาคารทำช่องเปิดเป็นวงโค้งตามแนวเสาพาไลเพื่อรับชั้นหลังคาปีกนก พระอุโบสถมีประตูทางเข้าด้านหน้า 1 ช่อง และหน้าต่างด้านข้างด้านละ 3 ช่อง หน้าต่างหลังพระประธาน 1 ช่อง ส่วนหน้าบันเป็นแบบก่ออิฐที่ฉาบปูนเรียบ ไม่มีเครื่องลាយอง

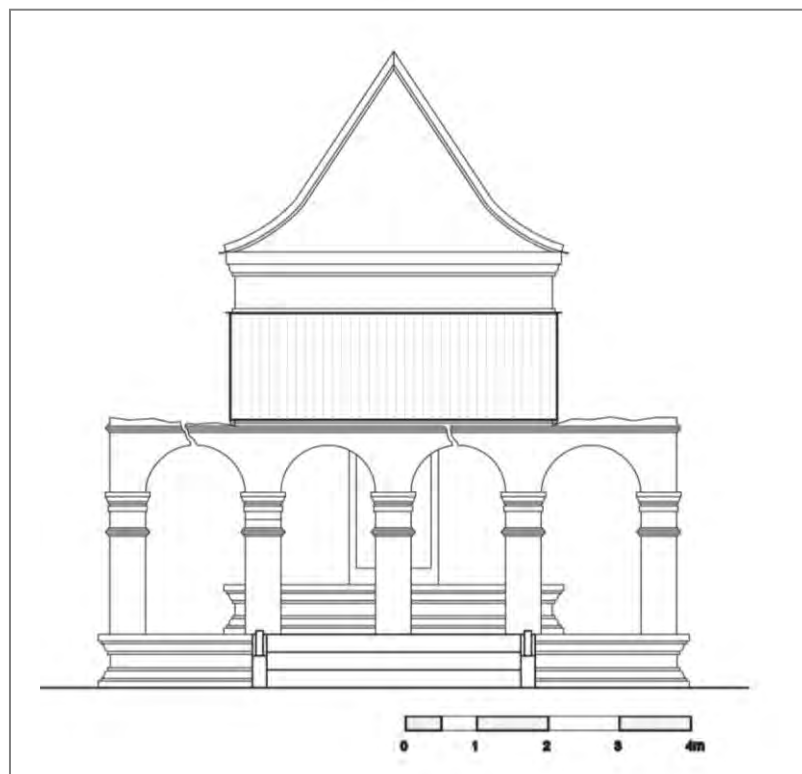

ภาพที่ 50 พระอุโบสถวัดโรง

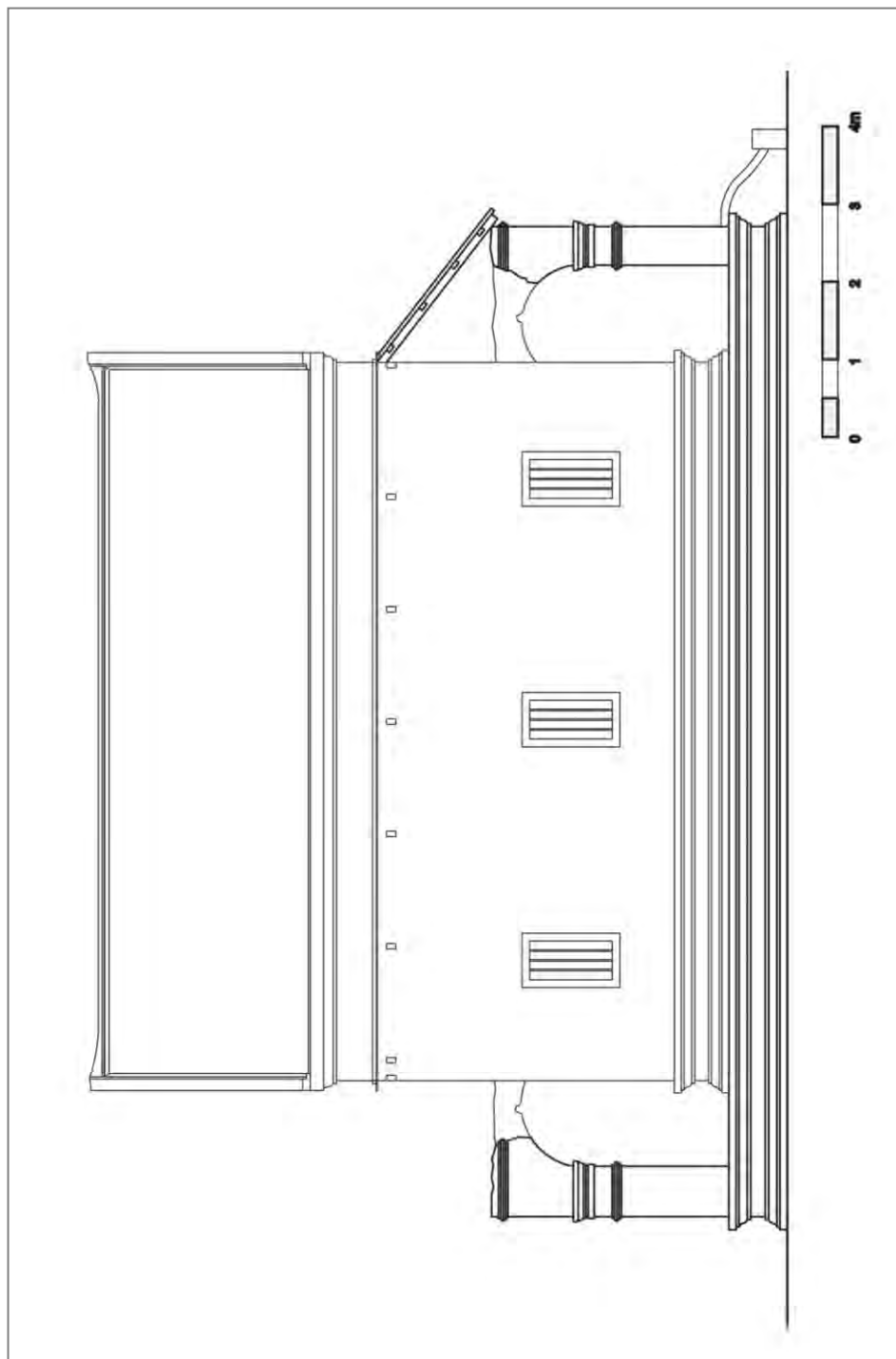
⁴³ กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร เล่ม 3 (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา, 2532), 592.

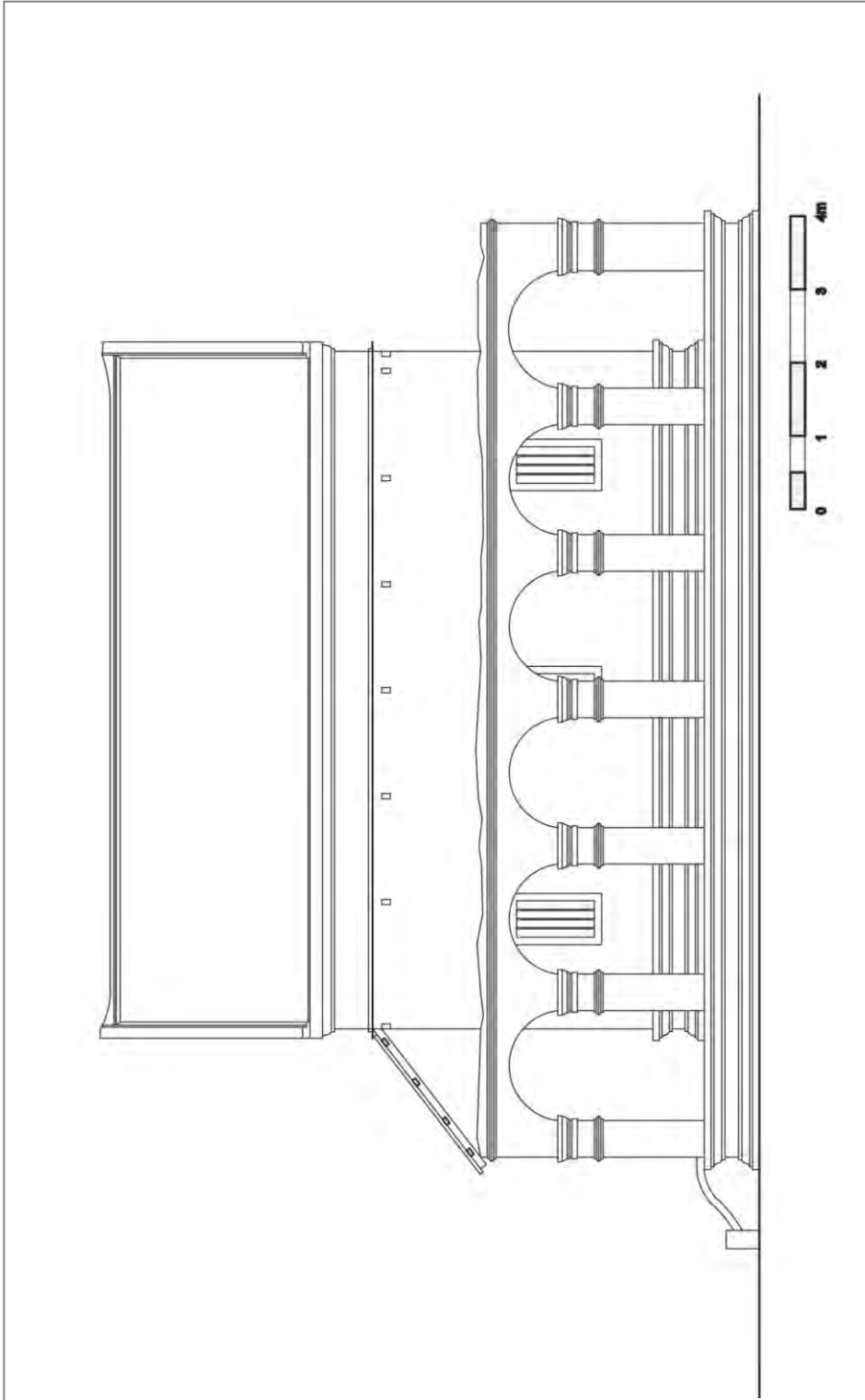
ลายเส้นที่ 42 ผังพื้นพระอุโบสถวัดโรง

ลายเส้นที่ 43 รูปด้านหน้า (ด้านทิศตะวันออก) พระอุโบสถวัดโรง

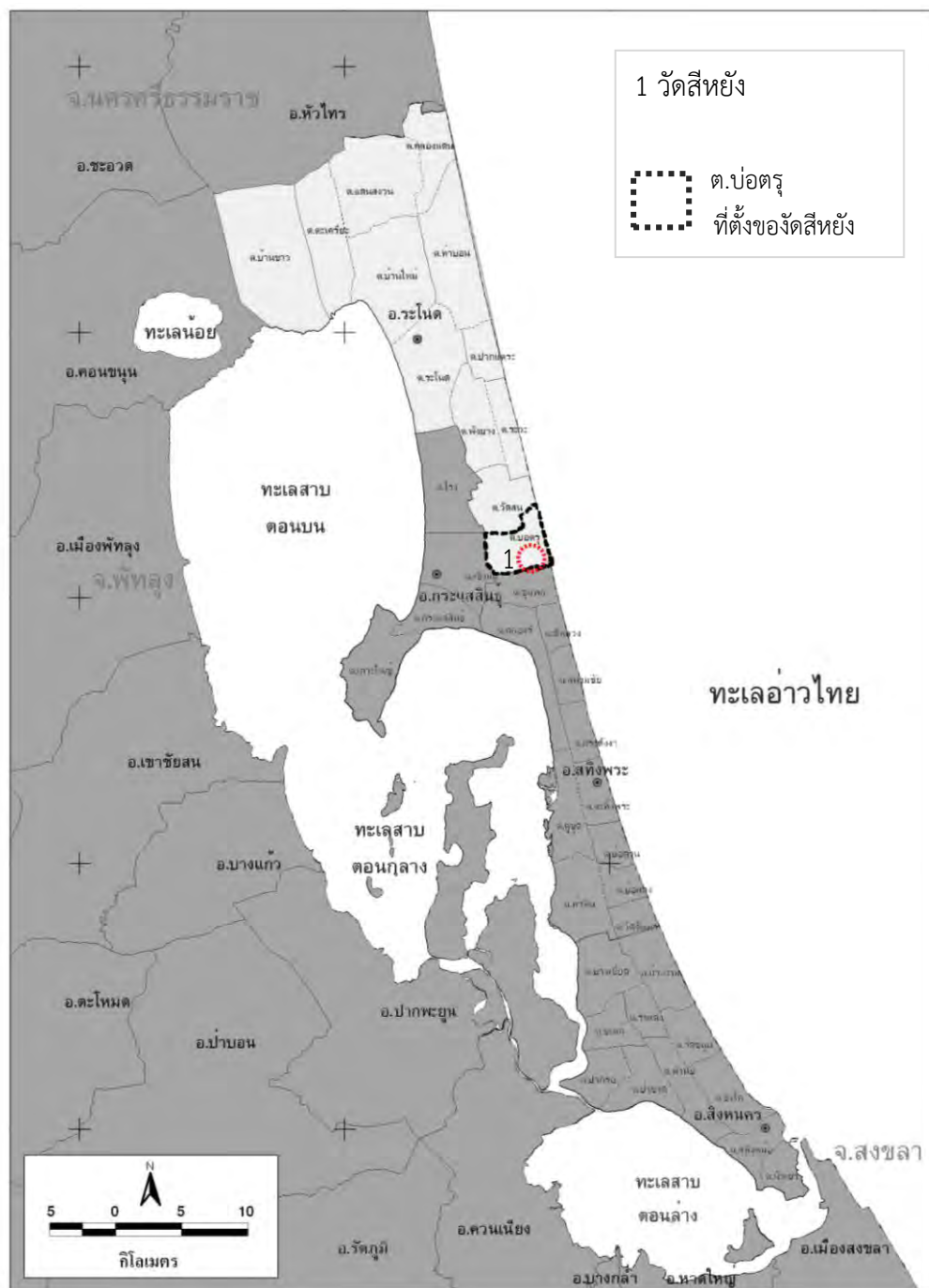

ลายเส้นที่ 44 รูปด้านข้าง (ด้านทิศเหนือ) พระอุโบสถวัดโคง

ลายเส้นที่ 45 รูปด้านข้าง (ด้านทิศใต้) พระอุโบสถวัดโรง

4. วัดที่ทำการศึกษานในเขต อ.ระโนด

แผนที่ที่ 12 วัดที่ทำการศึกษานในเขต อ.ระโนด

วัดสีหยัง

วัดสีหยัง ตั้งอยู่ที่บ้านสีหยัง ต.บ่อตรุ อ.ระโนด สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย มีเนื้อที่ประมาณ 33 ไร่ ทิศเหนือติดกับที่ดินราษฎร ทิศใต้ติดกับถนนสาธารณะ ทิศตะวันออกติดกับทุ่งนา และทิศตะวันตกติดกับถนนสายระโนด-สงขลา

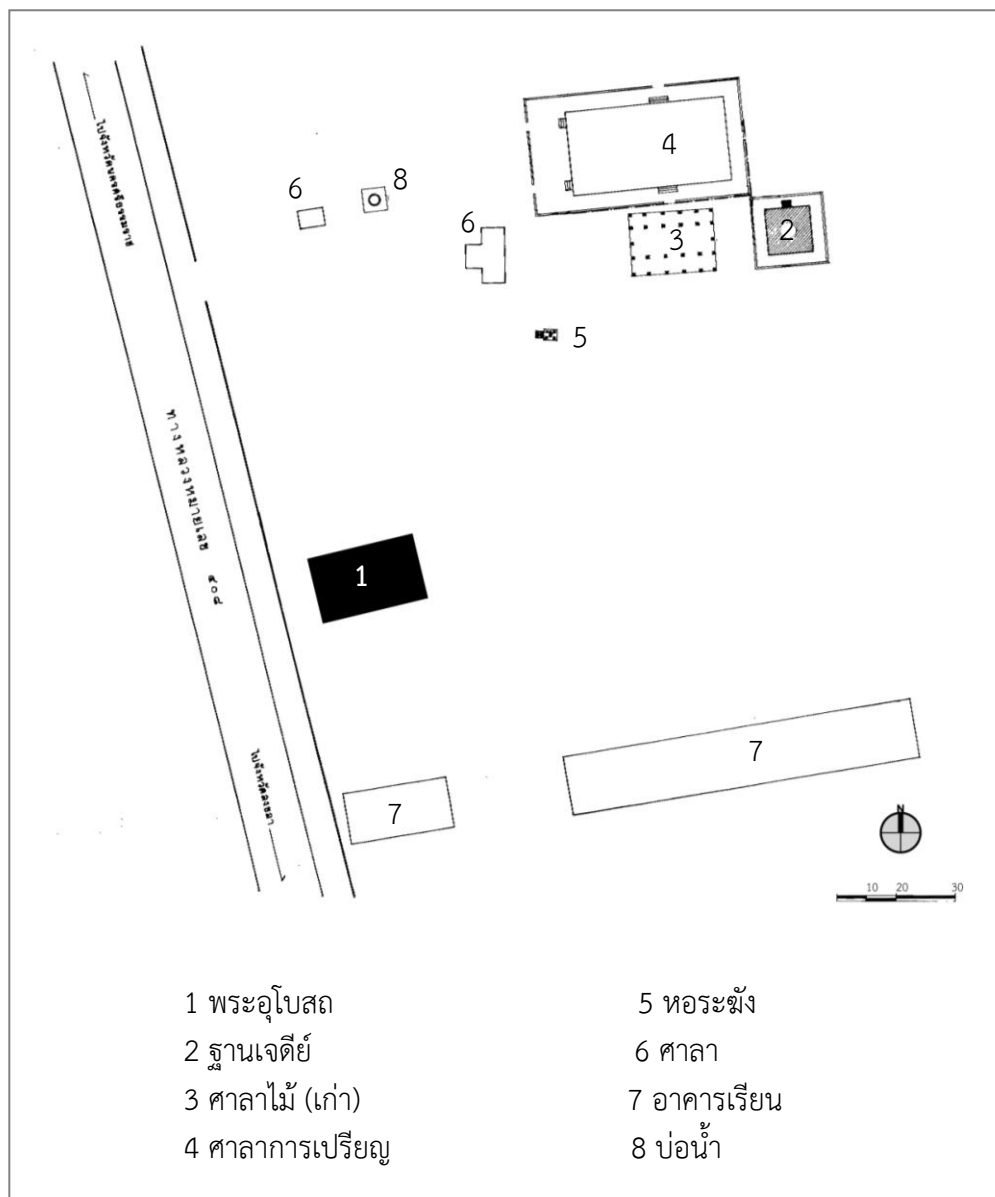
วัดสีหยัง สร้างขึ้นเมื่อราว พ.ศ. 2310 ไม่ปรากฏนามผู้สร้าง เดิมมีนามว่า "วัดสีกู่ยง" หนังสือกัลปนาวัดหัวเมืองพัทลุงในสมัยอยุธยาเรียกว่า "วัดศรีกู่ยง"

ลักษณะการวางผังบริเวณ

วัดสีหยังตั้งอยู่ริมเส้นทางสัญจรหลัก สายสงขลา-ระโนด แต่เดิมสันนิษฐานว่าอาคารประธานของวัดคือ ศาลาโรงธรรม (ศาลาเครื่องไม้) ที่อยู่ด้านหน้าฐานเจดีย์เก่า เพราะอาคารกลุ่มนี้อยู่ในแนวเดียวกับทางเข้า ถัดออกไปทางทิศใต้เป็นที่ตั้งของพระอุโบสถ ซึ่งหันหน้าไปทางทิศตะวันออก เท่ากับว่าหันหลังให้กับทิศทางสัญจร แต่ก็คะเนได้ว่าต้องการตั้งพระอุโบสถไว้ตรงขอบพื้นที่ของแนวผัง เพื่อจะได้มีพื้นที่ว่างหรือลานทรายเพิ่มขึ้น ดังนั้นพระอุโบสถจึงหันหน้าไปทางทิศตะวันออกสวนทางกับทิศหน้าวัดไปโดยปริยาย ภายในวัดประกอบด้วย พระอุโบสถ ศาลาโรงธรรมไม้ (ศาลาการเปรียญ) ฐานเจดีย์เก่า หอระฆัง กลุ่มกุฏิสงฆ์ โรงเรียน และพื้นที่ว่างที่เป็นลานทรายซึ่งเป็นส่วนเชื่อมต่อระหว่างกลุ่มอาคารต่างๆ โดยมีพื้นที่ว่างรอบพระอุโบสถมากกว่าส่วนอื่นๆ ทำให้พระอุโบสถเป็นจุดเด่นในผังบริเวณอย่างชัดเจน

พระอุโบสถ

พระอุโบสถวัดสีหยัง หันหน้าไปทางทิศตะวันออก ไม่มีกำแพงแก้ว ผังพื้นของพระอุโบสถแบ่งออกเป็นสองส่วน คือ ระเบียงด้านนอกและส่วนที่เป็นพื้นที่ภายในสำหรับทำสังฆกรรม มีบันไดขึ้นเฉพาะทางด้านหน้า (ทิศตะวันออก) ตรงส่วนฐานทำเป็นชุดบัวคว่ำบัวหงาย ตัวอาคารทำช่องเปิดเป็นวงโค้งตามแนวเสาพาไลเพื่อรับชั้นหลังคาปีกนก พระอุโบสถมีประตูทางเข้าด้านหน้า 1 ช่อง และหน้าต่างด้านละ 2 ช่อง อีกหนึ่งช่องตรงห้องพระประธานนั้นเป็นช่องระบายอากาศด้วยกระเบื้องจีน พนักกระเบื้องประดับด้วยกระเบื้องปู หน้าบันด้านทิศตะวันออกปั้นปูนเป็นภาพเมฆลากักรามสุรด้านทิศตะวันตกเป็นภาพเทพพนม หน้าบันไม่มีไชราหน้าจั่ว ส่วนเครื่องลายองทำเป็นปูนปั้นประกอบด้วยช่อฟ้าและหางหงส์ซึ่งทำเป็นพญานาค

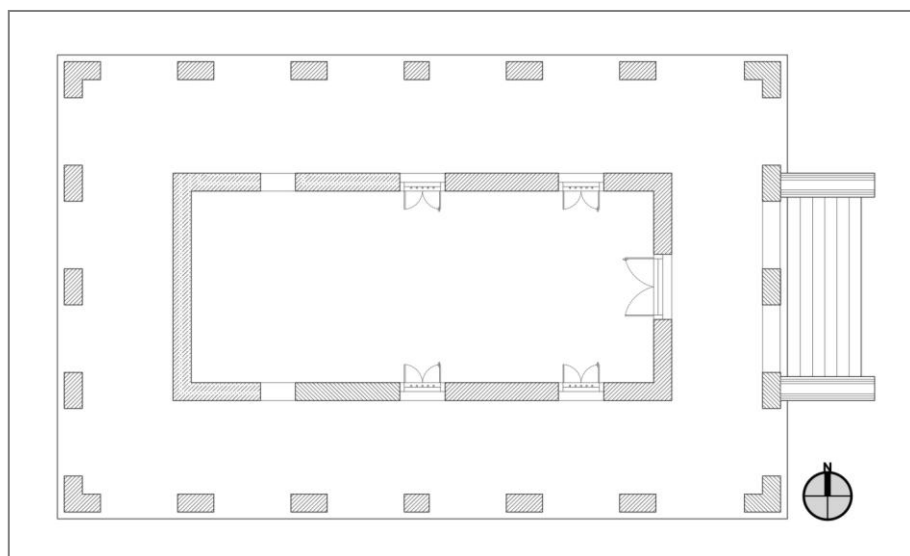
ลายเส้นที่ 46 ผังบริเวณวัดสีหยัง

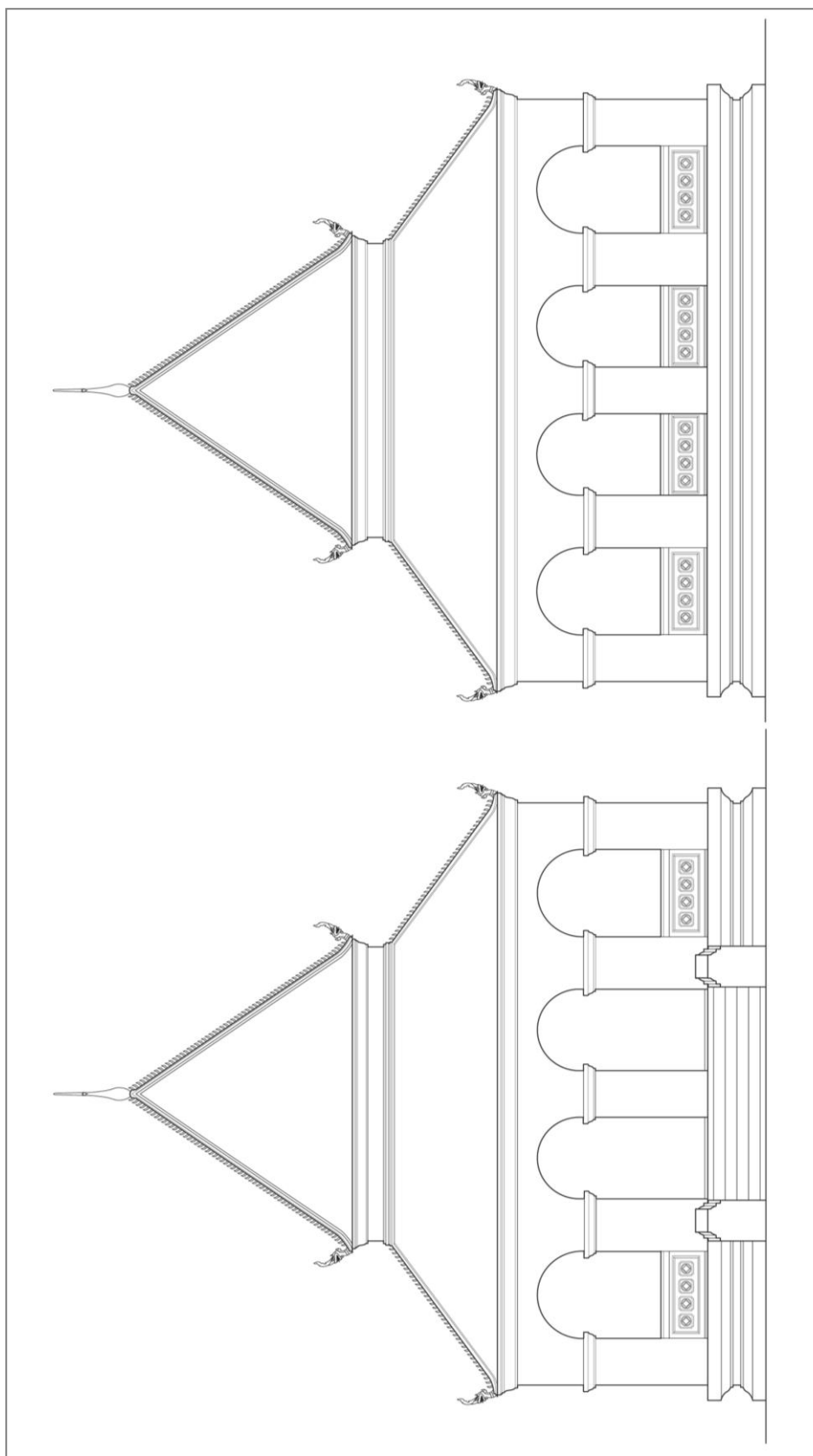
ภาพที่ 51 พระอุโบสถวัดสี่หยังก่อการบูรณะ

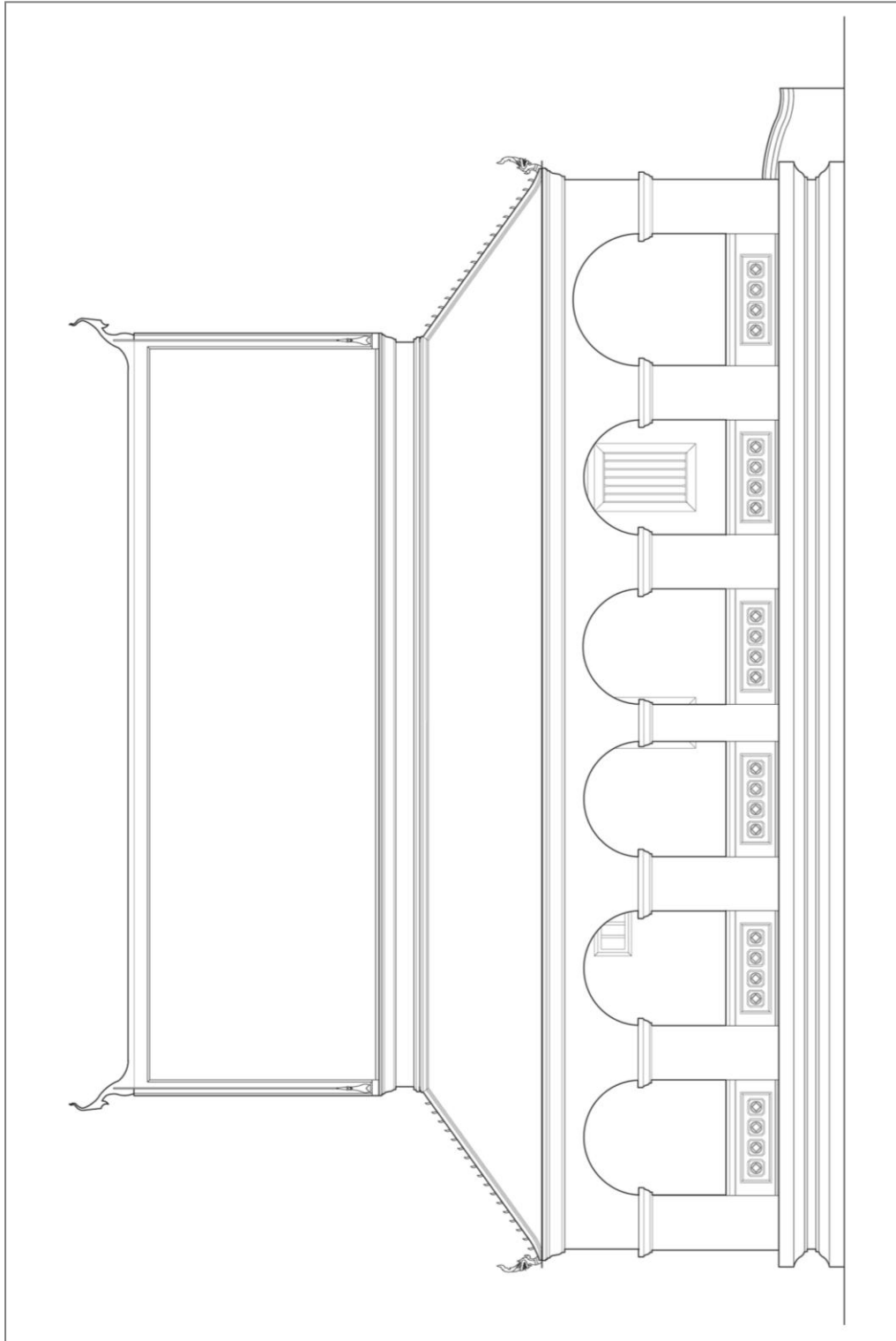
ภาพที่ 52 พระอุโบสถวัดสี่หยังในสภาพปัจจุบัน

ลายเส้นที่ 47 ผังพื้นพระอุโบสถวัดสี่หยัง

ลายเส้นที่ 48 รูปด้านหน้า, ด้านหลังด้านหลังพระอุโบสถวัดสีหยัง

ลายเส้นที่ 49 รูปด้านข้างพระอุโบสถวัดสีหยัง

5. วัดที่ทำการศึกษานในเขต อ.หาดใหญ่

แผนที่ที่ 13 วัดที่ทำการศึกษานในเขต อ.หาดใหญ่

วัดท่านางหอม

วัดท่านางหอม ตั้งอยู่ที่บ้านท่านางหอม ต.น้ำน้อย อ.หาดใหญ่ สงกัตคณะสงฆ์มหานิกาย มีเนื้อที่ประมาณ 33 ไร่ ทิศเหนือติดกับที่ดินราษฎร ทิศใต้ติดกับถนนสาธารณะ ทิศตะวันออกติดกับทุ่งนา และทิศตะวันตกติดกับบ้านเรือนราษฎร

วัดท่านางหอม สร้างขึ้นเมื่อราว พ.ศ. 2310 ไม่ปรากฏนามผู้สร้าง

ลักษณะการวางผังบริเวณ

วัดท่านางหอมตั้งอยู่บริเวณที่ลุ่มริมทะเลสาบสงขลา โดยแต่เดิมการสัญจรในบริเวณนี้อาศัยเรือเป็นพาหนะหลัก ซึ่งในบริเวณนี้มีลำคลองสายเล็กๆ หลายสายไหลลงสู่ทะเลสาบฯ วัดท่านางหอมจึงตั้งอยู่เป็นศูนย์กลางของชุมชนและอาจมีสถานะเป็นท่าเรือไปในตัวด้วย ซึ่งนอกจากสร้างขึ้นเพื่อเป็นความศรัทธาในพระพุทธศาสนาและการเป็นศูนย์กลางของชุมชนแล้ว ยังอาจสร้างขึ้นในฐานะการเริ่มต้นตั้งถิ่นฐานในพื้นที่แถบนี้อีกด้วย

ผังบริเวณของวัดท่านางหอม เป็นเหมือนวัดท้องถิ่นทั่วไป คือ เรียบ และง่าย ไม่มีองค์ประกอบที่ซับซ้อนนัก ซึ่งประกอบด้วย พระอุโบสถ ศาลาโรงธรรมไม้ (ศาลาการเปรียญ) หอระฆัง กลุ่มกุฏิสงฆ์ โรงครัว และพื้นที่ว่างที่เป็นลานทราย

พระอุโบสถ

พระอุโบสถวัดท่านางหอมเป็นอาคารโถง หันหน้าไปทางทิศตะวันตก มีกำแพงแก้วล้อมรอบ มีบันไดขึ้นเฉพาะทางด้านหน้า (ทิศตะวันออก) ตรงส่วนฐานทำเป็นชุดบัวคว่ำบัวหงาย ตัวอาคารทำช่องเปิดเป็นวงโค้งตามแนวเสาพาไลเพื่อรับชั้นหลังคาปีกนก ภายในอาคารก่อผนังเฉพาะส่วนที่ประดิษฐานพระพุทธรูป ชุดหลังคาได้รับการบูรณะใหม่

ภาพที่ 53 พระอุโบสถวัดท่านางหอม

สรุปรูปแบบของอาคารกรณีศึกษา

จากการลงพื้นที่ศึกษาภาคสนามสามารถคัดเลือกพระอุโบสถและพระวิหารตามขอบเขตการศึกษาได้ 25 วัด โดย แบ่งออกเป็น 5 อำเภอ คือ อ.เมืองสงขลา 13 วัด อ.สิงหนคร 7 วัด อ.กระแสสินธุ์ 3 วัด อ.ระโนด และ อ.หาดใหญ่ อย่างละ 1 วัด และจากการจำแนกลักษณะทางกายภาพเบื้องต้นพบว่าพระอุโบสถในกรณีศึกษาสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 รูปแบบ คือ แบบที่มีพาไล และแบบที่ไม่มีพาไล

แบบมีพาไล มีทั้งหมด 21 วัด และแบบที่มีช่องเปิดเป็นวงโค้งมีจำนวนมากที่สุด คือมีจำนวน 16 วัด อาคารแบบช่องเปิดสี่เหลี่ยม 2 วัด แบบช่องเปิดสี่เหลี่ยมคางหมู 2 วัด

แบบไม่มีพาไล 4 วัด เป็นอาคารทรงจันทน์ 1 วัด นอกนั้น 3 วัดเป็นอาคารแบบไทยพื้นถิ่น ซึ่งทั้ง 3 หลังที่กล่าวมานี้ตั้งอยู่ในเกาะยอทั้งหมด

และจากการสำรวจพบว่าโดยวัดส่วนใหญ่จะกระจายตัวอยู่บริเวณตัวเมืองสงขลาทั้งฝั่งแหลมสนและฝั่งบ่อয়ง

นอกจากนี้ยังพบว่าพระอุโบสถจำนวนมากหันหน้าตามทิศทางของเมือง หรือทิศทางสัญจรหลักเป็นสำคัญ ซึ่งได้จำแนกไว้ในตารางพร้อมรายละเอียดอื่นๆ

ตารางที่ 3 ลักษณะทางสถาปัตยกรรมที่สำคัญของอาคารที่ศึกษา

ที่ตั้ง					วัด	ลักษณะทางสถาปัตยกรรม										
เมือง	หาดใหญ่	สิงหนคร	กระแสสินธุ์	ระโนด		พาโลโค้ง/ ช่อโค้ง	พาโล สี่เหลี่ยม/ ช่อตรง	พาโลคาง หมู/ช่อเฉียง	ทรงจีน	อาคารทึบ	อาคารโถง	ไขราหน้าจั่ว	เครื่องลายอง	ทางหงษ์แบบ พญานาค	หันหน้าทิศ <u>ตะวันออก</u> / ตะวันตก	หมายเหตุ
✓ ในเขตเทศบาล	—	—	—	—	 วัดดอนไแอ้	—	—	—	✓	✓	—	—	—	—	ตะวันตก	-เป็นพระอุโบสถอย่างจีนประเพณีในพุทธศาสนานิกายเถรวาท
✓ ในเขตเทศบาล	—	—	—	—	 วัดแจ้ง	✓	—	—	—	—	—	—	—	—	ตะวันตก	-มีลายดอกกลมตรงผนังเหนือเสา -หน้าบันเป็นรัศมีดวงอาทิตย์เหนือรั้วน้ำทะเล
✓ ในเขตเทศบาล	—	—	—	—	 วัดศาลาห้วยยาง	✓	—	—	—	—	—	✓	—	—	<u>ตะวันออก</u>	-หลังคาลดชั้น -ตรงขอบวงโค้งทำเป็นลวดบัวคล้ายสถาปัตยกรรมตะวันตก
✓ ในเขตเทศบาล	—	—	—	—	 วัดชมัณมาวาสฯ	✓	—	—	—	—	✓ ภายหลังทำประตู-หน้าต่างปิดทับ	—	—	—	ตะวันตก	
✓ ในเขตเทศบาล	—	—	—	—	 วัดโพธิ์ปฐมวาส	✓	—	—	—	—	—	—	✓ เป็นเพียงตัวหงาขนาดเล็ก	—	ตะวันตก	-หน้าบันมีอักษรเขียนว่า “2461”

ตารางที่ 3 (ต่อ)

ที่ตั้ง					วัด	ลักษณะทางสถาปัตยกรรม										
เมือง	หาดใหญ่	สิงหนคร	กระแสสินธุ์	ระโนด		พาโลโค้ง/ ช่อโค้ง	พาโล สี่เหลี่ยม/ ช่อตรง	พาโลคาง หมู/ช่อเฉียง	ทรงจีน	อาคารทึบ	อาคารโถง	ไขราหน้าจั่ว	เครื่องลายอง	ทางหงษ์แบบ พญานาค	หันหน้าทิศ <u>ตะวันออก</u> / ตะวันตก	หมายเหตุ
✓ ในเขตเทศบาล	—	—	—	—	 วัดสระเกษ	✓	—	—	—	—	—	—	✓ ปั้นปูน	— เป็นแบบทั่วไป	ตะวันตก	-หน้าบันเป็นรัศมีดวงอาทิตย์คล้ายวัดแจ้ง -หลังคาลดชั้นคล้ายวัดศาลาหัวยาง
✓ ในเขตเทศบาล	—	—	—	—	 วัดโรงวาส	✓	—	—	—	—	—	—	✓	✓	ตะวันออก	
✓	—	—	—	—	 วัดน้ำกระจาย	✓	—	—	—	—	—	—	✓	✓	<u>ตะวันออก</u>	
✓	—	—	—	—	 วัดสามกอง	✓	—	—	—	—	✓	✓	—	—	ตะวันตก	
✓ ในเกาะยอ	—	—	—	—	 วัดแหลมพ้อ	—	—	✓	—	—	—	✓	✓	✓	ตะวันตก	

ตารางที่ 3 (ต่อ)

ที่ตั้ง					วัด	ลักษณะทางสถาปัตยกรรม										
เมือง	หาดใหญ่	สิงหนคร	กระแสสินธุ์	ระโนด		พาไลโค้ง/ ช่อโค้ง	พาไล สี่เหลี่ยม/ ช่อตรง	พาไลคาง หมู/ช่อเฉียง	ทรงจีน	อาคารทึบ	อาคารโถง	ไขราหน้าจั่ว	เครื่องลายอง	ทางหงษ์แบบ พญานาค	หันหน้าทิศ <u>ตะวันออก</u> / <u>ตะวันตก</u>	หมายเหตุ
✓ ในเกาะ ยอ	—	—	—	—	 วัดโคกเงี้ยว	—	—	—	—	✓	—	✓	✓ ทำขึ้นใหม่	—	ตะวันตก	
✓ ในเกาะ ยอ	—	—	—	—	 วัดท้ายยอ	—	—	—	—	✓	—	✓	—	—	<u>ตะวันออก</u>	
✓ ในเกาะ ยอ	—	—	—	—	 วัดเขาบ่อ	—	—	—	—	✓	—	✓	—	—	ตะวันตก	
—	—	✓	—	—	 วัดสุวรรณคีรี	—	✓	—	—	—	—	—	✓ เป็นเพียงตัวเหงา ขนาดเล็ก	✓	<u>ตะวันออก</u>	
—	—	✓	—	—	 วัดบ่อทรัพย์	✓	—	—	—	—	—	—	—	—	<u>ตะวันออก</u>	-ตรงขอบวงโค้งทำเป็น ลวดบัวคล้าย สถาปัตยกรรมตะวันตก

ตารางที่ 3 (ต่อ)

ที่ตั้ง					วัด	ลักษณะทางสถาปัตยกรรม										
เมือง	หาดใหญ่	สิงหนคร	กระแสสินธุ์	ระโนด		พาโลโค้ง/ ช่อโค้ง	พาโล สี่เหลี่ยม/ ช่อตรง	พาโลคาง หมู/ช่อเฉียง	ทรงจันทน์	อาคารทึบ	อาคารโถง	ไขราหน้าจั่ว	เครื่องลายอง	ทางหงษ์แบบ พญานาค	หันหน้าทิศ <u>ตะวันออก</u> / ตะวันตก	หมายเหตุ
—	—	✓	—	—	 วัดศิวรมณาวาส (ร้าง)	—	—	✓	—	—	—	—	✓ เป็นเพียงตัวเหงา ขนาดเล็ก	—	<u>ตะวันออก</u>	
—	—	✓	—	—	 วัดโลการาม	—	—	✓	—	—	✓	—	✓ แบบวรยระกา	✓	<u>ตะวันออก</u>	
—	—	✓	—	—	 วัดสลักป่าแก้ว	—	✓	—	—	—	—	✓	✓ แบบวรยระกา	✓	<u>ตะวันออก</u>	
—	—	✓	—	—	 วัดดีหลวงโน	✓	—	—	—	—	—	—	✓ แบบวรยระกา	✓	<u>ตะวันออก</u>	-ทางหงษ์ตรงหลังคาปี นกทำเป็นรูปช้าง ม้า ยักษ์ และฤาษี -มีลายรดน้ำ
—	—	✓	—	—	 วัดบางเขียด	✓	—	—	—	—	✓	✓	—	—	<u>ตะวันออก</u>	

ตารางที่ 3 (ต่อ)

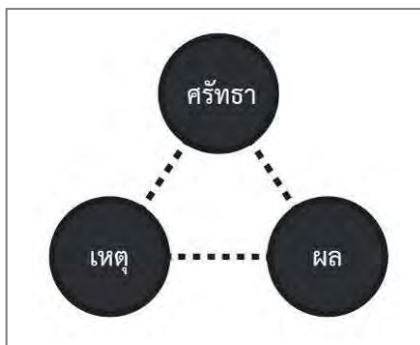
ที่ตั้ง					วัด	ลักษณะทางสถาปัตยกรรม										
เมือง	หาดใหญ่	สิงหนคร	กระแสสินธุ์	ระโนด		พาโลโค้ง/ ช่อโค้ง	พาโล สี่เหลี่ยม/ ช่อตรง	พาโลคาง หมู/ช่อเฉียง	ทรงจีน	อาคารทึบ	อาคารโถง	ไขราหน้าจั่ว	เครื่องลำยอง	หางหงษ์แบบ พญานาค	หันหน้าทิศ <u>ตะวันออก</u> / ตะวันตก	หมายเหตุ
—	—	—	✓	—	 วัดเกาะใหญ่	✓	—	—	—	—	✓	—	—	—	ตะวันออก	-ที่ตั้งวัดอยู่บนเนินสูง
—	—	—	✓	—	 วัดแหลมบ่อท่อ	✓	—	—	—	—	✓	✓	✓ แบบรายระกา	✓	ตะวันออก	-ซ่อมแซมไปมาก แต่ ยังคงสังเกตได้ถึง ลักษณะดั้งเดิม
—	—	—	✓	—	 วัดโรง	✓	—	—	—	—	—	—	—	—	ตะวันตก	-ชำรุดมาก -เสาพาไลหรือระเบียงมี เส้นขอบคล้าย สถาปัตยกรรมตะวันตก
—	—	—	—	✓ บ้านบ่อ ตรู	 วัดสี่หยัง	✓	—	—	—	—	—	—	✓ แบบรายระกา	✓	ตะวันออก	-บูรณะใหม่ -เสาพาไลหรือระเบียงมี เส้นขอบคล้าย สถาปัตยกรรมตะวันตก
—	✓ บ้านทำ นางหอม	—	—	—	 วัดทำนางหอม	✓	—	—	—	—	✓	✓	✓ ทำขึ้นใหม่	—	ตะวันตก	-ซ่อมแซมไปมาก แต่ ยังคงสังเกตได้ถึง ลักษณะดั้งเดิม

บทที่ 4

สถาปัตยกรรมของพระอุโบสถในเมืองสงขลา สมัยการปกครองของเจ้าเมืองตระกูล ณ สงขลา

การศึกษารูปแบบทางสถาปัตยกรรมของพระอุโบสถ ภายใต้บริบททางสังคมของเมืองสงขลาสมัยการปกครองของเจ้าเมืองตระกูล ณ สงขลา ในครั้งนี้ ใช้วิธีการศึกษาเปรียบเทียบและวิเคราะห์โดยอาศัยข้อมูลจากทั้ง 2 ส่วน คือ ข้อมูลพื้นฐานทางประวัติศาสตร์ ทั้งจากเอกสารชั้นต้นและเอกสารชั้นรอง ซึ่งได้นำเสนอไปในบทที่ 2 พัฒนาการของเมืองสงขลาและการปกครองของเจ้าเมืองตระกูล ณ สงขลา ประกอบกับข้อมูลทางกายภาพจากภาคสนาม (field work) เช่น ภาพถ่ายแผนที่ แผนผัง และแบบทางสถาปัตยกรรม ซึ่งได้แสดงไว้ในบทที่ 3 การสร้างวัดในเมืองสงขลา: วัตรกรณศึกษา

การศึกษาในครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้ให้นิยามของงานสถาปัตยกรรมว่าเป็น “สัญลักษณ์ทางวัฒนธรรม” และจากสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมดังกล่าวมาสู่การตั้งคำถามถึง “ต้นเหตุ” ซึ่งผู้ศึกษาได้นิยามว่า “ความต้องการเชิงสัญลักษณ์”¹ เท่ากับว่าความต้องการเชิงสัญลักษณ์ (เหตุ) นำมาสู่งานสถาปัตยกรรม (ผล) และแน่นอนว่า “เหตุ” และ “ผล” ย่อมต้องสอดคล้องและสัมพันธ์กัน อย่างไรก็ตามเนื่องจากว่างานสถาปัตยกรรมที่ทำการศึกษาคืองานสถาปัตยกรรมทางศาสนา จึงจำเป็นต้องมีปัจจัยอีกอย่างหนึ่งเข้ามาสนับสนุน นั่นคือ “ศรัทธา” ซึ่งทั้งสามสิ่งนี้ต่างส่งเสริมซึ่งกันและกัน

ลายเส้นที่ 50 ความสัมพันธ์ของ “เหตุ” (ความต้องการเชิงสัญลักษณ์) “ผล” (สัญลักษณ์ทางวัฒนธรรม=ศิลปะและสถาปัตยกรรม) และ “ความศรัทธา” ในพุทธศาสนา

¹ เป็นความต้องการเชิงสัญลักษณ์เพื่อการลดความแตกต่างระหว่างพื้นที่ที่มีความเจริญทางสังคม-เศรษฐกิจที่น้อยกว่า กับพื้นที่ที่มีความเจริญทางสังคม-เศรษฐกิจที่มากกว่า งานศิลปะและสถาปัตยกรรมจึงเป็นอย่างหนึ่งของความต้องการนั้น และเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมในภาพใหญ่

จากการศึกษา “เหตุ” (ความต้องการเชิงสัญลักษณ์) นำมาสู่การศึกษาเปรียบเทียบและวิเคราะห์ “ผล” (สถาปัตยกรรม) โดยตั้งสมมุติฐานไว้ 3 ประเด็น คือ

ประเด็นแรก: การกระจายตัวของวัดในเมืองสงขลา ที่มีอยู่อย่างมากมายโดยเฉพาะทางฝั่งตะวันออก ซึ่งประกอบด้วย อ.เมืองสงขลา อ.สิงหนคร อ.สทิงพระ อ.กระแสสินธุ์ และ อ.ระโนด เป็นผลสืบเนื่องจากการที่ทางกรุงศรีอยุธยาใช้สถาบันสงฆ์ในการสร้างสมดุลงานอำนาจระหว่างรัฐส่วนกลางกับฝ่ายบ้านเมืองในท้องถิ่น ซึ่งในสมัยกรุงศรีอยุธยาการเดินทางติดต่อระหว่างรัฐส่วนกลางกับพื้นที่บริเวณลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลานั้น เป็นไปด้วยความยากลำบาก และต้องใช้ระยะเวลานาน ดังนั้นการกล่าวนาในพระพุทธศาสนาจึงเป็นหนึ่งในวิธีการถ่วงดุลอำนาจของส่วนกลาง ทำให้พุทธศาสนาในพื้นที่บริเวณลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลามีความเจริญรุ่งเรืองอย่างกว้างขวาง เป็นเหตุให้เกิดการสร้างวัดขึ้นทั่วบริเวณลุ่มน้ำทะเลสาบฯ ต่อมาในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ ความสัมพันธ์ระหว่างศูนย์กลางอำนาจกับเจ้าเมืองสงขลาเสื่อมถอยลงมาก ทำให้บทบาทด้านการเมืองของสถาบันสงฆ์ลดความสำคัญลง วัดบางแห่งที่อยู่ในเขตชนบทถูกปล่อยให้รกร้าง จนเมื่อเข้าสู่สมัยรัชกาลที่ 4 และ 5 บ้านเมืองเริ่มมีความมั่นคงทั้งทางสังคมและเศรษฐกิจ ประกอบกับประชากรที่เพิ่มมากขึ้น ทำให้เกิดกระแสการสร้างและบูรณะวัดวาอารามขึ้นทั่วไปในเมืองสงขลา

ประเด็นที่สอง: รูปแบบของพระอุโบสถในเมืองสงขลา ที่มีลักษณะคล้ายคลึงกับสถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยมในรัชกาลที่ 3 สืบเนื่องจากในสมัยของเจ้าเมืองสงขลาลำดับที่ 3 (พระยาวิเศษภักดี-เถียนจ่ง) และเจ้าเมืองสงขลาลำดับที่ 4 (พระยาวิเชียรคีรี-เถียนเส้ง) ไม่สามารถปกครองเมืองสงขลาและหัวเมืองบริวารให้อยู่ในความสงบเรียบร้อยตามพระราชประสงค์ได้ ประกอบกับความขัดแย้งกับเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช (น้อย) ผู้ซึ่งใกล้ชิดกับราชสำนัก² จนนำมาสู่ความไม่พอใจพระราชหฤทัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 ทำให้สถานะของเจ้าเมืองสงขลาลดความสำคัญลง ซึ่งส่งผลโดยตรงต่อเสถียรภาพทางอำนาจของตระกูลเจ้าเมืองสงขลา ดังเห็นได้จากการที่เจ้าเมืองสงขลาลำดับที่ 3 (พระยาวิเศษภักดี หรือ เถียนจ่ง) และเจ้าเมืองสงขลาลำดับที่ 4 (พระยาวิเชียรคีรี หรือ เถียนเส้ง) ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์ชั้นพระยา มีศักดินา 5,000 เท่านั้น ซึ่งต่างจากเจ้าเมืองสงขลาลำดับที่ 2 (เจ้าพระยาอินทคีรี หรือ บุญหุ้ย) ซึ่งได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์ชั้นเจ้าพระยา มีศักดินา 10,000³ เป็นเหตุให้เจ้าเมืองสงขลาในลำดับต่อมาคือ พระยาวิเชียรคีรี (บุญสังข์) เจ้าเมืองสงขลาลำดับที่ 5 พยายามกลับมามีบทบาทอีกครั้ง และเนื่องจากพระยาวิเชียรคีรี (บุญสังข์) เป็นผู้ที่เคยเข้าไปรับราชการอยู่ในราชสำนักส่วนกลางมาก่อน จึงพยายามที่จะพัฒนาบ้านเมืองของตนให้มีความเจริญรุ่งเรืองตามแบบอย่างที่ได้รับมา เช่น การสร้างและการบูรณะวัดวาอารามตามความนิยมในส่วนกลาง ซึ่งต่างจากสมัยพระยาวิเชียรคีรี (เถียนเส้ง) เจ้าเมืองสงขลาลำดับที่ 4 ที่นิยมสร้างอาคารแบบศาลเจ้าจีน เช่น อาคารศาลหลักเมือง เป็นต้น หรือแม้กระทั่งวัดก็มีลักษณะเป็นอาคารอย่างศาลเจ้า เช่น วัดดอนแย้⁴ ดังนั้นเหตุผลหนึ่งในการสร้างและการบูรณะวัดวาอารามตามแบบอย่างสถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยมในรัชกาลที่ 3 ของเจ้าเมืองสงขลาลำดับที่ 5

² ดูรายละเอียดในบทที่ 2, 36-38.

³ สงบ ส่งเมือง. การพัฒนาหัวเมืองสงขลาในสมัยกรุงธนบุรีและสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น พ.ศ. 2310-2445 (สงขลา: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา, 2523), 107-108.

⁴ ดูรายละเอียดในบทที่ 3, วัดดอนแย้.

(พระยาวิเชียรคีรี-บุญสังข์) จึงเป็นหนึ่งในวิธีการ “เอาใจ” ของเจ้าเมืองสงขลาที่มีต่อราชสำนักส่วนกลาง จนในที่สุดพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ได้โปรดเกล้าฯ พระราชทานเลื่อนบรรดาศักดิ์ให้เป็นเจ้าพระยา มีศักดินา 10,000 แสดงให้เห็นว่าตระกูลเจ้าเมืองสงขลาได้กลับมามีบทบาทอีกครั้งในฐานะผู้สำเร็จราชการหัวเมืองสำคัญของสยาม

ต่อมาในสมัยของเจ้าเมืองสงขลาลำดับที่ 6 เจ้าพระยาวิเชียรคีรี (เม่น) ได้เกิดความขัดแย้งขึ้นระหว่างคนในตระกูลสายภรรยาที่ 1 และ 2 ของพระสงขลา (เหยียง) เรื่องตำแหน่งเจ้าเมืองคนต่อไป กระทั่งฝ่ายหนึ่งได้ส่งเรื่องมายังส่วนกลาง ซึ่งในขณะนั้นเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) ในฐานะผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน (พ.ศ. 2411-2416) จึงมีสารตราประกาศให้ พระยาสมบัติกริรมย์ (ชุ่ม) ผู้บุตรของเจ้าเมืองสงขลาลำดับที่ 5 (พระยาวิเชียรคีรี-บุญสังข์) ซึ่งเป็นสายภรรยาที่ 2 ของพระสงขลา (เหยียง) เป็นเจ้าเมืองสงขลาคนต่อไปหลังจากเจ้าพระยาวิเชียรคีรี (เม่น) ซึ่งเป็นสายภรรยาที่ 1 ถึงแก่อสัญกรรม ด้วยเหตุนี้จึงอาจนำมาสู่ความพยายามสร้างสัมพันธ์ระหว่างสายภรรยาที่ 1 ของเจ้าเมืองสงขลา (เหยียง) กับสายตระกูลบุนนาคให้มากขึ้น ซึ่งอาจนำมาสู่การสร้างพระอุโบสถรูปแบบตะวันตกของตระกูลเจ้าเมืองสงขลาในเวลาต่อมา เนื่องจากสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) ได้สร้างพระอุโบสถไว้หลังหนึ่งมีลักษณะเป็นแบบอย่างตามอิทธิพลตะวันตกคือที่วัดศรีสุริยวงศาราม จ.ราชบุรี ในราวปี พ.ศ. 2417 แล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2422

และจากการที่ท่านผู้หญิงสุทธิในเจ้าพระยาวิเชียรคีรี (เม่น) เจ้าเมืองสงขลาลำดับที่ 6 เป็นชาวกรุงเทพมหานคร คงได้สัมผัสกับศิลปะและสถาปัตยกรรมแบบตะวันตกที่เข้ามามีบทบาทแทนที่ศิลปะและสถาปัตยกรรมจีนในเวลานั้น จึงเป็นไปได้ว่าการเกิดขึ้นของแบบอย่างสถาปัตยกรรมตะวันตกที่ปรากฏในพระอุโบสถเมืองสงขลา เช่น วัดแจ้ง และวัดศาลาหัวยาง จึงมีที่มาจากธรรมเนียมของท่านผู้หญิงสุทธิ

ประเด็นที่สาม: การกระจายตัวของรูปแบบพระอุโบสถในพื้นที่ชนบทของเมืองสงขลา ได้กล่าวแล้วว่า เมื่อครั้งสมัยรัชกาลที่ 4 และ 5 เกิดกระแสการสร้างและบูรณะวัดวาอารามขึ้นทั่วไปในเมืองสงขลา ซึ่งส่วนใหญ่นั้นเป็นวัดที่เคยรกร้างไปในครั้งสมัยกรุงธนบุรี-ต้นกรุงรัตนโกสินทร์ การบูรณะวัดวาอารามดังกล่าว ถือได้ว่าเป็นการเคลื่อนย้ายสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมในระดับท้องถิ่นซึ่งจำเป็นต้องมี “ต้นอย่าง” ดังนั้นรูปแบบที่เหมาะสมในการเป็น “ตัวอย่าง” จึงต้องมีความสำคัญทั้งในเรื่องความงาม และความเป็นสัญลักษณ์ของความเจริญ จากบันทึกทางประวัติศาสตร์ได้กล่าวถึงวัดที่เจ้าเมืองหรือคนในตระกูลเจ้าเมืองได้ให้การอุปถัมภ์ไว้หลายวัด เช่น วัดสุวรรณคีรี วัดศิริวรรณาวาส วัดมณีมาวาสฯ วัดแจ้ง และวัดศาลาหัวยาง⁵ เป็นต้น ในจำนวนนี้วัดบางแห่ง เช่น วัดสุวรรณคีรี และวัดแจ้ง ยังมีสถานะเป็นวัดประจำตระกูลของเจ้าเมืองอีกด้วย ทำให้พระอุโบสถในเมืองสงขลา มีสถานะเป็นทั้ง “วัดต้นอย่าง” ที่อุปถัมภ์โดยตระกูลเจ้าเมือง และ “วัดเอาอย่าง” ที่สร้างโดยชาวเมือง

และเพื่อให้สอดคล้องกับสมมุติฐานที่กล่าวมา ผู้ศึกษาได้จำแนกรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของพระอุโบสถในเมืองสงขลา สมัยการปกครองของตระกูลเจ้าเมืองสงขลาออกเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มรูปแบบในวัฒนธรรมจีน และกลุ่มรูปแบบในวัฒนธรรมตะวันตก

⁵ ดูรายละเอียดในบทที่ 3 วัดสุวรรณคีรี วัดศิริวรรณาวาส วัดมณีมาวาสฯ วัดแจ้ง และวัดศาลาหัวยาง.

กลุ่มรูปแบบในวัฒนธรรมจีน

การสร้างงานศิลปะและสถาปัตยกรรมที่เกี่ยวข้องในวัฒนธรรม-พิธีกรรมของชาวจีน มีรากฐานมาจากความเชื่อในพลังธรรมชาติและพลังเหนือธรรมชาติ ว่ามีผลต่อชะตากรรมของมนุษย์ ต่อมาความเชื่อเหล่านี้ได้พัฒนาเป็นลัทธิและศาสนา ซึ่งประกอบด้วย ศาสนาเต๋า ศาสนาขงจื้อ และศาสนาพุทธแบบมหายาน

ถึงแม้ว่าศาสนาและความเชื่อของชาวจีนจะมีความหลากหลายอยู่มากก็ตาม แต่ทั้งหมดก็หลอมรวมเป็นหนึ่งเดียวโดยไม่แบ่งแยก ดังเห็นได้จากสัญลักษณ์ต่างๆ ที่ปรากฏอยู่ในงานสถาปัตยกรรม เช่น สัญลักษณ์รูปยันต์แปดทิศ (ปาก้วย) สัญลักษณ์รูปหยิน-หยาง สัญลักษณ์รูปดอกไม้มงคลต่างๆ และสัญลักษณ์รูปสัตว์ในตำนาน เป็นต้น ซึ่งชาวจีนเชื่อว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์สามารถป้องกันสิ่งชั่วร้ายต่างๆ ได้ นอกจากนั้นยังเชื่อว่าเป็นสิ่งเสริมสร้างพลังให้กับพื้นที่ตามหลักของฮวงจุ้ยอีกด้วย

และจากลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรมของไทยที่ประสานสัมพันธ์กับวิถีแห่งพระพุทธศาสนาในทุกระดับ ทำให้เครื่องบ่งทางวัฒนธรรมของชาวจีนจึงได้รับการยอมรับจากสังคมไทยเป็นอย่างดี รวมทั้งรูปทางศิลปะและสถาปัตยกรรม โดยเฉพาะรูปสถาปัตยกรรมทางพุทธศาสนา ซึ่งในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้สามารถจำแนกได้เป็น 2 รูปแบบ คือ แบบสถาปัตยกรรมจีนประเพณี และแบบร่วมอย่างกับสถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยมในรัชกาลที่ 3

แบบสถาปัตยกรรมจีนประเพณี

เป็นรูปแบบสถาปัตยกรรมที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัวที่ชาวจีนใช้เป็นแม่แบบในการก่อสร้างอาคารประเภทต่างๆ ซึ่งได้เริ่มต้นอย่างชัดเจนในสมัยราชวงศ์หมิง (พ.ศ.1911-2187) และต่อเนื่องมาจนถึงสมัยราชวงศ์ชิง(พ.ศ.2187-2454)⁶ อันเป็นจุดสูงสุดของการวางระเบียบแบบแผนในงานสถาปัตยกรรมแบบประเพณีของจีน ซึ่งยังใช้เป็นหลักเกณฑ์ในงานสถาปัตยกรรมทุกประเภทด้วย เช่น ผังเมือง พระราชวัง วัด ศาลเจ้า และที่อยู่อาศัย ซึ่งงานสถาปัตยกรรมเหล่านี้มีหลักฐานที่น่าเชื่อว่าเป็นการออกแบบสถาปัตยกรรมตามหลักจักรวาลวิทยาโบราณของจีน ทั้งนี้ก็เพื่อให้งานสถาปัตยกรรมในแต่ละประเภทได้ทำงานประสานกลมกลืนกับธรรมชาติของทุกสรรพสิ่งตามความเชื่อของชาวจีน โดยมีแบบแผนและส่วนประกอบดังนี้

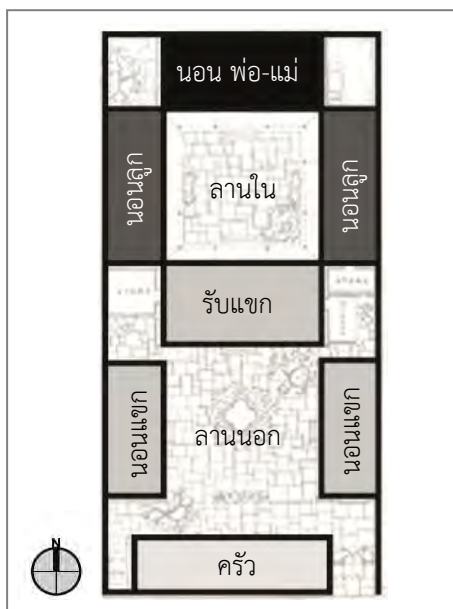
การโอบล้อมด้วยกำแพง ในสถาปัตยกรรมจีนแบบประเพณีจะใช้แนวกำแพงเพื่อแบ่งกั้นอาณาเขต และเป็นเส้นเขตกันระหว่างพื้นที่ภายนอก พื้นที่ส่วนรวม และพื้นที่ส่วนตัว ซึ่งลักษณะเช่นนี้เป็นผลมาจากการจัดวางตัวอาคารแต่ละหลังแยกออกจากกัน โดยวางให้อยู่ในตำแหน่งชิดขอบกำแพง ทำให้ตรงกลางเกิดเป็นลานโล่ง ซึ่งทำหน้าที่เป็นพื้นที่ส่วนรวมสำหรับคนในครอบครัว

การเน้นแนวแกนเหนือ-ใต้ ระบบแนวแกนของอาคารแบบจีนประเพณีนั้นพัฒนามาจากหลักความเชื่อและระบอบปกครองแบบศักดินาของจีน โดยแนวแกนหลักนั้นจะอยู่ในแนวเหนือ-ใต้ โดยมีทางเข้าหลักอยู่ทางทิศใต้ของแนวแกน ซึ่งเป็นทิศที่ชาวจีนเชื่อว่าเป็นทิศมงคล แนวแกนดังกล่าว

⁶ แว่ววิเชียร อภิชาติวรพันธุ์, “การศึกษาอิทธิพลชาวจีนที่มีผลต่อรูปแบบสถาปัตยกรรม ในกรุงเทพมหานคร” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารศิลปกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และการผังเมือง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2550) 33-34.

นี้จะแสดงออกผ่านที่ว่างทางสถาปัตยกรรม หรือลานโล่ง หรืออีกอย่างหนึ่งคือพื้นที่ส่วนรวม ทำให้เกิดการวางตัวอาคารขนานไปกับแนวแกนที่ว่าง และเกิดเป็นกลุ่มอาคารแบบสมดุลย์ขึ้นภายในแนวเขตกำแพง (symmetrical balance)

พื้นที่ว่าง นอกจากจะทำหน้าที่เป็นแนวแกนของกลุ่มอาคารและพื้นที่สาธารณะของคนในครอบครัวแล้ว ยังใช้เป็นที่ประกอบพิธีกรรมต่างๆ เช่น งานแต่งงาน และงานศพ รวมทั้งใช้พักของแขกที่มาเยือน ซึ่งทำให้พื้นที่ว่างในส่วนนี้จึงเปรียบเสมือน “หน้าบ้าน” ดังนั้นการทำกิจกรรมบางอย่าง เช่น การซักล้าง หรือการพักผ่อนส่วนตัว ที่จำเป็นต้องใช้ “พื้นที่ว่างของพื้นที่ส่วนตัว” สถาปัตยกรรมจีนแบบประเพณีจึงกำหนดให้มีพื้นที่โล่งอีกส่วนหนึ่งซึ่งอยู่ในพื้นที่ส่วนตัวของผู้เป็นเจ้าของเรือนซึ่งจะมีความเป็นส่วนตัวมากกว่า โดยมีลักษณะเป็นลานโล่งโอบล้อมด้วยตัวอาคารต่างๆ ของผู้เป็นเจ้าของเรือน

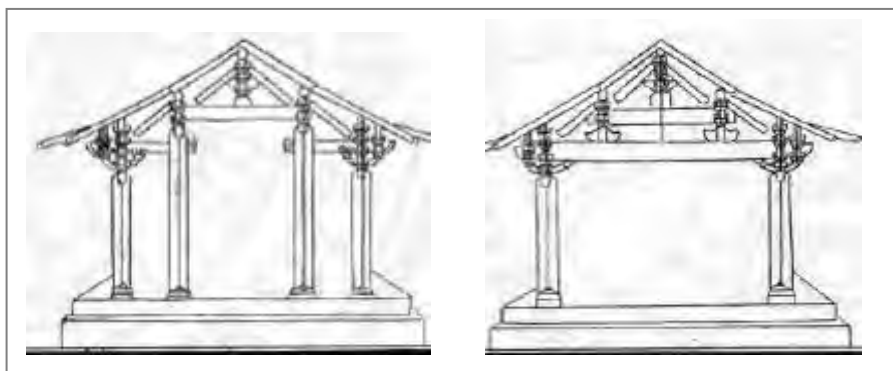

ลายเส้นที่ 51 พื้นที่ว่างภายในพื้นที่โอบล้อมของงานสถาปัตยกรรมจีนแบบประเพณี
ที่มา: ปรับปรุงจาก แว่ววิเชียร อภิชาติวรพันธุ์, “การศึกษาอิทธิพลชาวจีนที่มีผลต่อรูปแบบสถาปัตยกรรม ในกรุงเทพมหานคร” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารศิลป์ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ และการผังเมือง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2550) 34.

ลำดับชั้นในงานสถาปัตยกรรม การเน้นลำดับชั้นในงานสถาปัตยกรรมแบบจีนประเพณีนั้น ก็เพื่อมุ่งเน้นให้เห็นถึงความสำคัญระหว่างผู้เป็นเจ้าของกับผู้อยู่อาศัย โดยแสดงออกผ่านการเข้าถึงตามแนวแกน คือแรกสุดด้านหน้าจะเป็นห้องครัว และห้องพักแขก ทั้งนี้ก็เพื่อความสะดวกและเป็น การจำกัดพื้นที่ของแขกไม่ให้เข้าล้ำไปใน “พื้นที่ส่วนตัว” ที่อยู่ด้านในสุดของผัง ซึ่งประกอบไปด้วยห้องนอนและอาคารที่พักอาศัยส่วนตัวของผู้เป็นเจ้าของเรือน นอกจากนี้ลำดับชั้นหรือฐานานุศักดิ์ในงานสถาปัตยกรรมจีนยังปรากฏพบว่าการแสดงออกผ่านรูปทรงของตัวอาคารด้วย โดยเฉพาะในส่วน

ของหลังคาที่เปรียบเสมือนเป็นเครื่องทรงของอาคารนั้นพบว่าการจำแนกลำดับการใช้งานตามฐานานุศักดิ์ของผู้เป็นเจ้าของถึง 4 ลำดับอย่างกว้างๆ คือ หนึ่ง หลังคาทรงปั้นหยาปลายอน ใช้สำหรับพระมหากษัตริย์ สอง หลังคาทรงปั้นหยาปลายอน สันหลังคาเรียบ ใช้สำหรับขุนนางชั้นผู้ใหญ่ สาม หลังคาทรงจั่ว ทั้งสันหลังคาตรงและสันหลังคาโค้ง ใช้สำหรับเป็นบ้านเรือนของสามัญชน รวมทั้งศาลเจ้า สี่ หลังคาทรงกรวยและทรงปรางค์ มักใช้เป็นศาลาประดับสวน โดยเฉพาะฐานานุศักดิ์ในชั้นที่สามที่เป็นอาคารทรงจั่วนั้นยังปรากฏอย่างแพร่หลายในพื้นที่เมืองสงขลาด้วย ซึ่งมีทั้งอาคารในกลุ่มศาลเจ้าและอาคารที่ใช้เป็นบ้านเรือนของสามัญชน ซึ่งโดยมากอาคารที่ใช้เป็นที่อยู่อาศัยของสามัญชน มักจะเป็นหลังคาจั่วแบบสันหลังคาตรง สำหรับอาคารศาลเจ้าต่างๆ และพระอุโบสถวัดดอนไผ่ ซึ่งจะกล่าวถึงในข้อถัดไปนั้นเป็นหลังคาทรงจั่วแบบสันหลังคาโค้งตามอย่างฐานานุศักดิ์ของงานสถาปัตยกรรมจีนแบบประเพณี

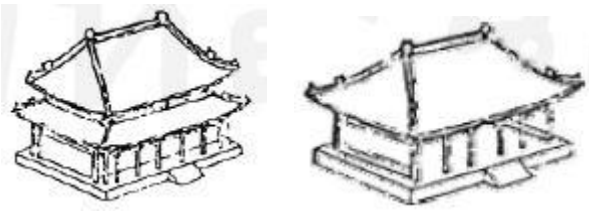
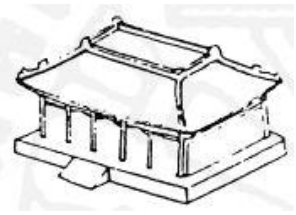
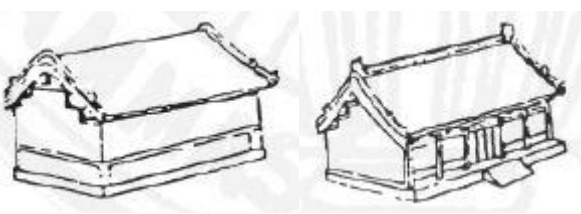
ระบบโครงสร้าง สถาปัตยกรรมจีนแบบประเพณีเป็นสถาปัตยกรรมที่ใช้ระบบโครงสร้างไม้ในการถ่ายน้ำหนักจากส่วนบนลงสู่พื้นดิน การใช้ไม้เป็นส่วนประกอบหลักของโครงสร้างยังช่วยลดความเสียหายของอาคารเมื่อเกิดแผ่นดินไหวได้อีกด้วย เนื่องจากไม้มีคุณสมบัติด้านทานแรงดึงและยืดหยุ่นตัวสูง สถาปัตยกรรมจีนแบบประเพณียังได้ให้ความสำคัญกับความงามของโครงสร้างไม้ด้วย ดังเห็นได้จากจุดเชื่อมต่อระหว่างเสาและคานที่มีการประดิษฐ์คานถ่ายน้ำหนักซึ่งเรียกว่า “โต่วกั๊ง” (toukung) ซึ่งทำหน้าที่รองรับชายคาและโครงสร้างที่มาบรรจบกันให้เชื่อมต่อกันได้อย่างสมบูรณ์แบบ และการตกแต่งโครงสร้างไม้ในลักษณะดังกล่าวนี้ยังพบในอาคารจีนแบบประเพณีในเมืองสงขลาด้วย ซึ่งจะได้อธิบายในรายละเอียดต่อไป

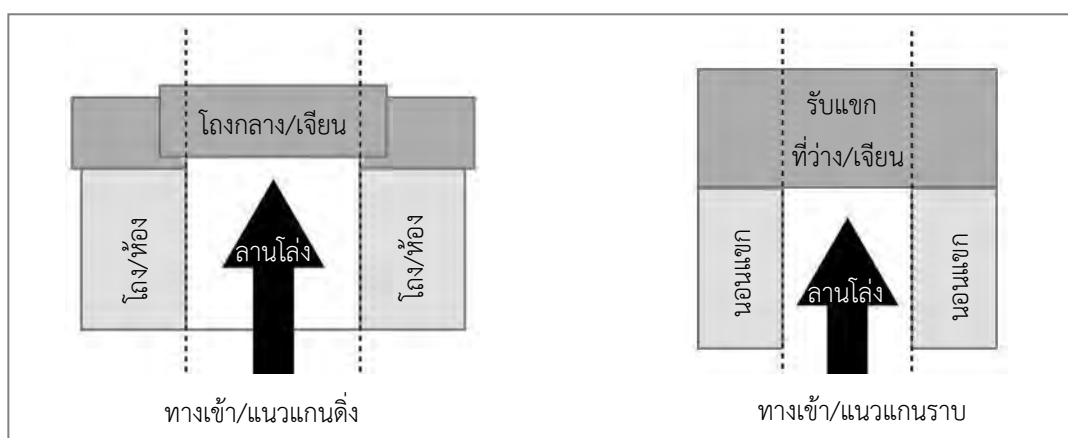
ลายเส้นที่ 52 ระบบโครงสร้างของงานสถาปัตยกรรมจีนแบบประเพณี

ที่มา: ปรับปรุงจาก แว่ววิเชียร อภิชาติวรพันธุ์, “การศึกษาอิทธิพลชาวจีนที่มีผลต่อรูปแบบสถาปัตยกรรม ในกรุงเทพมหานคร” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารศิลป์ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ และการผังเมือง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2550) 39.

ตารางที่ 4 แสดงรูปทรงของหลังคาและฐานนาคักดีของงานสถาปัตยกรรมจีนแบบประเพณี
ที่มา: ปรับปรุงจาก แว่ววิเชียร อภิชิตวรพันธุ์, “การศึกษาอิทธิพลชาวจีนที่มีผลต่อรูปแบบสถาปัตยกรรม ในกรุงเทพมหานคร” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และการผังเมือง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2550) 36-37.

รายการ	รูปทรงหลังคา	ฐานนาคักดี
1 หลังคาทรงปันทายปลายงอน หนึ่งชั้นและสองชั้น		-สำหรับพระมหากษัตริย์
2 หลังคาทรงปันทายปลายงอน สันหลังคาเรียบ		-สำหรับขุนนางชั้นผู้ใหญ่
3 หลังคาทรงจั่ว สันหลังคาตรงและสันหลังคาโค้ง		-ศาสนสถานและบ้านเรือนของสามัญชน (เป็นกลุ่มตัวแบบที่ใช้ในกรณีศึกษา-วัดดอนแย้)
4 หลังคาทรงกรวยและทรงปรางค์		-สำหรับศาลาที่พัก

ระบบประธานทางพิกัด⁷ ในสถาปัตยกรรมจีนประเพณีมีการวางมีการวางระบบประธานทางพิกัดเรียกว่า “เจียน” (jian) ซึ่งเทียบได้กับ “ห้อง” ในสถาปัตยกรรมไทยแบบประเพณี ขนาดของอาคารจีนแบบประเพณีส่วนใหญ่จะเป็นจำนวนเลขคี่ประมาณ 3-5 ห้อง และ “เจียน” ที่กล่าวถึงนั้นคือห้องกลางหรือพื้นที่เอนกประสงค์ซึ่งจะมีความกว้างมากกว่าห้องอื่นๆ และเพื่อประโยชน์การใช้สอยที่สมบูรณ์ขึ้น ช่วงเสาที่เหลือทั้งสองข้างจึงใช้เป็นห้องนอน ระยะช่วงเสาโดยทั่วไปจึงกว้างประมาณ 3 เมตร ยาวประมาณ 6 เมตร และเมื่อต้องการขยายพื้นที่ก็สามารถทำได้โดยการนำเจียนมาเรียงต่อกันเรียกว่า “โถง” หรือ “ที่ว่าง” (ting) นอกจากนี้แล้วยังพบว่าในรูปด้านของอาคารจีนแบบประเพณียังมีการใช้ระบบประธานทางพิกัดดังกล่าวด้วย คือ ในรูปด้านที่แบ่งออกเป็น 3 ห้อง โดยตรงกลางจะเป็นห้องเสาประธานซึ่งจะมีขนาดกว้างที่สุด สอดคล้องกับผังอาคารในตำแหน่งของ “เจียน” ดังนั้นในรูปด้านตำแหน่งของเจียนนี้จึงเป็นชั้นของหลังคาที่อยู่บนสุด ถัดลงมาจึงเป็นปีกทั้งสองข้าง ซึ่งระบบประธานพิกัดนั้นนอกจากจะสอดคล้องกันทั้งในระดับผังและรูปด้านแล้ว ยังเชื่อมโยงไปถึงการอ้างอิงระบบแนวแกนด้วย โดยสังเกตได้จากการใช้จำนวนเลขคี่ เช่น 3 และ 5 ในการกำหนดผังและรูปด้าน ทำให้เกิดส่วนประธานขึ้นโดยปริยาย เช่น 1 2 3 ดังนั้น 2 จึงเป็นส่วนประธานหรือศูนย์กลางไป ซึ่งส่วนประธานหรือศูนย์กลางในที่นี้จะทำหน้าที่เป็นทั้งแนวแกนตั้ง/ราบทางเข้า ลานโล่ง/โถงกลาง และ “เจียน” ไปพร้อมกัน

ลายเส้นที่ 53 การทำงานของ “เจียน” (jian) ในงานสถาปัตยกรรมจีนแบบประเพณี

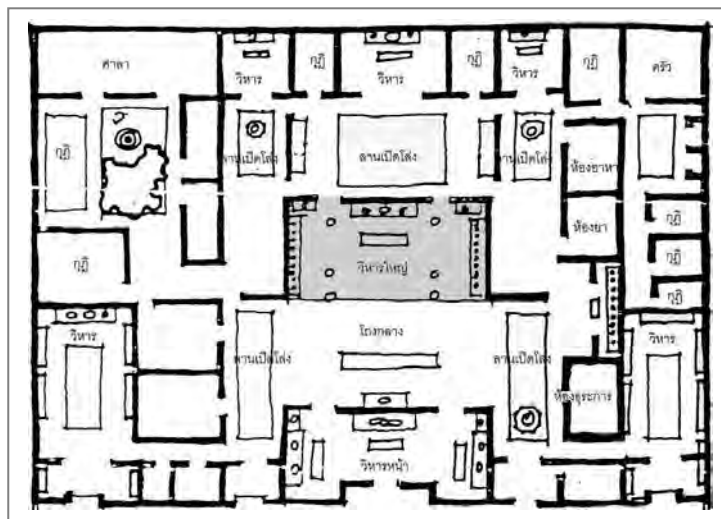
⁷ แว่ววิเชียร อภิชาตวรพันธุ์, “การศึกษาอิทธิพลชาวจีนที่มีผลต่อรูปแบบสถาปัตยกรรม ในกรุงเทพมหานคร” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และการผังเมือง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2550), 40.

การใช้รูปสัญลักษณ์ ชาวจีนมีความผูกพันกับระบบความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติมาเป็นเวลาช้านาน ดังนั้นในแทบทุกกิจกรรมของชาวจีนจึงคำนึงถึงความเป็นสิริมงคลและความโชคดีเสมอ ซึ่งความเชื่อเหล่านี้ได้แสดงออกผ่านวัฒนธรรมและวิถีในการดำรงชีวิตของชาวจีน เช่น พิธีกรรม หรือ สิ่งของเครื่องใช้ต่างๆ ตลอดจนศิลปะและสถาปัตยกรรม โดยผ่านระบบสัญลักษณ์ที่ดัดแปลงมาจากธรรมชาติ ได้แก่ พืชพรรณวรรณ รุกขัตถ์ในตำนาน และรูปเทพเจ้าต่างๆ การตกแต่งสถาปัตยกรรมตามความเชื่อนี้จึงกลายเป็นเอกลักษณ์ของงานสถาปัตยกรรมจีนแบบประเพณี และถึงแม้ว่างานสถาปัตยกรรมดังกล่าวนี้จะมีพัฒนาการไปตามยุคสมัย หรือได้แพร่ขยายไปในพื้นที่อื่นๆ จนกลายเป็นสิ่งแสดงออกถึงสัญลักษณ์ทางเชื้อชาติของชาวจีนในพื้นที่ต่างๆ เช่นที่ปรากฏในกรณีของศาลเจ้าจีนในเมืองสงขลา ซึ่งสถาปัตยกรรมแบบจีนประเพณีในเมืองสงขลา ยังคงปรากฏรูปสัญลักษณ์ในแบบที่ยึดถือมาแต่อดีตซึ่งจะได้กล่าวถึงรายละเอียดในข้อต่อไป

สำหรับสถาปัตยกรรมจีนแบบประเพณีในประเทศไทย มีหลักฐานว่าสร้างขึ้นอย่างเป็นทางการในสมัยกรุงธนบุรีโดยชาวญวนซึ่งเป็นพุทธมามกะฝ่ายมหายานเช่นเดียวกับชาวจีนและมีลักษณะทางสังคม-วัฒนธรรมที่คล้ายคลึงกัน ซึ่งชาวจีนในสมัยนั้นก็อาศัยวัดญวนดังกล่าวนี้เป็นที่ประกอบศาสนากิจต่างๆ ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 5 เนื่องจากพระสงฆ์ในประเทศจีนซึ่งทราบข่าวว่าพระพุทธศาสนาในประเทศไทยมีความเจริญรุ่งเรืองดี จึงนิยมเดินทางมาศึกษาพระพุทธศาสนาในประเทศไทย และเมื่อพระสงฆ์จีนเริ่มมีจำนวนมากขึ้นจึงเกิดมีวัดจีนในนิคมมหายานขึ้นเป็นวัดแรกบริเวณถนนยาวราช ชื่อว่า “วัดยงฮกยี่” หรือ “วัดบำเพ็ญจีนบรต” เมื่อมีพระสงฆ์จีนนิคมมหายานมากขึ้นอย่างต่อเนื่องจึงได้เกิดวัดในฝ่ายจีนนิคมมหายานขึ้นอีกวัดหนึ่งตรงบริเวณบ้านหม้อ ชื่อว่า “วัดกัมโล่วยี่” หรือ “วัดทิพยวารีวิหาร” และบริเวณถนนเจริญกรุง ชื่อว่า “วัดเล่งเน่ยยี่” หรือ “วัดมังกรกมลาวาส” ซึ่งต่อมาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ได้โปรดเกล้าฯ พระราชทานแต่งตั้ง พระอาจารย์จีนวังสมาธิวัตร เป็นเจ้าคณะใหญ่ฝ่ายสงฆ์จีนนิคม หลวงจีนธรรมรสจินตศาสน์เป็นพระปลัดซ้าย และหลวงจีนธรรมรสจินตศาสน์เป็นพระปลัดขวา นับเป็นการเริ่มต้นของสมณศักดิ์พระสงฆ์จีนนิคมตั้งแต่นั้นมา ซึ่งจากการศึกษาเปรียบเทียบวัดจีนในกรุงเทพฯ ของ อรศิริ ปาณินท์⁸ พบว่า วัดมังกรกมลาวาส บริเวณถนนเจริญกรุง เป็นวัดที่ยังคงลักษณะทางสถาปัตยกรรมจีนแบบประเพณีโดยแท้จริง คือมีลักษณะเป็นอาคารก่ออิฐ หลังคาทรงปั้นหยาปลายงอน โครงสร้างหลังคาเป็นไม้กลมแบบเสาคานและมีโครงสร้างย่อยเป็นชั้นๆ แบบไต่วกัง นอกจากนี้ยังพบว่าระบบผังของวัดมังกรกมลาวาสยังได้ให้ความสำคัญกับลำดับความต่อเนื่องของอาคารด้วย โดยเริ่มจากโถงหรือวิหารด้านหน้าซึ่งประดิษฐานรูปเคารพของเทพเจ้าทั้งสี่ทิศ ส่วนกลางของวิหารนั้นจะประดิษฐานพระศรีอารยเมตไตร และด้านหลังของพระศรีอารยเมตไตรจะประดิษฐานเทพเจ้าผู้คุ้มครองคณะสงฆ์ ถัดจากวิหารหน้าจะเป็นพระวิหารใหญ่ ซึ่งประดิษฐานพระพุทธรูป 3 องค์ คือ พระอมิตาภพุทธเจ้า พระศากยมุนี

⁸ เป็นการศึกษาเปรียบเทียบวัดจีนในกรุงเทพฯ ประกอบด้วย วัดบำเพ็ญจีนบรต วัดทิพยวารีวิหาร วัดโพธิ์แมนคุณาราม และวัดมังกรกมลาวาส ซึ่งทั้งหมดเป็นวัดจีนในนิคมมหายาน ผลการศึกษาพบว่า วัดมังกรกมลาวาส เป็นวัดที่มีรูปแบบดั้งเดิมของสถาปัตยกรรมแบบจีนประเพณี และวัดโพธิ์แมนคุณาราม เป็นวัดที่ได้รับอิทธิพลทางวัฒนธรรมทั้งจากพุทธศาสนาแบบหินยานและจากสังคมไทยมากที่สุด, ดูเพิ่มใน อรศิริ ปาณินท์, “การศึกษาเปรียบเทียบวัดจีนในกรุงเทพฯ,” (รายงานการวิจัยเสนอต่อมหาวิทยาลัยศิลปากร, ม.ป.ป.), บทคัดย่อ.

พุทธเจ้า และพระโฆษชัยคุรุพุทธเจ้า⁹ ตามลำดับ นอกจากนั้นแล้วยังมีรูปพระอรหันต์ประดิษฐานอยู่ทั้งสองข้างของพระวิหารใหญ่ด้านละ 9 องค์

ลายเส้นที่ 54 แผนผังวัดมิ่งกรมลาวาส ถนนเจริญกรุง กรุงเทพฯ

ที่มา: ปรับปรุงจาก อรศิริ ปาณินท์, “การศึกษาเปรียบเทียบวัดจีนในกรุงเทพฯ,” (รายงานการวิจัยเสนอต่อมหาวิทยาลัยศิลปากร. ม.ป.ป.). 34

ภาพที่ 54 พระอมิตาภพุทธเจ้า พระศาสดามุนีพุทธเจ้า และพระโฆษชัยคุรุพุทธเจ้า (ตามลำดับ)
ภายในวิหารใหญ่วัดมิ่งกรมลาวาส

⁹ เป็นพระพุทธรูปที่พบเฉพาะในนิคายมหายาน พระนามของท่านหมายถึงพระตถาคตเจ้าผู้เป็นบรมครูแห่งยารักษาโรค พระนามอื่นๆ ของท่านคือ พระโฆษชัยคุรุตถาคต พระมหาแพทย์ราชาพุทธเจ้า พระมหาโฆษชัยราชาพุทธเจ้า เป็นที่นิยมนับถือในหมู่ชาวจีนและชาวทิเบต โดยมีความเชื่อว่า รูปของพระองค์อยู่ในท่านั่งสมาธิ มีรัตนเจดีย์วางบนพระหัตถ์ ส่วนในความเชื่อของชาวทิเบต พระองค์มีกายสีน้ำเงินเข้ม นั่งขัดสมาธิ พระหัตถ์ขวาถือยาสมุนไพรมนุ (นิยมเป็นเห็ดหลินจือ) พระหัตถ์ซ้ายถือบาตรวางบนพระเพลา ถือกันว่าทรงเป็นพระพุทธรูปที่สามารถรักษาโรคทางกายและโรคทางกรรมของสัตว์โลก

ภาพที่ 55 ทางเข้าวิหารหน้าวัดมังกรกมลาวาส

สถาปัตยกรรมแบบจีนประเพณีที่กล่าวมาทั้งหมดนั้นเป็นวัดในพระพุทธศาสนานิกายมหายาน แต่สำหรับวัดในพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทหรือหินยานที่มีลักษณะทางสถาปัตยกรรมอย่างจีนประเพณีนั้น จากการศึกษายังไม่ปรากฏพบในพื้นที่อื่นนอกจากวัดดอนแย้ ใน จ.สงขลา ทำให้การศึกษาภายใต้หัวข้อ “**พระอุโบสถในเมืองสงขลา สมัยการปกครองของเจ้าเมืองตระกูล ณ สงขลา พ.ศ. 2318-2444**” ในส่วนของรูปแบบจีนประเพณีจึงมีเพียงตัวอย่างเดียว และเนื่องจากว่าในบริเวณใกล้เคียงกับวัดดอนแย้นั้น ปรากฏมีสถาปัตยกรรมแบบจีนประเพณีอีกจำนวนหนึ่งที่มีรูปแบบคล้ายคลึงกัน เพียงแต่อาคารในกลุ่มดังกล่าวนี้เป็นอาคารสำหรับประกอบพิธีกรรมในการเข้าถึงเทพเจ้าของชาวไทยเชื้อสายจีน อาทิเช่น ศาลเจ้าสำเล้งเตียน ศาลเจ้าปูนเถ่าก้ง ศาลเจ้าโปอันเตียน ศาลเจ้าปูนเถ่าก้ง-สำโรง¹⁰ และศาลหลักเมืองสงขลา โดยเฉพาะอาคารศาลหลักเมืองนั้น มีประวัติการสร้างเป็นลายลักษณ์อักษรในพงศาวดารเมืองสงขลา¹¹ สรุปความได้ว่า อาคารศาลหลักเมืองสงขลาสร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2385 ซึ่งเป็นปีแรกในการย้ายเมืองสงขลามาตั้งอยู่ที่ฝั่งบ่อยาง ตรงกับสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3

ต่อมาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ อุปราชมณฑลปักษ์ใต้ ได้มีลายพระหัตถ์แจ้งว่าหลักเมืองจังหวัดสงขลาปลวกกัดชำรุด พ่อค้าและประชาชนจังหวัดสงขลา จะช่วยกันออกเงินทำเสาหลักเมืองด้วย

¹⁰ สมปอง ยอดมณี, “คตินิยมการก่อสร้างที่ปรากฏในสถาปัตยกรรมจีน ในเขตอำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารศิลป์ สาขาไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา, 2535), 127-131.

¹¹ พระยาวิเชียร คีรี (ชม), พงศาวดารเมืองสงขลา, กรุงเทพฯ: พระนครการพิมพ์, 2515, 25-26.

ซีเมนต์คอนกรีต เพื่อจะได้อยู่อย่างถาวร อุดมฤกษ์ในการวางเสาหลักเมือง ตรงกับวันศุกร์ที่ 1 มีนาคม พ.ศ. 2460 ตรงกับเดือน 4 แรม 4 ค่ำ เวลา 7 นาฬิกา 22 นาที 36 วินาทีก่อนเที่ยง โหรทั้งสี่คนถือ ก้อนดินยืนประจำทั้ง 4 ทิศ แล้ววางก้อนดินลงในหลุมหลักเมือง จากนั้นจึงเชิญเสาหลักลงหลุมแล้ว กลบดินเป็นปฐุมฤกษ์ จนถึงเวลา 8 นาฬิกา กับ 41 นาที 36 วินาที ก่อนเที่ยง ถือเป็นฤกษ์ดีที่สุด

ดังนั้นเพื่อให้สอดคล้องกับประวัติศาสตร์เมืองสงขลา การศึกษาในส่วนนี้จึงใช้อาคาร ศาลหลักเมืองซึ่งมีลักษณะทางสถาปัตยกรรมแบบจีนประเพณี เป็นตัวแบบในการศึกษาเปรียบเทียบกับรูปแบบจีนประเพณีที่ปรากฏในพระอุโบสถวัดดอนแย้ และสำหรับการเปรียบเทียบองค์ประกอบต่างๆ ทางสถาปัตยกรรมจะประกอบด้วย ผังบริเวณ/ผังพื้น ส่วนฐาน ส่วนกลาง ส่วนบน และระบบ โครงสร้าง

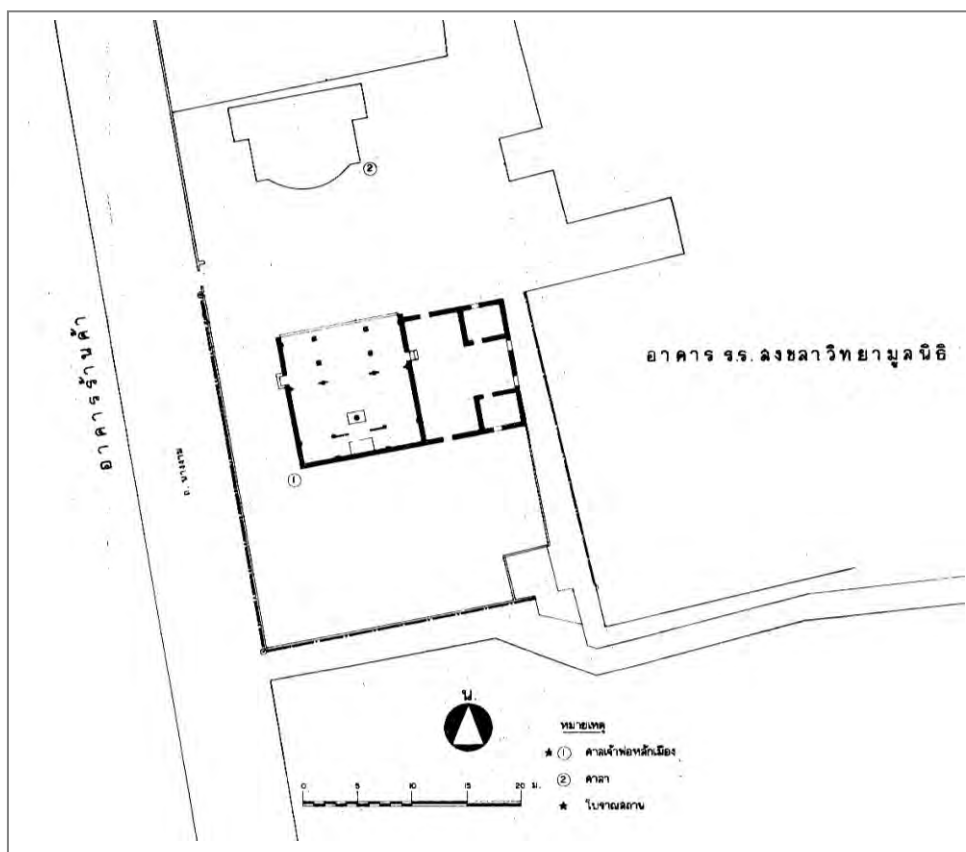
ตารางที่ 5 แบบแจกแจงการวิเคราะห์รูปแบบพระอุโบสถในเมืองสงขลา แบบสถาปัตยกรรมจีน ประเพณี

รายการ	อาคารศาลเจ้า/ ศาลหลักเมือง	อาคารพุทธแบบวัดเถรวาท
ผังบริเวณ, ผังพื้น	ศาลหลักเมืองสงขลา	อุโบสถวัดดอนแย้
ส่วนฐาน		
ส่วนกลาง		
ส่วนหลังคา		
ระบบโครงสร้าง		

ผังบริเวณ/ผังพื้น

ศาลหลักเมืองสงขลา ตั้งอยู่ในแนวกำแพงเมืองสงขลา ในบริเวณถนนนางงามปัจจุบัน ตัวอาคารหันหน้าไปทางทิศเหนือ ในแนวแกนเหนือ-ใต้ ตามความเชื่อในวัฒนธรรมจีน ด้านหน้าของอาคารศาลหลักเมืองเป็นพื้นที่เปิดโล่งขนาดประมาณเท่าตัวของตัวอาคาร พื้นภายนอกปูด้วยกระเบื้องดินเผา

ตัวอาคารมีความกว้างประมาณ 30 X 20 เมตร มีทางเข้าด้านหน้า (ด้านยาว) พื้นที่ภายในแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนประกอบพิธีกรรมกับส่วนที่ใช้ประดิษฐานเสาหลักเมือง โดยสองส่วนนี้จะมีประตูบานเพี้ยมทำหน้าที่เป็นตัวแบ่ง ซึ่งพื้นที่ทั้งหมดนี้จะสอดคล้องกับหลักของ “เจียน” (jian) ในการกำหนดพื้นที่ประธาน นอกจากนั้นอาคารศาลหลักเมืองยังมีอาคารขนานข้างอีกหลังหนึ่งซึ่งอยู่ทางด้านซ้าย ทำหน้าที่เป็นห้องจัดเตรียมพิธีและห้องเก็บของ

ลายเส้นที่ 55 ผังบริเวณและผังพื้นที่อาคารศาลหลักเมืองสงขลา

วัดดอนแย้ ตั้งอยู่ในแนวกำแพงเมืองเก่า บริเวณถนนไทรบุรี ในเขตเทศบาลนครสงขลา โดยหันหน้าไปทางทิศตะวันตกทางทะเลสาบสงขลา การใช้พื้นที่ในเขตพุทธาวาสและสังฆาวาสไม่ได้แบ่งออกอย่างชัดเจนนัก โดยมีลานทรายซึ่งปัจจุบันบางส่วนแปรสภาพเป็นลานอิฐเป็นตัวแบ่งอย่างหลวมๆ¹² ในปัจจุบันพบว่าพระอุโบสถวัดดอนแย้มีการต่อเติมผนังด้านทิศตะวันตกคลุมทับแนวใบเสมาเพื่อขยายพื้นที่ในการประกอบพิธีกรรม

พระอุโบสถวัดดอนแย้มีขนาด 13.80 X 8.00 เมตร ตั้งอยู่ภายในเขตกำแพงแก้วซึ่งมีขนาด 29.50 X 18.00 เมตร พื้นที่ของพระอุโบสถคิดเป็นร้อยละ 20.80 ของพื้นที่ในเขตกำแพงแก้ว มีประตูทางเข้าเฉพาะด้านหน้าทางทิศตะวันตก 3 ประตู มีหน้าต่างข้างละ 2 บาน ด้านทิศตะวันออกซึ่งเป็นด้านหลังของพระอุโบสถเป็นผนังที่ปิดตลอดแนว ภายในพระอุโบสถมีพระพุทธรูปปูนปั้นปางมารวิชัย 3 องค์ ประดิษฐานอยู่ในแนวเดียวกัน ซึ่งเป็นที่น่าสังเกตว่าการประดิษฐานพระพุทธรูปใน

¹² ดูเพิ่มในบทที่ 3 วัดดอนแย้.

ลักษณะดังกล่าวนี้คล้ายคลึงกับการประดิษฐานพระพุทธรูปในวิหารแบบวัดในพุทธศาสนานิกายมหายาน เช่น วัดมังกรกมลาวาส ดังได้กล่าวไปแล้ว ซึ่งเป็นไปได้ว่าการประดิษฐานพระพุทธรูปในพระอุโบสถวัดดอนแย้อาจมีคติความเชื่อในแบบเดียวกับที่ปรากฏในวัดจีนฝ่ายมหายาน แต่เนื่องจากข้อจำกัดในระยะทางที่ห่างไกลจากราชธานี จึงทำให้เกิดการสร้างพระพุทธรูปขึ้นเองโดยช่างในท้องถิ่น ซึ่งสามารถสังเกตได้จากพระพักตร์ที่นอกจากจะมีพุทธลักษณะในแบบศิลปะรัตนโกสินทร์ตอนต้นแล้ว ยังแสดงออกถึงฝีมือการปั้นช่างชาวบ้านในท้องถิ่นอีกด้วย¹³

ภาพที่ 56 พระประธานในพระอุโบสถวัดดอนแย้

¹³ พระพุทธรูปในแบบศิลปะรัตนโกสินทร์ตอนต้นที่ปรากฏโดยทั่วไปในวัดบริเวณลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา ส่วนใหญ่เป็นพระพุทธรูปปูนปั้นที่สร้างโดยฝีมือของช่างชาวบ้านแทบทั้งสิ้น

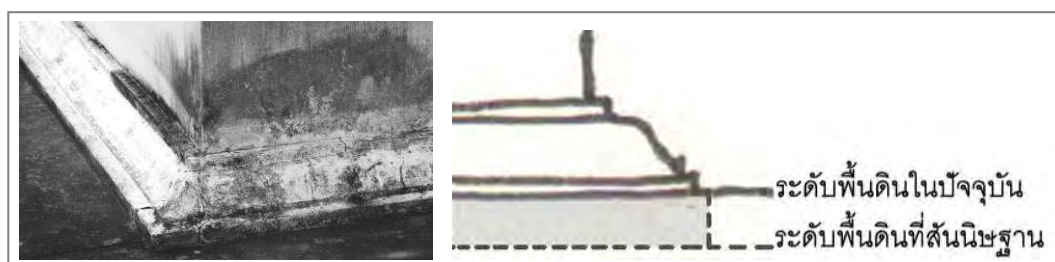
ส่วนฐาน

ศาลหลักเมืองสงขลา ไม่พบการประดับตกแต่งใดๆ ในส่วนของชั้นฐาน เป็นแต่เพียงการทำบันไดยื่นออกมาเล็กน้อย

ภาพที่ 57 ด้านหน้าอาคารศาลหลักเมืองสงขลา

วัดดอนแอ เนื่องจากบริเวณพื้นภายในเขตกำแพงแก้วซึ่งจากเดิมที่เป็นลานทรายกลายมาเป็นพื้นคอนกรีตในปัจจุบัน ทำให้บางส่วนของฐานพระอุโบสถถูกกลบทับด้วยชั้นคอนกรีต ซึ่งในปัจจุบันปรากฏเพียงชั้นบัวคำและลวดบัวเท่านั้น อย่างไรก็ตามลักษณะทางสถาปัตยกรรมของวัดฝ่ายมหายานหรือศาลเจ้าในวัฒนธรรมจีน ไม่ปรากฏว่ามีการใช้ฐานบัวในลักษณะดังกล่าว แต่กลับปรากฏอยู่โดยทั่วไปในพระอุโบสถฝ่ายเถรวาทหรืองานสถาปัตยกรรมเนื่องในวัฒนธรรมไทย

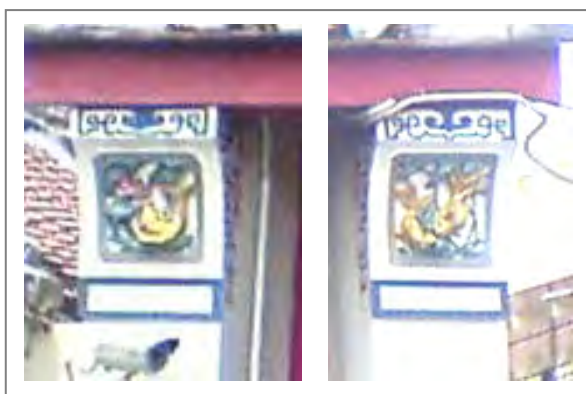
ภาพที่ 58 ภาพจำลองฐานพระอุโบสถวัดดอนแอ

ส่วนกลาง

ศาลหลักเมืองสงขลา โดยทั่วไปอาคารในแบบจีนประเพณี ประกอบด้วย ผนัง เสาติดผนัง (ด้านหน้า) และช่องเปิด (ประตู)

ประตู อาคารศาลหลักเมืองมีประตูอยู่ทางด้านหน้า เท่ากับความกว้างของอาคาร ประตูดังกล่าวนี้แบ่งออกเป็น 3 ช่วง ตามช่วงเสาของ เจียน

เสาติดผนัง (ด้านหน้า) มีการประดับตรงบัวหัวเสาเป็นรูปดอกไม้มงคลตามความเชื่อของชาวจีน

ภาพที่ 59 เสาติดผนังอาคารศาลหลักเมืองสงขลา

วัดดอนแอ ส่วนกลางของพระอุโบสถโดยทั่วไปแบบไทยประเพณีประกอบด้วย ผนัง เสาพะไล (เสารอบนอกรับชายคา) ประตู หน้าต่าง ตลอดจนลวดลายประดับที่อยู่บริเวณส่วนกลางของอาคาร เช่น บัวหัวเสา และซุ้มประตู-หน้าต่าง แต่พระอุโบสถหรือพระวิหารในแบบจีนประเพณีดังกล่าวนี้มีปรากฏเฉพาะผนัง ประตู และหน้าต่างเท่านั้น เนื่องจากอาคารในแบบวัฒนธรรมจีนมีการใช้ผนังหรือกำแพงเป็นส่วนหนึ่งในการรับน้ำหนักของส่วนบน

ประตู จากการวางตำแหน่งประตูทางเข้าด้านทิศตะวันออกซึ่งมีอยู่ทั้งหมด 3 ช่อง ประตูหลักซึ่งอยู่ตรงกลางมีขนาด 2.45×1.10 และประตูรองทั้งสองข้างมีขนาด 2.45×0.90 การที่มีประตูถึงสามช่องดูเหมือนจะเกินความจำเป็นไปสำหรับอาคารขนาดเล็กที่มีด้านสกัดกว้างเพียง 8.00 เมตร และจากอาคารที่ศึกษาทั้งหมดพระอุโบสถวัดดอนแอจัดอยู่ในกลุ่มที่มีขนาดความกว้างของด้านสกัดแคบที่สุด แต่กลับมีประตูทางเข้าด้านหน้าถึง 3 ช่อง และจากการเก็บข้อมูลทางสถาปัตยกรรมพบว่าการใช้งานจริงมีเพียงประตูเดียวคือประตูหลักที่อยู่ตรงกลาง ซึ่งจากข้อมูลข้างต้นนี้ทำให้เกิดข้อสังเกต 2 ประการคือ ประการแรก เนื่องจากอาคารในวัฒนธรรมจีนส่วนใหญ่มักสอดแทรกรูปสัญลักษณ์ที่แสดงถึงความเป็นมงคลและการป้องกันสิ่งชั่วร้ายต่างๆ เช่น รูปดอกโบตั๋น รูปดอกบัว หมายถึง เกียรติยศและความเจริญรุ่งเรือง รูปดอกท้อ หมายถึง การป้องกันสิ่งชั่วร้าย¹⁴ และรูปมังกรที่แสดงถึงความเป็นเทพ ความมีอำนาจและบารมี เป็นต้น หรือ การสร้างช่องเปิด 3 ช่องไว้ด้านหน้าอาคารประกอบด้วยประตูทางเข้าช่องหนึ่งอยู่ตรงกลาง และหน้าต่างอีก 2 ช่องอยู่ด้านข้าง หากมองเผินๆ

¹⁴ สมปอง ยอดมณี, “คตินิยมการก่อสร้างที่ปรากฏในสถาปัตยกรรมจีน ในเขตอำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารศิลป์ สาขาไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา, 2535).

แล้วช่องเปิดทั้ง 3 ดังกล่าวอาจดูคล้ายใบหน้าของสัตว์ในตำนาน ซึ่งชาวจีนเชื่อว่าสามารถขับไล่สิ่งชั่วร้ายต่างๆ ได้ โดยประตูเปรียบเหมือนปากที่อ้ากว้าง และหน้าต่างเปรียบเหมือนตาทั้งสองข้างที่เบิกโพลง (ภาพที่ 61) ประการที่สอง ข้อมูลทางสถาปัตยกรรมที่ปรากฏในปัจจุบันบ่งบอกอย่างชัดเจนว่าผนังด้านหน้า (ด้านทิศตะวันตก) ได้ถูกปรับปรุงใหม่ทั้งหมด ทั้งจากผนังที่แคบกว่าและการใช้บานหมุนหลักเพื่อยึดประตูเข้ากับผนัง (ภาพที่ 60) ลักษณะที่กล่าวมานี้อาจกล่าวได้ว่าเป็นการแสดงออกในรูปแบบเดียวกับสถาปัตยกรรมที่เรียกว่า แบบสัจจะนิยม¹⁵ คืองานสถาปัตยกรรมที่คำนึงถึงการใช้ประโยชน์ (function) มากกว่าความงามที่เป็นลักษณะของการประดับตกแต่ง แต่ทว่าการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวกลับทำช่องเปิดไว้ถึง 3 ช่อง โดยที่ใช้ประโยชน์จริงเพียงช่องเดียว ซึ่งทำให้สันนิษฐานได้ว่าช่องเปิดที่ปรับปรุงเพิ่มเติมพร้อมกับผนังด้านหน้าในชั้นหลังอาจมีตำแหน่งการวางที่สอดคล้องกับช่องเปิดที่มีมาแต่เดิม ซึ่งอาจมีลักษณะอย่างศาลเจ้าเงินที่สืบทอดมาก็เป็นได้

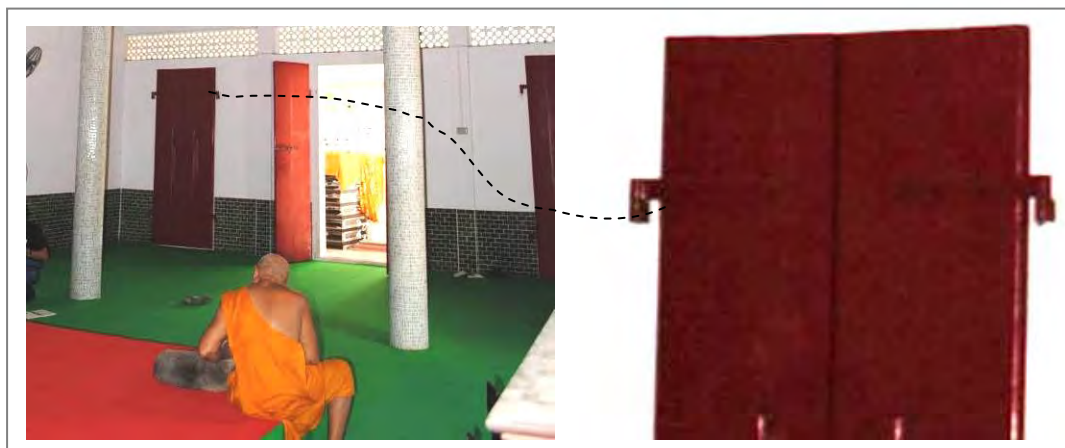
แต่เนื่องจากอาคารศาลเจ้าเงินหรืออาคารตึกแถวที่มีช่องเปิดด้านหน้าในแบบดั้งเดิมดังที่ได้กล่าวมานั้น คงได้ถูกปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับบริบททางสังคมเพื่อตอบสนองกิจกรรมที่เพิ่มมากขึ้น ทำให้บางส่วนมีการปรับเปลี่ยนหน้าต่างด้านหน้าที่ชนาข้างประตู ให้เป็นประตูทั้ง 3 บาน ดังปรากฏที่ศาลหลักเมืองสงขลา เป็นต้น (ภาพที่ 57) และในกรณีช่องเปิดด้านหน้าหรือประตูของพระอุโบสถวัดดอนแย้ นั้น ยังเป็นไปได้ว่ามีการปรับเปลี่ยนให้มีลักษณะเดียวกับประตูในงานสถาปัตยกรรมในวัฒนธรรมไทยอีกด้วย

หน้าต่าง เนื่องจากสภาพอากาศที่หนาวเย็นทำให้อาคารเครื่องก่อในวัฒนธรรมจีนดั้งเดิมจึงไม่นิยมเจาะช่องหน้าต่างมากนัก ต่อเมื่อได้อพยพเคลื่อนย้ายเข้ามาอยู่ในบริเวณเมืองสงขลาซึ่งมีสภาพอากาศที่ร้อนชื้นจึงเป็นปัจจัยสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงรูปแบบทางสถาปัตยกรรมดังกล่าว อย่างไรก็ตามแม้ในสภาพอากาศแบบร้อนชื้นในพื้นที่ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาฝั่งตะวันออกการเจาะช่องหน้าต่างก็ยังไม่มากนัก เนื่องจากอาคารในแบบประเพณีของจีนมักมุงหลังคาตามแนวยาวของอาคาร คือหันหน้าจั่วออกด้านข้างตามแนวยาว ทำให้ผนังด้านข้างซึ่งไม่มีชายคาไว้ป้องกันแดดและฝนจึงไม่เหมาะต่อการเจาะช่องหน้าต่าง แต่จากการศึกษาพบว่าช่องเปิดที่ใช้สำหรับการระบายอากาศในอาคารแบบจีนประเพณีที่ใช้ในการอยู่อาศัยมักเจาะเป็นช่องเล็กๆ ทั้งวงโค้งกลม วงรี หรือรูปผลไม้มงคล เป็นต้น ซึ่งทั้งหมดนี้ไม่มีบานปิด โดยมักปรากฏอยู่ตามด้านยาวของอาคารในแนวเดียวกับสันหลังคา (ภาพที่ 62)

แต่ทว่าช่องหน้าต่างของพระอุโบสถวัดดอนแย้ นั้นไม่ได้อยู่ตรงกับแนวสันหลังคาจั่วในอาคารแบบจีนประเพณี เนื่องจากมีจำนวนช่องหน้าต่าง 2 ช่อง จึงไม่สามารถวางช่องหน้าต่างในตำแหน่งกึ่งกลางได้ ทั้งนี้สืบเนื่องมาจากความพยายามในการวางตำแหน่งช่องหน้าต่างในลักษณะเดียวกับพระอุโบสถในแบบวัฒนธรรมไทย โดยสังเกตได้จากองค์ประกอบต่างๆ ทั้งบานผนึกและบานเปิดที่มีสลักทั้งด้านบนและด้านล่าง และเนื่องจากด้านยาวของอาคารไม่มีชายคายื่นยาวออกมาทำให้ช่องหน้าต่างจึงได้รับผลกระทบโดยตรงจากแสงแดดและสายฝน แต่จากประสบการณ์ประกอบกับความคุ้นชินกับสภาพอากาศทำให้ช่องหน้าต่างที่เป็นปัญหาของอาคารดังได้กล่าวมานั้น ได้รับการออกแบบและดัดแปลงในคราวเดียวกับการก่อสร้างพระอุโบสถ โดยการทำซุ้มหน้าต่างซึ่งมีลักษณะ

¹⁵ หมายถึง สถาปัตยกรรมแห่งความเป็นจริง ตรงไปตรงมา เคารพในเนื้อแท้ของวัสดุ หรือสถาปัตยกรรมที่เน้นประโยชน์ใช้สอยเป็นหลัก

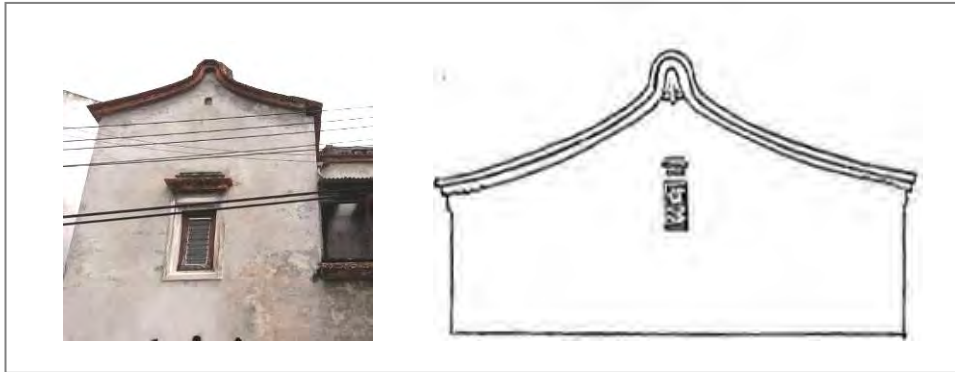
เป็นอาคารจำลองในรูปแบบเดียวกับลักษณะของพระอุโบสถ ซึ่งนอกจากจะมีผลในด้านความงามแล้วยังถือเป็นชายคาที่ป้องกันแดดและฝนให้กับช่องเปิดอีกด้วย (ภาพที่ 63)

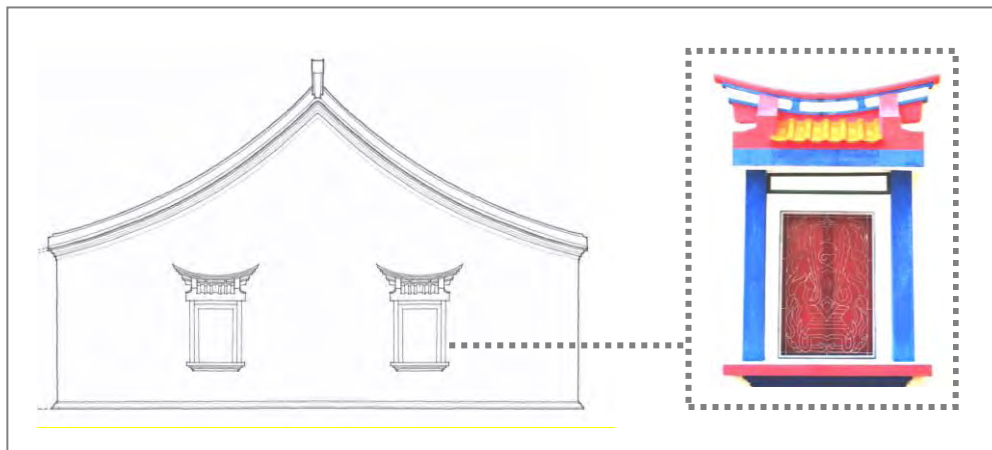
ภาพที่ 60 ประตูประอุโบสถวัดดอนแย้ แสดงถึงร่องรอยการปรับเปลี่ยนผนังด้านหน้าและบานประตูโดยใช้วัสดุสมัยใหม่

ภาพที่ 61 ศาลเจ้าไต้ฮงเจียน ถนนยะลา จังหวัดสงขลา แสดงให้เห็นการวางช่องเปิดด้านหน้า 3 ช่อง คล้ายกับใบหน้าของสัตว์ในตำนานเพื่อขับไล่สิ่งชั่วร้ายต่างๆ, ศาลหลักเมืองจังหวัดสงขลา สังเกตว่าช่องเปิดด้านหน้าได้ปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับบริบททางสังคมเพื่อสอดคล้องกับกิจกรรมที่เพิ่มขึ้น

ภาพที่ 62 ภาพอาคารตึกแถวแบบวัฒนธรรมจีนที่มีหน้าต่างด้านข้าง

ภาพที่ 63 หน้าต่างของพระอุโบสถวัดดอนแย้

ส่วนบน โดยรวมหมายถึงส่วนที่เป็นหลังคาในภาพใหญ่ซึ่งประกอบด้วย สันหลังคา เครื่องมุง และการประดับตกแต่ง หลังคานั้นถือเป็นส่วนสำคัญที่สุดอย่างหนึ่งของอาคาร ซึ่งนอกจากจะให้คุณค่าในด้านประโยชน์ใช้สอยแล้ว ยังเป็นส่วนที่แสดงออกถึงความงามอันเป็นลักษณะเฉพาะของอาคารในวัฒนธรรมนั้นๆ

ศาลหลักเมือง ตรงสันหลังคามีลักษณะแอ่นโค้งตรงปลายทั้ง 2 ด้าน ส่วนปลายของสันหลังคาแต่ละด้านตกแต่งด้วยรูปหงษ์หันหน้าเข้าหากัน ตามอย่างงานสถาปัตยกรรมแบบจีนประเพณี ตรงกลางของสันหลังคาประดับด้วยลวดลายปูนปั้นเขียนสีเป็นรูปไม้มั่งคั่ง ส่วนตรงจั่วหลังคาซึ่งเป็นด้านข้างของอาคารประดับด้วยลายปูนปั้นเป็นรูปใบไม้ม้วน และมีลายดอกกลมอยู่ตรงกลาง

ภาพที่ 64 สันหลังคาแอ่นโค้งของอาคารศาลหลักเมืองสงขลา

วัดดอนแย้ มีลักษณะเป็นหลังคาทรงจั่ว ซึ่งพบได้ทั่วไปทั้งอาคารศาลเจ้าและอาคารที่อยู่อาศัยในวัฒนธรรมจีน ดังปรากฏในบริเวณเขตเมืองเก่าสงขลาในปัจจุบัน

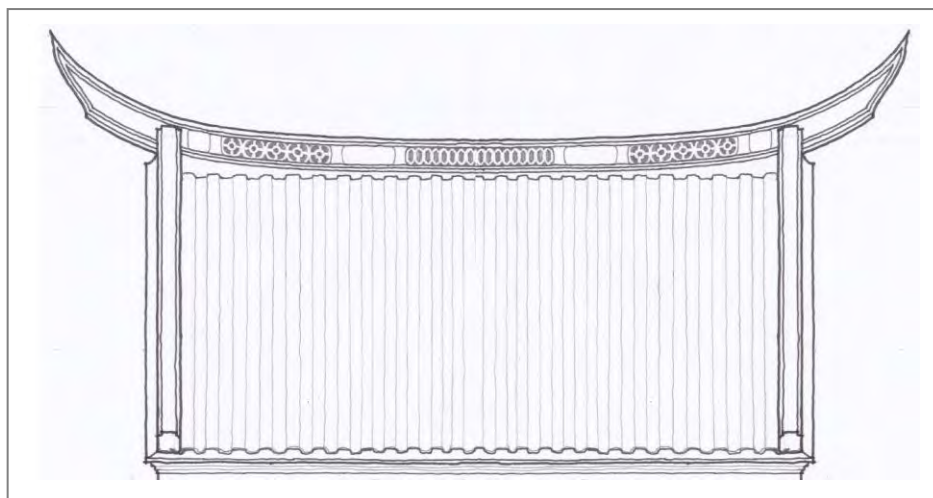
สันหลังคา มีลักษณะแอ่นตรงกลางและเข้ขึ้นตรงปลายทั้ง 2 ด้าน คล้ายกับหัวเรือสำเภาจีน¹⁶ ภายในเส้นกรอบสันหลังคาแบ่งจังหวะการประดับตกแต่งออกเป็น 3 ส่วน คือ กึ่งกลาง ทำเป็นเส้นตรงในแนวตั้งคล้ายลูกกรง และด้านข้างทั้งสองประดับด้วยกระเบื้องปรูด้านละ 5 แผ่น ซึ่งลักษณะดังกล่าวนี้ยังพบได้กับอาคารในวัฒนธรรมจีนทั่วไปใน จ.สงขลา เช่น ตึกแถว ศาลเจ้า ชุมประตู่ และศาลหลักเมือง

จั่วหลังคา จากการที่อาคารในวัฒนธรรมจีนในเมืองสงขลานิยมมุงหลังคาตามแนวยาวของอาคาร ทำให้จั่วหลังคาจึงหันออกด้านข้างซึ่งเป็นด้านเดียวกับหน้าต่างดังที่ได้กล่าวไว้ โดยทำหน้าที่เป็นส่วนที่ปิดทับกระเบื้องเช่นเดียวกับหลังคาหรือสันตะเข้ในงานสถาปัตยกรรมไทย เพียงแต่แนวจั่วหลังคาดังกล่าวตั้งอยู่ในแนวเดียวกับผนังด้านข้างและความหนาใกล้เคียงกัน คือ ประมาณ 30 เซนติเมตร ลาดโค้งลงมาจากยอดจั่วจุดสุดผนัง ส่วนบนของแนวจั่วย่อมุมทำเป็นคิ้วบัวตลอดแนวนอกจากนั้นยังพบว่าการตกแต่งโดยทำเป็นชั้นบัวหงายตามแนวโค้งของส่วนปลายผนัง ซึ่งเป็นตัวรับแนวจั่วหลังคาอีกชั้นหนึ่ง และเป็นที่น่าสังเกตว่าแนวบัวหงายดังกล่าวยังปรากฏต่อเนื่องไปถึงด้านหน้าและด้านหลังของส่วนปลายผนังอีกด้วย (ภาพที่ 65)

¹⁶ สมปอง ยอดมณี, “คตินิยมการก่อสร้างที่ปรากฏในสถาปัตยกรรมจีน ในเขตอำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารศิลป์ สาขาไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา, 2535).

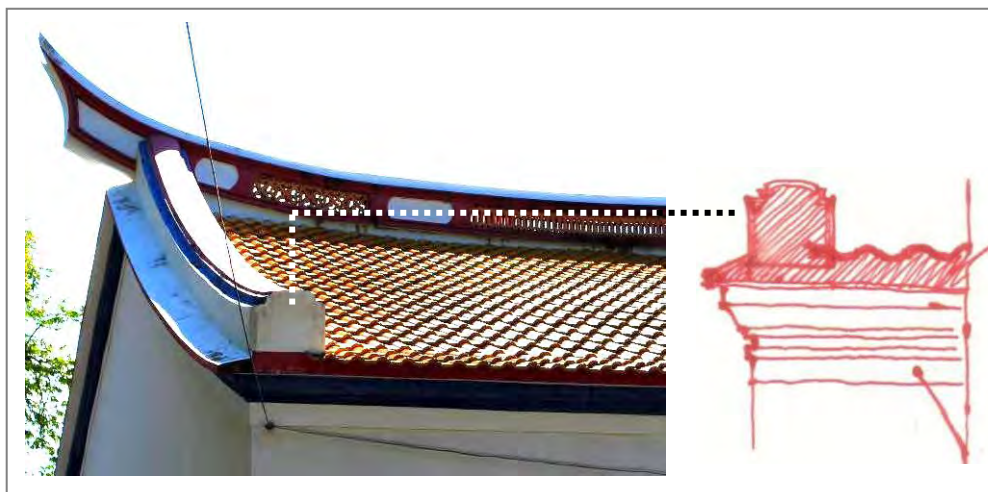
เครื่องมุง หมายถึงกระเบื้องที่ใช้มุงหลังคา เป็นกระเบื้องดินเผา ในระยะแรกนั้นเป็นวัสดุสำเร็จรูปที่นำเข้ามาพร้อมกับการอพยพเคลื่อนย้ายของชาวจีน ต่อมาจึงผลิตขึ้นเองโดยชาวจีนที่มาตั้งถิ่นฐานอย่างถาวรแล้ว ซึ่งได้รับความนิยมทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับรัฐ โดยเป็นที่รู้จักในชื่อว่ากระเบื้องสงขลา หรือ กระเบื้องเกาะยอ

ปัจจุบันพระอุโบสถวัดดอนแย้ได้เปลี่ยนมาใช้กระเบื้องลอนคู่แบบอย่างหนาตามยุคสมัยในปัจจุบัน แต่จากการศึกษาและสังเกตเครื่องมุงในสถาปัตยกรรมจีนที่ปรากฏในเมืองสงขลา ทำให้สันนิษฐานได้ว่ากระเบื้องที่ใช้มุงแต่เดิมนั้นคงมีลักษณะเช่นเดียวกับตึกแถวในวัฒนธรรมจีนในบริเวณเมืองเก่าสงขลา โดยมีชื่อเรียกขานหลายชื่อ เช่น กระเบื้องกาบกล้วย กระเบื้องราง และที่นิยมมากที่สุดคือกระเบื้องจีน¹⁷ ลักษณะของกระเบื้องจีนนั้นคล้ายกับกระเบื้องกาบที่ใช้กันในสมัยอยุธยา เพียงแต่กระเบื้องจีนมีส่วนโค้งที่กว้างกว่า และมีระบบการมุงที่มีลักษณะเฉพาะตัว ซึ่งสืบเนื่องจากหลังคาจั่วที่มืองศาความลาดไม่มากนัก ทั้งยังแอ่นโค้งไปตามแนวของหลังคาจั่ว ทำให้เกิดการซ้อนชั้นของกระเบื้องในระดับที่ถี่มาก ทั้งนี้ก็เพื่อเป็นการป้องกันการไหลของน้ำฝน ไม่ให้ซึมผ่านเข้ามาภายในอาคาร ด้วยเหตุนี้จึงเป็นเหตุให้รูปแบบหลังคาในอาคารแบบจีนประเพณีนั้นเป็นที่เข้าใจกันในความหมายของคำว่า “หนา หนัก ทึบ ตัน”

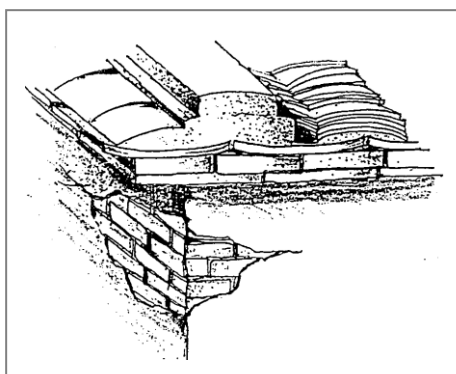

ลายเส้นที่ 56 สันหลังคาแอ่นโค้งของพระอุโบสถวัดดอนแย้

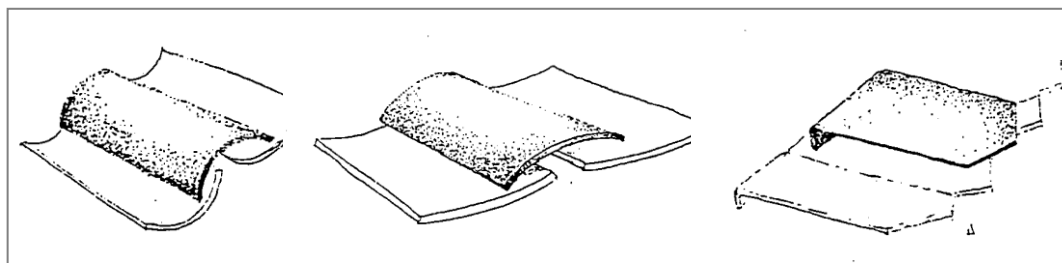
¹⁷ สมปอง ยอดมณี, “คตินิยมการก่อสร้างที่ปรากฏในสถาปัตยกรรมจีน ในเขตอำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารศิลป์ สาขาไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา, 2535), 79- 80.

ภาพที่ 65 หลบหลังคาซึ่งตั้งอยู่แนวเดียวกับผนังและแนวบัวหงายตรงปลายผนังของพระอุโบสถวัดดอนแย้

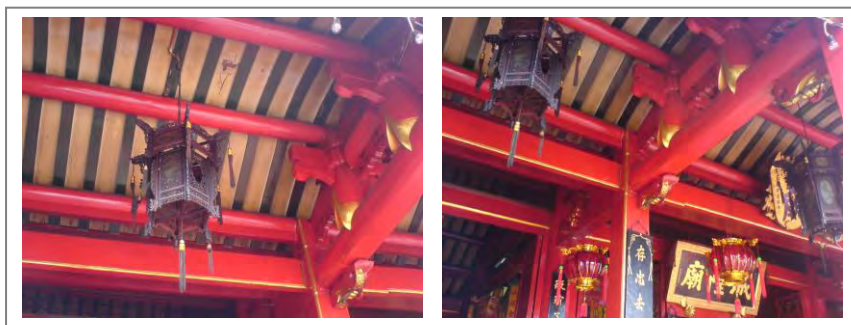
ลายเส้นที่ 57 หลบหลังคาและการมุงกระเบื้องของอาคารตึกแถวในวัฒนธรรมจีน บริเวณถนนนครนอก-นครใน จังหวัดสงขลา

ลายเส้นที่ 58 กระเบื้องกาบกล้วยหรือกระเบื้องราง กระเบื้องจีน และกระเบื้องเกล็ดเต่า
ที่มา: สมปอง ยอดมณี, “คตินิยมการก่อสร้างที่ปรากฏในสถาปัตยกรรมจีน ในเขตอำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา, 2535), 81-83.

โครงสร้าง

ศาลหลักเมือง โดยอาศัยจุดเชื่อมต่อระหว่างเสาและคานที่มีการประดิษฐ์คานถ่ายน้ำหนัก ซึ่งเรียกว่า “ไต่วกัง (toukung)” ลงสู่เสาไม้ภายในตัวอาคาร พร้อมๆ กับผนังรับน้ำหนัก ซึ่งทำหน้าที่เป็นทั้งส่วนประกอบของโครงสร้างและส่วนปิดล้อม

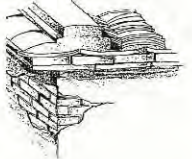
ภาพที่ 66 ไต่วกัง (toukung) ภายในอาคารศาลหลักเมือง

วัดดอนแย้ โครงสร้างการถ่ายน้ำหนักจากส่วนบนลงมาสู่พื้นดินของพระอุโบสถวัดดอนแย้นั้น ใช้ระบบโครงสร้าง แบบเดียวกับการถ่ายแรงในอาคารจีนประเพณี หากแต่เพียงการประดับตกแต่งตรงส่วนคานถ่ายน้ำหนัก หรือ “ไต่วกัง (toukung)” ไม่มากเท่ากับอาคารศาลหลักเมือง คานถ่ายน้ำหนักหรือไต่วกังนี้ แท้จริงแล้วทำหน้าที่เหมือนเสา-คานชุดเล็กๆ หลายชุด ตั้งอยู่บนเสา-คานชุดใหญ่ โดยตำแหน่งเสาซึ่งเป็นไม้กลมขนาดค่อนข้างใหญ่ วางเป็นแนวสี่เหลี่ยมกลางห้องพระอุโบสถ ซึ่งหากลองลากเส้นตามแนวผังของเสา จะพบว่าเสาไม้ที่รับไต่วกังนี้ก็ทำหน้าที่เช่นเดียวกับเสาร่วมใน ในอาคารแบบไทยนั่นเอง

ภาพที่ 67 ไต่วกัง (toukung) ภายในพระอุโบสถวัดดอนแย้

ตารางที่ 6 การเปรียบเทียบส่วนประกอบต่างๆ ของพระอุโบสถแบบจีนประเพณี

อาคาร	ส่วนฐาน	ส่วนกลาง	ส่วนบน	โครงสร้าง	นัยยะ/ความหมาย
 วัดดอนแย้ ตั้งอยู่ในแนวกำแพงเมืองเก่า บริเวณถนนไทรบุรี ในเขตเทศบาลนครสงขลา หันหน้าไปทางทิศตะวันตกทางทะเลสาบสงขลา	 บริเวณพื้นภายในเขตกำแพงแก้ว ซึ่งจากเดิมที่เป็นลานทราย กลายมาเป็นพื้นคอนกรีต ทำให้บางส่วนของฐานพระอุโบสถถูกกลบทับ 	ประตู ประตูทางเข้าอยู่ด้านทิศตะวันตก มีทั้งหมด 3 ช่อง ซึ่งเกินความจำเป็นสำหรับอาคารขนาดเล็กที่มีด้านสกัดกว้างเพียง 8.00 เมตร ปัจจุบันผนังด้านหน้า (ด้านทิศตะวันตก) ได้ถูกปรับปรุงใหม่ทั้งหมด รวมทั้งประตู ซึ่งไม่น่าจะใช้ของที่มีมาแต่เดิม จึงสันนิษฐานว่าแต่เดิมประตูทางเข้าน่าจะมียลักษณะเช่นเดียวกับอาคารในแบบจีนประเพณีอื่นๆ เช่น ศาลหลักเมืองสงขลา เป็นต้น หน้าต่าง การมุงหลังคาตามแนวยาวของอาคาร คือหันหน้าจั่วออกด้านข้างตามแนวยาว ทำให้ผนังด้านข้างไม่มีชายคาไว้ป้องกันแดดและฝน อาคารหลังอื่นๆ ในแบบจีนประเพณีจึงมักไม่ให้ความสำคัญกับการเจาะช่องหน้าต่างมากนัก แต่เนื่องจากอาคารทางศาสนา มักกิจกรรมเป็นตัวกำกับ ทำให้พระอุโบสถวัดดอนแย้ จึงจำเป็นต้องมีหน้าต่างเพื่อการถ่ายเทอากาศที่ดี หน้าต่างของพระอุโบสถวัดดอนแย้ มีลักษณะเป็นอาคารจำลองในรูปแบบเดียวกับลักษณะของพระอุโบสถ ซึ่งนอกจากจะมีผลในด้านความงามแล้วยังเป็นชายคาที่ป้องกันแดดและฝนให้กับช่องเปิดอีกด้วย	 สันหลังคา มีลักษณะแอ่นตรงกลางและเชิดขึ้นตรงปลายทั้ง 2 ด้าน คล้ายกับหัวเรือสำเภาจีน ซึ่งพบได้ทั่วไปกับอาคารในวัฒนธรรมจีนใน เมืองสงขลา เช่น ตึกแถว ศาลเจ้า และศาลหลักเมือง จั่วหลังคา เนื่องจากการมุงหลังคาตามแนวยาวของอาคาร ทำให้จั่วหลังคาจึงหันออกด้านข้าง จั่วหลังคาทำหน้าที่เป็นส่วนที่ปิดทับกระเบื้องเช่นเดียวกับหลังคาหรือสันตะเข้ในงานสถาปัตยกรรมไทย และตรงขอบด้านล่างของจั่วหลังคา มีการตกแต่งโดยทำเป็นชั้นบัว ซึ่งเป็นที่น่าสังเกตว่าแนวสวดบัวดังกล่าวยังปรากฏต่อเนื่องไปถึงด้านหน้าและด้านหลังของปลายผนังด้วย การมุงหลังคา เนื่องจากหลังคาจั่วที่มีองศาความลาดไม่มากนัก ทั้งยังแอ่นโค้งไปตามแนวของหลังคาจั่ว ทำให้เกิดการซ้อนขึ้นของกระเบื้องในระดับที่ถี่มาก ทั้งนี้ก็เพื่อเป็นการป้องกันการไหลของน้ำฝนไม่ให้ซึมผ่านเข้ามาภายในอาคาร ด้วยเหตุนี้จึงทำให้รูปแบบหลังคาในอาคารแบบจีนประเพณีนั้น เป็นที่เข้าใจกันในความหมายของคำว่า “หนา หนัก ทึบตัน” 	 ใช้ระบบโครงสร้างแบบเดียวกับการถ่ายแรงในอาคารแบบจีนประเพณีทั่วไป ที่เรียกว่า “ไต่วกัง (toukung)” คานถ่ายน้ำหนักหรือไต่วกังนี้ แท้จริงแล้วทำหน้าที่เหมือนเสา-คานชุดเล็กๆ หลายชุด ตั้งอยู่บนเสา-คานชุดใหญ่ คล้ายกับโครงสร้างแบบมั่วต่างใหม่ในงานสถาปัตยกรรมไทย	ด้วยเหตุว่าเมืองจีนในสมัยปลายราชวงศ์ซิง (ตรงกับรัตนโกสินทร์ตอนต้น) เกิดยุคฟื้นฟูทั้งทางเศรษฐกิจและการเมืองเป็นอย่างมาก ชาวจีนส่วนใหญ่ที่อยู่ตามเมืองชายฝั่งทะเล จึงพากันอพยพย้ายถิ่นไปตามเมืองต่างๆ ที่อยู่บนเส้นทางการค้าในบริเวณชายฝั่งเวียดนามและบริเวณแหลมมลายู รวมทั้งเมืองสงขลา ประกอบกับการทราบข่าวว่าเจ้าเมืองสงขลาเป็นชาวจีนเช่นเดียวกัน ทำให้ประชากรในเมืองสงขลาขณะนั้นจึงมีเชื้อสายจีนเป็นส่วนใหญ่ จนอาจกล่าวได้ว่าเมืองสงขลาในขณะนั้น เป็นเมืองจีนอยู่กลายๆ เจ้าเมืองสงขลาในขณะนั้นคือ พระยาวิเชียรคีรี-เถียนเส้ง (พ.ศ. 2360–2390) เจ้าเมืองลำดับที่ 4 ในช่วงเวลานี้ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 ทรงโปรดเกล้าฯ ให้อ้ายเมืองสงขลาจากฝั่งแหลมสนมาที่ฝั่งบ่อয়ในปี พ.ศ. 2385 สิ่งสำคัญซึ่งถือเป็นสัญลักษณ์ของเมืองใหม่ที่ถูกสร้างขึ้นในเวลาเดียวกันคือ ศาลหลักเมือง โดยมีบันทึกกล่าวถึงการสร้างศาลหลักเมือง ว่า “...พระยาสงขลา (เถียนเส้ง) ได้ให้ช่างก่อตึกคร่อมหลักเมืองไว้ 3 หลัง เป็นตึกจีนกับศาลเจ้าเสื้อเมือง ไว้หลังหนึ่งด้วย...” และในช่วงเวลาไล่เลี่ยกันก็ปรากฏการสร้างศาลเทพเจ้าอยู่หลายแห่ง เช่น ศาลเจ้าปูนเก้าก้ง และศาลเจ้าโป๊นเตียน เป็นต้น ซึ่งสอดคล้องกับเอกสารของนักประวัติศาสตร์ที่ให้ความเห็นว่า พระยาวิเชียรคีรี-เถียนเส้ง เป็นผู้เคร่งครัดในธรรมเนียมจีน ดังนั้นจึงสันนิษฐานว่าวัดดอนแย้จึงน่าจะอยู่ในความอุปถัมภ์ของพระยาวิเชียรคีรี-เถียนเส้ง ด้วย ศาลหลักเมืองสงขลา จวนเจ้าเมืองสงขลา ซุ้มประตูเมืองเก่า เมืองสงขลาภายใต้การปกครองของพระยาวิเชียรคีรี-เถียนเส้ง เป็นช่วงระยะเวลาที่เมืองสงขลาตกต่ำลงอย่างมาก เนื่องจากเรื่องความไม่เอาใจใส่ในการดูแลหัวเมืองไทรบุรี เรื่องขัดแย้งและเป็นอริกับเมืองนครศรีธรรมราชหลายกรณี รวมทั้งเรื่องพฤติกรรมส่วนตัวของพระยาวิเชียรคีรี-เถียนเส้ง ที่ส่อไปทางทุจริตเรื่องการเข้าไปพัวพันกับการค้าฝิ่นและหาผลประโยชน์ส่วนตัว เป็นเหตุให้พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 ไม่พอพระทัยเป็นอย่างยิ่ง ถึงกับตรัสว่า ถ้าไม่เป็นคนชอบอิจฉาเสียอยู่แต่ก่อนแล้วจะส่งท้าวพระกรุณาให้ออกไปตัดหัวมันเสียจากความไม่เป็นที่โปรดปรานดังกล่าว ทำให้สถานะของตระกูลเจ้าเมืองสงขลาที่ปกครองแบบระบบ กินเมือง จึงถูกบั่นทอนอำนาจและผลประโยชน์ ดังเห็นได้จากกรณีที่พระยาวิเชียรคีรี-เถียนเส้ง มีบรรดาศักดิ์เพียงพระยาถือศักดินา 5,000 ซึ่งต่างจากเจ้าเมืองคนก่อนหน้า คือเจ้าพระยาอินทศิริ (บุญหุ่ย) ที่ได้รับบรรดาศักดิ์สูงถึงชั้นเจ้าพระยา ศักดินา 10,000 ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าอัตลักษณ์ของงานศิลปะและสถาปัตยกรรมของเมืองสงขลาในช่วงเวลาของพระยาวิเชียรคีรี-เถียนเส้ง (พ.ศ. 2360–2390) เจ้าเมืองสงขลาลำดับที่ 4 มีลักษณะแบบจีนประเพณีเป็นส่วนใหญ่

แบบร่วมอย่างกับสถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยมในรัชกาลที่ 3

ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 วัดวาอารามต่างๆ ที่มีมาแต่เดิมเกิดชำรุดทรุดโทรมลงเป็นอันมาก พระองค์จึงทรงโปรดฯ ให้มีการบูรณะปฏิสังขรณ์พระอารามเก่าเหล่านั้น โดยทรงนำรายได้แผ่นดินมาใช้จ่ายในการทำนุบำรุงพระศาสนา ขณะเดียวกันก็ทรงชักชวนและสนับสนุนเหล่าเจ้านายเชื้อพระวงศ์ ขุนนาง พ่อค้า เศรษฐี และข้าราชการบริพาร จนมีคำกล่าวที่ว่า “ใครใจบุญชอบสร้างวัดวาอารามก็เป็นคนโปรด”¹⁸ ทำให้เกิดความนิยมในการสร้างวัดในที่ดินของตนเองให้เป็นอย่างวัดประจำตระกูลขึ้นเป็นจำนวนมาก ประกอบกับความเจริญรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจอันเป็นผลสืบเนื่องมาจากการค้า โดยเฉพาะกับประเทศจีน¹⁹ จึงทำให้เกิดความนิยมในศิลปวัฒนธรรมจีนขึ้นอย่างกว้างขวาง

ศิลปะสถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยมในรัชกาลที่ 3 นั้น เป็นผลงานการสร้างสรรค์ทางด้านศิลปะสถาปัตยกรรมที่เป็นลักษณะเฉพาะ และเป็นรูปแบบของสถาปัตยกรรมที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงโปรดฯ ให้ปรับปรุงและเปลี่ยนแปลงลักษณะรูปทรงสถาปัตยกรรมที่เคยมีการสร้างมาแต่ครั้งก่อน โดยการผสมผสานระหว่างศิลปะสถาปัตยกรรมแบบไทย และศิลปะสถาปัตยกรรมแบบจีนเข้าด้วยกัน จนเกิดเป็นรูปแบบศิลปะสถาปัตยกรรมแบบใหม่ซึ่งเรียกกันทั่วไปว่า “แบบพระราชนิยม”²⁰ โดยมีลักษณะเป็นอาคารทรงโรง ยกพื้นทำเป็นระเบียงรอบทั้ง 4 ด้าน ตรงระเบียงมีเสาพะไลตั้งเรียงเป็นระยะๆ เพื่อรับชายคา หลังคาทำเป็นชั้นลด 2 ชั้น ซ้อนกันลดละ 3-4 ตับ หน้าบันก่ออิฐที่ยันนอกไก่อ่ ตรงหน้าจั่วไม่มีไชราและเครื่องล่ายอง โดยก่ออิฐเป็นแนวสันจั่วแบบเดียวกับหลังคาหรือสันตะছে และนิยมประดับด้วยกระเบื้องเคลือบเป็นรูปดอกพุทตาล และตรงผนังกระเบื้องมักประดับด้วยกระเบื้องปรางเคลือบเขียวอย่างเดียวกับสถาปัตยกรรมในวัฒนธรรมจีนทั่วไป

ศิลปะสถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยมนี้ปรากฏขึ้นเป็นครั้งแรกเมื่อครั้งพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวยังทรงดำรงพระยศเป็นกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ โดยทรงมีพระราชดำริให้ดัดแปลงแก้ไขแบบที่ช่างร่างถวาย ให้เป็นลักษณะอย่างสถาปัตยกรรมตามพระราชหฤทัย ซึ่งสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงมีลายพระหัตถ์ถึงสมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ กล่าวถึงวัดแบบพระราชนิยมไว้ในสาส์นสมเด็จฯ ตอนหนึ่งว่า

¹⁸ ดูเพิ่มใน ญัตติฯ จินรัตน์, “การออกแบบสถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยมในรัชกาลที่ 3” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารศิลป์ สาขาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2546).

¹⁹ พระองค์ทรงนำเงินที่ได้จากการค้าสำเภาส่วนพระองค์เก็บสะสมไว้ในถุงแดงแยกเป็นถุง ถุงละ 10 ชั่ง ตีตราปิดปากถุงเก็บไว้ในหีบกำปั่นข้างพระแท่นบรรทม ต่อมาจึงเรียกกันอีกอย่างหนึ่ง ว่า “เงินพระคลังข้างที่” ซึ่งถือเป็นพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์นอกเหนือจากเงินในท้องพระคลังหลวง (พระคลังมหาสมบัติ) ซึ่งเป็นเงินรายได้แผ่นดินจากการผูกขาดการเก็บภาษีอากร

²⁰ ดูเพิ่มใน ญัตติฯ จินรัตน์, “การออกแบบสถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยมในรัชกาลที่ 3” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารศิลป์ สาขาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2546).

ทรงเคยเห็นกลอนหรือโคลงที่พระยาไชยวิชิต (เผือก) แต่งเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว จารึกศิลาไว้ที่วัดหน้าพระเมรุ กล่าวถึง การยกเอื้องมิให้มีช่อฟ้า ใบระกา อันเป็นของหักพังง่ายไม่ถาวรสร้างออกนอกแบบอย่างวัดซึ่งสร้างกันเป็นสามัญจะเรียกต่อไปในจดหมายนี้ว่า วัดนอกอย่าง ไม่ใช่แต่เอาช่อฟ้า ใบระกาออกเพียงเท่านั้น ถ้าสิ่งอื่น เช่น ลวดลาย และรูปภาพ เป็นต้น ก็แปลงเป็นอย่างอื่นหมด คงไว้แต่สิ่งอันเป็นหลักของวัดอันจะเปลี่ยนแปลงไม่ได้ เช่น โบสถ์ วิหาร เป็นต้น²¹

นอกจากนี้งานสถาปัตยกรรมตามแบบพระราชนิยมในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ยังแสดงออกถึงระเบียบฐานานุกาตในงานสถาปัตยกรรมไทยที่สอดคล้องกับฐานานุกาตของผู้สร้าง โดยเฉพาะวัดที่พระมหากษัตริย์ทรงสร้างจะมีองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม ทั้งการวางผังและเครื่องประกอบต่างๆ ที่ซับซ้อนกว่าวัดที่ขุนนางหรือพ่อค้าเป็นผู้สร้าง²² ซึ่งรายละเอียดของแต่ละส่วนประกอบจะได้กล่าวในแต่ละส่วนของการศึกษาในข้อถัดไป

ความนิยมในการสร้างวัดวาอารามในสมัยรัชกาลที่ 3 ไม่เพียงจะได้รับความนิยมเฉพาะในกรุงเทพฯ เท่านั้น แม้แต่ในพื้นที่บริเวณเมืองสงขลาเองก็ได้รับความนิยมเช่นกัน แต่เนื่องจากความนิยมดังกล่าวนั้นจำเป็นต้องใช้ระยะเวลาในการเดินทาง และต้องรองจนกว่าวัฒนธรรมนั้นจะสุกงอมจนเข้าสู่กระบวนการวัฒนธรรมนิยม และเนื่องจากเมืองสงขลาเป็นทรัพยากรและปัจจัยหลายอย่างที่คล้ายคลึงกับกรุงเทพฯ ไม่ว่าจะเป็นศูนย์กลางการแลกเปลี่ยนสินค้า หรือเป็นศูนย์รวมของชาวจีนอพยพ ทำให้ไม่นานนักความนิยมในวัฒนธรรมตลอดจนรูปแบบสถาปัตยกรรมแบบกระบวนจีนในรัชกาลที่ 3 จึงได้รับความนิยมขึ้นอย่างแพร่หลาย ซึ่งแม้จะใช้ระยะเวลาไม่นานนักแต่การตกผลึกของกระบวนการวัฒนธรรมนิยมก็ล่วงเลยมาถึงช่วงเปลี่ยนผ่านระหว่างรัชกาลที่ 3 และรัชกาลที่ 4 และการที่สถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยมในรัชกาลที่ 3 ยังคงได้รับความนิยมอยู่จนตลอดรัชสมัยของพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 อาจเป็นผลมาจากการที่เมืองสงขลาเป็นการปกครองโดยเจ้าเมืองเชื้อสายจีน²³ ประกอบกับจำนวนประชากรของชาวไทยเชื้อสายจีนที่เพิ่มมากขึ้น ทั้งจากการอพยพเคลื่อนย้ายและการขยายวงศ์ตระกูลของลูกหลานในชั้นหลัง ทำให้ในสมัยรัชกาลที่ 4 รูปแบบศิลปะและวัฒนธรรมจีนในเมืองสงขลาจึงยังคงได้รับความนิยมจากชาวเมือง จึงเรียกสถาปัตยกรรมที่เกิดขึ้นเนื่องจากเหตุปัจจัยดังกล่าวนี้ว่า “แบบร่วมอย่างกับสถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยมในรัชกาลที่ 3”

แต่ในขณะที่รูปแบบสถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยมในรัชกาลที่ 3 จะได้รับความนิยมอย่างมากในเมืองสงขลาในช่วงรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ซึ่งในขณะเดียวกันศิลปะและสถาปัตยกรรมกระแสหลักในพื้นที่ส่วนกลางอย่างกรุงเทพฯ ได้มีการ

²¹ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์, บันทึกเรื่องความรู้ต่างๆ เล่ม 1 (พระนคร: สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2506), 19.

²² ดูเพิ่มใน ญัฐวัฒน์ จินรัตน์, “การออกแบบสถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยมในรัชกาลที่ 3” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทสาขาสถาปัตยกรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2546).

²³ ดูรายละเอียดในบทที่ 2, 29-50.

เปลี่ยนแปลงและพัฒนาไปจากสถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยมในรัชกาลที่ 3 แล้ว โดยเป็นผลมาจากปัจจัยต่างๆ หลายประการ เช่น

ประการแรก เป็นเหตุผลทางการศาสนา เนื่องมาจากการกำเนิดธรรมยุติกนิกาย ซึ่งสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ทรงก่อตั้งขึ้น ด้วยเหตุที่ต้องการฟื้นฟูพระพุทธศาสนาที่ทรงเห็นว่าได้บิดเบือนไปจากความถูกต้องที่แท้จริง และขณะเดียวกันทรงเห็นว่ารูปแบบทางสถาปัตยกรรมในสมัยก่อนหน้าพระองค์ โดยเฉพาะในสมัยพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 ได้คลี่คลายตามอย่างศิลปสถาปัตยกรรมในวัฒนธรรมจีนอย่างสุดโต่ง อาทิเช่น วัดราชโอรสฯ วัดเทพธิดาราม วัดราชนัดดารามฯ เป็นต้น ความคลาดเคลื่อนทางศิลปสถาปัตยกรรมเหล่านี้คือรูปธรรมที่พระองค์ทรงหยิบยกมาเป็นข้ออ้างรวมกับความคลาดทางนามธรรมที่แสดงผ่านความหย่อนยานในธรรมวินัยของพระสงฆ์และคฤหัสถ์ เช่น โปรดฯ ให้ทำการสักพระสงฆ์ที่ทำผิดวินัยร้ายแรงถึง 500 รูป ซึ่งทั้งหมดนี้เพื่อทำให้ภาพพจน์ในการฟื้นฟูพระพุทธศาสนาของพระองค์มีความชอบธรรมและรัดกุมยิ่งขึ้น

ประการที่สอง เป็นเหตุผลทางการเมืองในระดับรัฐ เนื่องจากศาสนสถานต่างๆ ในสมัยรัชกาลที่ 3 ที่ผ่านมานั้นมักนิยมสร้างตามแบบกระบวนจีน โดยเชื่อว่าจีนเป็นชาติที่ยิ่งใหญ่²⁴ มีความเจริญรุ่งเรือง จึงยอมรับเอาวัฒนธรรมจีนเข้ามาอย่างไม่ระวัง แต่เมื่อครั้งที่จีนพ่ายแพ้ในสงครามฝิ่นให้แก่อังกฤษในปี พ.ศ. 2385 ทำให้คนไทยโดยเฉพาะชนชั้นนำ ได้เห็นถึงความอ่อนแอและความแตกแยกในสังคมจีน ดังนั้นเมื่อเข้าสู่ยุคสมัยของพระองค์ จึงทรงปฏิเสธแบบอย่างศิลปและสถาปัตยกรรมจีนอย่างชัดเจน ด้วยทรงเห็นว่าหากยังใช้รูปแบบดังกล่าว ชาติตะวันตกซึ่งอยู่ในลัทธิล่าอาณานิคมและกำลังให้ความสนใจกับประเทศสยามอยู่ในขณะนั้น อาจมองว่าสยามเป็นเมืองขึ้นของจีนก็เป็นได้²⁵

จากที่กล่าวมานั้นทำให้เห็นว่าความสัมพันธ์ที่แนบแน่นของชาวจีนและไทยเชื้อสายจีนในบริเวณเมืองสงขลาที่มีต่อระบบความเชื่อความนิยมและความคุ้นชิน จนนำมาสู่ความเป็นกลุ่มก้อนทางวัฒนธรรม โดยเฉพาะในเมืองสงขลาในขณะนั้นซึ่งบันทึกเกี่ยวกับชาวจีนที่มาผูกปี้ ว่าเป็นจำนวนถึง 813 คน²⁶ ประกอบกับการมีผู้สำเร็จราชการเมืองเป็นชาวไทยเชื้อสายจีนดังที่กล่าวไปแล้ว ทำให้สถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยมในรัชกาลที่ 3 ในเมืองสงขลา ยังคงได้รับความนิยมอยู่จนตลอดรัชสมัยของพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4

²⁴ ดูเพิ่มใน สมคิด จิระทัศนกุล, “พระอุโบสถและพระวิหารในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทสาขาสังคมศาสตร์ สาขาวิชาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2533).

²⁵ เรื่องเดียวกัน.

²⁶ เงินผูกปี้ เป็นเงินส่วยที่เก็บจากชาวจีนผู้อพยพซึ่งอยู่นอกระบบไพร่เพราะไม่ได้สักข้อมือหมายหมู่เช่นเดียวกับคนไทย ชาวจีนอพยพจึงไม่ถูกเกณฑ์ไปราชการทัพศึกหรือเข้าเวรทำราชการช่วยงานพระนคร การผูกปี้จึงมีการผูกกัน 3 ปี/ครั้ง ซึ่งการผูกปี้ในเมืองสงขลาแต่ละครั้งจะได้เงินประมาณ 2,000-3,000 บาท เช่นในปี พ.ศ. 2402 มีชาวจีนมาผูกปี้ถึง 813 คน ได้เงิน 3,252 บาท ในปี พ.ศ. 2408 มีชาวจีนมาผูกปี้ 809 คน ได้เงิน 3,236 บาท และในปี พ.ศ. 2431 มีชาวจีนมาผูกปี้ 482 คนได้เงิน 1,932 บาท, ดูเพิ่มใน สงบ ส่องเมือง, **การพัฒนาหัวเมืองสงขลาในสมัยกรุงธนบุรีและสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น พ.ศ. 2310-2445** (สงขลา: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา, 2523), 57-60.

ลายเส้นที่ 59 พระอุโบสถวัดราชโอรสา สถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยมในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3

ลายเส้นที่ 60 พระอุโบสถวัดโสมนัสฯ สถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยมในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4

ที่มา: สมคิด จิระทัศนกุล, “พระอุโบสถและพระวิหารในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว” (วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2533), 54.

ลักษณะทางสถาปัตยกรรมของพระอุโบสถแบบร่วมอย่างกับสถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยมในรัชกาลที่ 3 ที่ปรากฏในเมืองสงขลานั้น โดยทั่วไปมีลักษณะคล้ายคลึงกับรูปแบบสถาปัตยกรรมที่เกิดขึ้นในกรุงเทพฯ ซึ่งจากการศึกษาปรากฏพบรูปแบบร่วมอย่างกับสถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยมในรัชกาลที่ 3 จำนวน 5 วัดคือ พระอุโบสถวัดสุวรรณคีรี พระอุโบสถวัดสลักป่าเก่า พระอุโบสถวัดศิริวรรณาวาส (ร้าง) พระอุโบสถวัดโลการาม ในเขต อ.สิงหนคร และพระอุโบสถวัดแหลมพ้อ ในเขต อ.เมือง จ.สงขลา²⁷

อย่างไรก็ตามพระอุโบสถรูปแบบดังกล่าวที่พบในบริเวณเมืองสงขลา มีองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมบางอย่างที่ต่างออกไปจากพื้นที่ส่วนกลาง เนื่องจากทั้งความสามารถในเชิงช่างและรสนิยมของคนในท้องถิ่นเอง นอกจากนี้ยังพบว่าพระอุโบสถแบบร่วมอย่างกับสถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยมในรัชกาลที่ 3 ที่พบในเมืองสงขลานั้นมีลักษณะการขยายตัวแบบ “วัดต้นอย่าง” และ “วัดเอาอย่าง” (ดูในส่วนวิเคราะห์ในรายละเอียดถัดไป) ซึ่งจากบันทึกทางประวัติศาสตร์ได้กล่าวถึง “วัดสุวรรณคีรี” ว่าเจ้าเมืองสงขลาลำดับที่ 2²⁸ เป็นผู้สร้างหรือบูรณะ และเจ้าเมืองสงขลาในลำดับต่อๆ มาจึงได้ทำการบูรณะเพิ่มเติมจนกลายเป็นวัดประจำตระกูลของเจ้าเมืองไปในที่สุด ส่วน “วัดศิริวรรณาวาส” ถึงแม้ไม่ปรากฏหลักฐานทางเอกสารระบุว่าเจ้าเมืองหรือคนในตระกูลเจ้าเมืองคนใดเป็นผู้สร้างหรือบูรณะ แต่จากรูปแบบและส่วนประกอบทางสถาปัตยกรรมรวมถึงที่ตั้งซึ่งอยู่บริเวณใกล้เคียงกับวัดสุวรรณคีรี จึงทำให้สันนิษฐานว่าน่าจะได้รับการอุปถัมภ์โดยเจ้าเมืองหรือคนในตระกูลเจ้าเมืองเช่นกัน และถึงแม้ว่าทั้งพระอุโบสถวัดสุวรรณคีรีและพระอุโบสถวัดศิริวรรณาวาสจะจัดอยู่ในกลุ่มของแบบร่วมอย่างกับสถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยมในรัชกาลที่ 3 เช่นเดียวกัน แต่ก็มีลักษณะบางอย่างที่แตกต่างกัน กล่าวคือ พระอุโบสถวัดสุวรรณคีรีจะใช้ระบบช่อตรง (แนวเสาพาไล) ในแบบที่ใช้กันทั่วไปในสถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยม ส่วน วัดศิริวรรณาวาสจะใช้ระบบช่อเฉียง (แนวเสาพาไล) ซึ่งไม่เป็นที่แพร่หลายมากนักทั้งในสถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยมในรัชกาลที่ 3 หรือแม้ในสถาปัตยกรรมสมัยรัชกาลที่ 4 เองก็ตาม ซึ่งแบบร่วมอย่างกับสถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยมในรัชกาลที่ 3 ของพระอุโบสถทั้งสองแห่งที่กล่าวมานี้ ยังเป็นแบบอย่างให้กับวัดอื่นๆ ในเขตรอบนอกของเมืองสงขลาอีกด้วย แต่เนื่องจากกาลเวลาที่แปรเปลี่ยนไป พระอุโบสถของวัดบางแห่งจึงชำรุดทรุดโทรมลงตามกาลเวลา ประกอบกับรสนิยมที่เปลี่ยนไปในชั้นหลัง ทำให้เกิดกระแสการบูรณะ/สร้างวัดวาอารามขึ้นอย่างแพร่หลาย ด้วยเหตุนี้ทำให้ในปัจจุบันจึงหลงเหลือวัดที่มีหลักฐานแสดงถึงการลอกเลียนรูปแบบของสถาปัตยกรรมแบบตัวอย่างเพียงไม่กี่แห่งเท่านั้น คือ แบบช่อตรง ประกอบด้วย พระอุโบสถวัดสลักป่าเก่า สันนิษฐานว่า เอาแบบอย่างมาจากพระอุโบสถวัดสุวรรณคีรี และแบบช่อเฉียง ซึ่งประกอบด้วย พระอุโบสถวัดโลการาม และวัดแหลมพ้อ โดยสันนิษฐานว่าได้รับแบบอย่างมาจากพระอุโบสถวัดศิริวรรณาวาส

²⁷ เดิมทีคงมีจำนวนมากกว่านั้น แต่เนื่องจากหลายวัดได้ทำการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย

²⁸ ดูรายละเอียดในบทที่ 2, 34-36.

ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าพระอุโบสถในเมืองสงขลาในกลุ่มร่วมอย่างกับสถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยมในรัชกาลที่ 3 จึงมีสถานะเป็นทั้ง “วัดต้นอย่าง” ที่อุปถัมภ์โดยตระกูลเจ้าเมือง และ “วัดเอาอย่าง” ที่สร้างโดยชาวเมือง ซึ่งการศึกษาวิเคราะห์ในส่วนนี้จะทำการวิเคราะห์องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมออกเป็นส่วนๆ โดยเปรียบเทียบระหว่างพระอุโบสถแบบส่วนกลางในกรุงเทพฯ โดยเลือกวัดราชโอรสารามฯ ซึ่งเป็นวัดที่มีฐานานุศักดิ์สูงสุดเนื่องจากเป็นวัดที่พระมหากษัตริย์ทรงสร้าง มาเป็นแม่แบบในเปรียบเทียบกับพระอุโบสถในกลุ่ม “แบบต้นอย่าง” ในเมืองสงขลาซึ่งประกอบด้วย พระอุโบสถวัดสุวรรณคีรีและวัดศิริวรรณवास และพระอุโบสถในกลุ่ม “แบบเอาอย่าง” คือ พระอุโบสถวัดสลักป่าเก่า วัดโลการาม และวัดแหลมพ้อ ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ตารางที่ 7 แบบแจกแจงการวิเคราะห์รูปแบบพระอุโบสถในเมืองสงขลา แบบร่วมอย่างกับสถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยมในรัชกาลที่ 3

รายการ	กรุงเทพฯ (แบบส่วนกลาง)	แบบสงขลาชื่อตรง		แบบสงขลาชื่อนียง	
		แบบต้น อย่าง	แบบเอา อย่าง	แบบต้น อย่าง	แบบเอา อย่าง
ผังบริเวณ, ผังพื้น	วัดราชโอรสาราม กรุงเทพฯ	วัดสุวรรณคีรี อ.สิงหนคร	วัดสลักป่า เก่า อ.สิงหนคร	วัดศิริวรรณ वास อ.สิง หนคร (ร้าง)	วัดโลการาม อ.สิงหนคร และวัด แหลมพ้อ อ.เมือง
ส่วนฐาน					
ส่วนกลาง					
ส่วนบนหลังคา					
ระบบโครงสร้าง					

ผังบริเวณ/ผังพื้นที่ หมายถึงพื้นที่ที่มีการจัดวางหรือออกแบบทางสถาปัตยกรรมตามหลักของพุทธศาสนาสถานไทยที่มีความสัมพันธ์กันระหว่างองค์ประกอบของกลุ่มอาคารกับพื้นที่ว่างและสภาพแวดล้อมของพื้นที่นั้นๆ ภายใต้บริบทและเงื่อนไขที่มาจากคติความเชื่อ รูปสัญลักษณ์ และข้อกำหนดทางพระธรรมวินัยของพระพุทธศาสนา ซึ่งตามระเบียบแบบแผนเดิมที่ปฏิบัติตามกันมา ได้กำหนดพื้นที่ของวัดออกเป็น 2 ส่วนคือ

เขตพุทธาวาส ถือเป็นพื้นที่ส่วนสำคัญที่สุด เพราะนอกจากจะเป็นพื้นที่ในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาแล้ว ยังเป็นที่ตั้งแห่งหัวใจของอาคารในพระพุทธศาสนา ซึ่งประกอบด้วย **พระเจดีย์** ซึ่งเป็นรูปสัญลักษณ์ที่สื่อถึงองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า อีกทั้งยังเป็นอาคารประธานของวัดด้วย จึงจำเป็นต้องจัดให้อยู่ในตำแหน่งที่สำคัญที่สุดของพื้นที่ในเขตพุทธาวาส และบ่อยครั้งที่ตำแหน่งพระเจดีย์จะถูกกำหนดลงบนแนวแกนประธานของผังรวม ซึ่งสัมพันธ์กับเส้นทางสัญจร เข้า-ออกของวัดด้วย **พระอุโบสถ** เป็นอาคารที่ใช้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาเฉพาะในส่วนของโลกุตระวิสัย²⁹ ที่เกี่ยวข้องกับพระสงฆ์ ซึ่งเรียกว่า สังฆกรรม เช่นการบวช การสวดปาฏิโมกข์³⁰ ฯลฯ โดยมีลักษณะเด่นที่สังเกตเห็นได้ชัดคือเป็นอาคารที่มีหลักเสมาล้อมรอบ ซึ่งแต่เดิมในสมัยสุโขทัยนั้นพระอุโบสถเป็นอาคารขนาดเล็ก และไม่สำคัญนักเนื่องจากใช้เฉพาะการประกอบพิธีกรรมของพระสงฆ์เท่านั้น พระอุโบสถจึงไม่ได้ถูกจัดให้อยู่ในแนวแกนประธานของผังรวม แต่เมื่อคตินิยมนี้เปลี่ยนไปในเวลาต่อมาพระอุโบสถจึงได้เข้ามาอยู่ในแนวแกนประธานของผังรวมด้วย โดยจะอยู่ด้านหลังสุดของแนวแกนประธาน ดังที่ปรากฏในสมัยอยุธยาตอนต้น และได้พัฒนาบทบาทมากขึ้นจนกลายมาเป็นอาคารที่สำคัญที่สุดเพียงหนึ่งเดียวของวัดดังที่ปรากฏในสมัยอยุธยาตอนปลายและในสมัยรัตนโกสินทร์ กระทั่งในปัจจุบันและโดยเฉพาะอย่างยิ่งวัดในเขตชนบทอย่างในเมืองสงขลาและพื้นที่บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา **พระวิหาร** เป็นอาคารที่ใช้ประกอบพิธีกรรมทางโลกียะวิสัย คือเป็นพิธีกรรมที่จำเป็นต้องมีฆราวาสเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย เช่น การเทศนา การถวายผ้าป่า เป็นต้น ซึ่งเป็นอาคารที่มีลักษณะคล้ายคลึงกับพระอุโบสถ แตกต่างกันตรงที่พระวิหารจะไม่มีหลักเสมาล้อมรอบ และโดยส่วนใหญ่มักจะวางอยู่ตรงด้านหน้าของพระเจดีย์ ทั้งนี้เนื่องจากการทำสังฆกรรมใดๆ ล้วนเกี่ยวข้องกับคติความเชื่อในพระพุทธศาสนา อันมีพระพุทธเจ้าเป็นพระศาสดา ซึ่งในบริเวณสังฆมณฑลนั้นมีพระเจดีย์เป็นสัญลักษณ์ของพระพุทธเจ้าดังได้กล่าวไปแล้ว ดังนั้นการทำสังฆกรรมใดๆ ในพระวิหารจึงถือเป็นการบูชาพระบรมศาสดาไปพร้อมกัน **พระมณฑป** เป็นอาคารฝั่งสี่เหลี่ยมจัตุรัส ใช้สำหรับประดิษฐานสิ่งสำคัญต่างๆ ในพระพุทธศาสนา เช่น รอยพระพุทธบาท พระไตรปิฎก และพระพุทธรูป เป็นต้น³¹

²⁹ โลกุตระ หมายถึงทางธรรม และโลกียวิสัย หมายถึงทางโลก

³⁰ ปาติโมกข์ เป็นหลักคำสอนสำคัญของพระพุทธศาสนา เป็น "ปาติโมกข์" ที่พระพุทธองค์ทรงแสดงตลอดปฐมโพธิกาล คือ 20 พรรษาแรก เฉพาะครั้งแรกในวันเพ็ญเดือนมาฆะ (เดือน 3) หลังจากตรัสรู้แล้ว 9 เดือน เป็นการแสดงปาติโมกข์ที่ประกอบด้วยองค์ 4 เรียกว่า *จาตุรคสังนิบาต* ซึ่งมีเพียงครั้งเดียวในพระศาสนาของพระพุทธเจ้าองค์หนึ่งๆ (อรรถกถาแสดง ไว้ว่า พระพุทธเจ้าทรงแสดง "โอวาทปาติโมกข์" นี้ ด้วยพระองค์เองท่ามกลางที่ประชุมสงฆ์ตลอด 20 พรรษาแรก หลังจากนั้นทรงบัญญัติให้พระสงฆ์แสดง "อาณานปาติโมกข์" แทน)

³¹ สมคิด จิระทัศนกุล, โชติมา จตุรงค์ และชาญวิทย์ สรรพศิริ, "รูปแบบทางสถาปัตยกรรมของวัดในพระพุทธศาสนาในชุมชนท้องถิ่น" (รายงานการวิจัยในชุดโครงการภูมิปัญญาท้องถิ่นในเรือนชุมชนและนิเวศวิทยาการอยู่อาศัยของคนไทยในภาคตะวันตก, 2548) 258.

เขตสังฆาวาส เป็นพื้นที่สำคัญรองลงมาจากเขตพุทธาวาส ด้วยเป็นที่ตั้งของอาคารที่ใช้ในการอยู่อาศัยและประกอบกิจการอื่นๆ ที่เกี่ยวเนื่องในการดำรงเพศบรรพชิต ซึ่งประกอบด้วยอาคารสำคัญต่างๆ อันได้แก่ กุฏิ คืออาคารที่พักอาศัยหลับนอนของพระสงฆ์ ซึ่งถือเป็นกลุ่มอาคารหลักในอาคารกลุ่มสังฆาวาส เนื่องจากเป็นอาคารที่ถูกใช้สอยมากที่สุด ดังนั้นการจัดวางองค์ประกอบของผังในเขตสังฆาวาสจึงใช้กลุ่มกุฏิเป็นแกนกลาง และนำอาคารอื่นๆ มาประกอบตามลำดับความสำคัญของกิจกรรมและการใช้สอยของพระสงฆ์เป็นหลัก ดังนั้น โรงครัว-หอน้ำ จึงเป็นอาคารที่เข้ามาประชิดติดกับกุฏิมากที่สุด เนื่องจากเป็นอาคารสำหรับการฉันอาหารร่วมกันของพระสงฆ์ นอกจากนั้นยังใช้เป็นสถานที่เก็บเครื่องใช้ต่างๆ เช่น ถ้วย จาน และเครื่องครัวต่างๆ ถัดออกมาเล็กน้อยเห็นจะเป็น ศาลาการเปรียญ เนื่องจากเป็นอาคารสำหรับใช้ในการเรียนหนังสือของพระสงฆ์ ตลอดจนการใช้ประโยชน์ร่วมกันของพระสงฆ์กับฆราวาส ส่วน หอไตร เป็นอาคารที่เก็บพระคัมภีร์ทางศาสนา ซึ่งโดยมากมักวางอยู่ในตำแหน่งของกลุ่มกุฏิ ทั้งนี้ก็เพื่อความสะดวกในการเข้าไปศึกษาพระธรรมนั่นเอง เช่นเดียวกับ หอกลอง-หอรบะง ซึ่งใช้สำหรับเป็นเครื่องบอกเวลาและสัญญาณ ดังนั้นจึงจำเป็นต้องตั้งอยู่ในตำแหน่งที่ได้ยินเสียงชัดเจนและทั่วถึง และ เว็จกุฏิ เป็นอาคารเป็นอาคารสำหรับใช้ในการขับถ่าย ซึ่งโดยหลักการแล้วควรจะอยู่ในตำแหน่งใกล้ชิดติดกับกุฏิมากที่สุด แต่ทว่าด้วยข้อจำกัดในเรื่องของกลิ่น จึงทำให้อาคารหน่วยนี้จำเป็นต้องวางให้ห่างจากกุฏิมากกว่าอาคารในหน่วยอื่นๆ และจำเป็นต้องวางให้อยู่ได้ลม³²

งานสถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยมในรัชกาลที่ 3 ที่ปรากฏในเขตวัฒนธรรมส่วนกลางอย่างในกรุงเทพฯ นั้น มีระเบียบการวางผังที่ชัดเจนและเป็นสัดส่วน โดยเฉพาะวัดที่พระมหากษัตริย์ทรงสร้างจะมีองค์ประกอบของแผนผังที่ซับซ้อนมากเป็นพิเศษ ซึ่งขณะเดียวกันวัดที่ขุนนางหรือพ่อค้าสร้างก็จะมีองค์ประกอบของผังลดหลั่นลงมาตามลำดับ

แบบส่วนกลาง (กรุงเทพฯ) แผนผังของงานสถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยมฯ ในกรุงเทพฯ โดยทั่วไปนั้น มีลักษณะเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้า โดยอ้างอิงกับทิศสำคัญทั้งสี่ คือ ทิศเหนือ ทิศใต้ ทิศตะวันออก และทิศตะวันตก ในการออกแบบแผนผังของพระอารามทุกแห่งจะหันหน้าเข้าหาเส้นทางสัญจรสำคัญเป็นหลักทั้งทางบกและทางน้ำตามแนวแกนทิศตะวันออก-ตะวันตก โดยส่วนพุทธาวาสนั้นจะกำหนดให้อยู่ในส่วนหน้าซึ่งถือเป็นส่วนประธานของวัด ซึ่งประกอบด้วยอาคารสำคัญต่างๆ เช่น พระอุโบสถ พระวิหาร และศาลาการเปรียญ เป็นต้น และทั้งหมดจะล้อมไว้ด้วยกำแพงแก้วและพระระเบียงเพื่อเน้นความสำคัญและแยกมิติของพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์

วัดราชโอรสฯ นั้นเนื่องจากเป็นวัดที่พระมหากษัตริย์ทรงสร้างจึงมีการใช้องค์ประกอบที่ซับซ้อน โดยเฉพาะอาคารที่เป็นประธานในเขตพุทธาวาสนั้นมีมากถึง 4 อาคาร ประกอบด้วย พระอุโบสถ เป็นอาคารไม่ใหญ่นัก ขนาด 5 ห้อง นักรวมมุขหน้า-หลังด้วยเป็น 7 ห้อง หันหน้าไปทางทิศตะวันออก วิหารพระพุทธไสยาสน์ ตั้งอยู่ด้านหลังพระอุโบสถในเขตกำแพงแก้วเดียวกัน แต่พระวิหารจะมีระเบียงคดล้อมรอบอยู่อีกชั้นหนึ่ง ภายในพระวิหารประดิษฐานพระพุทธไสยาสน์ขนาดใหญ่ ยาว 20 เมตร หันพระเศียรไปทางทิศใต้และหันพระพักตร์ไปทางทิศตะวันออก ทำให้พระวิหารจึงตั้งอยู่ใน

³² สมคิด จิระทัศนกุล, โชติมา จตุรวงศ์ และชาลวิทย์ สรรพศิริ, “รูปแบบทางสถาปัตยกรรมของวัดในพระพุทธศาสนาในชุมชนท้องถิ่น” (รายงานการวิจัยในชุดโครงการภูมิปัญญาท้องถิ่นในเรือนชุมชนและนิเวศวิทยาการอยู่อาศัยของคนไทยในภาคตะวันตก, 2548), 165-169.

แนวแกนเหนือ-ใต้ ซึ่งตัดฉากกับพระอุโบสถที่ตั้งอยู่ด้านหน้า และจากการที่พระวิหารมีระเบียบคดล้อมรอบโดยเฉพาะ ประกอบกับตัวอาคารที่มีขนาดใหญ่โตกว่าพระอุโบสถ จึงทำให้วิหารพระพุทธไสยาสน์มีสถานะเป็นอาคารประธานของผังบริเวณทั้งหมด วิหารพระยืน ตั้งอยู่นอกกำแพงแก้วทางด้านซ้ายของพระอุโบสถ หันหน้าไปทางทิศตะวันออก ศาลาการเปรียญ ตั้งอยู่นอกกำแพงแก้วด้านขวาของพระอุโบสถ และหันหน้าไปทางทิศตะวันออกเช่นเดียวกัน นอกจากนี้ยังมีอาคารประกอบอื่นๆ เช่น พระปรางค์ ซึ่งตั้งอยู่ตรงมุมทั้งสองของกำแพงแก้วด้านหน้า และวิหารคด ตั้งอยู่ตรงกำแพงแก้วในส่วนที่กั้นระหว่างพระอุโบสถกับพระวิหาร³³

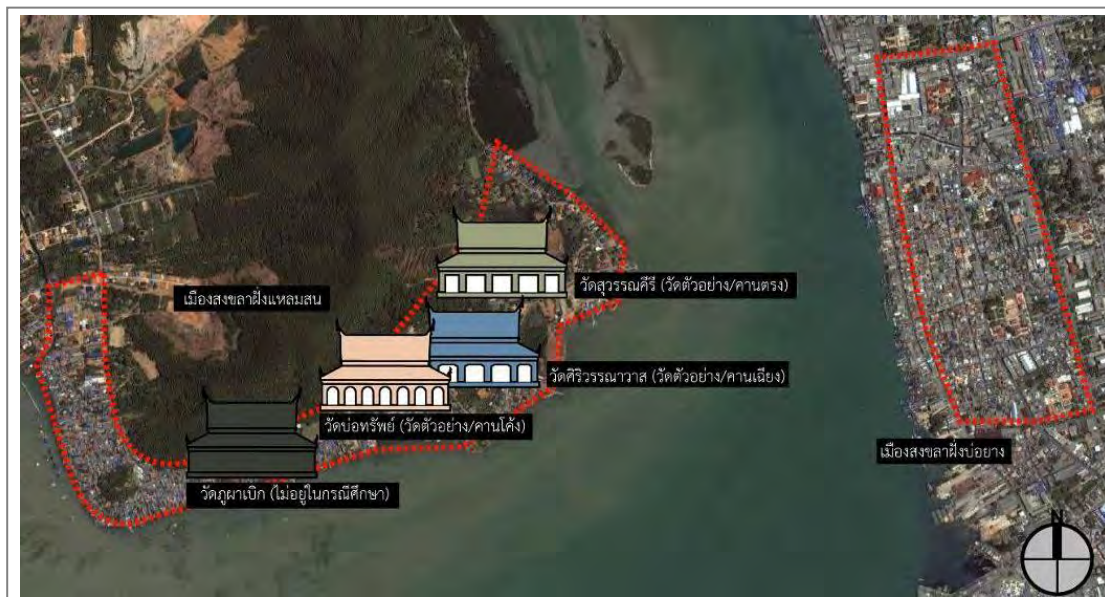
แบบวัดต้นอย่าง (สงขลา/ช็อดรง/ช็อดเียง) วัดในกลุ่มแบบตัวอย่างนี้ตั้งอยู่บนที่ดอนบริเวณเชิงเขาแดงในเขต อ.สิงหนคร ในบริเวณเดียวกันนี้นอกจากวัดสุวรรณคีรี และวัดศรีวรรณาวาสแล้ว ยังปรากฏมีวัดอีก 2 วัด คือวัดปอทรัพย์ และภูผาเบิก ซึ่งวัดทั้งหมดที่กล่าวมานอกจากจะหันหน้าไปทางทิศตะวันออก เพื่อให้สอดคล้องกับการสร้างศาสนสถานตามทิศทางในอุดมคติแล้ว³⁴ ยังสอดคล้องกับทิศทางการสัญจรทางทะเลอีกด้วย เนื่องจากวัดในกลุ่มแบบตัวอย่างนี้ตั้งอยู่บริเวณแหลมสนใกล้ปากอ่าวในทะเลสาบสงขลา (เมืองสงขลาเก่า) ซึ่งอยู่ตรงข้ามกับเมืองสงขลาฝั่งบ่อหยาง (เมืองสงขลาใหม่) โดยมีปากอ่าวทะเลสาบสงขลาตั้งอยู่กึ่งกลางระหว่างเมืองทั้งสอง (ภาพที่ 68)

พระอุโบสถวัดสุวรรณคีรี (ช็อดรง) ตั้งอยู่ภายในกำแพงแก้ว มีช่องประตูหน้าหน้า 2 ช่อง ตรงกลางมีซุ้มประดิษฐานพระพุทธรูปยืนปางประทานพรองค์หนึ่ง มีหน้าต่างด้านละ 7 ช่อง มีบันไดทางขึ้น 4 ด้าน อยู่ตรงด้านยาวของอาคารทั้งสองด้าน ทั้งด้านหน้าและด้านหลัง นอกจากนั้นภายในกำแพงแก้วยังมีเจดีย์แบบจีน และหอรบขัง ตั้งอยู่ด้านหน้าพระอุโบสถอีกด้วย

ส่วนพระอุโบสถวัดศรีวรรณาวาส (ช็อดเียง/ร้าง) ตั้งอยู่ไม่ไกลจากวัดสุวรรณคีรีนัก และหันหน้าไปทางทิศตะวันออกเช่นเดียวกัน พระอุโบสถวัดศรีวรรณาวาสมีขนาดเล็กกว่ารวมทั้งมีพื้นที่ในเขตกำแพงแก้วน้อยกว่าวัดสุวรรณคีรีด้วย และเนื่องจากมีพื้นที่ใช้สอยในเขตกำแพงแก้วไม่มากนักจึงทำให้ไม่ปรากฏพบส่วนประกอบอย่างอื่นภายในเขตกำแพงแก้ว อย่างไรก็ตามตัวกำแพงแก้วของพระอุโบสถวัดศรีวรรณาวาสมีลักษณะพิเศษที่แตกต่างไปจากวัดอื่นๆ คือ ตรงซุ้มประตูทางเข้าด้านหน้าซึ่งทำเป็นซุ้มประตูอย่างจีน มีลักษณะเป็นหลังคาปลายงอนแบบสถาปัตยกรรมจีนประเพณีทั่วไป

³³ ดูเพิ่มใน ญัฐวัตร จินรัตน์, “การออกแบบสถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยมในรัชกาลที่ 3” (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปกร, 2546).

³⁴ ศาสนสถานมักหันหน้าไปทางทิศตะวันออกเนื่องจากเป็นทิศมงคล ถือเป็นการเริ่มต้นการรับแสงแรกแห่งตะวัน และถือเป็นความหวังของการดำรงชีพ

ภาพที่ 68 พระอุโบสถวัดสุวรรณคีรี วัดศิริวรรณวาส วัดพ่อทรัพย์ และวัดภูผาเบิก ตั้งอยู่ตรงปากอ่าว
ตรงเมืองสงขลาฝั่งแหลมสน

แบบวัดเอาอย่าง (สงขลา/ชื่อตรง/ชื่อเฉียง) การวางผังและผังบริเวณของวัดในแบบเอาอย่างของกลุ่มร่วมอย่างกับสถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยมในรัชกาลที่ 3 เป็นการวางผังแบบวัดที่ปรากฏทั่วไปในเขตชนบท ซึ่งมีองค์ประกอบหลักอยู่ 2 ส่วนคือ เขตพุทธาวาส และเขตสังฆาวาส ดังได้กล่าวไปนั้น ซึ่งกลุ่มอาคารดังกล่าวนี้ไม่ได้แยกออกอย่างเป็นสัดส่วนชัดเจนนัก ซึ่งส่วนสำคัญที่เข้ามามีบทบาทในการจัดการพื้นที่คือ “ลานทราย” โดยเป็นหน่วยหนึ่งของผังรวมที่ทำหน้าที่เป็นทั้งส่วนแบ่งแยกและส่วนเชื่อมต่อสถาปัตยกรรมหน่วยอื่นๆ เข้าด้วยกัน ซึ่งเรียกกันโดยทั่วไปว่า “ที่ว่างทางสถาปัตยกรรม” และนอกจากจะทำหน้าที่เป็น “ที่ว่างทางสถาปัตยกรรม” แล้ว ยังทำหน้าที่เป็น “พื้นที่เอนกประสงค์” อีกด้วย เนื่องจากวัดเป็นศูนย์กลางของบ้าน/ชุมชน ดังนั้นกิจกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้น อาทิเช่น การทำบุญประจำปี งานบุญชักพระ³⁵ หรือแม้กระทั่งประเพณีชิงเปรต³⁶ เหล่านี้เป็นกิจกรรมที่ต้องประกอบด้วยผู้คนจำนวนมาก อีกทั้งยังเป็นกิจกรรมที่ผูกติดกับความเชื่อทางศาสนา ดังนั้นกิจกรรมดังกล่าวจึงจำเป็นต้องใช้ “พื้นที่เอนกประสงค์” หรือ “ลานวัด” ซึ่งเป็นลักษณะพื้นที่ที่

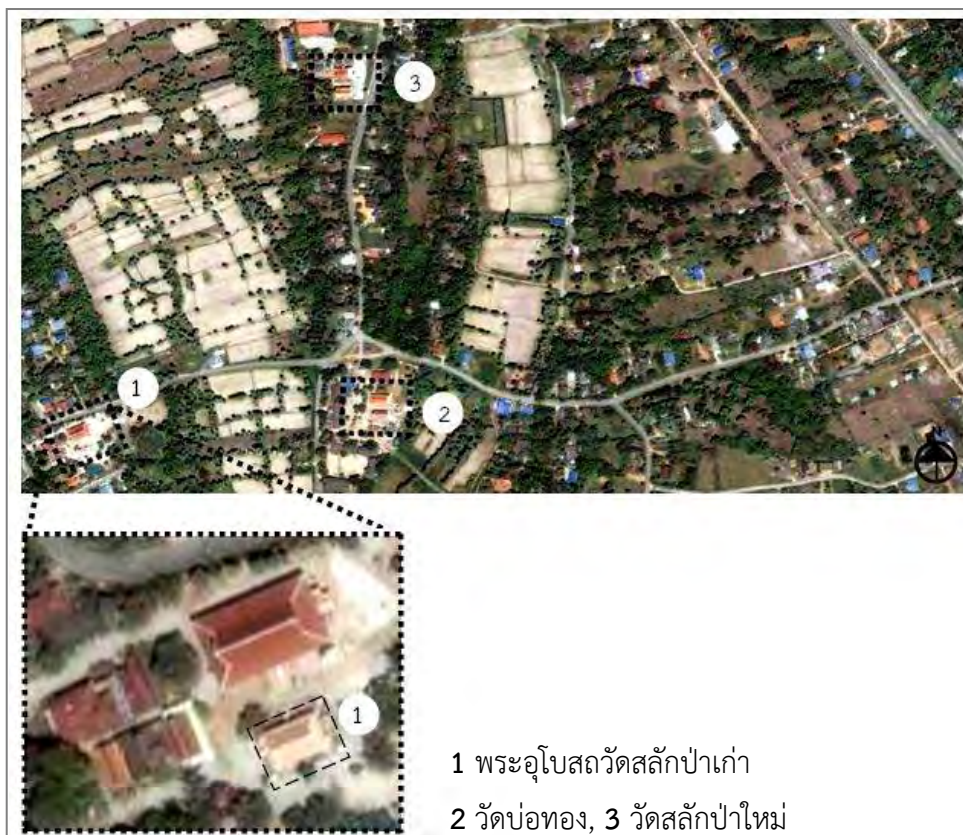
³⁵ งานบุญชักพระ ทำกันในวันหลังออกพรรษา 1 วัน

³⁶ ชิงเปรต ทำกันในวันสารทเดือนสิบ เป็นประเพณีที่ดำรงอยู่บนความเชื่อของการนับถือผีบรรพบุรุษผู้ล่วงลับไปแล้ว หากยังมีบาปอยู่จะกลายเป็นเปรตในนรกปีหนึ่งจะถูกปล่อยให้มาเมืองมนุษย์ 15 วัน โดยมาในวันแรม 1 ค่ำ เดือน 10 ซึ่งถือว่าเป็นวัน “รับเปรต” หรือวันสารทเล็ก ลูกหลานต้องเตรียมขนมมาเลี้ยงดูให้อิ่มหนำปิ่นและฝากกลับเมืองเปรตในวันแรม 15 ค่ำ เดือน 10 นั่นคือวันส่งเปรตกลับคืนเมืองเรียกกันว่าวันสารทใหญ่

เปิดโล่งกว้างใหญ่ และจากบทบาทหน้าที่ตามที่ได้กล่าวไปนั้นทำให้ลานวัดจึงเป็นองค์ประกอบหนึ่งของผังบริเวรอันสำคัญที่ทุกวัดจำเป็นต้องมี นอกจากนี้ลานทราย ยังแผ่ไว้ด้วยคติตามพระพุทธศาสนาด้วย

วัดสลักป่าเก่า (ชื่อตรง) ตั้งอยู่บนที่ราบ ล้อมรอบด้วยทุ่งนา สอดคล้องกับชื่อ บ้านปลายนา ใน ต.ชิงโค อ.สิงหนคร จากการศึกษาภาพถ่ายทางอากาศพบว่า ในบริเวณใกล้เคียงกันปรากฏมีวัดอีก 2 วัด คือวัดสลักป่าใหม่ และวัดบ่อทอง วัดทั้งหมดที่กล่าวมานี้มีการวางผังโดยยึดทิศทางตามแนวทางสัญจรของชุมชนและ contour ของแนวคันนาเป็นหลัก (ภาพที่ 69) และถึงแม้ว่าวัดเหล่านี้จะหันหน้าไปทางทิศตะวันออกโดยประมาณ แต่จากการวางผังโดยยึดแนว contour ดังกล่าว ทำให้ทิศทางของแต่ละวัดแตกต่างกันเล็กน้อย ตามทิศทางของแนวคันนาตามที่ได้กล่าวไป พระอุโบสถวัดสลักป่าเก่า ตั้งอยู่บนลานทราย มีช่องประตูด้านหน้า 1 ช่อง หน้าต่างด้านละ 3 ช่อง มีระเบียงล้อมรอบด้านหน้ามีบันไดทางขึ้น พนักบันไดทำเป็นสันโค้งบรรจบกับพนักกระเปียง บนสันพนักบันไดมีรูปพญานาคและฤๅษีตั้งอยู่ทั้ง 2 ข้าง นอกจากนั้นยังสังเกตได้ว่าโบสถ์ที่ตั้งอยู่รอบพระอุโบสถไม่สอดคล้องกับการใช้ประโยชน์ของอาคาร กล่าวคือ โบสถ์ด้านหน้าซึ่งตั้งขวางอยู่ตรงตำแหน่งบันไดทางขึ้น ทำให้ดูเหมือนว่าเป็นส่วนเกินของอาคาร (ภาพที่ 70) แต่จากการศึกษาทางประวัติศาสตร์ซึ่งได้กล่าวไปแล้วว่าในพื้นที่เมืองสงขลาโดยเฉพาะบริเวณลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาฝั่งตะวันออกได้มีความเจริญรุ่งเรืองทางพระพุทธศาสนาในนิยายเถรพาธมาแล้วอย่างน้อยในสมัยอยุธยา ประกอบกับนโยบายในการกัลปนาข้าพระโยมสงฆ์³⁷ จนทำให้เกิดมีวัดขึ้นทั่วไปในบริเวณชุมชนต่างๆ ในพื้นที่รอบทะเลสาบฯ ดังนั้นตำแหน่งโบสถ์ที่ปรากฏในวัดสลักป่าเก่าและวัดอื่นๆ ที่ปรากฏร่องรอยในแบบเดียวกัน จึงสามารถอธิบายได้ว่าตำแหน่งโบสถ์ดังกล่าวที่ดูเหมือนเป็นส่วนเกินของอาคารนั้นอาจเป็นตำแหน่งโบสถ์ที่มีมาแต่เดิมก่อนการบูรณะในครั้งหลังก็เป็นได้

³⁷ ชัยวุฒิ พิชะกุล, พัฒนาการและบทบาทของพระพุทธศาสนาบริเวณลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา (กรุงเทพฯ: กองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2552), 72-79.

ภาพที่ 69 ตำแหน่งที่ตั้งของวัดตามทิศทางของแนวคันนา

ภาพที่ 70 ตำแหน่งการวางแนวเสมาเดิมของพระอุโบสถวัดสุวรรณคีรี และพระอุโบสถวัดสลักป่าเก่า

ส่วนพระอุโบสถวัดโลการาม และวัดแหลมพ้อ (แบบชื้อเฉียง) มีลักษณะผังบริเวณแบบวัดในชนบททั่วไป คือตั้งอยู่บนลานทรายและล้อมรอบด้วยอาคารในกลุ่มสังฆาวาส เช่น กุฏิ และศาลาการเปรียญ เป็นต้น แต่เป็นที่น่าสังเกตว่าพระอุโบสถวัดแหลมพ้อซึ่งตั้งอยู่ใน ต.เกาะยอ ในเขต อ.เมืองสงขลานั้น หันหน้าไปทางทิศตะวันตก เท่ากับว่าวัดแหลมพ้อนั้นหันหลังให้กับเมืองสงขลาทั้งฝั่งแหลมสนและฝั่งบ่อทราย รวมทั้งหันหลังให้กับเส้นทางสัญจรหลักด้วย คือทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 408 ซึ่งมีสะพานติณสูลานนท์เชื่อมต่อระหว่างเกาะยอกับแผ่นดินใหญ่³⁸ กรณีดังกล่าวนี้ถือเป็นเรื่องที่ไม่ปกตินัก เนื่องจากได้กล่าวแล้วว่าคตินิยมในการสร้างงานสถาปัตยกรรมในพระพุทธศาสนานั้นมักให้ความสำคัญกับทิศตะวันออกเป็นหลัก หรืออีกอย่างหนึ่งคือยึดถือเส้นทางคมนาคมหรือตัวชุมชนเป็นเกณฑ์ เช่น วัดที่อยู่ทางทิศตะวันออกนอกกำแพงเมืองสงขลาเก่า (ฝั่งบ่อทราย) ซึ่งส่วนใหญ่จะหน้าเข้าหาเมืองและเส้นทางสัญจรหลัก ทำให้วัดเหล่านั้นจึงจำเป็นต้องหันหน้าไปทางทิศตะวันตก

จากการศึกษาถึงการตั้งถิ่นฐานและเส้นทางการคมนาคมของชุมชนในเกาะยอรวมถึงพื้นที่รอบลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาพบว่า แต่เดิมผู้คนในบริเวณนี้ใช้เรือเป็นพาหนะหลักในการเดินทางและการติดต่อค้าขายระหว่างชุมชนบริเวณตอนในทั้งทางฝั่งตะวันตกและฝั่งตะวันออกของทะเลสาบฯ กับเมืองท่าสงขลา ซึ่งในขณะนั้นมีสถานะเป็นเมืองท่าสินค้าทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับประเทศ เกาะยอซึ่งตั้งอยู่ระหว่างเส้นทางดังกล่าวนี้จึงเป็นที่รู้จักของพ่อค้าและนักเดินเรือซึ่งโดยส่วนใหญ่เป็นไต้กงชาวจีน ชาวจีนจึงเป็นกลุ่มแรกๆ ที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในบริเวณเกาะยอ ซึ่งสันนิษฐานว่าอพยพมาจากฝั่งตรงข้ามทางทิศใต้ของเกาะยอบริเวณบ้านทุ่งหวัง บ้านน้ำกระจ่าย และชุมชนในบริเวณคลองอู่ตะเภา ชุมชนเริ่มแรกจึงได้ตั้งขึ้นทางตอนใต้ของเกาะยอบริเวณบ้านท่าไทร บ้านนาถื่น เนื่องจากพื้นที่บริเวณดังกล่าวนี้มีลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ราบ เหมาะแก่การทำเกษตรกรรม ต่อมาจึงขยายตัวไปทางทิศตะวันตกคือบริเวณบ้านท้ายยอซึ่งมีลักษณะเป็นแหลม เหมาะแก่การทำประมง ต่อมาจึงเริ่มขยายตัวไปทางทิศตะวันออกของเกาะยอบริเวณวัดโคกเปี้ยว และต่อมาจึงเริ่มขยายไปริมสุดทางทิศตะวันออกของเกาะ ซึ่งเป็นที่ตั้งของวัดแหลมพ้อในปัจจุบัน³⁹ (ภาพที่ 72) ดังนั้นจะเห็นได้ว่าชุมชนและวัดรุ่นแรกๆ ที่ตั้งอยู่บนเกาะยอคือบริเวณวัดท้ายยอในปัจจุบัน ซึ่งต่อมาได้ขยายตัวออกไปเรื่อยๆ ทางทิศตะวันออกบริเวณวัดโคกเปี้ยวและวัดแหลมพ้อ ตามลำดับ จึงสันนิษฐานได้ว่าการที่วัดโคกเปี้ยวและวัดแหลมพ้อหันหน้าวัดไปทางทิศตะวันตกนั้นก็เพื่อต้องการหันเข้าหาวัดท้ายยอซึ่งเป็นวัดแรกและวัดสำคัญที่มีมาตั้งแต่สมัยแรกเริ่มการตั้งถิ่นฐาน (ภาพที่ 73) อีกทั้งบริเวณยอดควนวัดท้ายยอนั้นยังเป็นที่ประดิษฐานของเจดีย์โบราณที่มีมาตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนปลายอีกด้วย⁴⁰ (ภาพที่ 71)

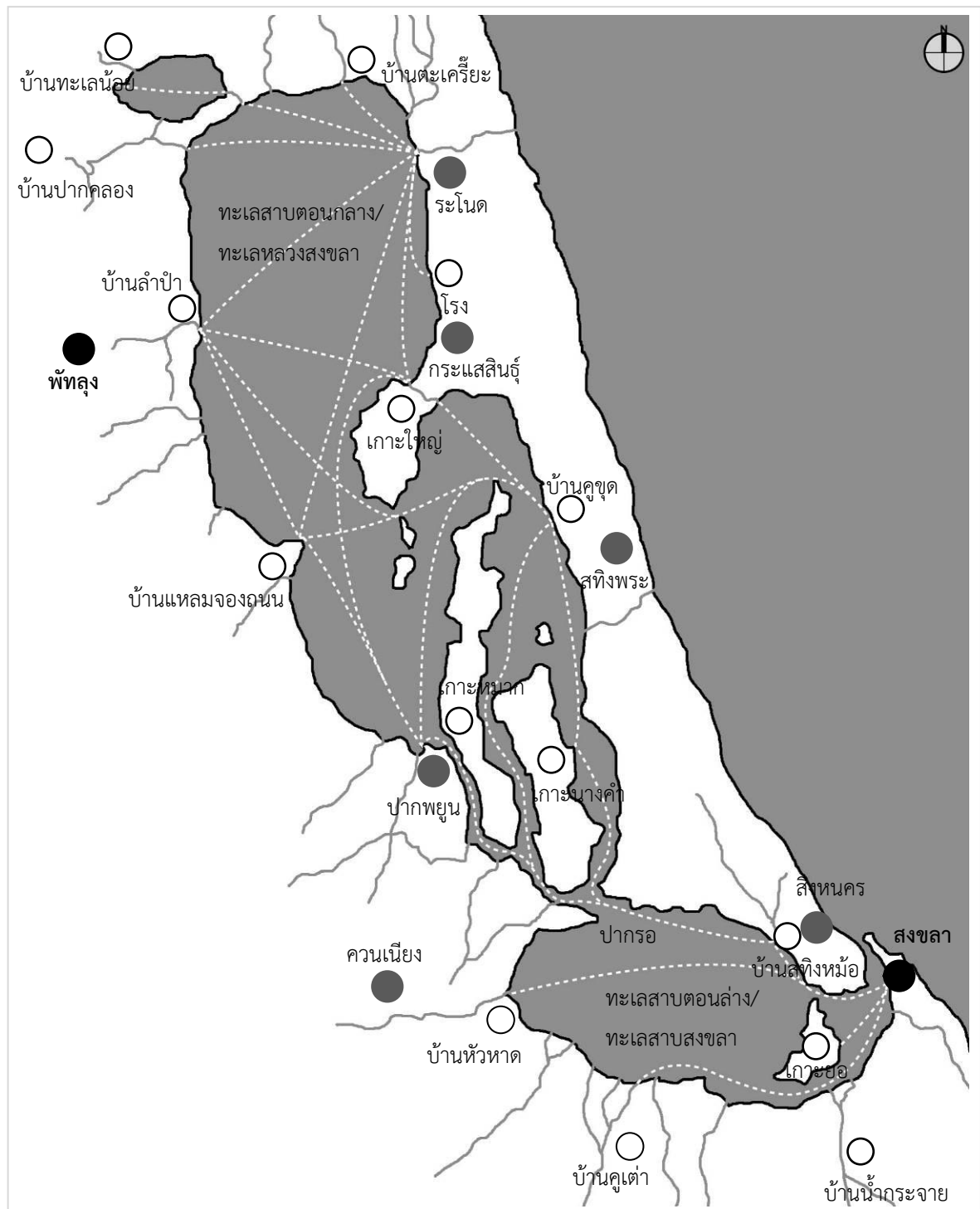
³⁸ สะพานติณสูลานนท์ในปี พ.ศ. 2529

³⁹ ณัฐนิกร ณ้อยเสงี่ยม, “การศึกษาสัดส่วนเรือนมุงคอสู่ตร ตำบลเกาะยอ จังหวัดสงขลา” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารศิลป์ สาขาวิชาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2546), 16.

⁴⁰ อาจเป็นไปได้ว่ามีการบูรณะเพิ่มเติมในสมัยรัชกาลที่ 4

ภาพที่ 71 เจดีย์บนเขาพิหารบริเวณวัดท้ายขอ

แผนที่ที่ 14 เส้นทางการเดินทางเรือในทะเลสาบสงขลา

ที่มา: ปรับปรุงจาก ปก แก้วกาญจน์, “การค้าทางเรือบริเวณลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา,” (รายงานการวิจัยเสนอต่อสถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณ สงขลา, 2540), 61-69.

ภาพที่ 72 ลำดับการตั้งถิ่นฐานในเกาะยอ

ภาพที่ 73 ทิศทางการหันหน้าของวัดในเกาะยอ

ส่วนฐาน ฐานอาคารทางพระพุทธศาสนาที่มีมาแต่เดิมนั้น มีทั้งมีลักษณะเป็นฐานเขียง ฐานปัทม์ (ฐานบัว) หรือฐานสิงห์ ประกอบกัน ตามแต่ฐานานุศักดิ์ของงานสถาปัตยกรรมนั้นๆ ซึ่งสามารถแยกออกได้ 2 ลักษณะ คือ ฐานยกพื้นชั้นเดียว โดยมากประกอบด้วยฐานหน้ากระดาน ประกอบฐานบัวคว่ำรองรับผนังอาคาร ฐานยกพื้นสองชั้น ประกอบด้วยฐานชั้นล่างซึ่งทำหน้าที่เป็น ระเบียงล้อมรอบอาคาร มีลักษณะเป็นฐานปัทม์ (ฐานบัว) หรือฐานสิงห์ รองรับเสาด้าน และผนัง ระเบียง ส่วนฐานชั้นบนเป็นฐานของตัวอาคาร มีลักษณะเป็นฐานสิงห์ยกสูง บางครั้งพบว่ามี การคั่นที่ ช่วงของหน้ากระดานท้องไม้ด้วยบัวลูกแก้วอกไก่ การใช้รูปแบบของฐานยกพื้นนั้นมีความสำคัญ และมีความเกี่ยวข้องโดยตรงกับการออกแบบให้สัมพันธ์กับฐานานุศักดิ์อันเป็นพื้นฐานทางการออกแบบอย่างหนึ่งของงานสถาปัตยกรรมไทยที่สืบทอดต่อกันมา⁴¹ ดังที่ลาลูแบร์ซึ่งเดินทางสู่สยามในสมัยอยุธยาได้ให้ทัศนะและบรรยายไว้ว่า

ข้อที่ชาวสยามไว้อย่างสูงต่ำในเคหสถานของตนอย่างไรบ้างนั้น คือว่าแม้พื้นเรือนจะมี อยู่เพียงชั้นเดียว แต่พื้นเรือนนั้นก็มิได้อยู่ในระดับเดียวกันตลอดทั้งหลัง เป็นต้นว่าภายในพระ ราชมณเฑียร ห้องที่ประทับของพระมหากษัตริย์และพระสนมนางราชนารี พื้นย่อมสูงกว่าในห้อง อื่นๆ นอกนั้นทั้งปวง ห้องที่อยู่ใกล้ห้องพื้นสูงกว่าห้องอื่น พื้นก็สูงกว่าห้องที่พัดท่างไป ลดหลั่น กันลงไปโดยลำดับ เพราะฉะนั้นจึงมีชั้นบันไดสำหรับก้าวจากห้องหนึ่งไปสู่อีกห้องหนึ่งอยู่เสมอ⁴²

แบบส่วนกลาง (กรุงเทพฯ) ฐานของงานสถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยมในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ในวัฒนธรรมส่วนกลางโดยเฉพาะวัดที่พระมหากษัตริย์ทรงสร้างนั้นจะมี องค์ประกอบที่ซับซ้อนกว่าวัดที่เจ้านายชั้นรองลงมาหรือขุนนางชั้นผู้ใหญ่ ซึ่งจะมีองค์ประกอบของชั้น ฐานที่ลดหลั่นลงมา คือ โดยมากมักสร้างเป็นฐานยกพื้นชั้นเดียว เช่นวัด โปรดเกศเชษฐาราม ที่สร้าง โดยสมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาศักดิพลเสพ เมื่อครั้งดำรงพระอิสริยยศเป็นพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นศักดิพลเสพ และพระยาเพชรพิไชย (เกศ)

สำหรับฐานอาคารของวัดที่พระมหากษัตริย์สร้างเช่นวัดราชโอรสฯ ซึ่งมีวิหารพระพุทธไสยาสน์เป็นอาคารประธานของผังบริเวณตามที่ได้กล่าวไปนั้น มีลักษณะเป็นฐานยกพื้นสองชั้น คือ ชั้นแรกเป็นฐานในส่วนของพื้นที่ระเบียง และชั้นที่สองเป็นฐานของตัวอาคาร

แบบวัดต้นอย่าง (สงขลา/ช็อดรง/ช็อดเียง) ถึงแม้ว่าพระอุโบสถวัดสุวรรณคีรีและพระ อุโบสถวัดคีรีวรรณาจะถูกจัดไว้ในส่วนของวัดต้นอย่างที่เป็นแม่แบบให้กับวัดอื่นๆ ในพื้นที่เมือง สงขลาในเขตชนบท แต่เนื่องจากทั้งในกลุ่มแบบต้นอย่างและในแบบเอาอย่างซึ่งจะได้กล่าวใน รายละเอียดต่อไปนั้น ต่างก็เป็นวัดราษฎร์เช่นเดียวกัน ดังนั้นส่วนประกอบของชั้นฐานจึงไม่มีความ แตกต่างกันมากนัก แต่อย่างไรก็ตามในการอธิบายถึงรายละเอียดก็จะอ้างอิงตามกลุ่มรูปแบบที่ได้ จำแนกไว้แล้ว โดยในส่วนของพระอุโบสถวัดสุวรรณคีรีนั้น ฐานประกอบด้วยหน้ากระดาน 1 ชั้น บัวคว่ำ บัวหงาย มีบันไดทางขึ้น 4 ด้าน อยู่ตรงด้านยาวของอาคารทั้งสองด้าน ทั้งด้านหน้าและ

⁴¹ ดูเพิ่มใน ฌ็อง-ฌัก อีแซก, “การออกแบบสถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยมในรัชกาลที่ 3” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทสาขาสังคมศาสตร์ สาขาวิชาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2546).

⁴² สมภพ ภิรมณ์, กฎการ (ม.ป.ท., ม.ป.ป.), 44.

ด้านหลัง และสำหรับส่วนฐานของพระอุโบสถวัดศิริวรรณวาสนั้น มีลักษณะคล้ายกับวัดสุวรรณคีรี แต่มีลูกแก้วอกไก่เพิ่มเข้ามาที่ชั้นท้องไม้ และเนื่องจากว่าบริเวณรอบๆ มีลักษณะที่ตั้งเป็นเชิงเขา ทำให้มีพื้นที่ในเขตกำแพงแก้วอย่างจำกัด จึงมีบรรไดทางขึ้นทางด้านหน้า (ทางทิศตะวันออก) เพียงด้านเดียว

แบบวัดเอาอย่าง (สงขลา/ชื้อตรง/ชื้อเฉียง) ลักษณะทั่วไปคล้ายคลึงกับวัดในกลุ่มแบบต้นอย่าง ซึ่งฐานอาคารในกลุ่มแบบเอาอย่างนั้นอาจมีรายละเอียดที่แตกต่างกันออกไป แต่โดยรวมยังถือว่ายังอยู่ในระเบียบตามแบบอย่างสถาปัตยกรรมไทย คือมีฐานหน้ากระดานหนึ่งชั้นและต่อด้วยชุดบัวคว่ำ-บัวหงาย

ฐานของพระอุโบสถวัดสลักป่าเก่า (ชื้อตรง) มีลักษณะเป็นฐานบัวคว่ำ-บัวหงาย ตั้งอยู่บนฐานหน้ากระดานหนึ่งชั้น แต่ที่เพิ่มเข้ามามากกว่าพระอุโบสถวัดสุวรรณคีรี (วัดต้นอย่าง) คือ มีชั้นลูกแก้วอกไก่ตรงท้องไม้ มีบรรไดขึ้นทางด้านหน้า ซึ่งตรงกลางบรรไดนี้มีหลักเสมาตั้งขวางทางขึ้นอยู่⁴³

ฐานของพระอุโบสถวัดโลการาม (ชื้อเฉียง) มีลักษณะที่ค่อนข้างต่างไปจากวัดศิริวรรณวาสน (วัดต้นอย่าง) กล่าวคือ เป็นฐานเชิงหนึ่งชั้นต่อขึ้นไปเป็นชั้นฐานสิงห์ ท้องไม้ จบด้วยชั้นบัวหงาย และหน้ากระดาน มีบันไดขึ้นทางด้านหน้า (ทางทิศตะวันออก) ตรงริมเสาพาไลทั้งซ้ายและขวา สำหรับฐานของพระอุโบสถวัดแหลมพ้อนั้น (ชื้อเฉียง) มีลักษณะเป็นชุดบัวคว่ำ-บัวหงายตั้งอยู่บนชั้นหน้ากระดานหนึ่งชั้น มีบรรไดทางขึ้น 3 ด้าน คือด้านหน้า (ทางทิศตะวันตก) และด้านข้างทั้ง 2 ด้าน และสำหรับบรรไดของพระอุโบสถวัดแหลมพ้อนี้มีลักษณะคล้ายคลึงกับสถาปัตยกรรมแบบอิทธิพลตะวันตก คือ มีส่วนฐานที่กว้างกว่าและค่อยๆ สอบเข้าไปประชิดติดกับเสาพาไล (ภาพที่ 74) ซึ่งจากบันทึกจากเอกสารการประกาศต้นหัวเมืองปักษ์ใต้ ในสมัยรัชกาลที่ 5 พ.ศ. 2427 ได้กล่าวถึงลักษณะของวัดแหลมพ้อว่า “...วัดแหลมพ้อนั้นตั้งอยู่ที่แหลมพ้อ มีโบสถ์เสาเฉลียงก่อเป็นคูหา และมีศาลาการเปรียญราษฎรสร้างใหม่ก่อด้วยอิฐสงขลาไว้...”⁴⁴

ทำให้สันนิษฐานได้ว่าวัดแหลมพ้อนั้นคงได้มีการบูรณะมาครั้งสำคัญหลัง พ.ศ. 2427 เนื่องจากบันไดทางขึ้นและรูปแบบของตัวอาคารเป็นคนละยุคสมัยกัน⁴⁵ นอกจากนี้ตรงกลางบันไดด้านหน้าของพระอุโบสถวัดแหลมพ้อยังพบหลักเสมาในลักษณะเดียวกับวัดสลักป่าเก่า⁴⁶ ซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นแนวเสมาเดิมก่อนการสร้างพระอุโบสถหลังปัจจุบัน

⁴³ ดูเพิ่มในบทที่ 3 วัดสลักป่าเก่า.

⁴⁴ ดูเพิ่มในบทที่ 3 วัดแหลมพ้อ.

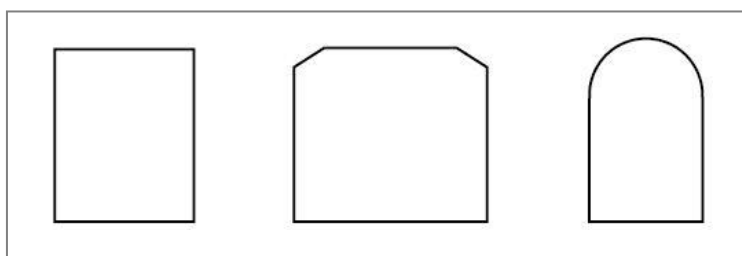
⁴⁵ อาจบูรณะหลังจากวัดสระเกษซึ่งมีข้อความเขียนไว้ที่หน้าบันว่า “2468” เพราะมีบันไดโค้งเหมือนกัน ซึ่งวัดแหลมพ้อน่าจะได้รับแบบอย่างมาจากวัดสระเกษ เพราะวัดสระเกษเป็นวัดใหญ่ในเมืองสงขลา และปี พ.ศ. 2427 ตามหลักฐานยังไม่ปรากฏศิลปะแบบตะวันตกขึ้นในเมืองสงขลา เพราะวัดแจ้งที่สันนิษฐานว่าเป็นวัดต้นอย่างแบบตะวันตกนั้นก็ระบุว่าสร้าง/บูรณะเมื่อ พ.ศ. 2448 ในปลายรัชกาลที่ 5.

⁴⁶ ดูเพิ่มในบทที่ 3 วัดสลักป่าเก่า.

ภาพที่ 74 บันไดพระอุโบสถวัดแหลมพ้อ

ส่วนกลาง หมายถึงส่วนที่อยู่ระหว่างฐานอาคารกับส่วนบนหรือหลังคา ประกอบด้วย ผนัง เสาพะไล (เสารอบนอกรับชายคา) ประตู หน้าต่าง โดยเฉพาะช่องเปิดตรงแนวเสาพะไล ซึ่งใช้เป็น องค์ประกอบหลักในการจำแนกรูปแบบสถาปัตยกรรมออกเป็นประเภทต่างๆ เช่น แบบช่อตรง/กลุ่ม ร่วมอย่างกับสถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยมในรัชกาลที่ 3 ประกอบด้วย วัดสุวรรณศิริ วัดสลักป่าเก่า แบบช่อเฉียง/กลุ่ม ร่วมอย่างกับสถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยมในรัชกาลที่ 3 ประกอบด้วย วัดศิริวรรณवास วัดโลการาม และ แบบช่อโค้ง/กลุ่ม อิทธิพลตะวันตก ประกอบด้วย วัดแจ้ง วัดศาลาหัว ยาง ฯลฯ ซึ่งจะได้กล่าวถึงในข้อถัดไป

ลายเส้นที่ 61 ช่องเปิดตรงแนวเสาพะไลที่ใช้เป็นเกณฑ์ในจำแนกรูปแบบ

แบบส่วนกลาง (กรุงเทพฯ) หลักการพื้นฐานโดยทั่วไปของอาคารนั้นประกอบด้วยพื้นที่ปิด ล้อมทั้งในส่วนที่เป็น “พื้นที่ส่วนตัว” และ “พื้นที่เปิดโล่ง” ซึ่งในงานพุทธสถาปัตยกรรมทั้งแบบพระ ราชประเพณีและแบบพระราชนิยมฯ นั้น ภายในพื้นที่ที่ปิดล้อมของผนังอาคารซึ่งเป็นที่ประดิษฐานพระ ประธานรวมทั้งใช้ประกอบศาสนกิจต่างๆ เทียบได้กับ “พื้นที่ส่วนตัว” ในอาคารประเภทที่อยู่อาศัย ฉะนั้นพื้นที่โดยรอบหรือระเบียง จึงเทียบได้กับ “พื้นที่เปิดโล่ง” ประกอบกับกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ ในเรื่องแรงโน้มถ่วง ทำให้อาคารในรูปแบบต่างๆ รวมถึงอาคารในพุทธศาสนาของไทย จึงมีลักษณะ

การถ่ายแบบแบบเสาคาน โดยการถ่ายแบบดังกล่าวนี้จะแสดงออกทางกายภาพของอาคารซึ่งก็จะแตกต่างกันไปตามแต่ละวัฒนธรรม แต่สำหรับอาคารทางพุทธศาสนาตามแบบประเพณีที่สืบทอดมา กระทั่งได้รับการปรับปรุง-เปลี่ยนแปลงจนเป็นที่แพร่หลายอย่างในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น คือ อาคารที่มีลักษณะเป็นระเบียงล้อมรอบ ซึ่งกล่าวแล้วว่าระเบียงนั้นทำหน้าที่เป็นพื้นที่เปิดโล่งล้อมรอบพื้นที่ปิดล้อมภายใน และเมื่อมีหลังคาเข้ามาคลุมระเบียงจึงเป็นเหตุผลทำให้เกิดแนวเสาตั้งขึ้นรายรอบอาคาร ระหว่างเสาแต่ละต้นนั้นจึงเกิดเป็นพื้นที่ว่างในแนวตั้ง เรียกว่า “ช่องเปิดแนวเสาพะไล” ซึ่งจะมีมากน้อย-กว้างหรือยาวเพียงใดขึ้นอยู่กับขนาดของอาคาร ซึ่งโดยมากอาคารประธานของวัดในพื้นที่ส่วนกลาง (กรุงเทพฯ) มักจะมีขนาดใหญ่ ทำให้ช่องเปิดแนวเสาพะไลจึงมากขึ้นตามจำนวนเสา จนสามารถเป็นส่วนสำคัญอย่างหนึ่งในการกำหนดรูปทรงและสร้างความงาม-ความพอดีของรูปด้านของอาคารได้ โดยอาคารที่มีขนาดใหญ่ เช่น วิหารพระพุทธไสยาสน์ วัดราชโอรส ซึ่งหากไม่มีช่องเปิดแนวเสาแนวเสาพะไล ซึ่งเท่ากับว่ารูปด้านจะแสดงด้วยผนังทั้งหมด ส่งผลให้อาคารดูทึบ ตัน และหนัก แต่เมื่อใช้พื้นที่เปิดโล่งมาเป็นส่วนประกอบหนึ่งของอาคารทั้งในระดับผังที่แสดงออกโดยระเบียงล้อมรอบ และในรูปด้านที่แสดงออกโดยช่องเปิดแนวเสาพะไล ทำให้อาคารดูเบาและโปร่งขึ้น อีกทั้งยังมีส่วนช่วยเน้นเส้นแนวตั้งของอาคาร ทำให้อาคารดูแข็งแรงและสง่างามมากขึ้น (ภาพที่ 76)

และในส่วนของพื้นที่ปิดล้อมภายใน (ห้องพระอุโบสถ ส่วนที่ประดิษฐานพระพุทธรูป) ก็จำเป็นต้องมีช่องเปิดเช่นกัน เพียงแต่เป็นในลักษณะช่องเปิดชั่วคราว คือ ประตู ซึ่งใช้สำหรับเป็นทางเข้า-ออก และหน้าต่าง ใช้สำหรับการระบายอากาศและเป็นช่องแสง ทั้งยังมีสถานะเป็นอาคารจำลองในแต่ละหน่วย⁴⁷ ซึ่งโดยมากซุ้มประตูและหน้าต่างในสถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยมในรัชกาลที่ 3 นี้ มักจะประดับตกแต่งโดยใช้ลวดลายที่ประดิษฐ์จากดอกพุดตาลหรือดอกโบตั๋น และดอกไม้อื่นๆ มีทั้งที่เป็นซุ้มปูนปั้นติดกับผนังและที่เป็นงานปูนปั้นผสมกับการประดับด้วยงานหรือขามกระเบื้องเคลือบสี ซึ่งทั้งหมดล้วนทำเป็นรูปดอกไม้ ใบไม้ ผลไม้ อันเป็นเอกลักษณ์สำคัญของซุ้มประตู/หน้าต่างแบบพระราชนิยมฯ นอกจากนี้ยังมีลายเป็นรูปสัตว์ หรือเมฆแบบประเจจิ้น ซึ่งทั้งหมดล้วนเป็นลวดลายมงคลตามคติและศิลปะจีนทั้งสิ้น⁴⁸

แบบสงขลา/ช็อดรง (วัดตันอย่าง/วัดเอออย่าง) เนื่องจากช่องเปิดตรงแนวเสาพะไลของพระอุโบสถในแบบช็อดรง/สงขลา ทั้งในแบบตันอย่างและแบบเอออย่าง มีระบบการถ่ายแบบแบบเดียวกับอาคารในแบบส่วนกลาง/กรุงเทพฯ เพียงแต่ตรงเสาพะไลของอาคารในแบบช็อดรง/สงขลาจะมีลักษณะเหมือนผนังรับน้ำหนักที่เจาะช่องเปิดขนาดใหญ่ มีหน้าต่างเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาดใหญ่ ทำให้ทรงมุมของเสาพะไลทั้ง 4 ด้าน จะมีลักษณะเป็นรูปตัว L ดังที่ปรากฏในพระอุโบสถวัดสลักป่าเก่า (แบบวัดเอออย่าง) แต่สำหรับพระอุโบสถวัดสุวรรณคีรี (แบบวัดตันอย่าง) พบว่าในปัจจุบันได้รับการบูรณะโครงสร้างส่วนกลางใหม่ทั้งหมด โดยใช้เสาและคาน ค.ส.ล. แทนเสาและผนังอิฐแบบเดิม อย่างไรก็ตามจากการสอบถามพระภิกษุภายในวัด⁴⁹ จึงทราบความว่าแต่เดิมนั้นแนวเสาพะไลของพระ

⁴⁷ ดูเพิ่มใน สมคิด จิระทัศนกุล, *คติ สัญลักษณ์ และความหมายของ ซุ้มประตู-หน้าต่างไทย* (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นแอนด์พับลิชชิง, 2546).

⁴⁸ ดูเพิ่มใน ญัฐวัชร จินรัตน์, “การออกแบบสถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยมในรัชกาลที่ 3” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารศิลป์ สาขาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2546).

⁴⁹ จากการสอบถามพระลูกวัดเมื่อ พ.ศ. 2554 โดยผู้ศึกษาได้เขียนแบบให้ดู.

อุโบสถวัดสุวรรณคีรีเป็นแบบช่อตรง ซึ่งผู้ศึกษาสันนิษฐานว่าน่าจะมีลักษณะเช่นเดียวกับพระอุโบสถของวัดสลักป่าเก่า ในเขต อ.สิงหนคร

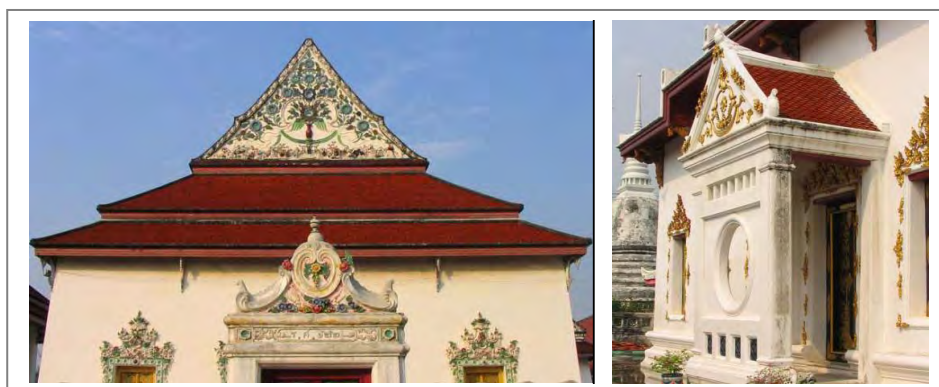
นอกจากนั้นยังพบว่าตรงส่วนบนสุดของผนังที่ติดกับชายคาปีกนก มักทำเป็นชั้นลวดบัวเพื่อให้สอดคล้องกับตัวเชิงกลอนของชายคาปีกนก ชั้นลวดบัวในลักษณะดังกล่าวนี้ก็ปรากฏเช่นกันในพระอุโบสถวัดดอนแย้ (ภาพที่ 75) ซึ่งเป็นกลุ่มของสถาปัตยกรรมแบบจีนประเพณี แต่ในทางตรงข้ามกลับไม่ปรากฏเป็นที่แพร่หลายในสถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยมฯ ของส่วนกลาง ซึ่งจากการศึกษาพบปรากฏเฉพาะในชั้นคอสองของหลังคาหลักที่รับหน้าบันเท่านั้น เช่น พระอุโบสถวัดไพยยนต์พลเสพา หรือไม่ก็พบเป็นชั้นลวดบัวในอาคารขนาดเล็กที่ไม่มีชายคาปีกนก เช่น ชุ่มด้านข้างพระวิหารวัดโปรดเกศเชษฐาราม (ภาพที่ 77)

ภาพที่ 75 ชั้นลวดบัวตรงส่วนบนสุดของผนังที่ติดกับชายคาปีกนก พระอุโบสถวัดสลักป่าเก่า และชั้นลวดบัวรับริมหลังคาของพระอุโบสถวัดดอนแย้

ภาพที่ 76 พื้นที่เปิดโล่งในแนวตั้ง ของพระวิหารพระพุทธไสยาสน์ วัดราชโอรสารามฯ

ภาพที่ 77 พระอุโบสถวัดไพยยนต์พลเสพา, ชุมด้านข้างพระวิหารวัดโปรดเกศเชษฐาราม

สำหรับประตูและหน้าต่างของพระอุโบสถในแบบชื้อตรงนั้น (พระอุโบสถวัดสุวรรณคีรี/ต้น
อย่าง, พระอุโบสถวัดสลักป่าเก่า/เอาอย่าง) เนื่องจากพระอุโบสถในเมืองสงขลาโดยส่วนใหญ่เป็น
อาคารขนาดเล็ก พื้นที่ของผนังจึงไม่มากพอสำหรับวางลวดลายที่จะมาประกอบเป็นซุ้มประตู-
หน้าต่าง หรือถ้ามีก็จะเป็นลายปูนปั้นหรือบางที่ก็ทำเป็นลายพวงอุบะประดับด้วยกระเบื้องเคลือบ
เช่น ที่พระอุโบสถวัดสลักป่าเก่า (เอาอย่าง/ชื้อตรง) แต่สำหรับซุ้มประตู-หน้าต่างของพระอุโบสถวัด
สุวรรณคีรี (ต้นอย่าง/ชื้อตรง) นั้น กลับไม่ปรากฏลวดลายการประดับใดๆ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะใน
ช่วงแรกของการบูรณะหรือการสร้างพระอุโบสถในกลุ่มต้นอย่างของเมืองสงขลา มักไม่นิยมทำกรอบ
ซุ้มประตู-หน้าต่าง เนื่องจากช่างในท้องถิ่นซึ่งโดยมากเป็นชาวจีนไม่ชำนาญในทักษะการปั้นประดับ
ดังจะเห็นได้ว่าพระอุโบสถวัดศิริวรรณาวาส (แบบต้นอย่าง/ชื้อเฉียง) ซึ่งเป็นวัดที่สันนิษฐานว่าน่าจะ

สร้างขึ้นในคราวเดียวกันหรือไล่เลี่ยกันกับพระอุโบสถวัดสุพรรณศรี⁵⁰ ก็ไม่ปรากฏร่องรอยการประดับกรอบซุ้มหน้าต่างเช่นเดียวกัน

แบบสงขลา/ชื้อเฉียง (วัดตันอย่าง/วัดเอาอย่าง) ชื้อเฉียง หมายถึง คานปิดมุม ทำหน้าที่คล้ายค้ำคาวในงานสถาปัตยกรรมไทย ซึ่งแบบชื้อเฉียงนี้สันนิษฐานว่าน่าจะพัฒนามาจากแบบชื้อตรง เนื่องจากการถ่ายแรงของระบบเสา-คาน ในอดีตนั้นต้องใช้ไม้เป็นตัวรับคาน เรียกว่า “คานทับหลัง” ดังนั้นส่วนที่รับน้ำหนักของช่องเปิดที่แท้จริงคือ คานไม้ทับหลัง ซึ่งหากพื้นที่ว่างหรือช่องเปิดมีความกว้างมากเกินไป นั้นหมายความว่า ช่วงเสาจะห่างขึ้นด้วย และจะทำให้คานทับหลังไม่สามารถถ่ายแรงจากส่วนบนลงมาที่เสาได้ทั้งหมด โดยจะเห็นว่าอาคารที่มีขนาดใหญ่ในแบบส่วนกลาง (กรุงเทพฯ) จะมีพื้นที่ช่องเปิดตรงแนวเสาพาไลไม่กว้างมากนัก เพราะจะทำให้ต้องใช้โครงสร้างเสา-คานหลายชุดเพื่อรับน้ำหนักเครื่องบน แต่จากที่ได้กล่าวไปแล้วว่าพระอุโบสถในพื้นที่เมืองสงขลานั้นส่วนมากเป็นอาคารขนาดเล็ก ชุดหลังคาไม้ได้ซับซ้อนมากนัก ทำให้ช่องเปิดตรงแนวเสาพาไลจึงมีความกว้างมากกว่าแบบส่วนกลางเมื่อเทียบกับสัดส่วนของความยาวเสา อย่างไรก็ตามก็ยังคงเกิดความกังวลว่าช่วงเสาที่กว้างของพระอุโบสถในเมืองสงขลาอาจทำให้คานไม้ทับหลังรับน้ำหนักของส่วนบนไม่ไหว จึงเกิดการต่อคานในลักษณะของคานเฉียงขึ้น โดยใช้วิธีการก่ออิฐเหลื่อมขึ้นมาจากแนวเสา ประมาณ 30 เซนติเมตร ทำให้ระบบเสา-คานของแนวเสาพาไลมีความแข็งแรงมากขึ้น ซึ่งแท้จริงแล้วตัวคานเฉียงนี้ทำหน้าที่เสมือนค้ำยันระหว่างเสา-คานนั่นเอง

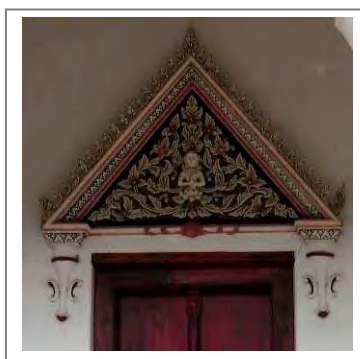

ภาพที่ 78 พระอุโบสถวัดสัมพันธวงศ์ กรุงเทพฯ มีช่องเปิดแบบคานเฉียง, ช่องเปิดของพระอุโบสถวัดศิริวรรณवास

สำหรับประตู-หน้าต่างนั้น ก็ไม่แตกต่างจากแบบชื้อตรงที่ได้กล่าวไปแล้ว ซึ่งแบบตันอย่าง ทั้งชื้อตรง (พระอุโบสถวัดสุพรรณศรี) และชื้อเฉียง (พระอุโบสถวัดศิริวรรณवास) จะไม่มีการประดับตรงส่วนซุ้ม เพียงแต่ในส่วนของพระอุโบสถวัดศิริวรรณवास จะมีการเขียนลายรดน้ำตรงบานประตูและบานหน้าต่าง โดยที่บานประตุนั้นจะเขียนเป็นรูปทวารบาลแบบจีนหรือเขี้ยวกาง ลักษณะการเขียนเป็นฝีมือระดับชั้นครู ซึ่งอาจเป็นไปได้ว่าเป็นช่างที่มาจากกรุงเทพฯ เนื่องจากผลงานในสาขาวิชาดังกล่าวในเมืองสงขลาขณะนั้น ไม่ปรากฏพบเป็นที่แพร่หลายนัก ส่วนซุ้มประตู-หน้าต่างของวัดแบบ

⁵⁰ ดูเพิ่มในบทที่ 3 วัดศิริวรรณवास.

เอาอย่าง/ชื่อเสียง ซึ่งประกอบด้วยวัดโลการาม และวัดแหลมพ้อ ปรากฏการประดับตกแต่งซุ้มทั้งประตูและหน้าต่าง โดยวัดแหลมพ้อนั้นมีลักษณะซุ้มปูนปั้นเป็นลายเครือเถาประกอบเทพนม⁵¹ การปั้นประดับตกแต่งนี้ทำเฉพาะส่วนบนที่เป็นหน้าบันเหนือกรอบประตู-หน้าต่างเท่านั้น (ภาพที่ 79) และสำหรับที่พระอุโบสถวัดโลการาม มีปรากฏเฉพาะการปั้นประดับตรงซุ้มหน้าต่าง เนื่องจากพื้นที่ปิดล้อมมีเฉพาะห้องคูหาที่ประดิษฐานพระพุทธรูป ทำให้ประตูจึงย่นระยะไปอยู่ตรงหน้าพระประธาน ซึ่งช่องเปิดนี้จำเป็นต้องมีขนาดความกว้าง-สูงที่ใหญ่กว่าหน้าต่างและเศียรของพระประธาน ทำให้ช่องเปิดในตำแหน่งนี้จึงมีความกว้างมาก จนเกือบเท่ากับความกว้างของพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในการประกอบพิธีกรรม (พื้นที่ภายในที่ยกระดับให้แตกต่างจากพื้นระเบียงล้อม) ดังนั้นจึงไม่มีพื้นที่เหลือพอในการประดับตกแต่ง (ภาพที่ 80) ทำให้ในส่วนกลางของวัดโลการามจึงมีเพียงหน้าต่างเท่านั้นที่ปรากฏการประดับตกแต่ง โดยมีลักษณะเป็นลายลายเครือเถาประกอบเทพนม สำหรับช่องหน้าต่างนั้นทำเป็นวงกลมและมีไม้ซี่คล้ายลูกกรงประดับอยู่ ซึ่งรูปแบบนี้ไม่จำเป็นต้องมีบานปิด

ภาพที่ 79 การปั้นประดับส่วนบน เหนือกรอบประตู-หน้าต่าง พระอุโบสถวัดแหลมพ้อ

ภาพที่ 80 ช่องเปิดตรงหน้าพระประธาน และซุ้มหน้าต่าง พระอุโบสถวัดโลการาม

⁵¹ น่าจะทำในคราวเดียวกับการบูรณะครั้งใหญ่ หลังปี พ.ศ. 2427 ดูเพิ่มในบทที่ 3 วัดแหลมพ้อ.

ส่วนบน หมายถึงส่วนที่เป็นหลังคาในภาพใหญ่ซึ่งประกอบด้วย หน้าบัน เครื่องลายองเครื่องมุง และการประดับตกแต่ง หลังคานั้นถือเป็นส่วนสำคัญที่สุดอย่างหนึ่งของอาคาร ซึ่งนอกจากจะให้คุณค่าในด้านประโยชน์ใช้สอยแล้ว ยังเป็นส่วนที่แสดงออกถึงฐานานุศักดิ์ของอาคารนั้นๆ ด้วย

แบบส่วนกลาง (กรุงเทพฯ) เนื่องจากอาคารในแบบส่วนกลางซึ่งได้กล่าวแล้วว่า มีขนาดใหญ่ หากว่าทำเป็นหลังคาชั้นเดียวก็คงเลี่ยนตา ดูไม่สูงงาม และไม่สมเป็นแหล่งรวมรวมศิลปวิทยาชั้นสูง ดังนั้นจะเห็นได้ว่า วัดที่มีขนาดใหญ่ ก็จะมีชั้นของหลังคามากขึ้นด้วย ซึ่งหากเรามองตรงไปยังรูปด้านหน้าของอาคาร เราจะเห็นถึงการซ้อนชั้นของดาดหลังคา คำว่าดาดนี้ ก็คงเปรียบดูจากการซ้อนกันของดาดจาก โดยมากจะซ้อนกันประมาณ 3 ดาด แต่หากเป็นอาคารขนาดใหญ่ อาจซ้อนกันได้ถึง 4 ดาด เช่นวิหารพระพุทธไสยาสน์ วัดราชโอรสฯ ซึ่งเป็นวัดที่พระมหากษัตริย์ทรงสร้าง ในขณะเดียวกันถ้าเรามองด้านข้างของอาคาร และมองไปยังเส้นรอบรูปของหลังคา ที่เป็นลักษณะขั้นบันได อันนี้เรียกว่า ลดชั้น หากเป็นอาคารขนาดใหญ่ที่ไม่มีมุขหน้าหลัง ซึ่งโดยทั่วไปอาคารแบบพระราชนิยมมักไม่ปรากฏ ก็จะลดชั้นหลังคา 2 ลด

หน้าบัน คือส่วนที่เป็นแผงไม้หรือแผงปูนตรงด้านสกัดของอาคาร ปกติมักทำลวดลายปิดประดับบนพื้นผิวด้านนอก หน้าบันเป็นส่วนของอาคารที่มองเห็นชัดที่สุดเมื่อเราหันหน้าเข้าด้านสกัดของอาคาร รวมทั้งเป็นส่วนประกอบที่มีประมาตขนาดใหญ่ ดังนั้นหากมองในเชิงช่าง พื้นผิวของหน้าบันจึงใช้สำหรับแสดงฝีมือของช่างชั้นครู ดังนั้นงานประดับที่อยู่ตรงหน้าบันจึงถือเป็นของงามชิ้นเอกของสำนักหรือตระกูลช่างนั้นๆ อันจะนำมาซึ่งเกียรติยศชื่อเสียงของนายช่างผู้สร้างงาน

หน้าบันนั้นแต่เดิมแบบราชประเพณีทำเป็น ลายลายอย่างกระหนก เครือเถา ลายประเพณีนี้จะมีความหมายเฉพาะการประดับตกแต่งเท่านั้น ส่วนอีกประเภทหนึ่งคือลายประกอบประกอบเทวดา หรือมนุษย์ เช่น ลายกระหนกเปลวประกอบภาพนารายณ์ทรงครุฑ การตกแต่งประเภทนี้นอกจากจะใช้เพื่อความงามแล้วจะมีความหมายในเชิงสัญลักษณ์ด้วย ส่วนหน้าบันซึ่งเป็นที่ยอมรับในแบบพระราชนิยมในรัชกาลที่ 3 นั้น มีลักษณะเป็นแผงอิฐทึบ ใช้กระเบื้องเคลือบเป็นวัสดุในการตกแต่งหน้าบัน ซึ่งถือเป็นลักษณะพิเศษที่เพิ่งปรากฏเป็นครั้งแรกในรัชกาลนี้ ลักษณะของลวดลายการประดับนั้น มีหลากหลายประเภท เช่น หน้าบันแบบที่มีลายเป็นดอกไม้ม้งคลหรือลายพฤกษชาติผสมกับลายทิวทัศน์แบบจีน ส่วนใหญ่ลายส่วนที่ประกอบเป็นทิวทัศน์จะประดับอยู่ทางส่วนล่างของหน้าบัน เช่น หน้าบันพระอุโบสถและพระวิหารวัดโพธิ์เย็นต์พลเสพ (ภาพที่ 81) และหน้าบันแบบที่ลายเป็นดอกไม้ม้งคล ซึ่งส่วนใหญ่ทำเป็นลายรูปดอกไม้ต้นหรือดอกเบญจมาศผูกเป็นเครือเถาบางแห่งมีลายดอกไม้แจกันเป็นประธานของหน้าบัน หน้าบันประเภทนี้พบหลายแห่งด้วยกัน เช่น หน้าบันอุโบสถและวิหารวัดโปรดเกศเชษฐาม เป็นต้น (ภาพที่ 82)

ส่วนหน้าบันของพระวิหารวัดราชโอรสนั้น เป็นหน้าบันสองชั้น คือเป็นหน้าบันซึ่งเกิดจากหลังคาตบบนสุดหรือดาดที่ 1 กับหลังคาตบที่ 2 ซึ่งมีบัวตามแนวนอนในระดับเดียวกับปลายหลังคาตบที่ 1 แบ่งพื้นที่หน้าบันนี้ออกเป็นสองส่วนอย่างชัดเจน เรียกว่า "หน้าบันสองชั้น" หน้าบันแบบที่ปรากฏสัญลักษณ์สัตว์เทพอันได้แก่ มังกรและหงส์ (ภาพที่ 83)

เครื่องลายอง คือตัวไม้แกะสลักปิดหัวท้ายเครื่องมุงหลังคาของอาคารในงานสถาปัตยกรรมไทย ซึ่งเป็นอาคารที่ใช้เกี่ยวกับการประกอบพิธีกรรมของสถาบันพระมหากษัตริย์ และอาคารที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาเช่นพระอุโบสถ พระวิหาร เป็นต้น แต่จะไม่ใช้ในอาคารประเภทที่อยู่

อาศัย เครื่องลายยอนี้คงมีหน้าที่เช่นเดียวกับบ้านลมในอาคารบ้านเรือนไทย ซึ่งทำหน้าที่ป้องกันลมที่จะพัดเข้ามาได้กระเบื้อง ซึ่งจะช่วยให้หลังคาเปิดได้ เครื่องลายยอนี้รวมเรียกถึง ซ่อฟ้า ใบระกา และหางหงษ์ด้วย ซึ่งมีทั้งความสำคัญทั้งในแง่ของความงามที่ถูกออกแบบมาให้สอดคล้องกับผืนหลังคา และความงามในเชิงสัญลักษณ์ด้วย

ภาพที่ 81 หน้าบันพระอุโบสถวัดไพยยนต์พลเสพ

ภาพที่ 82 หน้าบันอุโบสถวัดโปรดเกศเชษฐาราม

ภาพที่ 83 หน้าบันของพระวิหารวัดราชโอรส

เครื่องลายองในแบบพระราชนิยมในรัชกาลที่ 3 นั้น เนื่องจากวัสดุส่วนใหญ่เป็นปูนก่อ การประดับตกแต่งด้วยปูนปั้นตรงส่วนของเครื่องลายองนั้นจึงมีข้อจำกัดในการเก็บรายละเอียด และที่สำคัญจะไม่เหมาะกับตัวอาคารอย่างจีนด้วย ทำให้เครื่องลายองในแบบพระราชนิยมนี้จึงมีเพียงลักษณะของคิ้วบัวตรงกรอบหน้าบันเท่านั้น เช่นในกรอบหน้าบันของพระวิหารวัดราชโอรส (ภาพที่ 83) หรือบางแห่งอาจเป็นลักษณะของลายใบไม้้วนขึ้นมาตรงปลายสันกรอบหน้าบัน ซึ่งลายใบไม้นี้ก็จะสอดคล้องกับตัวลายหน้าบันที่เป็นลวดลายธรรมชาติ เช่นที่วัด พระอุโบสถและพระวิหารวัดอัมพรสวรรค์ พระอุโบสถวัดประดู่ฉิมพลี เป็นต้น ซึ่งแท้จริงนั้นจึงไม่ควรเรียกว่า เครื่องลายอง เนื่องจากไม่มีลักษณะของข้อฟ้าทางหงษ์ให้เห็น เป็นแต่เพียงคิ้วบัวขอบหน้าบันตามที่กล่าวไป

เครื่องมุง นิยมใช้กระเบื้องเกล็ดเต่าตามแบบพระราชประเพณี เนื่องจากอาคารในแบบส่วนกลาง (กรุงเทพฯ) เป็นอาคารขนาดใหญ่ มีหลังคาซ้อนชั้นหลายชั้น กระเบื้องจีนซึ่งมีวิธีการมุงแบบ หัก ทับ ตัน จึงไม่เหมาะกับการมุงซ้อนหลายชั้นในอาคารขนาดใหญ่ ซึ่งอาจทำให้เสี่ยงต่อการพังทลายได้ง่าย แต่จะเห็นว่าอาคารแบบพระราชนิยมฯ ที่มีขนาดเล็กจะมีปรากฏแบบที่มุงด้วยกระเบื้องและวิธีการอย่างจีนด้วย เช่น วิหารศาลาการเปรียญ และวิหารพระยืน วัดราชโอรสฯ

แบบวัดต้นอย่าง (สงขลา/ช่อตรง/ช่อเฉียง) เนื่องจากส่วนบนเป็นส่วนของหลังคาในภาพใหญ่ ไม่ได้มีลักษณะเฉพาะที่แบ่งแยกระหว่างพระอุโบสถในแบบช่อตรงหรือช่อเฉียง ดังนั้นการวิเคราะห์ในส่วนนี้จึงกล่าวรวมกันทั้งในแบบช่อตรงและช่อเฉียง ซึ่งประกอบด้วย พระอุโบสถวัดสุวรรณคีรี (ช่อตรง) และพระอุโบสถวัดศิริวรรณาวาส (ช่อเฉียง)

หน้าบัน ในกลุ่มวัดต้นอย่างนั้นเป็นรูปแบบก่ออิฐทึบไม่มีไชราหน้าจั่วตามแบบฉบับของอาคารแบบพระราชนิยมในรัชกาลที่ 3 โดยวัดสุวรรณคีรี (แบบต้นอย่าง/ช่อตรง) นั้น หน้าบันนั้นเป็นรูปลายดอกไม้ และปรากฏมีเครื่องเคลือบประดับอยู่ เครื่องเคลือบที่ประดับนั้นเป็นเครื่องเคลือบอย่างเต็มใบ ในขณะที่วัดศิริวรรณาวาส (แบบต้นอย่าง/ช่อเฉียง) ไม่ได้ประดับอะไร เป็นแต่เพียงฉาบผิวเท่านั้น ซึ่งโดยแท้จริงแล้วการใช้เครื่องเคลือบมาประดับหน้าบันของอาคารในแบบพระราชนิยมมานั้น จะเห็นได้ว่าทรงมีหลักสำคัญคือ ประหยัด เรียบง่าย และคงทน ซึ่งในการประดับกระเบื้องเคลือบนั้นอย่างที่ได้อธิบายแล้วว่าไม่เคยปรากฏมาก่อนในสมัยก่อนหน้า ซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นผลมาจากเครื่องเคลือบที่เกิดการเสียหายจากการขนส่ง มาประดับแทนกระจกกรวยที่ต้องใช้ทรัพยากรและเวลาในมากในการปรงกระจก จากนั้นจึงเป็นที่นิยมและเห็นว่างาม ต่อมาจึงใช้กระเบื้องเต็มใบที่สมบูรณ์มาประดับเพิ่ม ดังนั้นในเมืองสงขลาซึ่งแม้ต้องการสร้างสถาปัตยกรรมตามอย่างแบบพระราชนิยมฯ แต่เครื่องเคลือบนั้นก็ยังคงนำเข้าจากเมืองจีน เป็นของมีราคา ซึ่งอาจเป็นไปได้ว่าเป็นเหตุผลหนึ่งที่ทำให้ไม่ใช้กระเบื้องเคลือบประดับที่หน้าบันพระอุโบสถวัดศิริวรรณาวาส

เครื่องลายอง ทั้งที่วัดสุวรรณคีรี และวัดศิริวรรณาวาสนั้น เป็นแบบลายใบไม้้วน โดยวัดวัดสุวรรณคีรีจะเป็นลายใบไม้ที่ใหญ่และสมบูรณ์กว่าวัดศิริวรรณาวาส เนื่องจากได้กล่าวแล้วว่าเครื่องลายองที่มีลายใบไม้้วนแบบพระราชนิยมฯ นั้น โดยส่วนใหญ่ที่ปรากฏในแบบส่วนกลาง (กรุงเทพฯ) จะสอดคล้องกับลายธรรมชาติ ใบไม้ ดอกไม้ในส่วนของหน้าบัน ซึ่งก่อนหน้านี้ได้กล่าวถึงหน้าบันของพระอุโบสถวัดศิริวรรณาวาสแล้วว่า ไม่ปรากฏการประดับตกแต่งในส่วนหน้าบัน ทำให้เครื่องลายองศิริวรรณาวาสจึงเป็นเพียงจอยเล็กน้อย ทั้งนี้เพื่อสอดคล้องกับหน้าบันที่เรียบเกลี้ยง เพราะหากทำเป็นใบไม้สวยงามลายละเอียดมากไปอาจขัดแย้งกับหน้าบันและดูไม่มีที่มาที่ไป

เครื่องมุง มุงด้วยกระเบื้องสงขลาปลายแหลม ซึ่งกระเบื้องดินเผาเมืองสงขลา เป็นกระเบื้องที่มีชื่อเสียง และได้ความนิยมกันอย่างกว้างขวางมาเป็นเวลานาน มีรูปแบบและคุณสมบัติเหมาะสมกับสภาพดินฟ้าอากาศของภาคใต้ มีประวัติว่าชาวจีนได้นำเข้ามาในสมัยแรกเริ่มการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาวจีน ต่อมาคนในท้องถิ่นดั้งเดิมจึงมีการรับช่วงต่อและได้ขยายกิจการออกไปอย่างกว้างขวาง จนเป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลายทั้งในพื้นที่ภาคใต้ และพื้นที่ส่วนกลางอย่างกรุงเทพฯ มีแหล่งผลิตอยู่บริเวณทิศตะวันตกของตัวเมืองสงขลา ตั้งแต่บริเวณบ้านท่าอิฐ ท่าสะพาน ขึ้นไปจนถึงบริเวณบ้านท่านางหอม ต.น้ำน้อย อ.หาดใหญ่ บริเวณบ้าน โคกเปี้ยว ต.เกาะยอ อ.เมือง และบ้านบางโหนด ต.คูเต่า อ.หาดใหญ่ ซึ่งในอดีตนั้นเคยมีเตาเผาอยู่ในบริเวณดังกล่าวไม่น้อยกว่า 200 เตา แต่ในปัจจุบันมีโรงกระเบื้องแบบดั้งเดิมอยู่เพียงแห่งเดียวคือที่บ้านท่านางหอม อ.หาดใหญ่ จ.สงขลา

ภาพที่ 84 เตาเผากระเบื้องสงขลา ที่บ้านท่านางหอม อำเภอหาดใหญ่

แบบวัดเอาอย่าง (สงขลา/ชีอตรง/ชีอเฉียง) ประกอบด้วย พระอุโบสถวัดสลักป่าเก๋า วัดโลการาม และวัดแหลมพ้อ วัดเหล่านี้สร้างหลังจากตอนกลางของรัชกาลที่ 4 เวลานั้นในพื้นที่รอบทะเลสาบสงขลาที่แต่เดิมพระพุทธศาสนาในดินแดนแถบนี้เคยเจริญรุ่งเรืองมาก ได้เริ่มมีการบูรณะมาอย่างต่อเนื่อง โดยได้นำแบบอย่างมาจากวัดต้นอย่างในเมืองสงขลา ผสมผสานกับลักษณะสถาปัตยกรรมในสมัยรัชกาลที่ 4 คือเป็นอาคารมีระเบียงล้อม แต่ก็ได้ลดลักษณะเฉพาะของอิทธิพลจีนลง เช่น หน้าบัน และเครื่องล่ายอง

หน้าบัน ทำเป็นแบบมีไชราหน้าจั่ว และปูนปั้นประดับอย่างไทยประเพณี ยกเว้นหน้าบันพระอุโบสถวัดโลการามเท่านั้นที่ไม่มีไชรา แต่ถึงอย่างไรก็ตามยังมีส่วนประกอบของหน้าบันที่ครบถ้วน

เครื่องล่ายอง นิยมทำเป็นรูปครุฑพยุคนาค และใช้วัสดุปูนปั้นแทนไม้ ซึ่งเป็นลักษณะพิเศษที่แพร่หลายมากในแบบร่วมอย่างกับพระราชนิยม กลุ่มเอาอย่างของเมืองสงขลา โดยรูปพญานาคนั้นมีรายละเอียดที่สวยงามครบองค์ประกอบ เช่น หงอน รัตอก เกล็ด เป็นต้น

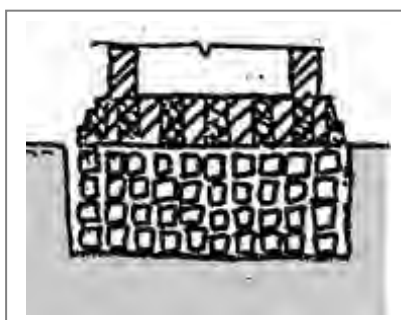
เครื่องมุง มุงด้วยกระเบื้องสงขลาปลายแหลมเช่นเดียวกัน

โครงสร้าง ระบบโครงสร้างเป็นสิ่งสำคัญแรกสุดที่ต้องให้ความสำคัญ ซึ่งนอกจากขนาดของอาคารแล้ว ที่ตั้งของอาคารก็เป็นสิ่งจำเป็นในการกำหนดโครงสร้างของอาคารนั้นๆ ด้วย

แบบส่วนกลาง (กรุงเทพฯ) โดยทั่วไปในแบบส่วนกลางนั้น อาคารขนาดใหญ่ในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ในส่วนกลาง (กรุงเทพฯ) มักใช้ โองัง ไห เป็นส่วนหนึ่งของฐานราก เนื่องจากบริเวณเกาะรัตนโกสินทร์นั้นเป็นที่ลุ่ม พื้นดินอ่อนนุ่ม การสร้างอาคารขนาดใหญ่ที่มีน้ำหนักมาก จึงเสี่ยงต่อการทรุดตัวของอาคาร ดังนั้นอาคารขนาดใหญ่เช่นพระปรางค์วัดอรุณฯ หรือพระอุโบสถวัดระฆังฯ จึงมีการลดน้ำหนักของฐานรากโดยใช้โองังหรือโหลมาเรียงต่อกันเป็นชั้นฐานต่อจากชั้นซุงอีกทีหนึ่ง แล้วใช้ทรายอัดตรงระหว่างโองังหรือโหลแต่ละลูกเพื่อลดแรงเสียดทานของพื้นผิวโองังหรือโหล ซึ่งเป็นการใช้หลักการทางฟิสิกส์ที่เรียกว่า “แรงลอยตัว” (Floating Foundation)

สำหรับโครงสร้างการถ่ายแรงของผนังนั้น ที่เห็นจากภายนอกว่าเป็นกำแพงรับน้ำหนัก แท้จริงนั้นการก่อสร้างใช้วิธีการตั้งโครงเสาไม้ขึ้นก่อนเพื่อรับโครงสร้างหลังคา แล้วจึงก่อผนังปูนหุ้มอีกชั้นหนึ่ง หรืออีกวิธีการหนึ่งที่ควบคู่กันไปคือใช้อิฐก่อเป็นเสาขึ้นไปเพื่อใช้รับโครงสร้างหลังคา แล้วจึงก่ออิฐเป็นผนังล้อมตามแนวเสา แต่วิธีการนี้อาจต้องใช้เวลาานกว่าเพราะต้องรอให้เสาก่ออิฐแข็งตัวดีเสียก่อน⁵²

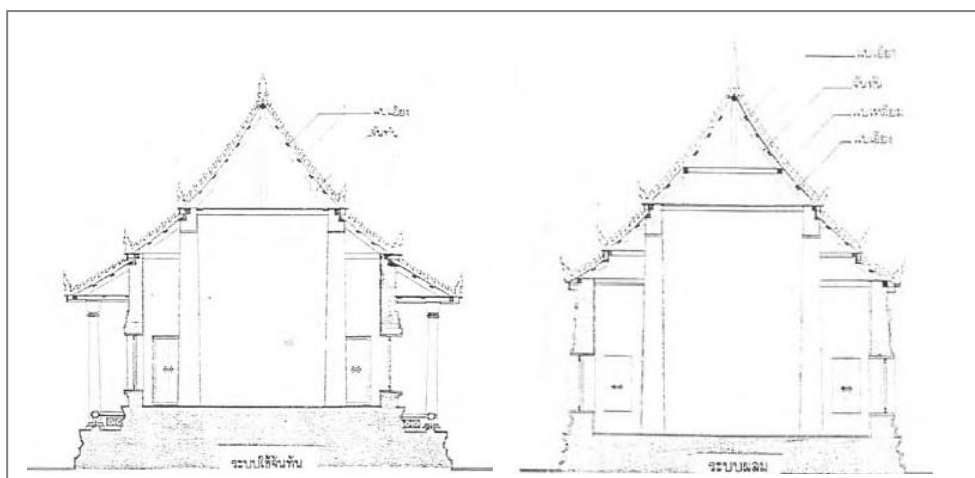
โครงสร้างส่วนบนนั้นถือได้ว่าเป็นทักษะเชิงช่างชั้นสูง เพราะนอกจากจะต้องมีความคงทนแข็งแรงแล้ว ยังต้องมีความงามไปพร้อมกันด้วย โครงสร้างส่วนบนนี้มีลักษณะต่างกันเป็นสองอย่างคือแบบจันทัน และแบบจันทันต่อ ซึ่งโดยมากระบบจันทันนั้นจะใช้กับอาคารที่มีขนาดไม่ใหญ่มากนัก ส่วนระบบจันทันต่อ หรือระบบผสมนั้น จะใช้กับอาคารขนาดใหญ่ ซึ่งในระบบจันทันต่อนี้ถือได้ว่าเป็นลักษณะเฉพาะของโครงสร้างอาคารในสมัยรัตนโกสินทร์ต้น⁵³

ลายเส้นที่ 62 ฐานรากแผ่วางบนโองังหรือไห โดยมีแนวความคิด คือ น้ำหนักอาคาร+ฐานรากเท่ากับหรือน้อยกว่าน้ำหนักดินที่ขุดออกไป

⁵² สมคิด จิระทัศนกุล, “พระอุโบสถและพระวิหารในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทสาขาสถาปัตยกรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2533).

⁵³ เรื่องเดียวกัน.

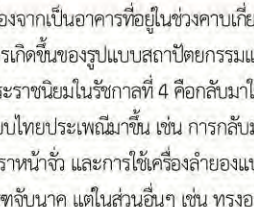
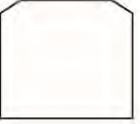
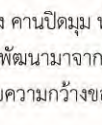

ลายเส้นที่ 63 โครงสร้างแบบจันทันและแบบผสม

ที่มา: สมคิด จิระทัศนกุล, “พระอุโบสถและพระวิหารในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทสาขาศิลปะการศึกษาศาสตร์สถาปัตยกรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2533), 262.

แบบวัดต้นอย่าง (สงขลา/ชือตรง/ชือเฉียง) การที่พระอุโบสถของวัดในแบบตัวอย่างทั้ง 2 วัด ตั้งอยู่บนเนินเขา โดยเฉพาะพระอุโบสถวัดสุวรรณคีรี ถือว่าเป็นอาคารขนาดกลางที่ใหญ่กว่าวัดอื่นๆ ในจำนวนอาคารที่ศึกษา แต่ก็ไม่ได้หมายความว่า จะใช้ระบบฐานรากแบบโอ่งหรือไทรตามแบบ ส่วนกลางที่ได้กล่าวไป เพราะเนื่องจากที่ตั้งของวัดซึ่งอยู่บนเนินเขาบนพื้นดินแข็ง จึงไม่มีความจำเป็นต้องใช้ฐานรากแบบโอ่งหรือไทร ซึ่งเหมาะสำหรับอาคารขนาดใหญ่ที่ตั้งอยู่บนพื้นดินอ่อน อีกทั้ง การใช้ฐานรากแบบโอ่งหรือไทรจำเป็นต้องใช้ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะ ซึ่งหากผิดพลาดอาจทำให้อาคารเกิดความเสียหายได้มากกว่าอาคารที่ใช้ฐานรากแบบคลองรากก็เป็นได้ ฐานรากของพระอุโบสถวัดสุวรรณคีรีจึงน่าจะใช้อิฐก่อเป็นตารางตามแนวช่องเสา แบบที่เรียกว่า คลองราก แต่ในปัจจุบันตามที่ได้กล่าวแล้วว่าตรงเสาพะไลของพระอุโบสถได้มีการเปลี่ยนมาใช้เป็นเสาและคานคอนกรีต จึงไม่สามารถระบุได้ถึงตำแหน่งเสาเดิมที่ชัดเจน การเปลี่ยนเสาเดิมนั้นอาจเนื่องมาจากพระอุโบสถวัดสุวรรณคีรีมีขนาดใหญ่รวมทั้งด้านหลังคาที่มีความสูงและชันมากกว่าวัดอื่นๆ โดยเฉพาะด้านหลังคาตรงชายคาปีกนก ซึ่งมีความชันและเอียงมาก ทำให้มีพื้นที่ระนาบของหลังคาปีกนกที่เพิ่มขึ้น จนกลายเป็นสาเหตุแห่งการชำรุดของเสาพะไล และเนื่องจากด้านหลังคาที่ชันทำให้มีปริมาตรของผืนหลังคามาก โครงสร้างหลังคาจึงเป็นแบบจันทันต่อ คือระบบผสมระหว่างตุกตากับจันทัน ในขณะเดียวกันที่พระอุโบสถวัดศิริวรรณาวาส ซึ่งมีขนาดเล็กกว่าและหลังคาที่ไม่ชันมากนัก น้ำหนักที่ลงสู่ดินจึงมีความพอดี ทำให้หลังคาปีกนกจึงไม่พังทลาย และด้วยอาคารที่มีขนาดไม่ใหญ่นัก จึงใช้โครงสร้างแบบจันทันในการรับน้ำหนักโครงสร้างหลังคา

แบบวัดเอาอย่าง (สงขลา/ชื้อตรง/ชื้อเฉียง) ได้แก่พระอุโบสถวัดสลักป่าเก่า วัดโลการาม และวัดแหลมพ้อ ถึงแม้ว่าวัดในกลุ่มแบบเอาอย่างนี้จะได้ตั้งอยู่บนเนินควนอย่างวัดในกลุ่มแบบตัวอย่างก็ตาม แต่จากอาคารที่มีขนาดเล็กทำให้สันนิษฐานได้ว่าอาจมีโครงสร้างส่วนฐานแบบคลองรากหรือแบบฐานรากแผ่ และสืบเนื่องจากอาคารที่มีขนาดไม่ใหญ่นักทำให้โครงสร้างส่วนบนจึงมีลักษณะเป็นแบบจันทัน

อาคาร		ส่วนฐาน	ส่วนกลาง	ส่วนบน	โครงสร้าง	นัยยะ/ความหมาย
แบบตัวอย่าง อุปถัมป์โดยเจ้าเมือง		ทั้งในกลุ่มแบบตัวอย่าง และในแบบเอาอย่าง ต่างก็เป็นวัดราชวรฺูร เช่นเดียวกัน ดังนั้น ส่วนประกอบของฐาน จึงไม่มีความแตกต่างกันมากนัก ซึ่งโดยมาก จะเป็นฐานชั้นเดียว และอยู่ในรูปแบบของ ฐานปัทม์ หรือฐานบัว คว่ำบัวหงาย บางแห่ง มีลูกแก้วอกไก่คั่นกลาง ท้องไม้ เช่น วัดศิริ-วรรณาวาส และวัด สลักป่าเก่า หรือบาง แห่งทำเป็นฐานสิงห์ อย่างง่าย เช่น วัดโลกา-ราม			เป็นแบบผนังอิฐรับน้ำ หนัก ผนังอิฐหนา 30-50 เซนติเมตร	การปกครองเมืองสงขลาของพระยาวิเชียรคีรี-เถี้ยนเส้ง) เจ้าเมืองสงขลาลำดับที่ 4 สถานะของเจ้าเมืองสงขลาได้ถูกส่วนกลางลด บทบาทลง เป็นเหตุให้เจ้าเมืองสงขลาในลำดับต่อมาคือ พระยาวิเชียรคีรี-บุญสังข์ (พ.ศ. 2390-2408) เจ้าเมืองสงขลาลำดับที่ 5 จึงพยายามที่จะกลับมามีบทบาทอีกครั้งในสถานการณ์ใหม่ และเนื่องจากพระยาวิเชียรคีรี-บุญสังข์ เป็นผู้ที่เคยเข้าไปรับราชการอยู่ในราชสำนักส่วนกลางมาก่อน จึงทำให้เกิดความความพยายามที่จะพัฒนาบ้านเมืองของตนให้มีความเจริญรุ่งเรืองตามแบบอย่างที่ได้รับมา เช่น การตัดถนนหนทาง การปรับปรุงกิจการค้า และการบูรณะวัดวาอารามทั้งในเมืองสงขลาเก่าที่บ้านแหลมสนและในเมืองสงขลาใหม่ที่บ้านบ่อยาง ดังนั้นเหตุผลหนึ่งในการทำนุบำรุงพุทธศาสนาในช่วงเวลาดังกล่าวนี้นี้จึงเป็นหนึ่งในวิธีการ เอาใจ ของเจ้าเมืองสงขลาที่มีต่อส่วนกลาง ทั้งนี้สืบเนื่องจากในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 ทรงเห็นว่าวัดวาอารามที่มีมาตั้งแต่ครั้งรัชกาลก่อน ต่างก็ชำรุดทรุดโทรมลงเป็นอันมาก พระองค์จึงทรงชักชวนเหล่าบรรดาขุนนาง พ่อค้า และข้าราชการบริพาร ให้มีการบูรณปฏิสังขรณ์ พระอารามเก่าทั้งในเขตพระนครและตามหัวเมืองต่างๆ โดยทรงผสมผสานระหว่างรูปแบบสถาปัตยกรรมจีนที่พระองค์ทรงโปรดฯ เข้ากับการใช้พื้นที่ในแบบพุทธสถาปัตยกรรมในวัฒนธรรมไทย ซึ่งเป็นที่รู้จักกันว่า “สถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยมมา” ดังนั้น พระอุโบสถวัดสุวรรณคีรีและวัดศิริวรรณาวาส จึงเป็นวัดกลุ่มแรกของเมืองสงขลาที่ได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์ เนื่องจากพบว่าทั้ง ตัวพระอุโบสถและส่วนประกอบต่างๆ ภายในวัดมีการแสดงออกด้วยรูปแบบทางสถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยมในรัชกาลที่ 3 อย่างชัดเจน ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่าการเข้ามามีบทบาทใหม่ของพระยาวิเชียรคีรี-บุญสังข์ จึงเสมือนเข้ามาปรับเปลี่ยนทัศนคติของ ส่วนกลางที่มีต่อตระกูลเจ้าเมืองสงขลาในเวลานั้น ทำให้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 จึงพระราชทานแต่งตั้ง พระยาวิเชียรคีรี-บุญสังข์ เป็น เจ้าพระยาวิเชียรคีรี-บุญสังข์ ซึ่งเป็นสัญลักษณ์แสดงให้เห็นว่าตระกูลเจ้าเมืองสงขลาได้กลับมามีบท บาทอีกครั้งในฐานะผู้สำเร็จราชการหัวเมืองสำคัญของสยาม
						
						
						
แบบเอาอย่าง สร้างโดยชาวเมือง		คานเฉียง หมายถึง คานปิตมม ทำหน้าที่คล้ายคันทวย สันนิฐานว่าน่าจะพัฒนามาจากแบบคานตรง เนื่อง จากต้องการขยายความกว้างของช่องเปิดให้มากขึ้น				เมื่อเมืองสงขลาเกิดมีเสถียรภาพมากขึ้นทั้งทางสังคมและเศรษฐกิจ ทำให้ชาวเมืองเริ่มเกิดความต้องการในการทำนุบำรุงพระพุทธ ศาสนา ประกอบกับกระแสการฟื้นฟูพระพุทธศาสนาในช่วงรัชกาลที่ 3 ถึงรัชกาลที่ 4 วัดเหล่านี้ซึ่งส่วนใหญ่นั้นเป็นวัดที่เคยรกร้าง ไปในครั้งสมัยกรุงธนบุรี-ต้นกรุงรัตนโกสินทร์ การบูรณะวัดวาอารามดังกล่าวนี้นี้ ถือได้ว่าเป็นการเคลื่อนย้ายสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรม ในระดับท้องถิ่นซึ่งจำเป็นต้องมี “ตัวอย่าง” ดังนั้นรูปแบบที่เหมาะสมในการเป็น “ตัวอย่าง” จึงต้องมีความสำคัญทั้งในเรื่องความงาม และความเป็นสัญลักษณ์ของความทันสมัย เช่น วัดสุวรรณคีรี และวัดศิริวรรณาวาส เป็นต้น ซึ่งมีสถานะเป็นวัดที่อุปถัมป์โดยเจ้าเมือง ทำให้วัดที่สร้าง/บูรณะขึ้นใหม่ในบริเวณรอบนอกหรือพื้นที่ชนบทในเมืองสงขลา จึงมีลักษณะเป็นการเอาอย่างทางสถาปัตยกรรมจาก วัดสุวรรณคีรี และวัดศิริวรรณาวาส

สรุปการก่อรูปของพระอุโบสถในกลุ่มอิทธิพลจีนในเมืองสงขลา

การเกิดขึ้นของศิลปะและสถาปัตยกรรมอิทธิพลจีนในเมืองสงขลาขึ้นอยู่กับในช่วงการปกครองเมืองสงขลาตั้งแต่พระสงขลา (เหยียง แซ่เหา) เจ้าเมืองสงขลาลำดับที่ 1 (พ.ศ. 2318-2327) จนถึงช่วงเวลาการย้ายเมืองสงขลามาอยู่ที่ฝั่งแหลมสน ปี พ.ศ. 2385 ในสมัยการปกครองของพระยาวิเชียรคีรี (เถี้ยนเส้ง) เจ้าเมืองสงขลาลำดับที่ 4 (พ.ศ. 2360-2390) กระทั่งเข้าสู่ช่วงเปลี่ยนผ่านทางสถาปัตยกรรมในปี พ.ศ.2390 ในสมัยการปกครองของเจ้าพระยาวิเชียรคีรี (บุญสังข์) เจ้าเมืองสงขลาลำดับที่ 5 ซึ่งจากการจำแนกลักษณะทางกายภาพเบื้องต้นของพระอุโบสถในอิทธิพลวัฒนธรรมจีนในเมืองสงขลา สามารถแบ่งได้เป็น 2 รูปแบบ คือ แบบจีนประเพณี และแบบร่วมอย่างกับสถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยมในรัชกาลที่ 3

พระอุโบสถแบบจีนประเพณี พบเพียงตัวอย่างเดียว คือ พระอุโบสถวัดดอนแย้ จากการศึกษาทางประวัติศาสตร์การปกครองของเจ้าเมืองสงขลาพบว่า ในสมัยพระยาวิเชียรคีรี (เถี้ยนเส้ง) เจ้าเมืองสงขลาลำดับที่ 4 ตรงกับช่วงปลายรัชกาลที่ 2 และตอนต้นของรัชกาลที่ 3 มีบันทึกกล่าวถึงการสร้างศาลหลักเมืองสงขลา ระบุว่า “...พระยาสงขลา (เถี้ยนเส้ง) ได้ให้ช่างก่อตึกคร่อมหลักเมืองไว้ 3 หลัง เป็นตึกจีนกับศาลเจ้าเสื้อเมือง ไว้หลังหนึ่งด้วย...”⁵⁴ และในช่วงเวลาใกล้เคียงกันก็ปรากฏการสร้างศาลเทพเจ้าอยู่หลายแห่ง เช่น ศาลเจ้าปูนเก้ากั๋ง และศาลเจ้าโปอันเตียน เป็นต้น ซึ่งสอดคล้องกับเอกสารชั้นรองที่มีความเห็นว่า พระยาวิเชียรคีรี (เถี้ยนเส้ง) เป็นผู้เคร่งครัดในธรรมเนียมจีน ดังนั้นจึงสันนิษฐานว่าวัดดอนแย้น่าจะอยู่ในความอุปถัมภ์ของพระยาวิเชียรคีรี (เถี้ยนเส้ง) ด้วยเช่นกัน

ในสมัยของพระยาวิเชียรคีรี (เถี้ยนเส้ง) ความสัมพันธ์ของเจ้าเมืองสงขลาบางส่วนกลางทางกรุงเทพฯ ไม่สู้ดีนัก ถึงขนาดมีรับสั่งจะประหารชีวิตพระยาวิเชียรคีรี (เถี้ยนเส้ง) เลยทีเดียว สาเหตุหนึ่งมาจากการที่พระยาวิเชียรคีรี (เถี้ยนเส้ง) ไม่สามารถควบคุมดูแลเมืองไทรบุรีซึ่งเป็นเมืองขึ้นของสงขลาในขณะนั้นได้ ดังปรากฏข้อความในจดหมายหลวงอุดมสมบัติ เมื่อครั้งปราบกบฏไทรบุรี ใน พ.ศ.2381 ดังนี้

แล้วรับสั่งท้าวพระกรุณาด้วยราชการเมืองไทรว่าออกไปสักที่หนึ่งเถิด อ้ายแขกมันจองหองคุมเหงนักหนาเข้ามาในเขตแดนเมืองสงขลา ทำเอาเมืองจะนะ เมืองเทพาไปได้ พระยาสงขลา ก็พากันอ้อแอ้เสียหมด นั่งให้อ้ายแขกมันหลอกลวง ทำเข้ามาได้จนในเขตแดนอ้ายแขกมันก็เป็นแต่ลูกเล็กๆ ยังให้มันทำได้ น่าเกลียด น่าชังนักหนาทีเดียว อ้ายยาโมอะอะไรไม่รู้ ถ้าไม่เป็นคนชอบอชฌาสัยอยู่แต่ก่อนแล้วจะส่งท้าวพระกรุณาให้ออกไปตัดหัวมันเสีย⁷⁶

ประกอบกับความขัดแย้งกับเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชที่มีมาตั้งแต่สมัยเจ้าเมืองคนก่อน พระยาวิเศษภักดี (เถี้ยนจ้ง) พ.ศ. 2355-2360 รวมทั้งเรื่องพฤติกรรมส่วนตัวของพระยาวิเชียรคีรี (เถี้ยนเส้ง) ที่ส่อไปในทางทุจริต และเรื่องการเข้าไปพัวพันกับการค้าฝิ่น⁷⁷ ทำให้ในสมัยของพระยา

⁵⁴ พระยาวิเชียรคีรี (ชม), พงศาวดารเมืองสงขลา (กรุงเทพฯ: พระนครการพิมพ์, 2519), 25-26.

⁷⁶ หลวงอุดมสมบัติ, จดหมายเหตุหลวงอุดมสมบัติ พร้อมคำบรรยายของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2530), 58.

⁷⁷ เรื่องเดียวกัน, 178-179.

วิเชียรคีรี (เถียนเส่ง) จึงถือเป็นช่วงเวลาในเมืองสงขลาตกต่ำลงอย่างมาก ส่งผลโดยตรงต่อความมีเสถียรภาพของเจ้าเมืองและอำนาจของตระกูลเจ้าเมือง รวมถึงผลประโยชน์มหาศาลจากทรัพยากรธรรมชาติและการค้าในเมืองสงขลา

พระอุโบสถแบบร่วมอย่างกับสถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยมในรัชกาลที่ 3 เมื่อเจ้าพระยาวิเชียรคีรี (บุญสังข์) ขึ้นเป็นเจ้าเมืองสงขลาลำดับที่ 5 (พ.ศ. 2390-2408) ตรงกับปลายรัชกาลที่ 3 ถึงตอนต้นของรัชกาลที่ 4 ซึ่งตามประวัติกล่าวว่าได้ถวายตัวเป็นมหาดเล็กในสวนกลางทางกรุงเทพฯ อยู่หลายปี จึงมีความใกล้ชิดกับราชสำนัก และเมื่อได้ขึ้นเป็นเจ้าเมืองสงขลาจึงได้นำเอาอิทธิพลต่างๆ ทั้งทางการเมืองการปกครอง รวมถึงแบบอย่างทางศิลปะและสถาปัตยกรรม มาพัฒนาเมืองสงขลา

ช่วงเวลาที่เมืองสงขลาอยู่ภายใต้การปกครองของเจ้าพระยาวิเชียรคีรี (บุญสังข์) นั้นบ้านเมืองเป็นปกติสุขดี ไม่ค่อยมีสงคราม เจ้าเมืองสงขลาจึงมีเวลาดูแลและพัฒนากำหนดเมืองได้อย่างเต็มที่ เมืองสงขลาในเวลานั้นจึงเติบโตขึ้นในหลายๆ ด้าน จนเป็นที่ขึ้นชอบของรัชกาลที่ 4 ดังมีบันทึกในครั้งที่ทรงเลื่อนบรรดาศักดิ์ของพระยาวิเชียรคีรี (บุญสังข์) ให้สูงขึ้นว่า

พระยาวิเชียรคีรีศรีสมุทวิธิตักดาตามหาพิไชยสงครามปรามภักดีพิริยาพาหุบุญสังข์คนนี้ได้เป็นผู้สำเร็จราชการเมืองมาได้ 9 ปีแล้ว และไม่มีถ้อยความอุทธรณ์ฟ้องร้องแต่กรมการผู้น้อยแลไพร่บ้านพลเมืองแลหัวเมืองแขกประเทศราชแต่สักครั้งหนึ่ง ก็เห็นเป็นความชอบมากอยู่แล้ว ควรจะเลื่อนให้สูงขึ้นตามให้สูงขึ้นตามอย่างแต่ก่อน เพราะฉะนั้น บัดนี้ให้พระยาวิเชียรคีรีศรีสมุทวิธิตักดาตามหาพิไชยสงครามปรามภักดี อภัยพิริยปรารภมาหาฯ ถู้อศักดินา 10,000 จงมีอำนาจได้ว่ากล่าวสิทธิขาดในราชการทั้งปวงตลอดจนแขวงเมืองสงขลาแลเมืองขึ้นเมืองสงขลาทั้งปวง⁷⁸

ในช่วงของการปกครองเมืองสงขลาของเจ้าพระยาวิเชียรคีรี (บุญสังข์) ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2390-2407 เป็นระยะเวลา 17 ปี ซึ่งนอกจากจะปกครองบ้านเมืองด้วยความสงบเรียบร้อยแล้ว เจ้าพระยาวิเชียรคีรี (บุญสังข์) ยังเป็นผู้ที่เลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนาอย่างจริงจังด้วย และยังได้ชักชวนบรรดาญาติพี่น้องในตระกูล ณ สงขลา ตลอดจนกรมการและชาวเมืองให้ทำบุญทำทานด้วยเช่นกัน ดังปรากฏในพงศาวดารเมืองสงขลาว่า

เจ้าคุณผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลาที่ประพาศซึ่งการทั้งปวง แต่ล้วนให้ประโยชน์แก่ตนและผู้อื่น แล้วจึงทำและอุทิศทำสังฆการีสงเคราะห์แก่ญาติและกรมการชาวบ้านชาวเมืองทั้งปวงให้ชักชวนกันทำบุญให้ทานและช่วยกันทำนุบำรุงพระบวรพุทธศาสนา⁷⁹

ประกอบกับในสมัยรัชกาลที่ 3 เกิดกระแสการบูรณะวัดวาอารามขึ้นอย่างกว้างขวาง ซึ่งเป็นเหตุผลสำคัญในการก่อเกิดแบบอย่างในทางศิลปสถาปัตยกรรม ที่เรียกว่าแบบพระราชนิยมฯ มีลักษณะเป็นสถาปัตยกรรมไทยผสมจีน ซึ่งเป็นแบบที่รัชกาลที่ 3 ทรงโปรด ถึงขนาดสร้างเป็นไว้เป็นการส่วนพระองค์ เช่น วัดราชโอรสา และสำหรับพระราชทานแก่พระเจ้าลูกเธอฯ เช่น วัดเทพธิดา

⁷⁸ เจ้าพระยาวิเชียรคีรี (บุญสังข์), “พงศาวดารเมืองสงขลา”, ใน ประชุมพงศาวดาร เล่ม 30 (กรุงเทพฯ: องค์การค้าของคุรุสภา, 2511), 314.

⁷⁹ พระยาวิเชียรคีรี (ชม), พงศาวดารเมืองสงขลา (กรุงเทพฯ: พระนครการพิมพ์, 2519), 245.

รามฯ เป็นต้น จึงสันนิษฐานว่าเจ้าพระยาวิเชียรคีรี (บุญสังข์) จึงอาจใช้โอกาสนี้ในการสร้าง/บูรณะวัดวาอารามต่างๆ ด้วย เช่น วัดสุวรรณคีรี ซึ่งมีฐานะเป็นวัดประจำตระกูลของเจ้าเมืองสงขลา รวมถึงวัดที่อยู่ในบริเวณใกล้เคียงกันอย่างวัดศิริวรรณवास ซึ่งมีลักษณะตามแบบฉบับของช่างหลวงในกรุงเทพ

จากทั้งหมดที่เกิดขึ้นในสมัยเจ้าพระยาวิเชียรคีรี (บุญสังข์) อาจกล่าวได้ว่าเป็นนโยบายการปกครองเมืองสงขลาเพื่อการกลับมามีเสถียรภาพทางอำนาจของตระกูลเจ้าเมืองสงขลาอีกครั้ง โดยใช้วิธีการต่างๆ ในรูปแบบของการปกครองเมืองสงขลา รวมถึงรูปลักษณะที่แสดงผ่านงานศิลปะและสถาปัตยกรรม ซึ่งมีลักษณะร่วมอย่างกับสถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยมในรัชกาลที่ 3 อย่างเห็นได้ชัด และมีพัฒนาการที่แตกต่างจากในสมัยพระยาวิเชียรคีรี (เถี้ยนเส้ง) ดังนั้นการปฏิบัติของเจ้าพระยาวิเชียรคีรี (บุญสังข์) จึงเปรียบเสมือนการเอาใจส่วนกลางเพื่อควมมีเสถียรภาพของตระกูลเจ้าเมืองเอง ทำให้ในที่สุดเจ้าพระยาวิเชียรคีรี (บุญสังข์) จึงได้รับการแต่งตั้งให้เลื่อนบรรดาศักดิ์เป็นเจ้าพระยา ดังที่ได้กล่าวไปแล้ว ถือได้ว่าในช่วงการปกครองเมืองสงขลาของเจ้าพระยาวิเชียรคีรี (บุญสังข์) จึงเป็นช่วงการกอบกู้ศรัทธาของตระกูลเจ้าเมืองสงขลาคืนมาได้เป็นผลสำเร็จ จากที่ตกต่ำไปในสมัยของพระยาวิเศษภักดี (เถี้ยนจ้ง) เจ้าเมืองสงขลาลำดับที่ 3 พ.ศ. (2355-2360) และพระยาวิเชียรคีรี (เถี้ยนเส้ง) เจ้าเมืองสงขลาลำดับที่ 4 (พ.ศ. 2360-2390)

หลังการเกิดขึ้นของสถาปัตยกรรมแบบตัวอย่างที่เจ้าพระยาวิเชียรคีรี (บุญสังข์) ได้สร้าง/บูรณะไว้ ซึ่งตรงกับช่วงปลายรัชกาลที่ 3 ถึงตอนต้นของรัชกาลที่ 4 จนกระทั่งเข้าสู่ตอนกลางของสมัยรัชกาลที่ 4 ถึงแม้ว่าสถาปัตยกรรมกระแสหลักในช่วงเวลาดังกล่าวนี้จะมีการปรับปรุง-เปลี่ยนแปลงไปบ้าง แต่โดยหลักการพื้นฐานถือว่ายังคงสืบเนื่องกับสถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยมในรัชกาลที่ 3 อยู่เป็นทุนเดิม โดยเฉพาะรูปแบบอาคารเครื่องก่อที่มีระเบียงล้อมรอบ

เวลานั้นในพื้นที่รอบทะเลสาบสงขลาโดยเฉพาะทางฝั่งตะวันออก ที่แต่เดิมพระพุทธศาสนาในดินแดนแถบนี้เคยเจริญรุ่งเรืองเป็นอย่างมาก ดังเห็นได้จากจำนวนวัดที่มีอยู่อย่างหนาแน่น แต่ได้ร้างไปในสมัยปลายอยุธยา และได้เริ่มมีการบูรณะมาอย่างต่อเนื่อง โดยได้นำเอาแบบอย่างมาจากวัดที่เจ้าพระยาวิเชียรคีรี (บุญสังข์) ได้สร้าง/บูรณะไว้ คือเป็นอาคารเครื่องก่อที่มีระเบียงล้อมรอบ และมีคิ้วบัวตรงปลายผนังรับชายคาปีกนก ผสมผสานกับลักษณะสถาปัตยกรรมในสมัยรัชกาลที่ 4 คือประดับตกแต่งเครื่องลายองแบบครุฑจับนาค จึงกล่าวได้ว่ารูปแบบพระอุโบสถที่เกิดขึ้นในพื้นที่ชายขอบของเมืองสงขลา จึงมีลักษณะเป็นแบบเอาอย่างจากสถาปัตยกรรมต้นอย่างที่เจ้าพระยาวิเชียรคีรี (บุญสังข์) ได้สร้าง/บูรณะไว้

ด้วยรูปการณีนี้นักกล่าวได้ว่าสถาปัตยกรรมแบบอิทธิพลจีนที่เกิดขึ้นในเมืองสงขลา นั้น มีบทบาททางการเมืองเข้ามาเกี่ยวข้องด้วยอย่างเห็นได้ชัด โดยถือเป็นส่วนหนึ่งในการสร้างเสถียรภาพทางอำนาจของตระกูลเจ้าเมือง กระทั่งเป็นที่แพร่หลายและได้รับความนิยมอย่างกว้างขวางจากชาวเมืองสงขลาในสมัยต่อมา และได้เป็นพื้นฐานให้เกิดการบูรณะวัดวาอารามในแบบอิทธิพลตะวันตกด้วย ซึ่งจะได้กล่าวในข้อต่อไป

กลุ่มอิทธิพลในวัฒนธรรมตะวันตก

เมื่อกระแสวัฒนธรรมจีนเริ่มหมดบทบาทลง ในขณะเดียวกันชาติตะวันตกเริ่มเข้ามามีบทบาทมากขึ้น ซึ่งเหตุผลสำคัญในการขยายอำนาจของชาติตะวันตกนั้น สืบเนื่องมาจากความต้องการวัตถุดิบและแรงงานราคาถูก อันเป็นผลพวงมาจากการปฏิวัติอุตสาหกรรมของชาติแถบตะวันตกในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 18

การเข้ามาของสถาปัตยกรรมตะวันตกในสมัยรัตนโกสินทร์เริ่มตั้งแต่รัชสมัยของสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาล 2 โดยมีโปรตุเกสเป็นชาวตะวันตกชาติแรกที่เข้ามาเจริญสัมพันธไมตรีอย่างเป็นทางการ ในความสัมพันธ์ครั้งนี้รัฐบาลโปรตุเกสได้นำสิ่งของเข้ามาถวายพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยหลายอย่าง เช่น ระย้าแก้ว กระจกใหญ่รูปกลม เชิงเทียน รูปพระเจ้าแผ่นดินโปรตุเกส เป็นต้น ต่อมาสิ่งของเหล่านี้ได้กลายมาเป็นของสวยงามที่นิยมนำไปประดับตามอาคารที่สำคัญ เช่น พระที่นั่งองค์ต่างๆ และวัดวาอาราม นอกจากนั้นยังมีภาพพิมพ์หรือรูปเขียนเกี่ยวกับบ้านเมืองของตะวันตกเข้ามาบ้าง จึงทำให้เกิดความนิยมในศิลปะแบบตะวันตกหรือแบบเทศขึ้น เพียงแต่รูปแบบทางศิลปะแบบดังกล่าวนี้เป็นแบบที่ช่างไทยจินตนาการขึ้นโดยนำองค์ประกอบบางอย่างของตะวันตกมาผสมผสานกับแบบไทย จึงเกิดมีรูปแบบทางศิลปะที่ผสมผสานกัน เช่น ชุ่มประตูลงทศทิศในพระบรมมหาราชวัง เป็นต้น

ภาพที่ 85 ชุ่มประตูลงทศทิศในพระบรมมหาราชวัง

ครั้นมาถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 การติดต่อค้าขายกับประเทศทางตะวันตกที่สืบเนื่องมาจากรัชกาลก่อนอันได้แก่โปรตุเกสและอังกฤษนั้นเริ่มเกิดปัญหา โดยเฉพาะประเทศอังกฤษซึ่งพยายามเสนอสัญญาการค้าขายที่เอาเปรียบประเทศสยามเป็นอันมาก ทำให้สยามในขณะนั้นเกิดความรู้สึกระแวงระวังชาวตะวันตกมากขึ้น อย่างไรก็ตามการติดต่อกับประเทศทางตะวันตกดังกล่าวนี้นี้ไม่สู้จะมีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงทางด้านศิลปะและสถาปัตยกรรมเท่าใดนัก

ความพยายามที่จะพัฒนาบ้านเมืองให้ก้าวหน้าทันต่อกระแสวัฒนธรรมตะวันตกนั้นได้เริ่มขึ้นแล้วตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 ดังมีพระราชดำรัสอันเป็นอมตะก่อนเสด็จสวรรคตว่า “...การศึกสงครามข้างญวน ข้างพม่า ก็เห็นจะไม่มีแล้ว จะมีอยู่ก็แต่ข้างพวกฝรั่ง ให้ระวังให้ดี อย่าให้เสียทีแก่เขาได้ การสิ่งใดของเขาที่ควรจะเรียนเอาไว้ก็ให้เอาอย่างเขา แต่อย่าให้นับถือเลื่อมใสไปทีเดียว...”⁸⁰

เมื่อเข้าสู่รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ลัทธิล่าอาณานิคมของชาติตะวันตกก็ส่งผลกระทบโดยตรงสยาม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการทำสนธิสัญญาเบาว์ริง ในปี พ.ศ. 2398 โดยมีสาระสำคัญคือ ให้สยามเลิกการผูกขาดการค้ากับต่างประเทศโดยพระคลังหลวง และให้สยามเก็บภาษีได้ไม่เกินร้อยละ 3 นอกจากนี้คนในบังคับของอังกฤษกระทำการผิดในราชอาณาจักรไม่ต้องขึ้นศาลไทย ให้ขึ้นศาลกงสุลแทน⁸¹ สนธิสัญญาเบาว์ริงนอกจากทำให้สยามเสียผลประโยชน์ทางการค้าแล้ว ยังต้องเสียสิทธิเสรีภาพนอกอาณาเขตแก่มหาอำนาจตะวันตกเป็นครั้งแรก แม้สยามจะไม่พอใจแต่ต้องจำยอมเพราะยาเกรงในแสนยานุภาพของกองเรือรบอังกฤษ ซึ่งภายหลังสยามยังต้องทำสัญญาที่มีใจความลักษณะเดียวกันนี้กับอีกหลายประเทศในยุโรป สหรัฐอเมริกา รวมทั้งญี่ปุ่นในปลายสมัยรัชกาลที่ 5 ด้วย

อย่างไรก็ตามผลดีโดยตรงของสนธิสัญญาเบาว์ริง คือ การขยายตัวครั้งใหญ่ของวงการค้า เนื่องจากการเลิกผูกขาดสิทธิการค้ากับชาติตะวันตกโดยพระคลังหลวง ทำให้บรรดาพ่อค้าทั้งรายเก่าและรายใหม่สามารถทำการค้าโดยตรงกับชาติตะวันตกได้ เศรษฐกิจของสยามจึงขยายตัวอย่างรวดเร็ว ผลพวงจากการค้าข้ามชาตินี้ย่อมปฏิเสธไม่ได้ถึงการเคลื่อนย้ายทางสัมภาระทางวัฒนธรรมที่ตามมา ซึ่งยังส่งผลโดยตรงต่อจำนวนประชากรในเขตพระนคร ดังจะเห็นได้จากการที่รัชกาลที่ 4 ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ขยายเขตพระนครออกไปทางทิศตะวันออก โดยการขุดคลองผดุงกรุงเกษมและตัดถนนเพิ่มอีกหลายสาย ซึ่งถือเป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญถึงความเปลี่ยนแปลงของเมืองจากการเป็นเมืองที่ใช้เส้นทางสัญจรทางน้ำ กลายมาเป็นเมืองที่ใช้การสัญจรทางถนนเป็นหลักนับแต่นั้นมา

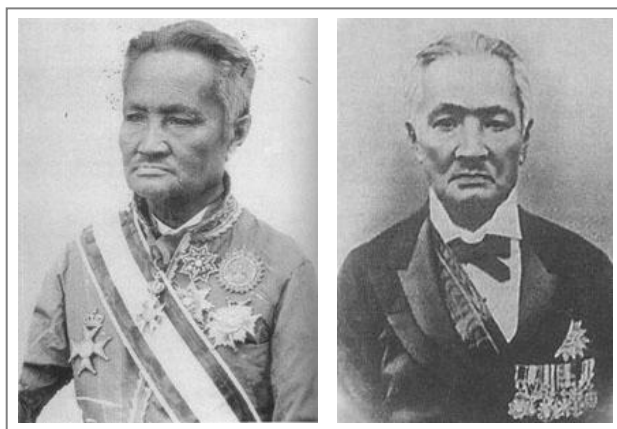
การรับอารยธรรมของชาติตะวันตกในช่วงเวลาดังกล่าวนี้นี้ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ทรงตระหนักดีถึงความก้าวหน้าของชาติตะวันตก แต่จากการพ่ายแพ้ของจีนในสงครามฝิ่นต่ออังกฤษ ระหว่างปี พ.ศ. 2382-2385 และจากการเสียเอกราชของพม่าในช่วงเวลาเดียวกัน ทำให้พระองค์ทรงทราบถึงความละโมภของชาติตะวันตก และทรงเห็นว่าคงไม่มีประโยชน์ที่จะปิดกั้นการแพร่ขยายของวัฒนธรรมตะวันตก ดังนั้นจึงทรงหันมาเปิดรับอารยธรรมตะวันตกเสียเอง การเรียนรู้ภาษาจากชาติตะวันตกจึงเป็นสิ่งสำคัญอันดับแรก โดยการจ้างครูชาวต่างชาติมาสอนภาษาอังกฤษแก่พระราชโอรสและพระราชธิดา ตลอดจนเสนาบดีข้าราชการหนุ่มรุ่นใหม่ นอกจากนี้ยังส่งพระราชโอรสบางพระองค์ไปศึกษาต่อในสิงคโปร์และอังกฤษด้วย

⁸⁰ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 3 เล่ม 2 (พระนคร: องค์การค้าของคุรุสภา, 2504), 188. อ้างใน สมชาติ จิงศิริอารักษ์, สถาปัตยกรรมตะวันตกในสยาม สมัยรัชกาลที่ 4 - พ.ศ. 2480 (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2553), 23.

⁸¹ สนธิสัญญาที่ราชอาณาจักรสยามทำกับสหราชอาณาจักร ลงนามเมื่อ 18 เมษายน พ.ศ. 2398 โดยเซอร์จอห์น เบาว์ริง ราชทูตที่ได้รับการแต่งตั้งจากสมเด็จพระบรมราชินีนาถวิกตอเรีย โดยเพิ่มเติมจากสนธิสัญญาเบอร์นี สนธิสัญญาก่อนหน้าซึ่งได้รับการลงนามระหว่างสยามและสหราชอาณาจักรใน พ.ศ. 2369 ในรัชกาลที่ 3

สำหรับวิทยาการในด้านต่างๆ เช่น การแพทย์ กฎหมาย การเดินเรือ และการต่อเรือกลไฟ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นว่ายังเป็นเรื่องใหม่สำหรับชาวสยาม จึงทรงจ้างชาวตะวันตกมารับราชการในสาขานั้นๆ แต่สำหรับวิชาการเดินเรือและการต่อเรือกลไฟ มีชาวสยามที่สามารถเรียนรู้จากชาวตะวันตกได้อย่างรวดเร็ว คือ พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว และขุนนางตระกูลขุนนาค เป็นต้น

ส่วนในด้านการปกครองนั้น พระองค์ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ส่งขุนนาง นำโดยสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) และกรมหมื่นวิษณุภาฯ ไปดูการบริหารราชการที่สิงคโปร์ (เมืองในอาณานิคมของอังกฤษ) ในปี พ.ศ. 2402 ซึ่งนอกจากการศึกษางานด้านบริหารราชการแล้ว สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) ยังได้จดจำเอาลักษณะอาคารบ้านเรือนในสิงคโปร์ไว้ด้วย

ภาพที่ 86 สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) พ.ศ. 2350-2425

อาคารแบบตะวันตกในเมืองสิงคโปร์นั้นถูกสร้างไว้โดยอังกฤษซึ่งมีสถานะเป็นเจ้าอาณานิคมของสิงคโปร์ตั้งแต่ พ.ศ. 2362 โดยอาคารที่สำคัญมักได้รับการสร้างโดยวิศวกรทหาร เช่น อาคารรัฐสภาเก่า ออกแบบโดย จอร์จ ดรัมโกลด์ โคลแมน (George Drumgold Coleman) ในปี พ.ศ. 2369⁸² มีลักษณะคล้ายคลึงกับสถาปัตยกรรมแบบนีโอคลาสสิก (Neoclassicism) มีลักษณะเด่นคือมีช่องเปิดวงโค้งและเป็นอาคารแบบสมมาตร ซึ่งเป็นรูปแบบที่พัฒนามาจากสถาปัตยกรรมแบบกรีก-โรมัน ส่วนอาคารเชิงพานิช เช่น ตึกแถวหรือที่พักอาศัยขนาดเล็ก มักสร้างโดยช่างชาวจีน

⁸² สมชาติ จิงศิริอารักษ์, สถาปัตยกรรมตะวันตกในสยาม สมัยรัชกาลที่ 4 - พ.ศ. 2480 (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2553), 30.

ภาพที่ 87 อาคารรัฐสภาเก่าของสิงคโปร์ ออกแบบโดย จอร์จ ดรัมโกลด์ โคลแมน (George Drumgold Coleman) ในปี พ.ศ. 2369

ภาพที่ 88 ตึกแถวหรือที่พักอาศัยขนาดเล็กในสิงคโปร์ สร้างโดยช่างชาวจีน
ที่มา: สมชาติ จิงศิริอารักษ์, **สถาปัตยกรรมตะวันตกในสยาม สมัยรัชกาลที่ 4 - พ.ศ.2480**
(กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2553), 29.

หลังจากการกลับมาของสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) และกรมหมื่นวิฆเณศฯ จึงได้นำแบบอย่างอาคารบ้านเรือนที่ปรากฏในเมืองสิงคโปร์มาสร้างในพระนคร โดยเฉพาะงานที่เป็นอาคารพานิช และอาคารบ้านเรือนขนาดเล็ก แต่เนื่องจากการก่อสร้างดังกล่าวยังไม่มีการเรียบแบบแผนที่ชัดเจน เป็นเพียงการผสมผสานดัดแปลงระหว่างสถาปัตยกรรมแบบตะวันตก แบบไทย และแบบจีนที่คุ้นชินเท่านั้น

ตึกแถวรุ่นแรกที่สร้างขึ้นนี้มีให้พบทั่วไปตามถนนที่ตัดใหม่ เช่น บริเวณท่าเตียน และถนนสนามไชย สำหรับให้ข้าราชการชาวต่างประเทศพักอาศัย ต่อมาได้สร้างเพิ่มขึ้นอีกบริเวณถนนเจริญกรุง ถนนบำรุงเมืองและถนนเฟื่องนคร เพื่อคนทั่วไปเช่าประกอบการค้าและพักอาศัย รูปแบบตึกแถวนี้คาดว่าได้รับอิทธิพลจากจีน ปีนัง และสิงคโปร์ ซึ่งมักเป็นงานช่างแบบจีนปนตะวันตก หรือแบบที่เรียกกันติดปากว่า แบบฝรั่งช่างเจ๊ก ส่วนที่เป็นแบบจีนคือหลังคามุงกระเบื้องลอนแบบจีน คล้ายกับหลังคาศาลเจ้า ส่วนการใช้ช่องเปิดประตูหน้าต่างที่มีชื่อหรือคานโค้งเลียนแบบฝรั่งยังคงเป็นไปตามจินตนาการ ซึ่งนาย เอ บี กริสโวลด์ ชาวอเมริกันได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับงานสถาปัตยกรรมในช่วงนี้ว่า

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ทรงเป็นนักก่อสร้างที่สำคัญ พระองค์โปรดดัดแปลงสถาปัตยกรรมแบบยุโรปให้เข้ากับความต้องการของชาวไทย ที่โปรดมากก็คืออาคารปูนชั้นเดียวที่เย็นสบาย มีหลังคาเป็นรั้วและมีแนวเสาอยู่ด้านหน้า อาคารแบบนี้มีลักษณะคล้ายกับการฟื้นฟูสถาปัตยกรรมแบบกรีกในแคว้นแคโรไลนาใต้ (South Carolina) และแคว้นหลุยเซียนา (Louisiana) ในสหรัฐอเมริกา แต่มีรูปร่างเรียบๆ กว่า สถาปัตยกรรมในรัชกาลที่ 4 ตกแต่งด้วยลวดลายเครื่องประดับแบบจีนอย่างงดงาม ลวดลายแบบนี้จะเป็นที่นิยมกันมากในรัชกาลก่อน⁸³

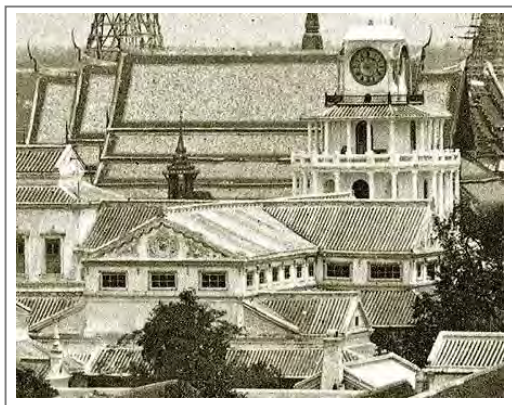

ภาพที่ 89 ตึกแถวแบบจีนบนถนนเจริญกรุงในสมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งอาจสืบทอดลักษณะดั้งเดิมมาจากสมัยรัชกาลที่ 4

สำหรับตัวอย่างอาคารขนาดใหญ่ที่รับอิทธิพลตะวันตกในสมัยรัชกาลที่ 4 ซึ่งพบได้ตามที่พักอาศัยชนชั้นสูง เช่น ตามพระราชวัง และวังเจ้านายต่างๆ อาทิเช่น หมู่พระตำหนักในพระอภิเนาวนิเวศน์ ในปี พ.ศ.2395-2400⁸⁴ และพระตำหนักต่างๆ บนพระนครคีรีหรือเขาวัง จังหวัดเพชรบุรี ในปี พ.ศ. 2401 เป็นต้น

⁸³ อเล็กซานเดอร์ บี กริสโวลด์, หนังสือที่ระลึกถึงรอบ 100 ปี แห่งวันสวรรคต พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และวันเสวยราชย์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทาน (พระนคร: โรงพิมพ์พระจันทร์, 2511), 72-73.

⁸⁴ พระอภิเนาวนิเวศน์ เป็นพระราชมณเฑียร (เรือนหลวง) ที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นภายในพระบรมมหาราชวัง โดยทรงเลือกบริเวณที่เรียกว่า "สวนขวา" เป็นที่จัดสร้างพระราชมณเฑียรขึ้นใหม่ โดยสร้างในรูปแบบสถาปัตยกรรมของชาติตะวันตก ทั้งนี้เพื่อจะใช้เป็นที่ต้อนรับแขกบ้านแขกเมืองและเป็นที่แสดงเครื่องบรรณาการที่ประเทศแถบยุโรปส่งมาถวาย และเป็นพระเกียรติยศของพระองค์อีกประการหนึ่งด้วย เมื่อสิ้นรัชกาลแล้ว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ได้ประทับ ณ หมู่พระอภิเนาวนิเวศน์ ประกอบกับพระราชมณเฑียรแห่งนี้สร้างด้วยเครื่องไม้ประกอบอิฐ ปูนเป็นหลัก เมื่อเวลาผ่านไปจึงผุพังจนต้องรื้อลงเกือบทั้งหมดและปรับพื้นที่เป็นสวน ดังเช่นปัจจุบัน

ภาพที่ 90 พระที่นั่งภูวดลทัศไนย (หอนาฬิกา) ในกลุ่มพระที่นั่งอภิเนาวนิเวศน์ เริ่มก่อสร้าง พ.ศ. 2395 แล้วเสร็จ พ.ศ.2400 ในสมัยรัชกาลที่ 4

ภาพที่ 91 พระตำหนักองค์ต่างๆ ในพระนครคีรี

ดังนั้นภาพรวมของอาคารแบบอิทธิพลตะวันตกในสมัยรัชกาลที่ 4 มักจะปรากฏเป็นอาคารที่มีเสาโรมันและซุ้มหรือคานโค้ง ซึ่งเป็นสัญลักษณ์แทนความเจริญของเมืองตามแบบอารยธรรมตะวันตก ซึ่งแท้จริงแล้วเป็นเพียงส่วนหนึ่งของจินตนาการของความ “ศิวิไลซ์” หาใช่แบบแผนที่ถูกต้องตามหลักไวยากรณ์ของสถาปัตยกรรมนั้นไม่

กล่าวแล้วความนิยมในศิลปสถาปัตยกรรมแบบตะวันตกนั้นเกิดขึ้นในราชสำนักและหมู่ชนชั้นปกครองอย่างแพร่หลาย แม้แต่อาคารทางพุทธศาสนาที่ได้รับการอุปถัมภ์โดยตระกูลขุนนางที่มีอิทธิพลมากที่สุดในเวลานั้นก็ได้รับอิทธิพลของสถาปัตยกรรมตะวันตกเช่นกัน ดังที่ปรากฏในรูปแบบพระอุโบสถของวัดศรีสุริยวงศาราม จ.ราชบุรี ซึ่งสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ ได้สร้างไว้ในปี พ.ศ. 2417 แล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2421 ในขณะที่ดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแผ่นดินและสมุหพระกลาโหมในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า รัชกาลที่ 5 ดังปรากฏในพระราชหัตถเลขา ร.ท จ.ศ. 1241 ดังนี้

ถึง เจ้าคุณสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์

ด้วยเจ้าคุณสร้างวัดศรีสุริยวงษาราม ครั้งนี้เป็นการกุศลใหญ่และจะเป็นเกียรติยศปรากฏสืบไปภายหน้า ฉันทมีใจศรัทธายินดี ครั้งนี้จะช่วยสร้างเจดีย์ฐาน ถาเสนาสนะอันใดให้เป็นของเฉพาะสิ่งอันซึ่งเป็นส่วนฉันมีอยู่ในวัดนั้น เจ้าคุณก็ได้ทำการเสียเสร็จแล้ว จึงจัดเงิน 50 ชั่ง มอบให้ลูกหญิงศรีวิไลมาช่วยเจ้าคุณแล้วแต่จะเห็นควร ใช้ในการกุศลครั้งนี้ หาดจะไว้เป็นส่วนสำหรับปฏิสังขรณ์ และสร้างสมอันใดขึ้น ในวัดนี้ก็ตามแต่เจ้าคุณจะเห็นควร ขอให้เจ้าคุณได้รับไว้ในส่วนการกุศลให้สมประสงค์ฉันด้วย

พระที่นั่งบรมราชสถิตยมโหฬาร ณ วัน 4๓ 2 ค่ำ ปีเถาะ เอกศก ศักราช 1241 เป็นวันที่ 4054 ในรัชกาลปัจจุบันนี้

(พระบรมนามาภิไธย) สยามมินทร์⁸⁵

พระอุโบสถวัดศรีสุริยวงษาราม มีลักษณะทางสถาปัตยกรรมเป็นแบบประยุกต์ กล่าวคือ มีลักษณะผังเป็นแบบพระอุโบสถอย่างไทยประเพณีทั่วไป คือมีหลังคาปีกนก มีพาไลรอบ กว้าง 11 เมตร ยาว 18 เมตร ผังก่ออิฐฉาบปูน แต่เสาพาไลนั้นเป็นแบบพาโลกลมอย่างเสาโรมัน ปลายเสารับพาไลทำเป็นผนังโค้งติดกัน ตรงปลายผนังทำเป็นค้ำบัวรับชายคาปีกนก หน้าบันไม่มีชราหน้าจั่ว ไม่มีช่อฟ้าใบระกา ภายในพระอุโบสถมีพระบรมศาสดาลักษณะพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 และภาพวาดของสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค)

ภาพที่ 92 พระอุโบสถวัดศรีสุริยวงษาราม จ.ราชบุรี

เป็นที่น่าสังเกตว่าในช่วงเวลาดังกล่าวนั้น ตระกูลเจ้าเมืองสงขลามีความใกล้ชิดกับขุนนางตระกูลบุนนาค เนื่องจากเจ้าเมืองสงขลานับตั้งแต่เจ้าพระยาวิเชียรคีรี (บุญสังข์) พ.ศ. 2390 -2408 เป็นต้นมา ล้วนได้รับราชการเป็นจางวางอยู่ในราชสำนักมาก่อนทั้งสิ้น ดังนั้นจึงมีโอกาสใกล้ชิดกับขุนนางผู้ใหญ่หลายท่าน ดังปรากฏหลักฐานในกรณีความขัดแย้งภายในของตระกูลเจ้าเมืองสงขลา

⁸⁵ ดูเพิ่มใน ปิยนาค บุนนาค, บทบาททางการเมืองการปกครองของเสนาบดีตระกูลบุนนาค (พระนคร: ดวงกมล, 2520).

ระหว่างพระยาสมบัติภิรมย์ (ชุ่ม) กับพระยาสุนทรานุรักษ์ (เนตร) ที่ฝ่ายหนึ่งถือข้างสมเด็จพระเจ้าพระยาฯ (ช่วง) และท้ายที่สุดพระยาสมบัติภิรมย์ (ชุ่ม) ซึ่งถือข้างสมเด็จพระเจ้าพระยาฯ จึงเป็นฝ่ายที่ได้ขึ้นเป็นเจ้าเมืองสงขลาลำดับที่ 7 ดังความในหนังสือพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ ข้าหลวงใหญ่ตรวจราชการเมืองตรวจราชการเมืองสงขลา และเมืองกลันตัน ร.ศ.113 ว่า

ครั้นเมื่อเจ้าพระยาสงขลา (เม่น) ชรา ผู้มุ่งหมายจะเป็นผู้ว่าราชการเมืองต่อไป 2 คน คือ พระยาสมบัติภิรมย์ (ชุ่ม) บุตรเจ้าพระยาสงขลา (สังข์) กับพระยาสุนทรานุรักษ์ (เนตร) บุตรเจ้าพระยาสงขลา (เม่น) 2 คนนี้เดินทางต่างกัน พระยาสมบัติภิรมย์เดินทางมุ่งเข้าข้างฝ่ายสมเด็จพระเจ้าพระยา (ช่วง) ข้างฝ่ายพระยาสุนทรานุรักษ์รอข้างสมเด็จพระเจ้าพระยาไม่ติดเพราะเหตุว่ามารดา (ท่านผู้หญิงสุทิต) เป็นญาติท้าวทรงกันดาร (สี) ซึ่งเป็นมารดาในเจ้าจอมมารดาสี สนทนิตชิดชมอยู่ในวัง... จึงโปรดให้เข้าเฝ้าในหมู่หม่อมหลวงเล็กนุ่งผ้าหักเชิงภาคภูมิมากกว่าอยู่สงขลา... ครั้นสวรรคตแล้วพระยาสุนทรานุรักษ์ (เนตร) ก็อยู่ข้างว่าเหว ข้างสมเด็จพระเจ้าพระยาฯ ทั้งต้องตราเรียกพระยาสมบัติภิรมย์ (ชุ่ม) ว่าเป็นผู้สืบทอดในที่เจ้าเมืองสงขลาจึงได้เกิดบาดหมางกันขึ้นระหว่างคนทั้ง 2 นี้ ด้วยเหตุว่าข้างหนึ่งมีที่พึ่ง ข้างหนึ่งมีบิดา เป็นเจ้าเมืองทำการก็ทำนองจะลุดด้วยอำนาจ โลกะ โทสะ อย่างใดอย่างหนึ่งมากๆ⁸⁶

จากความใกล้ชิดกับขุนนางตระกูลขุนนางตั้งแต่สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ ซึ่งกล่าวแล้วว่าเป็นผู้มีบทบาทด้านสถาปัตยกรรมแบบตะวันตกในราชสำนักส่วนกลาง จึงมีเหตุผลถึงความน่าจะเป็นว่าการก่อรูปของพระอุโบสถแบบอิทธิพลตะวันตกในเมืองสงขลา นั้น อาจได้รับแรงบันดาลใจ หรือ “แบบอย่าง” มาจากพระอุโบสถวัดศรีสุริยวงศาaram เป็นสำคัญ และพระอุโบสถแบบอิทธิพลตะวันตกในเมืองสงขลาที่สร้างโดยคนในตระกูลเจ้าเมืองสงขลา นั้นจึงอาจเป็นสัญลักษณ์ของความใกล้ชิดต่อตระกูลขุนนางใหญ่ก็เป็นได้

จากการที่ได้ลงพื้นที่ศึกษาภาคสนามดังที่ได้แสดงไว้ในบทที่ 3 การสร้างวัดในเมืองสงขลา: วัดกรณีศึกษา ซึ่งปรากฏพบพระอุโบสถที่ได้รับอิทธิพลอย่างสถาปัตยกรรมตะวันตกในหลายๆ วัด มีทั้งมากบ้าง น้อยบ้าง หรืออาจแฝงอยู่ในรูปของสถาปัตยกรรมแบบพระราชประเพณีที่แพร่หลายอยู่ในสมัยรัชกาลที่ 4 ซึ่งได้กล่าวแล้วว่ามีลักษณะโดยรวมคล้ายคลึงกับแบบพระราชนิยมในรัชกาลที่ 3 เพียงแต่งานสถาปัตยกรรมที่มีพัฒนาการในสมัยรัชกาลที่ 4 นั้น จะสังเกตว่ามักจะใช้เสีรพญานาคแทนหางหงส์ ซึ่งโดยส่วนใหญ่พระอุโบสถในเมืองสงขลา (เฉพาะอาคารที่ศึกษา) ก็มักจะมีลักษณะดังกล่าว

พระอุโบสถในกลุ่มวัฒนธรรมตะวันตกที่นำมาใช้เป็นกรณีศึกษา มีจำนวนทั้งหมด 16 วัด คือ วัดแจ้ง วัดศาลาหัวยาง วัดโพธิ์ปฐมवास วัดมัจฉิมาวาสฯ วัดสระเกษ โรงवास วัดบ่อทรัพย์ วัดน้ำกระเจา วัดสามกอง วัดดีหลวงใน วัดบางเขียด วัดกะใหญ่ วัดโรง วัดแหลมบ่อท่อ วัดสีหยัง และวัดท่านางหอม

⁸⁶ หจข.ร. 5 ม. 2.14/98 หนังสือพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ ข้าหลวงใหญ่ตรวจราชการเมืองตรวจราชการเมืองสงขลา และเมืองกลันตัน ร.ศ.113 (2437), อ้างถึงสงบ ส่งเมือง. การพัฒนาหัวเมืองสงขลาในสมัยกรุงธนบุรีและสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น พ.ศ. 2310-2445 (สงขลา: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา, 2523), 202-204.

ได้กล่าวแล้วถึงการเข้ามาของสถาปัตยกรรมอิทธิพลตะวันตกของพระอุโบสถในเมืองสงขลา มีหลักฐานเป็นใบบอกติดอยู่ด้านหน้าพระอุโบสถวัดแจ้ง มีใจความว่า ท่านผู้หญิงสุทธีในเจ้าพระยาวิเชียรคีรี (เม่น) เจ้าเมืองสงขลาลำดับที่ 6 (พ.ศ. 2408-2427) ได้สร้างพระอุโบสถขึ้น 2 แห่ง ในเมืองสงขลา คือ วัดแจ้ง และวัดศาลาหัวยาง ดังนั้นรูปแบบการศึกษาครั้งในจึงยึดถือลักษณะทางสถาปัตยกรรมของพระอุโบสถทั้งสองแห่งเป็นสถาปัตยกรรมแบบตัวอย่างของกลุ่มสถาปัตยกรรมแบบอิทธิพลตะวันตก

และเนื่องจากพระอุโบสถในกลุ่มวัฒนธรรมตะวันตก มีลักษณะที่แตกต่างกันในรายละเอียดค่อนข้างมาก ทั้งยังมีจำนวนมากถึง 16 แห่ง ดังนั้นเพื่อให้ง่ายต่อการศึกษาก็ทำการจัดกลุ่มตามที่ตั้ง โดยกำหนดให้พระอุโบสถวัดแจ้งและวัดศาลาหัวยางเป็นวัดต้นอย่าง และวัดที่ตั้งอยู่ในเขตตัวเมืองเป็นวัดในกลุ่ม วัดเอออย่างในเมือง มีทั้งหมด 5 วัด ซึ่งประกอบด้วย วัดโพธิ์ปฐมาวาส วัดมัชฌิมาวาส วัดสระเกษ โรงวาส และวัดบ่อทรัพย์⁸⁷ ส่วนวัดที่ตั้งอยู่รอบนอกของเมืองสงขลา⁸⁸จะกำหนดให้อยู่ในกลุ่มของ วัดเอออย่างนอกเมือง มีทั้งหมด 9 วัด ประกอบด้วย วัดน้ำกระเจา วัดสามกอง วัดดีหลวงโน วัดบางเขียด วัดกะใหญ่ วัดโรง วัดแหลมบ่อท่อ วัดสีหยัง และวัดท่านางหอม

สำหรับการเปรียบเทียบองค์ประกอบต่างๆ ทางสถาปัตยกรรมจะประกอบด้วย ผังบริเวณ/ ผังพื้น ส่วนฐาน ส่วนกลาง ส่วนบน และระบบโครงสร้าง

ตารางที่ 9 แบบแจกแจงการวิเคราะห์รูปแบบพระอุโบสถในเมืองสงขลา กลุ่มอิทธิพลตะวันตก
หมายเหตุ แบบเอออย่างนอกเมืองและในเมืองจะแจกแจงเฉพาะตรงส่วนกลางอาคาร สำหรับในส่วนอื่นจะกล่าวรวมกันใน “แบบเอออย่าง”

รายการ	แบบต้นอย่าง	แบบเอออย่างในเมือง	แบบเอออย่างนอกเมือง
ผังบริเวณ, ผังพื้น	วัดแจ้ง วัดศาลาหัวยาง	วัดโพธิ์ปฐมาวาส วัดมัชฌิมาวาส วัดสระเกษ โรงวาส และวัดบ่อทรัพย์	วัดน้ำกระเจา วัดสามกอง วัดดีหลวงโน วัดบางเขียด วัดกะใหญ่ วัดโรง วัดแหลมบ่อท่อ วัดสีหยัง และวัดท่านางหอม
ส่วนฐาน			
ส่วนกลาง			
ส่วนบนหลังคา			
ระบบโครงสร้าง			

⁸⁷ ถึงแม้ว่าที่ตั้งปัจจุบันของวัดบ่อทรัพย์จะอยู่ใน อ.สิงหนคร แต่จากสภาพภูมิศาสตร์ของบ้านแหลมสนซึ่งเคยเป็นตัวของเมืองสงขลาฝั่งแหลมสนมาก่อน ประกอบกับตัวพระอุโบสถมีลักษณะต่างๆ ของสถาปัตยกรรมคล้ายคลึงกับแบบต้นอย่างมาก จึงกำหนดให้อยู่ในประเภทวัดเอออย่างในเขตเมืองได้

ผังบริเวณ/ผังพื้น

แบบวัดต้นอย่าง ประกอบด้วย วัดแจ้ง และวัดศาลาห้วยาง ทั้งสองวัดตั้งอยู่ในตัวเมืองสงขลา สองวัดนี้ต่างก็ถือเป็นวัดที่อยู่นอกกำแพงเมืองเก่าสงขลา โดยวัดแจ้งนั้นตั้งอยู่เยื้องไปทางฝั่งตะวันออกของเมือง ทำให้วัดแจ้งจึงต้องหันหน้ามาทางทิศตะวันตกซึ่งเป็นทิศที่ตั้งของตัวเมือง ส่วนวัดศาลาห้วยางนั้นอยู่เยื้องมาทางฝั่งตะวันตก ติดกับถนนไทรบุรี ซึ่งเป็นถนนเส้นที่ตัดผ่านกลางเมือง และยังเป็นสายหลักในการติดต่อกับพื้นที่รอบนอก และด้วยเหตุผลเดียวกัน วัดศาลาห้วยางจึงหันหน้าไปทางทิศตะวันออก ทั้งสองวัดนี้ล้วนตั้งอยู่ในเขตกำแพงแก้ว ส่วนผังพื้นของพระอุโบสถนั้น วัดแจ้งจะมีขนาดใหญ่กว่าวัดศาลาห้วยาง

ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าวัดแบบตัวอย่างในกลุ่มอิทธิพลแบบตะวันตก ให้ความสำคัญในเรื่องของที่ตั้งเมืองหรือทางสัญจรของชุมชนเป็นเกณฑ์

แบบวัดเอาอย่างในเมือง/นอกเมือง วัดในกลุ่มนี้โดยมากมักตั้งอยู่คู่กับชุมชน โดยมีสถานะเป็นศูนย์รวมของกิจกรรมทางโลกและพิธีกรรมทางธรรม เช่น เป็นลานกีฬา เป็นสถานที่เล่าเรียน เป็นสถานที่จัดงานปีใหม่ สงกรานต์ เป็นต้น โดยหนึ่งชุมชนจะมีวัดตั้งขึ้นก่อนหนึ่งวัด ดังนั้นวัดจึงมีสถานะเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนอย่างไม่อาจแยกออกจากกัน ดังมีคำกล่าวที่ว่า บวร คือ บ้าน วัด และโรงเรียน

และเป็นที่น่าสังเกตว่าวัดในเมืองสงขลาที่สร้างขึ้นใหม่ในช่วงการปกครองของเจ้าเมืองเชื้อสายจีนนั้น โดยมากมักจะหันหน้าไปยังทิศทางสัญจรหรือทิศที่ตั้งของเมืองเป็นหลัก เช่น วัดโรง สามกอง เป็นต้น ส่วนวัดที่มีบันทึกลักษณะแน่ชัดว่ามีความเก่าแก่มาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา เช่น วัดสี่หยัง หรือวัดบริเวณใกล้เคียงกันอย่างวัดพระเจดีย์งาม⁸⁸ ล้วนให้ความสำคัญกับทิศตะวันออก ถึงแม้จะหันหลังให้กับทิศทางสัญจรซึ่งอยู่หน้าวัดก็ตาม⁸⁹

ส่วนฐาน

แบบวัดตัวอย่าง พระอุโบสถวัดแจ้งทำเป็นชั้นบัวคว่ำ-บัวหงาย อย่างฐานปัทม์ทั่วไป ส่วนพระอุโบสถวัดศาลาห้วยางทำเป็นฐานสิงห์ มีลูกแก้วคั่นตรงท้องไม้

แบบวัดเอาอย่างในเมือง/นอกเมือง โดยส่วนใหญ่ทำเป็นชั้นบัวคว่ำ-บัวหงาย อย่างฐานปัทม์ทั่วไป แต่บางหลังก็ทำเป็นฐานหน้ากระดานธรรมดา เช่น วัดเกาะใหญ่ อ.กระแสดินธุ์ หรือบางหลังทำเป็นฐานสองชั้นคือฐานตรงระเบียงและฐานภายในอาคาร เช่น วัดโพธิ์ปฐมาวาส อ.เมืองสงขลา และวัดโรง อ.กระแสดินธุ์

⁸⁸ ไม่ได้อยู่ในกรณีศึกษา

⁸⁹ เส้นทางสัญจรดังกล่าวคือถนนสายระโนด ซึ่งตัดผ่านหน้าวัด แต่เชื่อว่าถนนดังกล่าวเป็นเส้นทางการสัญจรที่มีมาแต่เดิม

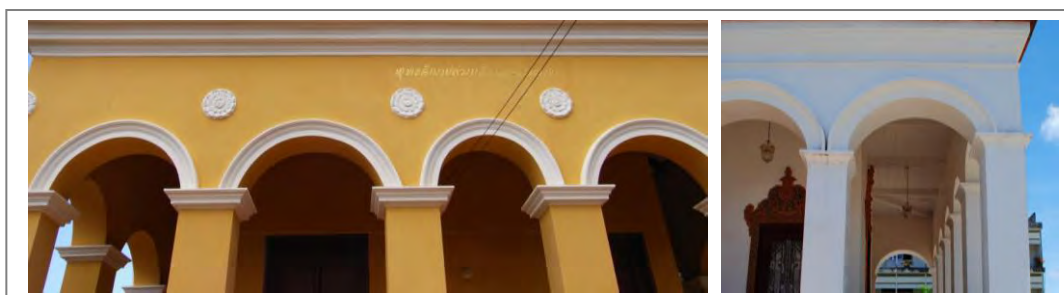
ภาพที่ 93 ฐานสองชั้นของพระอุโบสถวัดโรง อ.กระแสดินธุ์ และพระอุโบสถวัดโพธิ์ปฐมาวาส อ.เมืองสงขลา

ส่วนกลาง

แบบวัดตัวอย่าง ในส่วนของพระอุโบสถวัดเจ้จั้น ตัวอาคารทำช่องเปิดเป็นวงโค้งตามแนวเสาพาไลเพื่อรับชั้นหลังคาปีกนก ตรงวงโค้งของพาไลที่ทำเป็นคิ้วบัว ตอนบนของผนังปั้นปูนเป็นลายดอกกลมตรงระหว่างแนวเสา คล้ายส่วนประดับในงานสถาปัตยกรรมตะวันตก

แบบวัดเอาอย่างในเมือง ตัวอาคารทำช่องเปิดเป็นวงโค้งตามแนวเสาพาไลเพื่อรับชั้นหลังคาปีกนก โดยวงโค้งของพาไลส่วนใหญ่มีลักษณะเช่นเดียวกับวัดแบบตัวอย่าง อาทิเช่น วัดสระเกษ วัดบ่อทรัพย์ ซึ่งทำเป็นคิ้วบัวล่อไปกับขอบวงโค้ง

แบบวัดเอาอย่างนอกเมือง ตัวอาคารทำช่องเปิดเป็นวงโค้งตามแนวเสาพาไลเพื่อรับชั้นหลังคาปีกนก โดยวงโค้งของพาไลส่วนใหญ่ไม่มีคิ้วบัว เช่น วัดน้ำกระจาย วัดสามกอง วัดดีหลวงใน วัดบางเขียด วัดเกาะใหญ่ วัดโรง วัดแหลมบ่อท่อ และวัดสีหยัง

ภาพที่ 94 ส่วนกลาง (ผนัง) ของวัดแบบ ต้นอย่าง ในกลุ่มอิทธิพลตะวันตก พระอุโบสถวัดเจ้จั้น และพระอุโบสถวัดศาลาหัวยาง

ภาพที่ 95 ส่วนกลาง (ผนัง) ของวัดแบบ เอาอย่างในเมือง ในกลุ่มอิทธิพลตะวันตก พระอุโบสถวัดสระเกษ และพระอุโบสถวัดบ่อทรัพย์

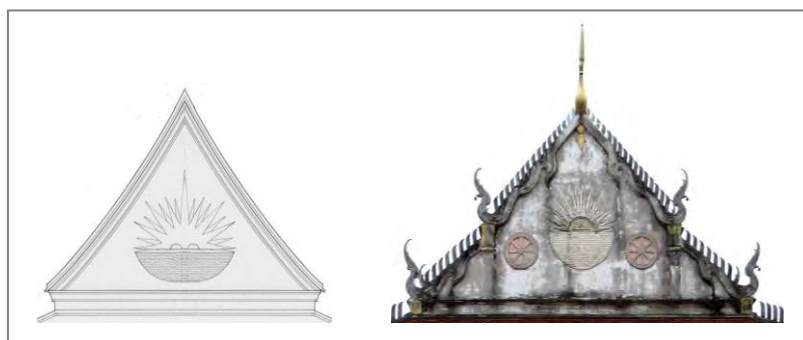
ภาพที่ 96 ส่วนกลาง (ผนัง) ของวัดแบบเอาอย่างนอกเมือง ในกลุ่มอิทธิพลตะวันตก, (ซ้ายบน) พระอุโบสถวัดดีหลวงใน, (ขวาบน) พระอุโบสถวัดบางเขียด, (ซ้ายล่าง) พระอุโบสถวัดน้ำกระจ่าย, (ขวาล่าง) พระอุโบสถวัดสามกอง

ส่วนบน

แบบวัดต้นอย่าง หลังคามีปีกนกกรอบ หน้าบันมีทั้งแบบที่มีไชรา (วัดศาลาห้วยยาง) และไม่มีไชราหน้าจั่ว (วัดแจ้ง) ไม่พบการทำเครื่องลายทอง หน้าบันก่ออิฐทึบ ปั้นปูนประดับ โดยเฉพาะหน้าบันของพระอุโบสถวัดแจ้งนั้น มีลักษณะคล้ายรูปสัญลักษณ์ คือมีลักษณะเป็นเส้นนอนอยู่ตอนล่างและเส้นเฉียงอยู่ข้างบน คล้ายกับรัศมีของพระอาทิตย์ทอแสงอยู่บนเส้นขอบน้ำทะเล ซึ่งอาจหมายถึงความถึงพระอาทิตย์ที่กำลังขึ้นซึ่งแสดงไว้ในหน้าบันทางทิศตะวันออก และพระอาทิตย์ตกที่แสดงไว้ในหน้าบันทางทิศตะวันตก สอดคล้องกับภูมิศาสตร์ของเมืองสงขลาฝั่งบ่ออย่างที่มีลักษณะเป็นเมืองสองทะเล ซึ่งรูปสัญลักษณ์ดังกล่าวจะส่งต่อไปในหน้าบันของพระอุโบสถในรูปแบบเอาอย่างด้วย

แบบวัดเอาอย่างในเมือง/นอกเมือง โดยรวมแล้วมีลักษณะคล้ายกับแบบตัวอย่าง ยกเว้นตรงเครื่องลายทองที่มักทำเป็นรยระกา แบบครุฑจันนาค ซึ่งในแบบตัวอย่างจะไม่ปรากฏการประดับด้วยเครื่องลายทอง อาจเป็นเพราะว่าพระอุโบสถในรูปแบบเอาอย่างนี้ได้ผสมผสานลักษณะอย่างสถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยมในรัชกาลที่ 4 ไว้ด้วย คือ มีลักษณะทางหงษ์เป็นพญานาคตามที่ได้กล่าวไป

และสำหรับหน้าบันโดยเฉพาะหน้าบันพระอุโบสถวัดสระเกษ แสดงถึงลักษณะที่เอาอย่างมาจากหน้าบันวัดแจ้งอย่างชัดเจน กล่าวคือ มีลักษณะเป็นเส้นนอนอยู่ตอนล่าง และเส้นเฉียงเป็นรัศมีอยู่ข้างบน คล้ายกับรัศมีของพระอาทิตย์ทอแสงอยู่บนเส้นขอบน้ำทะเล ซึ่งอาจหมายถึงความถึงพระอาทิตย์ที่กำลังขึ้นซึ่งแสดงไว้ในหน้าบันทางทิศตะวันออก และพระอาทิตย์ตกที่แสดงไว้ในหน้าบันทางทิศตะวันตก สอดคล้องกับภูมิศาสตร์ของเมืองสงขลาฝั่งบ่ออย่างที่มีลักษณะเป็นเมืองสองทะเล ส่วนหลังคานั้นมีลักษณะคล้ายคลึงกับวัดศาลาห้วยยาง คือมีลักษณะเป็นหลังคาสองชั้น เพียงแต่วัดสระเกษมีขนาดอาคารที่ใหญ่กว่า จึงขยดบัหลังคาหลักเพิ่มอีกหนึ่งชั้น รวมปีกนกด้วยเป็นสามชั้น ที่หน้าบันพระอุโบสถวัดสระเกษนั้นมีข้อความระบุถึงปีที่สร้าง/บูรณะด้วย โดยเขียนว่า “2468” ซึ่งสร้าง/บูรณะหลังพระอุโบสถวัดแจ้งและวัดศาลาห้วยยางอย่างแน่นอน เพราะมีใบบอกติดอยู่ในบริเวณวัดแจ้งว่า พระอุโบสถวัดแจ้งและวัดศาลาห้วยยางสร้างพร้อมกันโดยท่านผู้หญิงสุทธิ⁹⁰ ซึ่งที่ผนังของพระอุโบสถวัดแจ้งระบุว่า “พุทธศักราชล่วงแล้ว 2448 พรรษา”

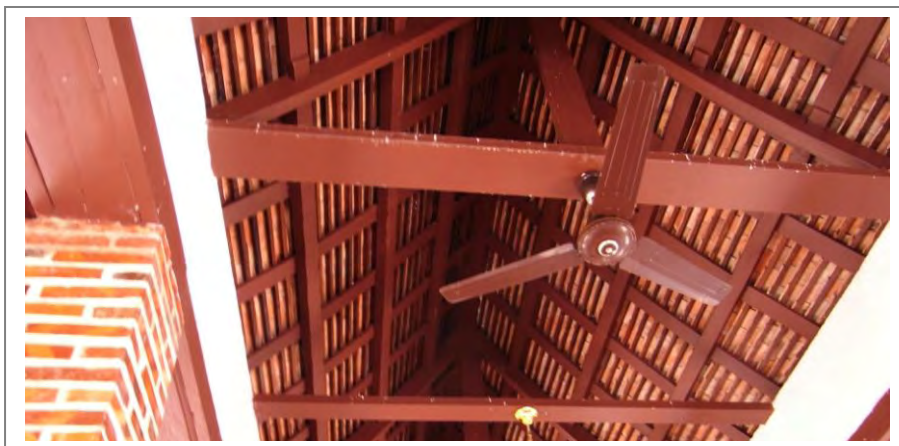

ภาพที่ 97 หน้าบันพระอุโบสถวัดแจ้งและวัดสระเกษ

⁹⁰ ดูเพิ่มในบทที่ 3 ในส่วนของวัดแจ้ง, วัดศาลาห้วยยาง.

โครงสร้าง

อาคารส่วนใหญ่นั้นมักกรุด้วยผ้าเพดานจึงทำให้ไม่สามารถมองเห็นถึงโครงสร้างที่แท้จริงได้ ซึ่งมีเพียง 2 วัดเท่านั้นที่ไม่กรุผ้าเพดาน คือ พระอุโบสถวัดสามก่อง และพระอุโบสถวัดบางเขียด ซึ่งทั้งหมดนี้เปื้ออาคารโถง อย่างไรก็ตามการศึกษาในส่วนโครงสร้างนั้นยังสามารถสังเกตได้จากในส่วนของหน้าบัน ซึ่งการศึกษาพบว่าทั้งพระอุโบสถแบบต้นอย่างและเอาอย่างของกลุ่มอิทธิพลตะวันตกมีลักษณะอย่างเดียวกัน คือ ใช้ผนังรับน้ำหนักและใช้โครงสร้างหลังคาแบบจันทัน

ภาพที่ 98 โครงสร้างภายในของพระอุโบสถวัดสามก่อง

ภาพที่ 99 โครงสร้างภายในของพระอุโบสถวัดบางเขียด

ตารางที่ 10 การเปรียบเทียบส่วนประกอบต่างๆ ของอาคารกลุ่มอิทธิพลตะวันตก

อาคาร		ส่วนฐาน	ส่วนกลาง	ส่วนบน	โครงสร้าง	นัยยะ/ความหมาย
แบบตัวอย่าง อุปถัมป์โดยเจ้าเมือง	 วัดแจ้ง วัดศาลาห้วยาง	พระอุโบสถวัดแจ้งทำเป็นชั้น บัวคว่ำ-บัวหงาย อย่างฐานปัทม์ทั่วไป ส่วนพระอุโบสถวัดศาลา-ห้วยางทำเป็นฐานสิงห์ มีลูกแก้ว คั่นตรงท้องไม้	พระอุโบสถวัดแจ้ง ตัวอาคารทำช่องเปิดเป็นวงโค้งตามแนวเสาพาไลเพื่อรับชั้นหลังคาปีกนก ตรงวงโค้งของพาไลที่ทำเป็นคิ้วบัว ตอนบนของผนังปูนเป็นลายดอกกลมตรงระหว่างแนวเสา คล้ายส่วนประดับในงานสถาปัตยกรรมตะวันตก	หลังคามีปีกนกรอบ หน้าบันมีทั้งแบบที่มีไชรา (วัดศาลาห้วยาง) และไม่มีไชราหน้าจั่ว (วัดแจ้ง) ไม่พบการทำเครื่องล่ายอง หน้าบันก่ออิฐทับ ปั้นปูนประดับ โดยเฉพาะหน้าบันของพระอุโบสถวัดแจ้งนั้น มีลักษณะคล้ายรูปสัญลักษณ์ คือมีลักษณะเป็นเส้นนอนอยู่ตอนล่างและเส้นเฉียงอยู่ข้างบน คล้ายกับรัศมีของพระอาทิตย์ทอแสงอยู่บนเส้นขอบน้ำทะเล ซึ่งอาจหมายความถึงพระอาทิตย์ที่กำลังขึ้นซึ่งแสดงไว้ในหน้าบันทางทิศตะวันออก และพระอาทิตย์ตกที่แสดงไว้ในหน้าบันทางทิศตะวันตก สอดคล้องกับภูมิศาสตร์ของเมืองสงขลาฝั่งบ่อหย่างที่มีลักษณะเป็นเมืองสองทะเล	เป็นแบบผนังอิฐรับน้ำหนัก ผนังหนา 30-50 เซนติเมตร	จากสายสัมพันธ์ในเชิงความกึกกึกกับขุนนางตระกูลขุนาคโดยเฉพาะกับสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) เสนาบดีใหญ่ในสมัยรัชกาลที่ 4 และผู้สำเร็จราชการในตอนต้นของรัชกาลที่ 5 ทั้งยังเป็นผู้ที่มีบทบาทด้านสถาปัตยกรรมแบบตะวันตกในราชสำนักส่วนกลางมาตั้งแต่ครั้งสมัยรัชกาลที่ 4 ซึ่งที่ชัดเจนและน่าจะมีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกับพระอุโบสถแบบตะวันตกในเมืองสงขลา คือการสร้างพระอุโบสถวัดศรีสุริยวงศาธรรม ในปี พ.ศ. 2417 โดยมีลักษณะเป็นอาคารแบบตะวันตก คล้ายคลึงกับลัทธิทางสถาปัตยกรรมที่เรียกว่า แบบคลาสสิก คือมีเสารับผนังโค้งรอบอาคาร
	 วัดโพธิ์ปฐมาวาส วัดชัยนิมมาวาส วัดโรจนาวาส วัดสระเกษ วัดบ่อทรัพย์	โดยส่วนใหญ่ทำเป็นชั้นบัวคว่ำ-บัวหงาย อย่างฐานปัทม์ทั่วไป แต่บางหลังก็ทำเป็นฐานสองชั้น คือฐานตรงระเบียงและฐานภายในอาคาร เช่น วัดโพธิ์ปฐมาวาส	ตัวอาคารทำช่องเปิดเป็นวงโค้งตามแนวเสาพาไลเพื่อรับชั้นหลังคาปีกนก โดยวงโค้งของพาไลมีทั้งแบบเรียบเกลี้ยง และแบบมีคิ้วบัวเหมือนวงโค้งของวัดแบบตัวอย่าง อาทิเช่น วัดสระเกษ วัดบ่อทรัพย์	หลังคามีปีกนกรอบ ไม่มีไชราหน้าจั่ว หน้าบันก่ออิฐทับ ส่วนใหญ่ไม่พบการทำเครื่องล่ายอง ยกเว้นวัดสระเกษที่มีเครื่องล่ายองอย่างภาคกลาง และสำหรับหน้าบันโดยเฉพาะหน้าบันพระอุโบสถวัดสระเกษแสดงถึงลักษณะที่เอามาจากหน้าบันวัดแจ้งอย่างชัดเจน กล่าวคือ คือมีลักษณะเป็นเส้นนอนอยู่ตอนล่างและเส้นเฉียงอยู่ข้างบน คล้ายกับรัศมีของพระอาทิตย์ทอแสงอยู่บนเส้นขอบน้ำทะเล ส่วนหลังคานั้นมีลักษณะคล้ายคลึงกับวัดศาลาห้วยาง คือมีลักษณะเป็นหลังคาสองชั้น เพียงแต่วัดสระเกษมีขนาดอาคารที่ใหญ่กว่า จึงขอยดบหลังคาหลักเพิ่มอีกหนึ่งชั้น รวมปีกนกด้วยเป็นสามชั้น ที่หน้าบันพระอุโบสถวัดสระเกษนั้นมีจารึกถึงปีที่สร้าง/บูรณะด้วย โดยเขียนว่า “2468” ซึ่งสร้าง/บูรณะหลังพระอุโบสถวัดแจ้งและวัดศาลาห้วยางอย่างแน่นอน		การเกิดขึ้นของสถาปัตยกรรมแบบตะวันตกโดยการอุปถัมป์ของคนในตระกูลเจ้าเมือง นำมาสู่ความนิยมในรูปแบบสถาปัตยกรรมดังกล่าวในตัวเมืองสงขลา ซึ่งถือเป็นเมืองที่มีชาวไทยเชื้อสายจีนอาศัยอยู่มาก ดังนั้นถึงแม้งานสถาปัตยกรรมแบบเออาอย่างจะอยู่ในตัวเมืองสงขลา แต่ด้วยข้อจำกัดในด้านการช่างที่มีวิธีการแบบช่างท้องถิ่นและวัสดุแบบช่างจีน ดังนั้นพระอุโบสถที่จัดอยู่ในแบบเออาอย่างในตัวเมือง จึงมีลักษณะแบบที่เรียกว่า แบบฝรั่ง ช่างเจ๊ก

สรุปการก่อรูปของพระอุโบสถในกลุ่มอิทธิพลตะวันตกในเมืองสงขลา

ตามหลักฐานที่กล่าวถึงการสร้างพระอุโบสถวัดแจ้งและวัดศาลาหัวยางว่า ท่านผู้หญิงสุทธี ในเจ้าพระยาวิเชียรคีรี (เม่น) เจ้าเมืองสงขลาลำดับที่ 6 (พ.ศ. 2408-2427) เป็นผู้อำนวยการสร้างนั้น ประกอบกับในบริเวณใกล้เคียงเช่นในเมืองพัทลุงหรืออย่างเมืองนครศรีธรรมราชเองก็ตาม ยังไม่ปรากฏการสร้างพระอุโบสถอย่างในอิทธิพลตะวันตกแบบที่ปรากฏในเมืองสงขลา ดังนั้นจึงน่าจะมีเหตุปัจจัยอื่นนอกจากปัจจัยด้านวัฒนธรรมเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย ซึ่งจากการศึกษาพบอย่างน้อย 2 ประการ คือ

1. เนื่องจากท่านผู้หญิงสุทธี ผู้อำนวยการสร้างพระอุโบสถวัดแจ้งและวัดศาลาหัวยาง เป็นบุคคลสำคัญในตระกูลเจ้าเมืองสงขลา และที่สำคัญคือท่านผู้หญิงสุทธีมีพื้นเพเดิมเป็นลูกขุนนางทาง กรุงเทพฯ ทิศนคติของชาวเมืองสงขลาในช่วงเวลานั้นซึ่งแท้จริงแล้วก็คงเหมือนกับพื้นที่อื่นๆ ในทุกยุคทุกสมัยที่คิดว่ากรุงเทพฯ คือสัญลักษณ์ของความทันสมัย ดังนั้นเมื่อชาวกรุงเทพฯ ซึ่งในที่นี้คือท่านผู้หญิงสุทธี ได้ทำการสร้างพระอุโบสถในรูปแบบสถาปัตยกรรมตะวันตกที่ดูแปลกตาไว้นั้น ย่อมเปรียบเสมือนการสร้างสัญลักษณ์ของความทันสมัยขึ้นในเมืองสงขลาด้วย

2. การที่ท่านผู้หญิงสุทธีสร้างพระอุโบสถแบบอิทธิพลตะวันตกขึ้นในเมืองสงขลา นั้น อาจเป็นเพราะความใกล้ชิดที่มีต่อขุนนางสายตระกูลขุนนาคน โดยเฉพาะสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ ซึ่งเป็นที่ทราบกันว่าท่านเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญต่อการเมืองและการปกครองมาตั้งแต่ในสมัยรัชกาลที่ 4 ถึงตอนต้นของรัชกาลที่ 5 และจากเอกสารบันทึกเกี่ยวกับความขัดแย้งของคนในตระกูลเจ้าเมืองสงขลาคือพระยาสมบัติวิกรมย์ (ชุ่ม) กับพระยาสุนทรานุรักษ์ (เนตร) ที่ฝ่ายหนึ่งเข้าทางสมเด็จพระเจ้าพระยาฯ (ช่วง) ตามที่ได้กล่าวไปนั้น และท้ายที่สุดพระยาสมบัติวิกรมย์ (ชุ่ม) ซึ่งเข้าทางสมเด็จพระเจ้าพระยาฯ จึงเป็นฝ่ายที่ได้ขึ้นเป็นเจ้าเมืองสงขลาลำดับที่ 7⁹¹

สมเด็จพระเจ้าพระยาฯ (ช่วง) ไม่เพียงแต่มีบทบาทในด้านการเมืองการปกครองเท่านั้น ในด้านสถาปัตยกรรมก็มีบทบาทไม่แพ้กัน ดังเห็นได้จากการอำนวยการสร้างพระนครคีรีในสมัยรัชกาลที่ 4 พ.ศ. 2401 และต่อมา ในปี พ.ศ. 2421 สมเด็จพระเจ้าพระยาฯ (ช่วง) ได้สร้างวัดขึ้นที่ จ.ราชบุรี วัดหนึ่งชื่อว่า วัดศรีสุริยวงศารามฯ โดยหมายจะให้เป็นที่วัดประจำตระกูล ซึ่งลักษณะพระอุโบสถของวัดศรีสุริยวงศารามฯ นั้น ถือเป็นพระอุโบสถแห่งแรกที่มีลักษณะคล้ายคลึงกับแบบสถาปัตยกรรมตะวันตกที่เรียกว่าแบบคลาสสิก (Classicism)⁹²

จากรูปการนี้จึงไม่เกินเลยนักที่จะกล่าวว่าพระอุโบสถวัดศรีสุริยวงศารามฯ ที่สร้างโดยสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ ได้เป็นแรงบันดาลใจหรือแบบอย่างให้คนในตระกูลเจ้าเมืองสงขลาสร้างพระอุโบสถแบบอิทธิพลตะวันตกขึ้นในเมืองสงขลา

และจากการปรากฏรูปแบบทางสถาปัตยกรรมตะวันตกในอาคารทางพุทธศาสนาซึ่งมีอยู่มากมายหลายแห่งในบริเวณรอบนอกหรือพื้นที่ชนบทของเมืองสงขลา มีลักษณะการขยายตัวแบบ “การเอาอย่าง” ซึ่งได้กล่าวแล้วว่า ท่านผู้หญิงสุทธีในเจ้าพระยาวิเชียรคีรี (เม่น) เจ้าเมืองสงขลาลำดับ

⁹¹ ดูเพิ่มในบทที่ 2 หน้าที่ 50-51

⁹² ในช่วงเวลาใกล้เคียงกัน คือปี พ.ศ. 2419-1421 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงสร้างพระอุโบสถในรูปแบบอิทธิพลตะวันตกเช่นกันคือที่วัดนิเวศน์ธรรมประวัติ เป็นรูปแบบสถาปัตยกรรมตะวันตกที่เรียกว่า โกธิค (Gothic)

ที่ 6 ได้บูรณะพระอุโบสถวัดแจ้งและวัดศาลาหัวยางขึ้น ทั้งยังมีลักษณะงดงามกว่าพระอุโบสถหลังอื่นๆ ที่ได้รับอิทธิบาทสถาปัตยกรรมตะวันตก และโดยเฉพาะวัดแจ้งนั้นยังมีสถานะเป็นวัดประจำตระกูลเจ้าเมืองสงขลาอีกด้วย เพราะมีเอกสารระบุว่า เจ้าจอมกุหลาบในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ซึ่งเป็นธิดาของเจ้าพระยาวิเชียรคีรี (เม่น) ได้บริจาคที่ดินและสร้างบวรบรรจุอัฐิของบรรพบุรุษไว้ในบริเวณวัด จึงทำให้วัดแจ้งกลายเป็นวัดสำคัญจนกลายเป็น “วัดต้นอย่าง” ของพระอุโบสถแบบอิทธิบาทตะวันตก

บทที่ 5

บทสรุป

สืบเนื่องจากในสมัยกรุงศรีอยุธยา พื้นที่บริเวณลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลานั้นตั้งอยู่ห่างไกลจากส่วนกลางมาก การกลบนาในพระพุทธศาสนาจึงเป็นหนึ่งในวิธีการสร้างสมดุลงานอำนาจของส่วนกลางกับฝ่ายบ้านเมืองในท้องถิ่น ทำให้พุทธศาสนามีความเจริญรุ่งเรืองอย่างกว้างขวาง เป็นเหตุให้เกิดการสร้างวัดขึ้นทั่วบริเวณลุ่มน้ำทะเลสาบฯ ต่อมาในสมัยรัตนโกสินทร์ ความสัมพันธ์ระหว่างศูนย์กลางอำนาจกับเจ้าเมืองสงขลามีเสถียรภาพมากขึ้น ทำให้บทบาทด้านการเมืองของสถาบันสงฆ์จึงลดความสำคัญลง วัดบางแห่งที่อยู่ในเขตชนบทจึงถูกปล่อยให้รกร้างไป

กระทั่งในสมัยรัชกาลที่ 3 ส่วนกลางมีนโยบายทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา รวมถึงการบูรณะวัดวาอารามต่างๆ จนเกิดเป็นลักษณะเฉพาะของสถาปัตยกรรมในรัชกาลนี้ โดยมีลักษณะเป็นแบบผสมผสานระหว่างแบบไทยประเพณีและแบบจีนประเพณี ซึ่งศิลปวัฒนธรรมจีนในขณะนั้นถือว่ามียุทธพลต่อวัฒนธรรมไทยมาก สืบเนื่องมาจากเกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองขึ้นในประเทศจีนจนเกิดกระแสการอพยพย้ายถิ่นของชาวจีนเป็นจำนวนมาก และชาวจีนเหล่านั้นก็นำพาเครื่องบ่งชี้หรือสัมภาระทางวัฒนธรรมติดตัวมาด้วย

ในเวลาต่อมาเกิดการเปิดการค้าเสรีกับต่างประเทศโดยเฉพาะกับชาติตะวันตกในสมัยรัชกาลที่ 4 จึงทำให้เกิดการขยายตัวของเศรษฐกิจไปสู่ชนชั้นกลางมากขึ้น ประกอบกับนโยบายเดิมในสมัยรัชกาลที่ 3 ในการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ทำให้ชาวบ้านชาวเมืองทั้งในส่วนกลางและตามหัวเมืองต่างๆ ซึ่งมีความศรัทธาในพระศาสนาอยู่เป็นทุนเดิม จึงร่วมกันสร้าง/บูรณะอาคารทางพระพุทธศาสนาในชุมชนของตนเอง ทั้งนี้ในบริเวณเมืองสงขลาที่เช่นกัน

รูปแบบทางสถาปัตยกรรมของพระอุโบสถในส่วนกลางในช่วงคาบเกี่ยวระหว่างรัชกาลที่ 3 และรัชกาลที่ 4 โดยภาพรวมนั้น ถือว่ามีความชัดเจนของรูปแบบอยู่มาก กล่าวคือ สถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยมในรัชกาลที่ 3 นั้น มีลักษณะโดยรวมเป็นอาคารทรงโรง ยกพื้นทำเป็นระเบียงรอบทั้ง 4 ด้าน ตรงระเบียงมีเสาพะไลตั้งเรียงเป็นระยะๆ เพื่อรับชายคา หลังคาทำเป็นชั้นลด 2 ชั้น ซ้อนกันลดละ 3-4 ตับ หน้าบันก่ออิฐที่บันไดนอกโก่ง ตรงหน้าจั่วไม่มีไชราและเครื่องล่ายอง โดยก่ออิฐเป็นแนวสันจั่วแบบเดียวกับหลังคาหรือสันตะเข้ และนิยมประดับด้วยกระเบื้องเคลือบเป็นรูปดอกพุดตาล และตรงผนังกระเบื้องมักประดับด้วยกระเบื้องปูเคลือบสีเขียวอย่างเดียวกับสถาปัตยกรรมในวัฒนธรรมจีนทั่วไป ส่วนสถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยมในรัชกาลที่ 4 โดยภาพรวมนั้นเป็นอาคารทรงโรงเช่นเดียวกัน เพียงแต่หันมาใช้ส่วนประกอบต่างๆ อย่างไทยประเพณีมากขึ้น เช่น การทำไชราหน้าจั่ว หน้าจั่วประดับด้วยลายปูนปั้นอย่างไทย และไม่นิยมประดับกระเบื้องเคลือบ ส่วนที่ชัดเจนคือการกลับมาใช้เครื่องล่ายองอย่างไทย และตรงส่วนหางหงษ์ของเครื่องล่ายอง มักทำเป็นเศียรพญานาค ซึ่งถือเป็นลักษณะพิเศษเฉพาะรัชกาล

แต่สำหรับพระอุโบสถที่ได้รับการสร้าง/บูรณะขึ้นในบริเวณเมืองสงขลาซึ่งคาบเกี่ยวอยู่ในช่วงปลายรัชกาลที่ 3 ถึงรัชกาลที่ 4 พบว่ามีการผสมผสานของรูปแบบของรูปแบบเฉพาะทั้งสองรัชกาล ซึ่งอาจเป็นเพราะการบูรณะติดต่อกันหลายครั้งก็เป็นได้ เช่น การพบว่าพระอุโบสถวัดโลการาม ซึ่งมีลักษณะดั้งเดิมที่น่าจะสร้างด้วยอิทธิพลของสถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยมในรัชกาลที่ 3 เนื่องจากว่าเป็นอาคารแบบไม่มีวิหารหน้าจั่ว ทั้งยังมีช่องเปิดตรงพาไลเป็นแบบที่เรียกเฉพาะในการศึกษาครั้งนี้ว่า แบบคานเฉียงหรือช่อเฉียง ทั้งยังเป็นลักษณะเดียวกับพระอุโบสถวัดศิริวรรณาวาส ซึ่งมีลักษณะแบบอิทธิพลของสถาปัตยกรรมพระราชนิยมในรัชกาลที่ 3 อย่างชัดเจน ซึ่งลักษณะแบบคานเฉียงหรือช่อเฉียงตามที่กล่าวมานี้ มีตัวอย่างเช่น พระอุโบสถวัดสัมพันธวงศ์ กรุงเทพฯ สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 3 ซึ่งที่กล่าวว่าพระอุโบสถวัดโลการามนี้มีลักษณะผสมผสานทั้งแบบพระราชนิยมในรัชกาลที่ 3 และแบบพระราชนิยมในรัชกาลที่ 4 นั้น เนื่องจากยังพบการประดับตกแต่งด้วยรอยระกาแบบครุฑจับนาคอย่างที่เป็นนิยมในสถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยมในรัชกาลที่ 4 ด้วย ซึ่งการผสมผสานของรูปแบบในลักษณะดังกล่าวหรือใกล้เคียงกันนี้ยังพบได้ในพระอุโบสถหลังอื่นๆ ที่ใช้เป็นกรณีศึกษาด้วย

กระทั้งการเข้ามาอย่างเต็มรูปแบบของอิทธิพลสถาปัตยกรรมตะวันตกในสมัยรัชกาลที่ 5 ทั้งนี้เป็นผลสืบเนื่องจากการค้าเสรีในสมัยรัชกาลที่ 4 ซึ่งส่งผลให้วัฒนธรรมตะวันตกโดยเฉพาะงานสถาปัตยกรรมกลายเป็นสัญลักษณ์ของความทันสมัย และไม่เฉพาะแต่ส่วนกลางเท่านั้นที่ใคร่สัมผัสถึงกลิ่นไอของความศิวิไลซ์ เมืองสงขลาที่เช่นเดียวกัน ซึ่งทั้งจากสภาพภูมิศาสตร์ที่เป็นท่าเรือการค้ามาแต่เดิมประกอบกับความใกล้ชิดของเจ้าเมืองสงขลากับราชสำนักที่เคยมีมา ทำให้เมืองสงขลาจึงเป็นเมืองหนึ่งในหัวเมืองภาคใต้ที่ปรากฏสัญลักษณ์ของความทันสมัยอย่างชัดเจน

ปรากฏการณ์ดังกล่าวนี้ถือได้ว่าเป็นกระบวนการพื้นฐานทางวัฒนธรรมในทุกพื้นที่ที่มีปัจจัยคล้ายคลึงกัน ทำให้ผลลัพธ์ของกระบวนการทางวัฒนธรรมที่กล่าวมานั้นจึงไม่ต่างกันนัก แต่จากการศึกษาเชิงเปรียบเทียบในขั้นต้น สามารถสังเกตเห็นได้ถึงความแตกต่างบางประการจากพื้นที่ที่มีปัจจัยทางวัฒนธรรมที่คล้ายคลึงกัน เช่น พัทลุง นครศรีธรรมราช และภูเก็ต ซึ่งอาจมีเหตุผลและกระบวนการทางสังคมบางอย่างที่ทำให้ลักษณะทางสถาปัตยกรรมของพระอุโบสถในบริเวณเมืองสงขลา มีความแตกต่างจากพื้นที่อื่นที่กล่าวมา

ด้วยเหตุนี้จึงมีวัตถุประสงค์ที่จะศึกษาถึงปัจจัยการออกแบบทางสถาปัตยกรรมของพระอุโบสถ และความสำคัญของวัดภายใต้บริบททางสังคมในพื้นที่เมืองสงขลาทางฝั่งตะวันออก โดยศึกษาเฉพาะอาคารเครื่องก่อที่สร้างขึ้นในระหว่างรัชกาลที่ 4 ถึง รัชกาลที่ 5 โดยมีวิธีการศึกษาคือ นำการศึกษาภาคเอกสารที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์เมืองสงขลาโดยเฉพาะช่วงการปกครองของเจ้าเมืองเชื้อสายจีน วิเคราะห์ถึงบทบาทที่มีต่องานศิลปะและสถาปัตยกรรมในท้องถิ่น ตลอดจนการวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบระหว่างพระอุโบสถในท้องถิ่นเมืองสงขลากับพระอุโบสถในกลุ่มวัฒนธรรมส่วนกลาง (โดยอยู่ภายใต้เงื่อนไขของแนวเส้นเวลาในระดับเดียวกัน) ทั้งในระดับการวางผัง ประโยชน์การใช้สอยของอาคาร และองค์ประกอบต่างๆ ของอาคาร เช่น ส่วนฐาน ผนัง เสา หลังคา และโครงสร้าง เป็นต้น โดยได้แบ่งพระอุโบสถออกเป็น 2 กลุ่ม ตามอิทธิพลทางวัฒนธรรมคือ กลุ่มรูปแบบจีน กลุ่มตะวันตก

จากการศึกษาลักษณะทางสถาปัตยกรรมของพระอุโบสถในเมืองสงขลา สมัยการปกครองของเจ้าเมืองตระกูล ณ สงขลา พ.ศ. 2318-2444 พบว่าพระอุโบสถมีการแสดงออกทางสถาปัตยกรรมที่บ่งบอกถึงอิทธิพลทางการเมืองและวัฒนธรรมที่เข้ามามีบทบาทในแต่ละช่วงเวลาอย่างเห็นได้ชัด ซึ่งสามารถแบ่งได้เป็นสองช่วง คือ

ช่วงแรก (รัชกาลที่ 3 ถึงรัชกาลที่ 4): การเคลื่อนย้ายของชาวจีนกับบทบาทการทำนุบำรุงพุทธสถาปัตยกรรม โดยสืบเนื่องจากปัญหาความแตกแยกของหัวเมืองต่างๆ ในสมัยกรุงธนบุรี จึงทำให้สมเด็จพระเจ้าตากสินทรงมีนโยบายแต่งตั้งให้พระญาติและบรรดาบริวารของพระองค์เป็นเจ้าเมืองสำคัญต่างๆ เช่น เมืองสงขลาที่พระองค์ทรงเห็นว่าเป็นเมืองที่มีศักยภาพทางด้านการค้าทางทะเลมาแต่เดิม จึงทรงแต่งตั้งจีนเหยียงเป็นเจ้าเมืองสงขลา (พ.ศ. 2318-2327) อดีตนายอากรรังนกผู้มีความจงรักภักดีมาแต่ครั้งต้นกรุงธนบุรี อีกทั้งยังเป็นชาวจีนที่มีความสามารถทางการค้าและการประมง ต่อมาเมื่อเข้าสู่สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ซึ่งถือเป็นการเริ่มต้นการพัฒนาเมืองสงขลาอย่างจริงจัง โดยเริ่มจากการเปลี่ยนตัวเจ้าเมืองสงขลา (เหยียง) ซึ่งมีอายุมากและมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีมาแต่เดิม แล้วทรงโปรดเกล้าฯ ให้แต่งตั้ง บุญหุ้ย บุตรคนโตของพระยาสงขลา (เหยียง) ผู้ยอมสวามิภักดิ์ต่อพระราชอำนาจใหม่ ขึ้นเป็นเจ้าพระยาอินทศิริ เจ้าเมืองสงขลาลำดับที่ 2 (พ.ศ. 2327-2355) จากนั้นส่วนกลางยังมีนโยบายในการพัฒนาเมืองสงขลาอย่างต่อเนื่อง ในปี พ.ศ. 2334 ส่วนกลางได้แยกเมืองสงขลาซึ่งเดิมขึ้นกับเมืองนครศรีธรรมราช มาขึ้นตรงต่อราชสำนักส่วนกลาง และยกฐานะขึ้นเป็นหัวเมืองชั้นโท ทั้งยังเพิ่มบรรดาศักดิ์เจ้าเมืองจากพระยาขึ้นเป็นเจ้าพระยา เทียบเท่าเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช และยังยกฐานะจากผู้ว่าราชการเมืองสงขลาเป็นผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลา ทำให้ตระกูลเจ้าเมืองสงขลากลายเป็นตระกูลใหญ่ และมีอำนาจสูงสุดในเมืองสงขลา และถึงแม้ว่าในสมัยของพระยาวิเศษภักดี (เถียนจิ่ง) (พ.ศ. 2355-2360) เจ้าเมืองสงขลาลำดับที่ 3 และพระยาวิเชียรคีรี (เถียนเส็ง) (พ.ศ. 2360-2390) เจ้าเมืองสงขลาลำดับที่ 4 จะได้รับบรรดาศักดิ์เพียงพระยา เนื่องจากในช่วงเวลาดังกล่าวส่วนกลางได้หันไปให้ความสนใจในการขยายอำนาจไปยังเมืองไทรบุรีและเปรัก โดยมอบหมายให้เมืองนครศรีธรรมราชเป็นผู้ดำเนินการ โดยเมืองสงขลาทำหน้าที่เพียงส่งกำลังสนับสนุนเท่านั้น ทำให้ทางเมืองสงขลาจึงไม่เต็มใจให้ความร่วมมือ จึงเป็นเหตุให้เกิดความขัดแย้งขึ้นระหว่างเมืองสงขลา กับเมืองนครศรีธรรมราช ซึ่งเมืองนครศรีธรรมราชนอกจากจะเป็นหัวเมืองชั้นเอกแล้ว เจ้าพระยาฯ (น้อย) เจ้าเมืองนครศรีธรรมราช ยังมีความใกล้ชิดกับราชสำนักส่วนกลางมากกว่าเจ้าเมืองสงขลาอีกด้วย ทำให้ความสำคัญของเมืองสงขลาในช่วงรัชกาลที่ 2 และ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ จึงถูกลดบทบาทลง แต่ก็ไม่สามารถลดกระแสอำนาจของตระกูลเจ้าเมืองสงขลาที่มีอิทธิพลสูงสุดในเมืองสงขลาได้ ยิ่งกว่านั้นการหลั่งไหลเข้ามาของชาวจีนในเมืองสงขลา กลับมีมากขึ้น เนื่องจากเมืองสงขลา มีสภาพต่างจากเมืองอื่นๆ คือการที่มีเจ้าเมืองเชื้อสายจีนที่ปกครองโดยสืบสายสกุลมาช้านาน และในขณะเดียวกันได้เกิดความวุ่นวายทางการเมืองขึ้นในเมืองจีน จึงเป็นอีกแรงผลักดันหนึ่งที่ทำให้ชาวจีนอพยพเข้ามาตั้งหลักแหล่งในเมืองสงขลามากขึ้น และในปี พ.ศ. 2385 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นว่า เมืองสงขลาที่ฝั่งแหลมสนคับแคบไม่สามารถรองรับการขยายตัวของจำนวนประชากรได้ จึงมีพระราชดำริให้ย้ายเมืองสงขลาจากฝั่งแหลมสนมาอยู่ที่ฝั่งบ่อทราย ทำให้การค้าขายในเมืองสงขลาขยายตัวออกไปอย่างกว้างขวาง รวมทั้งศิลปวิทยาการต่างๆ ที่เป็นสัมภาระทางวัฒนธรรม เช่น กระเบื้อง ซึ่งต่อมาเป็นที่รู้จักกันในชื่อกระเบื้อง

สงขลา ผ้าทอเกาะยอ และเครื่องปั้นบ้านสทิงหม้อ รวมไปถึงงานสถาปัตยกรรมภายในวัด และโดยเฉพาะอาคารสำคัญอย่างพระอุโบสถ เช่น วัดสุวรรณคีรี วัดศิริวรรณवास วัดดอนแอ และอาคารศาลหลักเมือง เป็นต้น

ภาพที่ 100 พระอุโบสถวัดดอนแอ สันนิษฐานว่าสร้างในปี พ.ศ. 2385 – พ.ศ. 2390 ในสมัยของพระยาวิเชียรคีรี (เถี้ยนเส้ง), ศาลหลักเมืองสงขลา สร้างในปี พ.ศ. 2385 เนื่องจากเป็นปีที่ย้ายเมืองสงขลามาตั้งที่ฝั่งบ่อทราย ทั้งสองเป็นอาคารในกลุ่มสถาปัตยกรรมแบบจีนประเพณี

ได้กล่าวแล้วว่าในช่วงการปกครองเมืองสงขลาของพระยาวิเศษภักดี (เถี้ยนจ้ง) เจ้าเมืองสงขลาลำดับที่ 3 และพระยาวิเชียรคีรี (เถี้ยนเส้ง) เจ้าเมืองสงขลาลำดับที่ 4 สถานะของเจ้าเมืองสงขลาได้ถูกส่วนกลางลดบทบาทลง ประกอบกับความไม่สงบของหัวเมืองมลายูซึ่งอยู่ภายใต้การปกครองของเมืองสงขลา เป็นเหตุให้เจ้าเมืองสงขลาในลำดับต่อมาคือ พระยาวิเชียรคีรี (บุญสังข์) (พ.ศ. 2390-2408) เจ้าเมืองสงขลาลำดับที่ 5 จึงพยายามที่จะกลับมามีบทบาทอีกครั้งในสถานการณ์ใหม่ และเนื่องจากพระยาวิเชียรคีรี (บุญสังข์) เป็นผู้ที่เคยเข้าไปรับราชการอยู่ในราชสำนักส่วนกลางมาก่อน จึงทำให้เกิดความพยายามที่จะพัฒนาบ้านเมืองของตนให้มีความเจริญรุ่งเรืองตามแบบอย่างที่ได้รับมา เช่น การบูรณะวัดวาอารามทั้งในเมืองสงขลาเก่าที่บ้านแหลมสนและในเมืองสงขลาใหม่ที่บ้านบ่อทราย ซึ่งก่อนหน้านี้ในสมัยพระยาวิเชียรคีรี (เถี้ยนเส้ง) เจ้าเมืองสงขลาลำดับที่ 4 ปรากฏหลักฐานในพงศาวดารเมืองสงขลาว่าถึงการสร้างอาคารศาลหลักเมืองว่ามีลักษณะเป็นอาคารตึกอย่างศาลเจ้าในปัจจุบัน ดังนั้นเหตุผลหนึ่งในการทำนุบำรุงพุทธศาสนาในช่วงเวลาดังกล่าวนี้จึงเป็นหนึ่งในวิธีการ เอาใจ ของเจ้าเมืองสงขลาที่มีต่อส่วนกลาง ทั้งนี้สืบเนื่องจากในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 ทรงเห็นว่าวัดวาอารามที่มีมาตั้งแต่ครั้งรัชกาลก่อนต่างก็ชำรุดทรุดโทรมลงเป็นอันมาก พระองค์จึงทรงชักชวนเหล่าบรรดาขุนนาง พ่อค้า และข้าราชการบริพาร ให้มีการบูรณปฏิสังขรณ์พระอารามเก่าทั้งในเขตพระนครและตามหัวเมืองต่างๆ โดยทรงผสมผสานระหว่างรูปแบบสถาปัตยกรรมจีนที่พระองค์ทรงโปรดฯ เข้ากับการใช้พื้นที่ในแบบพุทธสถาปัตยกรรมในวัฒนธรรมไทย ซึ่งเป็นที่รู้จักกันว่า “สถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยมฯ” ดังนั้นพระอุโบสถวัดสุวรรณคีรีและวัดศิริวรรณवासจึงเป็นวัดกลุ่มแรกของเมืองสงขลาที่ได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์ เนื่องจากพบว่าทั้งตัวพระอุโบสถและส่วนประกอบต่างๆ ภายในวัดมีการแสดงออก

ด้วยรูปแบบทางสถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยมในรัชกาลที่ 3 กล่าวคือ มีฟาโลรอบรับชายคาปีกนก หน้าบันก่ออิฐทึบ ตกแต่งด้วยกระเบื้องเคลือบ เป็นต้น และโดยเฉพาะวัดสุวรรณคีรีนั้นนอกจากจะเป็นวัดสำคัญของตระกูลเจ้าเมืองสงขลาแล้ว ยังใช้เป็นทีถือน้ำพิพัฒน์สัตยาของข้าราชการเมืองสงขลา ในสมัยที่ตั้งอยู่ฝั่งแหลมสนอีกด้วย

ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่าการเข้ามามีบทบาทใหม่ของพระยาวิเชียรคีรี (บุญสังข์) จึงเสมือนเข้ามาปรับเปลี่ยนทัศนคติของส่วนกลางที่มีต่อตระกูลเจ้าเมืองสงขลาในเวลานั้น ประกอบกับการเอาใจ ด้วยวิธีการอื่นๆ เช่น การปกครองหัวเมืองมลายูด้วยความเรียบร้อย การส่งส่วยทองบุตรเงินด้วยความสม่ำเสมอ การตัดถนนไปยังเมืองไทรบุรีเพื่อให้ทั้งสองเมืองติดต่อกันได้โดยสะดวก เป็นต้น ทำให้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ทรงพระราชทานแต่งตั้งยศพระยาวิเชียรคีรี (บุญสังข์) เป็น เจ้าพระยาวิเชียรคีรี (บุญสังข์) ซึ่งเป็นสัญลักษณ์แสดงให้เห็นว่าตระกูลเจ้าเมืองสงขลาได้กลับมามีบทบาทอีกครั้งในฐานะผู้สำเร็จราชการหัวเมืองสำคัญทางภาคใต้ของสยาม

ภาพที่ 101 พระอุโบสถวัดสุวรรณคีรี สันนิษฐานว่าได้รับการบูรณะครั้งแรกในปี พ.ศ. 2340 ในสมัยของเจ้าพระยาอินทรคีรี (บุญห่วย) ต่อมาในปี พ.ศ. 2360 ได้รับการบูรณะอีกครั้งในปลายสมัยของพระยาวิเชียรคีรี (เถี้ยนจ้ง) และครั้งหลังสุดในสมัยของเจ้าพระยาวิเชียรคีรี (เม่น), พระอุโบสถวัดศิริวรรณवास บูรณะในปี พ.ศ. 2402 ในสมัยของเจ้าพระยาวิเชียรคีรี (บุญสังข์) ทั้งสองเป็นอาคารต้นอย่างในกลุ่มสถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยมในรัชกาลที่ 3 นอกจากนี้ยังสันนิษฐานว่าพระอุโบสถวัดสุวรรณคีรีน่าจะยังได้รับการบูรณะในสมัยของเจ้าพระยาวิเชียรคีรี (บุญสังข์) ด้วย เนื่องจากวัดสุวรรณคีรีเป็นวัดสำคัญที่มีการบูรณะมาทุกยุคทุกสมัย เพียงแต่ไม่พบข้อมูลทางเอกสารกล่าวถึง

ช่วงที่สอง รัชกาลที่ 5 และหลังจากนั้น: วัฒนธรรมตะวันตกกับการผลิตซ้ำ เมื่อสิ้นสมัยเจ้าพระยาวิเชียรคีรี (บุญสังข์) เจ้าพระยาวิเชียรคีรี (เม่น) จึงได้ขึ้นเป็นเจ้าเมืองสงขลาลำดับที่ 6 (พ.ศ. 2408-2427) และเช่นเดียวกัน เจ้าพระยาวิเชียรคีรี (เม่น) ก่อนจะได้รับตำแหน่งเป็นเจ้าเมืองสงขลา นั้นเคยได้รับราชการในราชสำนักส่วนกลางมาก่อนและได้สมรสกับท่านผู้หญิงสุทธีซึ่งเป็นชาวกรุงเทพฯ ในช่วงเวลานี้กระแสความนิยมในสถาปัตยกรรมตะวันตกเริ่มเข้ามามีบทบาทในฐานะสัญลักษณ์ของความทันสมัย ทำให้ความนิยมในสถาปัตยกรรมจีนและสถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยมในรัชกาลที่ 3 ลดความสำคัญลง

ในช่วงต้นของการเป็นเจ้าเมืองของเจ้าพระยาวิเชียรคีรี (เม่น) เป็นช่วงเวลาสำคัญของบ้านเมือง เนื่องจากพระเจ้าแผ่นดินในขณะนั้นยังทรงพระเยาว์นัก อำนาจการบริหารบ้านเมืองจึงตกอยู่กับขุนนางตระกูลขุนนาคน นำโดยสมเด็จพระเจ้าบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง) ในฐานะผู้สำเร็จราชการ ซึ่งไม่ว่าข้าราชการขุนนางฝ่ายหัวเมืองใดก็ให้ความเคารพอยู่มาก ตระกูลเจ้าเมืองสงขลาที่เช่นกัน ซึ่งเดิมนั้นตั้งแต่ครั้งเจ้าพระยาวิเชียรคีรี (บุญสังข์) ที่เคยรับราชการอยู่ในราชสำนักส่วนกลางก็มีความรู้จักกันดีอยู่ แต่ความสัมพันธ์ในเชิงภักดีของคนในตระกูลเจ้าเมืองสงขลาต่อสมเด็จพระเจ้าบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง) มาชัดเจนในคราวความขัดแย้งของคนในตระกูลเจ้าเมืองสงขลา เนื่องจากการชิงการเป็นว่าที่เจ้าเมืองในลำดับที่ 7

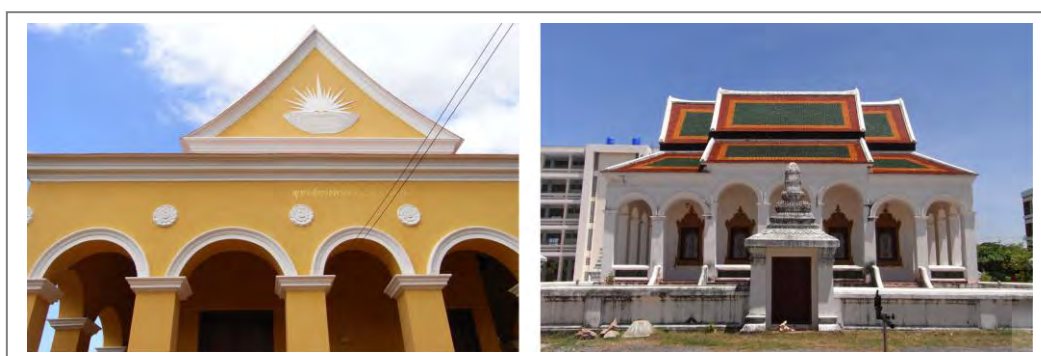
สมเด็จพระเจ้าบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง) ได้สร้างวัดขึ้น ใน จ.ราชบุรี วัดหนึ่ง ชื่อว่า วัดศรีสุริยวงศาarama ในปี พ.ศ. 2421 มีลักษณะทางสถาปัตยกรรมที่เป็นอิทธิพลแบบแบบคลาสสิก (Classicism)

หลังจากนั้นในปี พ.ศ. 2448 จึงเกิดงานสถาปัตยกรรมในลักษณะที่คล้ายคลึงกันขึ้นที่เมืองสงขลาโดยการอุปถัมภ์ของท่านผู้หญิงสุทธีในเจ้าพระยาวิเชียรคีรี (เม่น)

จึงมีความเป็นไปได้ว่าพระอุโบสถวัดศรีสุริยวงศาarama ที่สร้างโดยสมเด็จพระเจ้าบรมมหาศรีสุริยวงศ์ ได้เป็นแรงบันดาลใจหรือแบบอย่างให้คนในตระกูลเจ้าเมืองสงขลาสร้างพระอุโบสถแบบอิทธิพลตะวันตกขึ้นในเมืองสงขลา แต่อย่างไรก็ตามเนื่องจากรูปแบบสถาปัตยกรรมดังกล่าวไม่ใช่เป็นรูปแบบงานสถาปัตยกรรมกระแสหลัก เป็นแต่เพียงการทำให้ดูแปลกตา ดังจะเห็นว่าไม่เป็นที่ได้รับความนิยมในพื้นที่อื่นๆ เห็นแต่เพียงในเมืองสงขลาเพียงแห่งเดียว แต่จากความน่าจะเป็นในกรณีความสัมพันธ์ระหว่างตระกูลเจ้าเมืองสงขลากับสมเด็จพระเจ้าบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง) จนเป็นที่มาของรูปแบบพระอุโบสถที่คล้ายคลึงกันขึ้นในเมืองสงขลา 2 แห่งคือ พระอุโบสถแจ้ง และวัดศาลาหัวยาง

แต่จากการปรากฏรูปแบบอิทธิพลตะวันตกในอาคารพระอุโบสถซึ่งมีอยู่มากมายหลายแห่งในบริเวณรอบนอกหรือพื้นที่ชนบทของเมืองสงขลาจึงถือว่าไม่ใช่เรื่องปกตินัก เนื่องจากตั้งแต่ในอดีตการสร้างอาคารทางศาสนาส่วนใหญ่ล้วนแต่ได้รับอิทธิพลหรือแบบอย่างมาจากสถาปัตยกรรมกระแสหลักทางส่วนกลางทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็นในสมัยอยุธยาที่เป็นอาคารไม้โครงสร้างเครื่องประดับซึ่งมีปรากฏหลักฐานในแผ่นภาพกัลปนาเมืองนครศรีธรรมราช หรือจะเป็นสถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยมในรัชกาลที่ 3 ที่ยังปรากฏอยู่บ้างตามวัดต่างๆ ดังได้กล่าวไปแล้ว

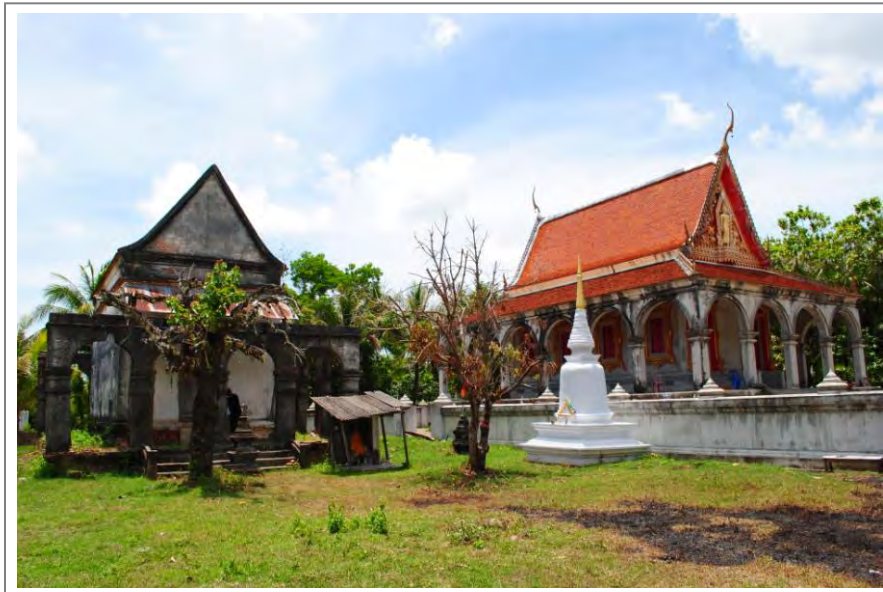
ดังนั้นการเกิดขึ้นของรูปแบบพระอุโบสถอิทธิพลตะวันตกในเมืองสงขลานั้นจึงต้องมี “ต้นอย่าง” ซึ่งจากที่กล่าวถึงในเบื้องต้นว่า ท่านผู้หญิงสุทธิในเจ้าพระยาวิเชียรคีรี (เม่น) เจ้าเมืองสงขลา ลำดับที่ 6 ได้บูรณะพระอุโบสถวัดแจ้งและวัดศาลาหัวยางขึ้น พระอุโบสถทั้ง 2 แห่ง ล้วนมีลักษณะงดงาม และโดยเฉพาะวัดแจ้งนั้นยังมีสถานะเป็นวัดประจำตระกูลเจ้าเมืองสงขลาอีกด้วย เพราะมีเอกสารระบุว่า เจ้าจอมกุหลาบในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ซึ่งเป็นธิดาของเจ้าพระยาวิเชียรคีรี (เม่น) ได้บริจาคที่ดินและสร้างบวรบรรจุอัฐิของบรรพบุรุษไว้ในบริเวณวัด ทำให้วัดแจ้งกลายเป็นวัดสำคัญจนกลายเป็น “วัดต้นอย่าง” ของพระอุโบสถแบบอิทธิพลตะวันตก

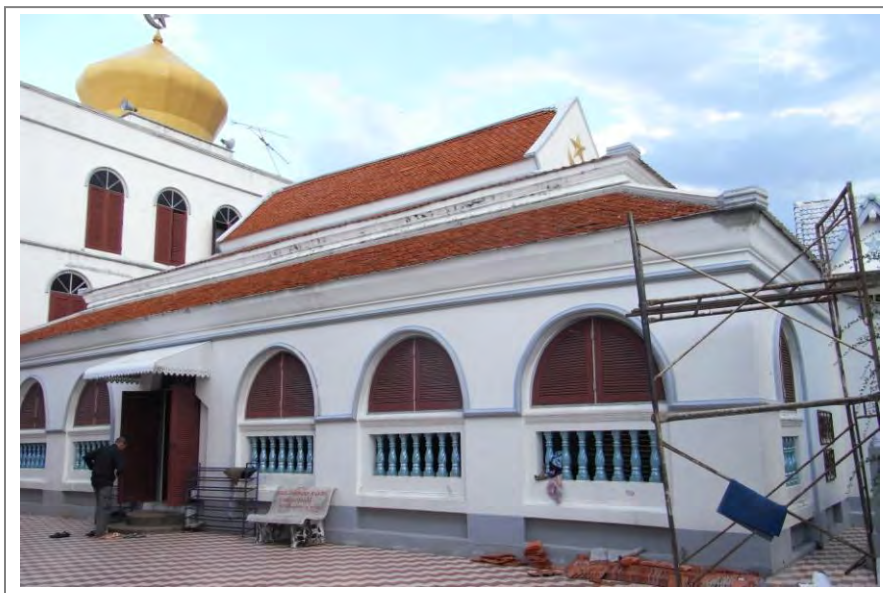
ภาพที่ 102 พระอุโบสถวัดแจ้ง, พระอุโบสถวัดศาลาหัวยาง ทั้งสองวัดได้รับการอุปถัมภ์จากท่านผู้หญิงสุทธิในเจ้าพระยาวิเชียรคีรี (เม่น) เจ้าเมืองสงขลาลำดับที่ 6 และเป็นอาคารต้นอย่างในกลุ่มสถาปัตยกรรมแบบตะวันตก

ดังนั้นรูปแบบของพระอุโบสถสำคัญทั้งสองแห่งทั้งวัดสุวรรณคีรี (แบบอิทธิพลในสถาปัตยกรรมแบบรัชกาลที่ 3) และวัดแจ้ง จึงอยู่ในสถานะ “วัดต้นอย่าง”

และเนื่องจากเมืองสงขลาซึ่งอยู่ภายใต้การปกครองของตระกูล ณ สงขลา เจ้าเมืองเชื้อสายจีน ซึ่งครอบคลุมพื้นที่ทั้งหมดของทะเลสาบสงขลาฝั่งตะวันออก ทำให้ศิลปวัฒนธรรมจีนและสถาปัตยกรรมแบบตะวันตกที่อุปถัมภ์โดยคนในตระกูลเจ้าเมืองจึงได้รับความนิยมจากชาวเมืองอย่างแพร่หลาย โดยถือเอาเป็นสัญลักษณ์อย่างหนึ่งของความเจริญของชุมชน แต่ในขณะเดียวกันก็เป็นเหตุผลทำให้ในพื้นที่ฝั่งตะวันตกของทะเลสาบสงขลาซึ่งส่วนใหญ่อยู่ในเขตการปกครองของเมืองพัทลุง จึงไม่ปรากฏความนิยมในรูปแบบทางสถาปัตยกรรมดังกล่าว แม้แต่มีสยิดในเมืองสงขลาก็ยังได้รับอิทธิพลดังกล่าวด้วย

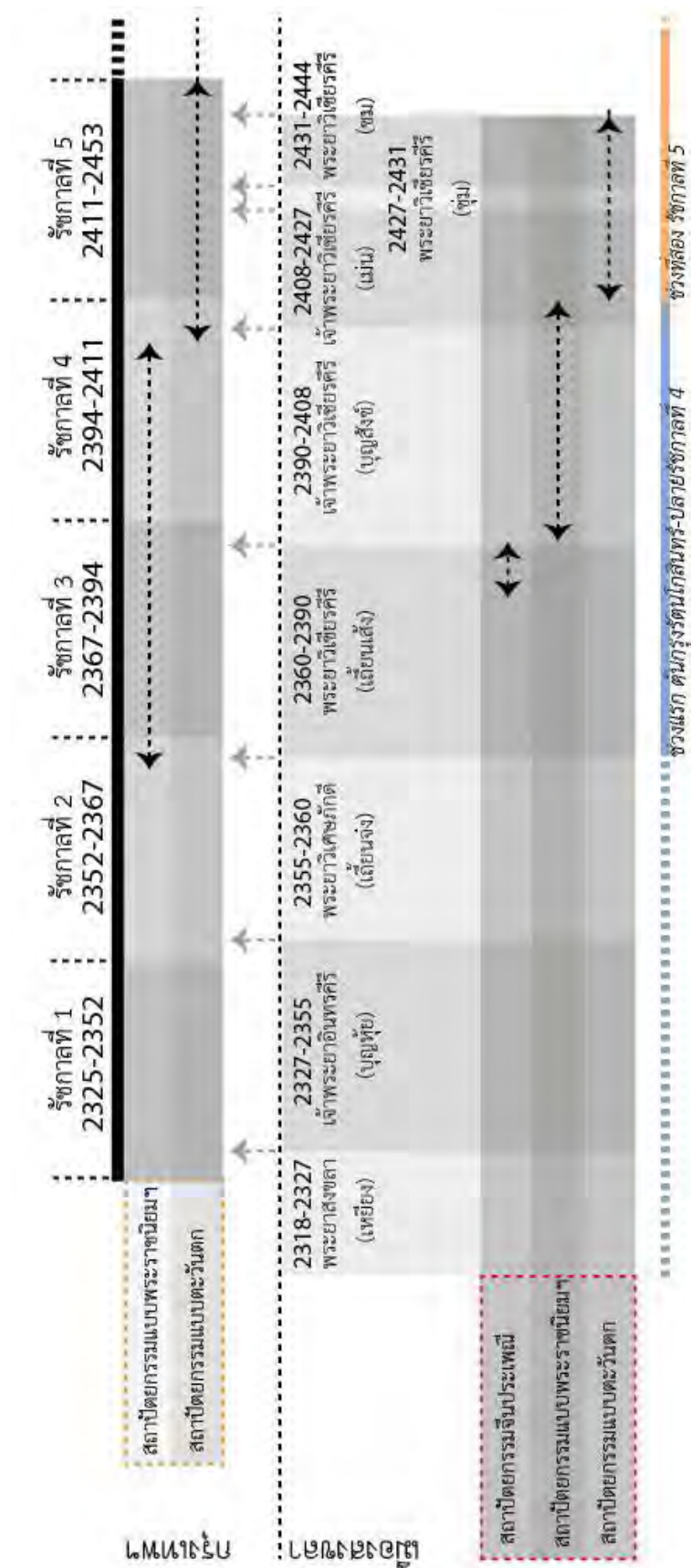

ภาพที่ 103 พระอุโบสถ เก่า-ใหม่ วัดโรง อ.กระแสนันธุ์ จ.สงขลา

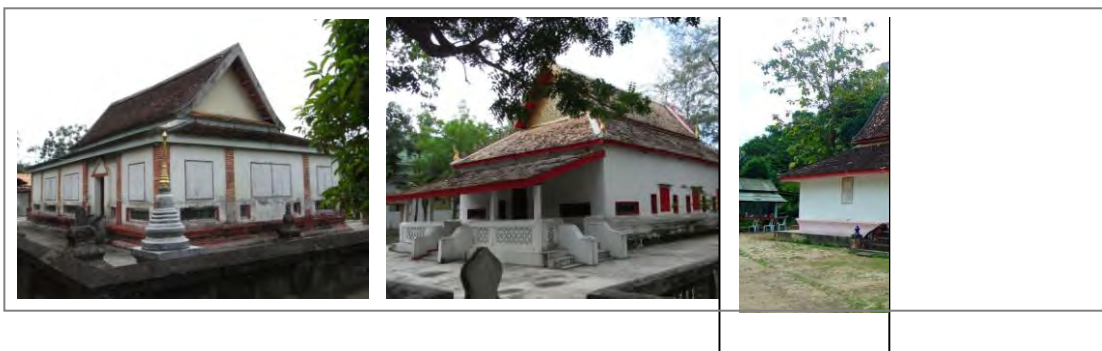
ภาพที่ 104 มัสยิดบ้านบน อ.เมือง จ.สงขลา

ตารางที่ 11 ช่วงเวลาการปกครองเมืองสงขลาของเจ้าเมืองแต่ละสมัย และช่วงเวลาการเกิดของสถาปัตยกรรม

นอกจากการจำแนกรูปแบบทางสถาปัตยกรรมตามกลุ่มอิทธิพลจีนและกลุ่มอิทธิพลตะวันตกที่กล่าวมาแล้ว จากการศึกษายังพบพระอุโบสถอีกรูปแบบหนึ่งที่สำคัญเช่นกันคือ **รูปแบบเฉพาะถิ่นเกาะยอ** ในเกาะยอนั้นมีวัดทั้งหมด 4 วัด ประกอบด้วย วัดท้ายยอ วัดโคกเปี้ยว วัดเขาบ่อ และวัดแหลมพ้อ ซึ่ง 3 ใน 4 วัด มีลักษณะคล้ายคลึงกัน คือ วัดท้ายยอ วัดโคกเปี้ยว และวัดเขาบ่อ และอีก 1 วัดซึ่งต่างออกไปคือวัดแหลมพ้อ ซึ่งอยู่ในประเภทร่วมอย่างกับสถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยม¹

วัดท้ายยอ วัดโคกเปี้ยว และวัดเขาบ่อ ล้วนมีลักษณะทางสถาปัตยกรรมที่คล้ายคลึงกัน ซึ่งในขณะเดียวกันก็มีความแตกต่างจากสถาปัตยกรรมทั้งแบบร่วมอย่างกับสถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยม และสถาปัตยกรรมแบบอิทธิพลตะวันตก คือมีลักษณะเป็นอาคารก่ออิฐทึบ มีปีกนกรอบอาคาร มีเสาร่วมใน ไม่มีเสาดำเนินหรือระเบียง ตรงส่วนบนของผนังด้านนอกไม่พบการใช้คิ้วบัวประดับ ตรงคอสองด้านนอกก็เช่นกัน หน้าบันมีใบราหน้าจั่ว และมักไม่ค่อยให้ความสำคัญกับประตูหน้าต่าง และมักใช้กระเบื้องประดับตรงส่วนล่างของผนัง

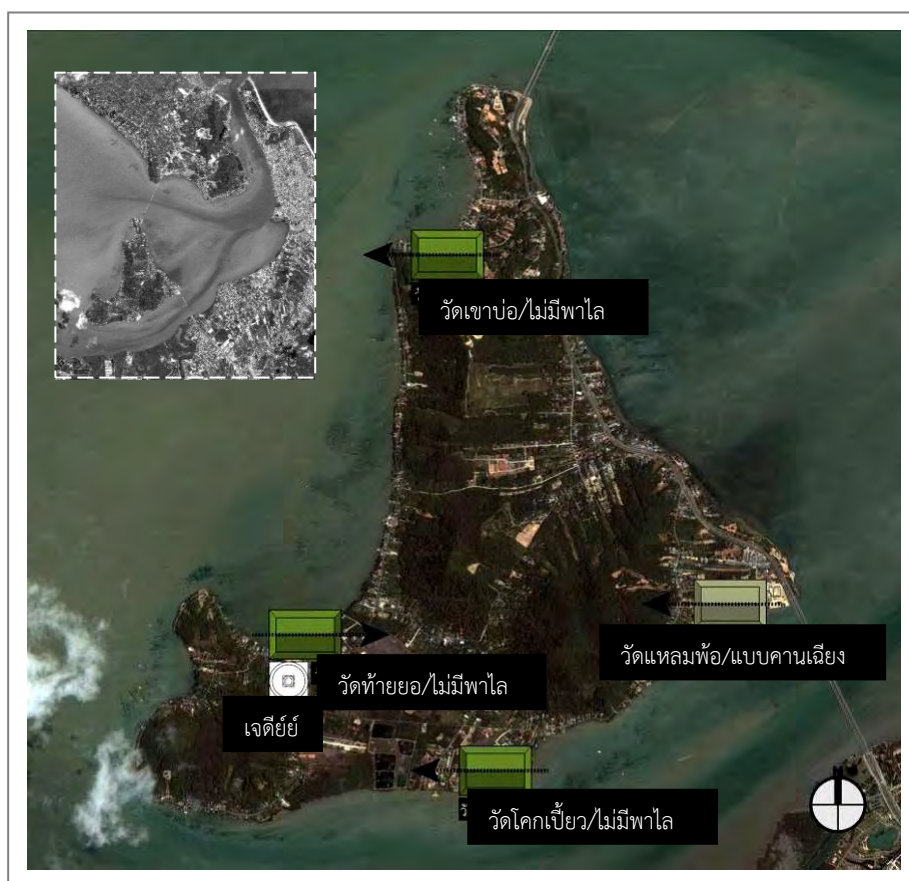
ภาพที่ 105 พระอุโบสถวัดท้ายยอ พระอุโบสถวัดโคกเปี้ยว และวัดเขาบ่อ

และที่สำคัญคือวัดทั้งหมดในเกาะยอหันหน้าไปทางทิศตะวันตก เว้นแต่เพียงวัดท้ายยอ ซึ่งจากการศึกษาถึงการตั้งถิ่นฐานพบว่าบริเวณวัดท้ายยอเป็นบริเวณแรกๆ ที่มีการตั้งถิ่นฐานขึ้นในเกาะยอโดยกลุ่มชาวจีนในช่วงกรุงธนบุรีต่อกับกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ประกอบกับการตั้งเจดีย์บนเขาพิหารในบริเวณวัดท้ายยอ ทำให้วัดนี้จึงเปรียบเสมือนเป็นพื้นที่สำคัญเนื่องจากถือเป็นจุดเริ่มต้นของการตั้งถิ่นฐานของชุมชนและจรรโลงพระพุทธศาสนาขึ้นในเกาะยอ

ต่อมาเมื่อบริเวณแหลมทางทิศตะวันตก ซึ่งเป็นที่ตั้งของชุมชนเริ่มแรกบริเวณวัดท้ายยอ มีจำนวนประชากรมากขึ้นจึงเริ่มขยายพื้นที่ไปในส่วนต่างๆ ของเกาะ สังเกตได้ว่าเมื่อชุมชนขยายตัวจะสร้างวัดประจำชุมชนขึ้นเพื่อเป็นศรัทธา ดังนั้นในบริเวณถัดมาจากวัดท้ายยอคือบริเวณวัดโคกเปี้ยว

¹ แต่เดิมอาจมีลักษณะเช่นเดียวกับวัดอื่น ๆ ในเกาะยอก็เป็นได้ แล้วมาบูรณะเพิ่มเติมในช่วงหลัง

ซึ่งจะสังเกตว่าวัดโคกเปี้ยวนั้นหันหน้าไปทางทิศตะวันตก ปัจจัยที่ทำให้วัดโคกเปี้ยวตั้งหันหน้าไปทางทิศตะวันตกนั้น น่าจะเป็นการหันหน้าเข้าหาเส้นทางสัญจรหรือไม่ก็หันหน้าเข้าหาที่ตั้งของเมือง ซึ่งทั้งสองข้อที่กล่าวมาล้วนไม่ปรากฏในพื้นที่โคกเปี้ยว เพราะพื้นที่ใหม่ในบริเวณนี้สามารถเลือกที่ตั้งหรือทิศทางได้ตั้งแต่แรกการสร้างวัด หรือถ้าหากเป็นเรื่องของการหันหน้าไปทางชุมชน ก็ควรหันหน้าไปทางทิศตะวันออกดูจะสมควรมากกว่า เนื่องจากทั้งตัวเมืองสงขลาฝั่งแหลมสนและฝั่งบ่อย่าง ซึ่งตั้งอยู่ไม่ไกลจากเกาะยอ ล้วนตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกทั้งสิ้น ดังนั้นเหตุผลเพียงประการเดียวที่เห็นจะเป็นไปได้จึงน่าจะเป็นเรื่องของการให้ความสำคัญกับวัดท้ายยอและเจดีย์บนเขาพิหารซึ่งตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของวัดโคกเปี้ยวเป็นสำคัญ และเมื่อโดยรอบวัดโคกเปี้ยวเริ่มมีประชากรมากขึ้นจึงเริ่มการขยายพื้นที่มาอยู่บริเวณตอนใต้ของเกาะคือบริเวณวัดแหลมพ้อ และพร้อมๆ กันก็ขยายพื้นที่ออกไปทางทิศเหนือของเกาะคือบริเวณวัดเขาบ่อด้วยวิธีการเดียวกัน ซึ่งวัดทั้งหมดที่กล่าวมา ล้วนแล้วแต่หันหน้าไปทางทิศตะวันตกทั้งสิ้น ซึ่งยังเป็นสิ่งยืนยันถึงความสำคัญในเรื่องของพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของวัดท้ายยอและเขาพิหารได้เป็นอย่างดี

ภาพที่ 106 ที่ตั้งเกาะยอและทิศทางการหันหน้าของวัดในเกาะยอ

บรรณานุกรม

- กฎหมายตราสามดวง เล่ม 1. กรุงเทพฯ: องค์การค้าของคุรุสภา, 2515.
- กนิกันนท์ อำไพ. “จิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดโพธิ์ปฐมาวาส จังหวัดสงขลา: ภาพสะท้อนสังคมและวัฒนธรรมในชุมชนสงขลาสมัยรัตนโกสินทร์.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ศิลปะ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2548.
- กรมศิลปากร. **บันทึกสัมพันธไมตรีระหว่างประเทศไทยกับนานาประเทศในศตวรรษที่ 17 เล่ม 1.** แปลโดย ไพโรจน์ เกษแม่นกิจ. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภา ลาดพร้าว, 2512.
- _____. **เอกสารของฮอลันดาสัมัยกรุงศรีอยุธยา พ.ศ. 2151-2163 และ พ.ศ. 2167-2185.** แปลโดย นันทา สุตกุล. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2513.
- กระทรวงศึกษาธิการ, กรมการศาสนา. **ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร เล่ม 3.** กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา, 2532.
- คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. **วัฒนธรรมพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดสงขลา.** กรุงเทพฯ: คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ, 2545.
- จดหมายเหตุพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสแหลมมลายูคราว ร.ศ.107 และ 108.** ม.ป.ท., 2519. (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายสนิท สุมาวงศ์ (ป.ช., ป.ม.) ณ เมรุหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส 27 เมษายน 2519).
- เจนนิเฟอร์ เวียน คุชแมน. **การค้าทางเรือสำเภากิน-สยาม ยุคต้นรัตนโกสินทร์.** แปลโดย ชื่นจิตต์ อำไพพรรณ. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2528.
- ชัยนิมิตร นวรัตน์, หม่อมหลวง. “ยกเมืองสงขลาให้ฝรั่งเศส,” **ศิลปวัฒนธรรม** 8, 4 (กุมภาพันธ์ 2530): 54-60.
- ชัยวุฒิ พิชะกุล. **ความรู้เรื่องโบราณวิทยาเมืองพัทลุง.** กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2527.
- _____. **พัฒนาการและบทบาทของพระพุทธศาสนาบริเวณลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา.** กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), 2552.
- ณัฐนิภรณ์ น้อยเสงี่ยม. “การศึกษาสัดส่วนเรือนมงคลสูตร ตำบลเกาะยอ จังหวัดสงขลา.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2546.
- ณัฐวัชร จินรัตน์. “การออกแบบสถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยมในรัชกาลที่ 3.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2546.
- ดร.ณิ แก้วม่วง และคนอื่นๆ. “จีน: ผู้คนและวัฒนธรรมในภาคใต้.” **สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้** 4 (2542): 1681-1713.
- ถ้วน ลี เสง และบุญยั้ง ไรัสขสิริ. **ความเป็นมาของวัดจีนและศาลเจ้าจีนในประเทศไทย.** กรุงเทพฯ: คณะกรรมการศาสนาเพื่อการพัฒนา, 2543.

- เต็ง ส่วย เจิ้ง. “บทบาททางเศรษฐกิจชาวจีนในประเทศไทย.” **ชาวจีนแต่จิวในประเทศไทยและใน
ภูมิลาเนาเดิมที่เฉาซัน สมัยที่ 2 ทำเรือซ่านโถว ค.ศ.1860-1949 (พ.ศ. 2403-2492).**
สุภางค์ จันทวานิช, บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ: ศูนย์จีนศึกษา สถาบันเอเชียศึกษา
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539.
- ทิวา ศุภจรรยา. “สภาพภูมิศาสตร์และการตั้งถิ่นฐานบริเวณเมืองสงขลา.” **สงขลาศึกษา:
ประวัติศาสตร์และโบราณคดีเมืองสงขลา.** สงขลา: สถาบันทักษิณคดีศึกษา, 2535.
- น. ณ ปากน้ำ [นามแฝง]. **ศิลปะจีนและคนจีนในไทย.** กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2530.
- นริศรานันต์ดิวงษ์, สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยา. **บันทึกเรื่องความรู้ต่างๆ เล่ม 1.** พระนคร: สมาคม
สังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2506.
- นันทวรรณ ภู่อ่าง. “ภาคใต้ในระบอบวัฒนธรรมแบบผสมผสาน: ไทย จีน มลายู.” **ภูมิศาสตร์กับวิถี
ชีวิตไทย.** กรุงเทพฯ: ศูนย์มนุษยวิทยาสิรินธร, 2543.
- ปก แก้วกาญจน์. “การค้าทางเรือบริเวณลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา.” (รายงานการวิจัยเสนอต่อสถาบัน
ทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณ สงขลา, 2540).
- ประชุมพงศาวดาร เล่ม 13 ภาคที่ 20.** กรุงเทพฯ: องค์การค้าคุรุสภา, 2507.
- ประชุมพงศาวดาร เล่ม 25 ภาคที่ 4.** กรุงเทพฯ: องค์การค้าคุรุสภา, 2511.
- ประชุมพงศาวดาร เล่ม 30 (ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 50 (ต่อ) – 53).** กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุ
สภาลาดพร้าว, 2511.
- ประทุม ชุ่มเพ็งพันธุ์. “สภาพการณ์ทางสังคมและวัฒนธรรมของดินแดนรอบทะเลสาบสงขลา.”
ประวัติศาสตร์และโบราณคดีคาบสมุทรสทิงพระ. สถาพร ศรีสังข์, บรรณาธิการ.
สงขลา: สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา, 2528.
- ปิยนาค บุนนาค. **บทบาททางการเมืองการปกครองของเสนาบดีตระกูลบุนนาค.** พระนคร: ดวง
กลม, 2520.
- ผาสุข อินทราวุธ. “ความสัมพันธ์ทางด้านศาสนาและความเชื่อของเมืองสงขลา กับหัวเมืองต่างๆ และ
ดินแดนภายนอก.” **สงขลาศึกษา: ประวัติศาสตร์และโบราณคดีเมืองสงขลา.** สงขลา:
สถาบันทักษิณคดีศึกษา, 2535.
- เพียงแข พงษ์ศิริบุญดี. “นโยบายการปกครองเมืองสงขลาในสมัยรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2325 –
2439.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2522.
- ภาณุรังษีสว่างวงศ์ ภาณุพันธุ์วงศ์วรเดช, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอฯ. **ชีวิตฉัน ที่เยาว์ที่ต่างๆ ภาคที่
7.** พระนคร: องค์การค้าคุรุสภา, 2504.
- มนตรี สังข์มูสิกานนท์. “ศึกษาศิลปกรรมที่ปรากฏในอุโบสถของวัดรอบบริเวณทะเลสาบสงขลา.”
วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณ, 2547.
- มานิต วิลลิโกดม. **กัมโพชนคร-อยุธยา ตามพรลิงค์.** ม.ป.ท., 2528. (พิมพ์ในงานพระราชทาน
เพลิงศพนายเกียรติ เวสสะโกศล ณ วัดไตรศรเทพ กุมภาพันธ์ 2528).

- ยงยุทธ ชูแว่น. “พัฒนาการของชุมชนรอบทะเลสาบสงขลาตั้งแต่ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 17 ถึง ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาอักษรศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2529.
- รัตนารักษ์ ศรีนิม. “พัฒนาการของเมืองสงขลาภายใต้การปกครองของผู้นำชาวจีน ตระกูล ณ สงขลา พ.ศ. 2318 – 2444.” (สารนิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2550).
- โรจนกร [นามแฝง]. **ความเป็นมาของเมืองสงขลา**. กรุงเทพฯ: 2534. (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพนางพันธ์ทิพย์ (ศิริธร) บุญสนิท ณ เมรุวัดโคกสมานคุณ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา 24 สิงหาคม 2534).
- วนิดา พึ่งสุนทร และคนอื่นๆ. “การศึกษารูปแบบสถาปัตยกรรมบริเวณทะเลสาบสงขลา: เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา เพื่อการออกแบบอาคาร โครงการจัดทำผังแม่บท โครงการวางปัญญาดำบลคูหาสวรรค์ อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง.” **หน้าจั่ว** 16 (ปีการศึกษา 2541–2542): 45–76.
- วิเชียรศิริ (ชม), พระยา. **พงศาวดารเมืองสงขลา**. กรุงเทพฯ: ส.การพิมพ์, 2516.
- วิเชียรศิริ (บุญสังข์), เจ้าพระยา. “พงศาวดารเมืองสงขลา.” ใน **ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 53 พงศาวดารเมืองสงขลา พงศาวดารเมืองนครศรีธรรมราช พงศาวดารเมืองพัทลุง**. โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร: 2473. (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พันตำรวจเอกพระยาอาชญาพิทักษ์ (เกษ สุนทรรัตน์) พฤษภาคม 2473).
- วิมล คำศรี. **วัฒนธรรมข้าวและพลังอำนาจชุมชนรอบทะเลสาบสงขลา**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2544.
- วิลเลียม จี สกินเนอร์. **สังคมจีนในประเทศไทย: ประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์**. แปลโดย พรรณี ฉัตรพลรักษ์. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2529.
- แวววิเชียร อภิชาติวรพันธุ์. “การศึกษาอิทธิพลชาวจีนที่มีผลต่อรูปแบบสถาปัตยกรรม ในกรุงเทพมหานคร.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และการผังเมือง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2550.
- ศรีวรวัตร (พิน จันทโรจนวงศ์), หลวง. **พงศาวดารเมืองพัทลุง**. (ม.ป.ท.), 2530. (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพนายเจน (ปิ่นศิลป์) ฤทธิเดช ณ ฼าปนสถานกองทัพบก วัดโสมนัสวิหาร 28 ธันวาคม 2530).
- ศรีศักร วัลลิโภดม. “เล่าเรื่องเมืองสงขลา.” **เมืองโบราณ** 17, 1 (มกราคม–มีนาคม 2534): 19–34.
- ศรีสุพร ช่างสกุล. “ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเมืองสงขลา พ.ศ. 2385–2472,” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาอักษรศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547.
- ศิริพร ลิ้มวิจิตรวงศ์. “พัฒนาการทางวัฒนธรรมของชุมชนโบราณในเขตภาคใต้ตอนล่างของประเทศไทยก่อนพุทธศตวรรษที่ 19.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2553.
- สกรรจ์ จันทรัตน์ และสงบ ส่งเมือง. **การเริ่มต้นและพัฒนาการทางประวัติศาสตร์โบราณคดีเมืองสงขลาเก่า**. กรุงเทพฯ: กองโบราณคดี กรมศิลปากร, 2533.

- สงบ ส่งเมือง. **การพัฒนาหัวเมืองสงขลาในสมัยธนบุรีและสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น 2310 – 2444.** สงขลา: โครงการบริการวิชาการ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา, 2523.
- สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดลร่วมกับคณะสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล และคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร. “โครงการจัดทำแผนการจัดการการอนุรักษ์และปรับปรุงสภาพแวดล้อมเมืองเก่าสงขลา.” รายงานฉบับสมบูรณ์เสนอต่อสำนักนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม, 2536.
- สถาพร ศรีสัจจัง, บรรณาธิการ. **ประวัติศาสตร์และโบราณคดีคาบสมุทรสทิงพระ.** สงขลา: สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา, 2528.
- สมคิด จิระทัศนกุล, โชติมา จตุรวงศ์ และชาญวิทย์ สรรพศิริ. “รูปแบบทางสถาปัตยกรรมของวัดในพระพุทธศาสนาในชุมชนท้องถิ่น.” รายงานการวิจัยในชุดโครงการภูมิปัญญาท้องถิ่นในเรือนชุมชนและนิเวศวิทยาการอยู่อาศัยของคนไทยในภาคตะวันตก, 2548.
- สมคิด จิระทัศนกุล. “พระอุโบสถและพระวิหารในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2533.
- _____. **คติ สัญลักษณ์ และความหมายของ ชุมประตู่หน้าต่างไทย.** กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2546.
- _____. **วัด: พุทธศาสนสถาปัตยกรรมไทย.** กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์กรุงเทพฯ, 2542.
- สมชาติ จังศิริอารักษ์. **สถาปัตยกรรมตะวันตกในสยาม สมัยรัชกาลที่ 4-พ.ศ.2480.** กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2553.
- สมปอง ยอดมณี. “คตินิยมการก่อสร้างที่ปรากฏในสถาปัตยกรรมจีน ในเขตอำเภอเมืองสงขลา.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต วิชาเอกไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา, 2535.
- สมภพ ภิรมณ์. **กฎหมาย. (ม.ป.ท., ม.ป.ป.).**
- สารสิน วีระผล. **จิมก้องและกำไร: การค้าไทยจีน 2195-2396.** แปลโดย พรรณงาม เงาธรรมสาร, รัชนี อันไสกา, และสมพร แลคโซ. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย, 2548.
- สุทธิวงศ์ พงษ์ไพบูลย์ และคนอื่นๆ. **จีนทักษิณ: วิถีและพลัง.** กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2544.
- _____. “นโยบายการปกครองหัวเมือง: มองจากเอกสารภาคใต้.” **เมืองโบราณ** 10, 1 (มกราคม – มีนาคม 2527): 82–87.
- _____. “สถาปัตยกรรมพื้นบ้านภาคใต้.” **สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้** 16 (2542): 7704–7721.
- _____. **พุทธศาสนาในกลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาฝั่งตะวันออก สมัยกรุงศรีอยุธยา.** สงขลา: สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2523.
- สุภัทร สุคนธาภิรมย์ ณ พัทลุง. **ประวัติศาสตร์ตระกูลสุลต่านสุลัยมาน.** กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป, 2531.

สุภัทรดิศ ดิศกุล, หม่อมเจ้า. **ประวัติศาสตร์เอเชียอาคเนย์ ถึง พ.ศ. 2000**. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทย สำนักนายกรัฐมนตรี, 2522.

สุภาคย์ อินทองคง. “กระเบื้องดินเผาเมืองสงขลา,” **สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้** 1 (2542): 90-98.

อนุวิทย์ เจริญศุภกุล. “แนวการศึกษาและวิจัยสาขาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมในประเทศไทย.” **หน้าจั่ว** 2529, 6: 79-93.

อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ มหาอำมาตย์เอกเจ้าพระยาศรีธรรมมาธิเบศร์ (จิตร ณ สงขลา) (ป.จ., ม.ป.จ., ม.ว.ม.). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, 2519. (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพฯ ณ เมรุหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส 21 ธันวาคม 2519).

อเนก นาวิกมูล. **สมุดภาพสงขลาหาวชิราวุธ**. กรุงเทพฯ: อัมรินทร์พรินต์ติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2536.

อรศิริ ปาณินท์. “การศึกษาเปรียบเทียบวัดจีนในกรุงเทพฯ.” (รายงานการวิจัยเสนอต่อมหาวิทยาลัยศิลปากร, ม.ป.ป.).

อเล็กซานเดอร์ บี กริสโวลด์. **ที่ระลึกถึงรอบ 100 ปี แห่งวันสวรรคต พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และวันเสวยราชย์**. พระนคร: โรงพิมพ์พระจันทร์, 2511.

(พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พิมพ์พระราชทาน)

อุดมสมบัติ, หลวง. **จดหมายเหตุหลวงอุดมสมบัติ พร้อมคำบรรยายของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ**. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2530.

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ-สกุล
ที่อยู่

นายธีระยุทธ สุวลักษณ์
16 ม. 2 ต.พะวง อ.เมืองสงขลา จ.สงขลา 90100
E-mail bunsrisu@gmail.com

ประวัติการศึกษา

พ.ศ. 2548

สำเร็จการศึกษาปริญญาบัณฑิต สาขาศิลปะไทย คณะศิลปประจำชาติ
มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์ วิทยาเขตเพาะช่าง

พ.ศ. 2550

ศึกษาต่อระดับปริญญาโท สาขาวิชาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม
มหาวิทยาลัยศิลปากร